

FUUN

DA

GYERMEKJOGOK

Láposy Attila – Somody
Bernadette, Lux Ágnes és
Herczog Mária tanulmányai

• Fórum a gyermekvédelmi
rendszer hiányosságairól

MEN

TUM

TANULMÁNY

Láposy Attila – Somody Bernadette
Tényleg vannak a gyermekeknek alapjogaik?
_____ 4 _____

Lux Ágnes
A gyermekjogok és a jövő nemzedékek
_____ 21 _____

Herczog Mária
A gyermeki jogok érvényesülésének lehetőségei és kihívásai a gyermekjóléti
alapellátások biztosítása során Magyarországon
_____ 37 _____

FÓRUM A GYERMEKVÉDELMI RENDSZER HIÁNYOSSÁGAIRÓL

Solt Ágnes
Mérsékelt szankciók, súlyos következmények: a gyermekbántalmazás
büntetékiszabási dilemmái
_____ 52 _____

Pozsár-Szentmiklós Zoltán
Kegyelmi ügy és informális hatalomgyakorlás
_____ 62 _____

Virág György
„...a haramiák emberek...” Pedofiliáról indulatok nélkül
_____ 68 _____

Katonáné Pebr Erika
Tilalmak és tanulságok az örökbefogadás megváltozott hazai gyakorlatában
_____ 74 _____

DOKUMENTUM ÉS KOMMENTÁR

Balogh Lídia – Juhász Borbála
Jogerős strasbourgi döntés: nem egyezményesítő a szexuális cselekmények
vásárlását tiltó franciaországi jogszabály
_____ 87 _____

DÖNTÉS UTÁN

Murányi Fanni
Az észszerű idő követelménye
a *Vassallo Magyarország elleni* ügyében
_____ 97 _____

SZEMLE

Németh Barbara

A kisgyermek hangja – Az *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*
című könyv jelentősége a gyerekreszvételekről szóló diskurzusban

—102—

JOGVÉDŐK

Boros Ilona

A gyermekvédelem kudarca jogvédői szemmel: a szegény családoktól
a bántalmazó rendszerbe vezető út

—107—

Abstracts

—119—

E számunk szerzői

—121—

TISZTELT OLVASÓINK!

A Fundamentum 1997 óta jelent meg nyomtatott formában. 2016-tól kezdődően már
nincs módunk a nyomtatott változat kiadására, azóta csak elektronikusan jelenünk meg.
Megtisztelő olvasói figyelmükre a jövőben is számítunk!

Kövessen minket a Facebookon is: Fundamentum

<http://www.facebook.com/fundamentumfoldresz>

TANULMÁNY

„A gyermekek joggyakorlási lehetőségeinek kizárása, feltételekhez kötése épp úgy alkotmányos igazolást követel, mint egy felnőtt alapjogainak korlátozása; nem teheti önmagában indokolttá a gyermek életkorára, érettségére vagy sérülékeny helyzetére való hivatkozás.”

(Láposy Attila – Somody Bernadette)

„A fenntartható fejlődés témájának kontextusában, valamint a nemzedékek közötti egyenlőségről és igazságosságról szóló diskurzusban egyre inkább megjelent a gyermekjogok és a jövő generációinak jogai közötti kapcsolat feltárásának igénye, amit tovább erősítettek a nemzeti, regionális és nemzetközi szinteken zajló klímaperek.”

(Lux Ágnes)

„A gyermekek és családok számára rendelkezésre álló lehetőségek köre az alapellátások tekintetében nagyon szűk Magyarországon, a szolgáltatások minősége változó, és az ellátórendszer nem tud megfelelni annak az elvárásnak, miszerint integrált, komplex szemléletű, együttműködésen, összehangoltságon alapuló lehetőségeket kellene nyújtani annak érdekében, hogy a gyerekek jogai érvényesíthetők legyenek, fejlődési szükségleteik optimális biztosításához álljanak rendelkezésre azok az alapellátások, szolgáltatások, amelyek biztosíthatnák az örömteli gyermekkort és a későbbi sikeres felnőttkort.”

(Herczog Mária)

TÉNYLEG VANNAK A GYERMEKEKNEK ALAPJOGAIK?¹

BEVEZETÉS

Akár meghökkentőnek is tűnhet az a kérdés, amely azt firtatja, vajon tényleg vannak-e a gyermekeknek alapjogaik, hiszen a felvetés mintha azt implikálná, hogy a gyermekek alapjogi jogalanyiságával szemben is felhozhatók vitaképes érvek. Ezzel ellentétben az emberi jogi, alapjogi szakirodalomban, különösen a ENSZ égisze alatt a Gyermek jogairól szóló Egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) 1989-es elfogadása óta, axiómaként tekintünk a gyermeki jogok elismerésére és védelmére; mégpedig oly módon való elismerésére és védelmére, ami figyelemmel van a gyermekek életkorból és érettségi fokból adódó sajátos helyzetére. Mégis, azt a kérdést, hogy mit jelent a gyermeki jogok komolyan vétele, nem ez a tanulmány teszi fel elsőként. Michael Freeman több cikke arra hívta fel a figyelmet, hogy a gyermekjogokat komolyan kell venni, ebből pedig számos kötelezettség és feltétel keletkezik. A jogosultságok elismerése, az azon alapuló megközelítés és nyelvezet elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy a gyermekeket egyenlő és autonóm lényként kezeljék; olyanokként, akiknek a méltósága és az autonómiája ugyanolyan jelentős, mint a felnőtteké.²

Miközben azonban a gyermekeket bármiféle feltétel vagy megkülönböztetés nélkül az alapjogok alanyának tekintjük, azzal szembesülünk, hogy vannak az alapjogi jogalanyiság körébe tartozó olyan fogalmi kérdések, amelyekre a szakirodalom és a joggyakorlat sem feltétlenül tud magabiztos választ adni. Ténykérdés, hogy a gyermekek az általában elvárttól eltérő – még fejlődő – döntési kompetenciával rendelkeznek. Ez vajon megalapozza az alapjogok terén is – és ha igen, akkor milyen tényezők mentén – az önálló joggyakorlás lehetőségének korlátozását? Ha pedig korlátozható az alapjogok önálló gyakorlása, akkor mi az a pont, ameddig még állítható, hogy a gyermeket is megilleti ez az alapjog, noha önállóan nem gyakorolhatja? Ténykérdés az is, hogy a gyermek joggyakorlása nehezen választható el a szülő közreműködésétől. De hogyan értelmezhető a szülő szerepe a gyermek alapjogainak gyakorlásával összefüggésben? Önálló jogalanyként, a gyermeke képviselőjében vagy más módon van jelen ezekben a jogviszonyokban?

Annak, hogy bizonyos jogosultságokat a jog alapjogként ismer el, a lényege az, hogy ezek a jogok jo-

gi úton kikényszeríthetővé válnak. Ha a gyermekek alapjogai sérelmet szenvednek, akkor a gyermekek alapjogi igénye bíróság, illetve alkotmánybíróság előtt érvényesíthető. Ebben a cikkben arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy ha ebben az értelemben komolyan vesszük, hogy a gyermekeknek vannak alapjogaik, akkor a jogirodalomnak és a joggyakorlatnak határozott és megalapozott megoldásokat kell kínálnia a fentebb megfogalmazott dogmatikai problémákra. Az alábbiakban négy tézis formájában négy alapkérdést vetünk fel és válaszolunk meg annak érdekében, hogy világossá tegyünk, milyen dogmatikai alapokra épülhet a gyermekek alapjogi jogalanyiságának tényleges elismerése, alapjogaik gyakorlásának biztosítása, valamint alkotmányosan igazolható korlátozása.

A gyermekjogok mint alapjogok értelmezésével kapcsolatos kérdések azonosításához, az elméleti koncepciók és dogmatikai megoldások elemzéséhez egyrészt az irányadó gyermekjogi szakirodalomra, másrészt a gyermekjogok védelmével (is) foglalkozó jogvédő fórumok gyakorlatára támaszkodunk. A műfaji adottságok és a terjedelmi korlátok miatt mindezt jórészt áttekintő jelleggel mutatjuk be,³ de az érthetőség kedvéért több helyen hozunk példát a dogmatikai problémák illusztrálására. Ezek a példák jól ismert és sokat tárgyalt dilemmákat érintenek, így például a gyermekek választójogát, gyülekezési jogát, a védőoltások vagy a tankötelezettség kérdését. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a tanulmány nem törekszik az európai joggyakorlat összegzésére, sem pedig összehasonlító jogi következtetések levonására. A célunk annak feltérképezése volt, hogy milyen dogmatikai kérdések merülnek fel, és ezekre milyen válaszokat kell adnunk annak érdekében, hogy a gyermekjogok valóságos – ha úgy tetszik: komoly – alapjogokként érvényesüljenek.

1. A GYERMEKJOGOK MOZGALMI ÉS ALAPJOGI MEGKÖZELÍTÉSE EGYMÁST KÖLCSÖNÖSEN IGÉNYLŐ, DE ELTÉRŐ FELFOGÁSOK

A gyermekek jóllétéért, védelméért, jogaik elismeréséért és kiterjesztéséért küzdő mozgalom modernkori története, amelyet magyarul Lux Ágnes dolgozott fel 2018-as doktori értekezésében,⁴ a huszadik szá-

zad elején kezdődött. A folyamat mérföldköveiként tartják számon a Népszövetség által 1924-ben elfogadott (első) Genfi Nyilatkozatot (Gyermekek Chartája), majd az 1948-ban megszületett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely kimondta, hogy a gyermekkor különleges segítségre és támogatásra jogosít fel. Az ENSZ keretében 1959-ben fogadták el a második Genfi Nyilatkozatot, 1979-ben pedig elkezdődött a Gyermekjogi Egyezmény kidolgozása, amelyet az ENSZ Közgyűlése egy évtizeddel később, 1989-ben fogadott el. A Gyermekjogi Egyezménynek mára szinte valamennyi ENSZ tagállam a részesevé vált, Magyarországon 1991-ben hirdettek ki.

A gyermekjogi mozgalom alapvető célja, hogy nyomást gyakoroljon a kormányzatokra új gyermekjogi intézkedések és jogszabályok elfogadása, illetve gyakorlatok bevezetése érdekében, amelyek javítják a gyermekek helyzetét. Míg a mozgalom korábban elsősorban a gyermekek bántalmazástól és kizsákmányolástól való védelmére irányult, újabban egyre inkább célozza a gyermekek részvételének előmozdítását is.⁵ A gyermekjogi mozgalmon belül e két értelmezési irányt a gyermeki jogok jóléti alapú, illetve jogosultságalapú megközelítéseként (*welfare-based approach*, illetve *rights-based approach*) tartják számon.⁶ A jóléti alapú megközelítés fő célja a gyermekek védelme, akikre a társadalom sebezhető, útmutatásra és ellenőrzésre szoruló tagjainak tekintenek. A szülők, az oktatási intézmények és az állam mint szolgáltató szerepe így a védelem, a gondoskodás és a gyermekek fejlődéséhez szükséges feltételek biztosítása. A jogosultságalapú megközelítés ezzel szemben arra irányul, hogy támogassa a gyermekek saját részvételét a döntéshozatalban, és azon a felfogáson nyugszik, hogy a gyermekeknek önálló, erkölcsi alapon és jogi úton érvényesíthető jogaik vannak.⁷ A jogosultságalapú megközelítésen belül elkülönül a képességalapú megközelítés (*capability approach*). Ennek kifejezett célja, hogy segítsen a gyermek joggyakorlási képességét az egyének közötti kapcsolatokban létező valóságként érzékeltetni, a gyermeket nem pusztán passzív szereplőnek tekintve. A képességalapú megközelítés középpontjában így mindig a gyermek egyéni képességei állnak, valamint a gyermeki önrendelkezés.⁸

Az, hogy mára a gyermekjogokkal kapcsolatban részletes nemzetközi jogi standardok, alapjogi szabályok, kiterjedt tételes jogi joganyag⁹ és joggyakorlat állnak a rendelkezésünkre, jelentős részben a gyermekjogi mozgalom eredménye.

Az alapjogokról általában elmondható, hogy katalógusuk nem tekinthető lezártnak: a történelmi fej-

lődés során újabb és újabb igények nyírnak el az emberi jog státuszát, vagyis kapnak elismerést az emberi mivoltból eredő morális igényekként; az így elismert emberi jogok közül pedig egyre újabbak és újabbak jelennek meg a jogi szabályozás által is elismert alapjogokként.¹⁰ A mozgalmi aktorok szerepe jól azonosítható a gyermekjogi jogosultságok mint új alapjogi normák létrejöttének dinamikájában. E folyamat első szakaszában a normaaktivisták vagy normaúttörők, főleg az ezen a területen működő NGO-k, igyekeznek meggyőzni az államot vagy az államok egy csoportját; utóbbi esetben ezek között vannak kulcs-

államok, vagyis olyanok, amelyeknek a megnyerése nagyobb jelentőségű a folyamatban. A második szakasz a normák elterjedéséről szól, ennek során más államok is elkezdik átvenni az alapjogi nor-

mát, követve a saját példával előjáró normaállovasokat. A normaterjesztésben meghatározó pozíciója van a nemzetközi szervezeteknek is. A harmadik, ún. internalizálódási fázisban az új alapjogi norma a joggyakorlatban követendővé, általánosan elfogadottá válik, és létrejöhetnek olyan új belső jogi jogintézmények is, amelyek a betartása felett őrködnek.¹¹

A gyermekjogi jogfejlesztés eszköze lehet a civil jogvédők által folytatott stratégiai pereskedés is. Stratégiai jellegűnek az olyan pereskedést tekintjük, amely az egyedi ügyön, a perben közvetlenül érintett felek érdekein túlmutató célokra irányul; a hagyományos ügyfélközpontú jogi képviseleten túlnyúlva, szélesebb jogi, társadalmi, politikai változásokat akar elérni.¹² Így válhatnak a gyermekjogi vonatkozású perek a gyermekjogi mozgalom eszköztárának részévé, aminek aktuális példáit kínálja a gyermekek által indított klímaper¹³ (amelyek egyúttal persze a klímamozgalmak égisze alá is sorolhatók).

A gyermekjogi mozgalom egyik fő törekvése a jogi eszközökkel való védelem megerősítése: azt szeretné elérni, hogy a jogi szabályozás és a joggyakorlat alapjogi szinten, minél kiterjedtebb garanciákkal és minél szélesebb körben biztosítsa a gyermekek jólétét, védelmét, az őket megillető jogokat, illetve azt, hogy egyre több joguk nyerjen alapjogi minőséget. Az ebben az értelemben vett jogvédelem kiterjesztésének jelentőségét az adja, hogy amilyen mértékben és módon a jogszabályok és a joggyakorlat elismeri a gyermekjogokat, annyiban lesz az állam nemcsak politikai (szakmapolitikai) értelemben, hanem jogilag is felelős a biztosításukért, azok annyiban lesznek jogi úton, bíróság előtt is kikényszeríthetőek.

A gyermekjogi mozgalom jogkiterjesztő törekvéseit a közelmúltból jól példázza a választójogi életkorhatár leszállításának ügye: az utóbbi évtizedek-

ben gyermekjogi, ifjúsági mozgalmak tűzték zászlajukra azt az igényt, hogy a gyermekek – bizonyos életkori határ felett – szavazhassanak, részt vehessenek a helyi, illetve az országos választásokon.

Európában jelenleg két ország biztosítja, hogy a gyermekek szavazhassanak országos szintű, parlamenti választásokon: Ausztriában 16 éves kortól, míg Görögországban 17 éves kortól van erre lehetőség.¹⁴ A 2000-es években több osztrák és német tartomány helyi szinten leszállította a választójogi korhatárt 16 évre, majd a 2007-es választójogi reform révén Ausztria lett az első olyan ország Európában, amely általánosan lehetővé tette 16 éves kortól a szövetségi választásokon való részvételt, amelyet a Gyermek Jogainak Bizottsága (továbbiakban: Gyermekjogi Bizottság) is üdvözölt és elismert.¹⁵ A jogalkotás célja elsődlegesen a csökkenő választási részvétel ellensúlyozása volt. Egyes kutatások kimutatták azt, hogy a 16–18 éves osztrákok átlagosan ugyanolyan tájékozottak, mint a 18–21 évesek, és potenciálisan nagyobb valószínűséggel vesznek részt választásokon.¹⁶ Ausztriában a sikeres tartományi szintű korhatár-csökkentési kezdeményezéseket követte országos szinten, pártpolitikai támogatással, konszenzussal a 2007-es reform, amely mellett civil szervezetek is kampányoltak. Észtországban 2014-ben a helyi önkormányzati választójog 16 év felettiekre való általános kiterjesztésére vonatkozó javaslatot az ország egyik legjelentősebb ifjúsági szervezete népszerűsítette.¹⁷

Az európai államokban jellemzően az alkotmányszöveg tartalmazza a választójog gyakorlásának alsó életkori határát, annak nagykorússághoz kötöttségét, ami megnehezíti azt, hogy a mozgalmi aktorok a választójog életkori korlátjának leszállítását alapjogi igényként vigyék alkotmánybíróság, illetve bíróság elé. Ennek megváltoztatására alkotmánymódosítás adhat lehetőséget. Van azonban példa arra is, hogy nemzetközi emberi jogi fórum, így egy egyedi panaszügyben a Gyermekjogi Bizottság elé került a gyermekek választójogi alsó korhatárának kérdése.

A panasz előterjesztője egy 16 éves spanyol gyermek volt, aki azt kifogásolta, hogy Németország megsértette a Gyermekjogi Egyezményben foglalt jogait azzal, hogy az életkorára hivatkozva megtagadta tőle a helyi választásokon való szavazás jogát. A panaszos 2015-ben a szüleivel egy németországi, Saar-vidéki településen élt, és a 2015. június 28-i polgármester választáson szavazni akart. E célból kérel-

met nyújtott be a helyi választási irodához, amelyet azonban elutasítottak, mivel a tartományi választási törvény 18 éves korhatárt ír elő. A panaszos keresetnek a Saar-vidéki Közigazgatási Felsőbíróság sem adott helyt: a gyermekek választójogból való kizárását kellően indokoltak tartotta, mert a gyermekekből hiányzik az e jog gyakorlásához szükséges politikai érettség. Ezután fordult a panaszos a Gyermekjogi Bizottsághoz, alapjogi érvekre hivatkozva: azt állította, hogy sérültek a Gyermekjogi Egyezményben meghatározott jogai, mivel a német jogszabályok megtagadják a 18 év alattiaktól a politikai véleményük szabad kinyilvánításának jogát az őket érintő kérdésekben. A helyi választások érintik őt, és 16 éves kora elegendő érettséget biztosít számára a szavazáshoz, ahogy ezt más uniós tagállamokban a 16 évesek esetében el is ismerik. A panaszos szerint nem állja meg a helyét a bíróság érvelése a választójog gyakorlásához szükséges minimális fokú ítélőképeség és politikai érettség megszerzésének szükségességéről: a fogyatékossággal élő emberek esetén a politikai ítélőképeség bizonyos fokának hiánya nem lehet oka annak, hogy kizárják őket a választójog gyakorlásából. A 18 év alattiak választójogának megtagadása sérti a Gyermekjogi Egyezményt, a gyermek életkora alapján önkényes megkülönböztetést jelent, és nem

szolgálja a gyermek legjobb érdekét. A Gyermekjogi Bizottság azonban elkerülte a panasz érdemi vizsgálatát arra hivatkozva, hogy a panaszos nem merítette ki az összes hazai jogorvoslati lehetőséget, amely észszerűen rendelkezésére állt a Gyermekjogi Egyezményben foglalt jogainak megsértése ellen.¹⁸

Ezzel szemben az Új-Zélandi Legfelső Bíróság 2022-ben felvál-

lalta, hogy érdemben vizsgálja a választójog alsó korhatárának kérdését. A „Make It 16” („Legyen 16”) nevű civil szervezet az új-zélandi ifjúsági parlamentből alakult 2019 szeptemberében azzal a céllal, hogy a 16 éven felüli kiskorúak választójogáért kampányoljanak. A civil szervezet kezdeményezte a választójogi törvények felülvizsgálatát a legfelső bíróságon, arra hivatkozva, hogy azok életkori alapú diszkriminációt tartalmaznak. A legfelső bíróság első fokon még elutasította a kérelmet, elfogadva azt, hogy valahol meg kell húzni a választójog gyakorlása kapcsán a határt, az érvényben lévő 18 éves korhatár pedig a bíróság szerint arányos volt a céllal. Azzal érvelt, hogy ekkorra az emberek jellemzően befejezik iskolai tanulmányaikat, rendelkeznek információkkal a poli-

A GYERMEKJOGI MOZGALOM ALAPVETŐ CÉLJA, HOGY NYOMÁST GYAKOROLJON A KORMÁNYZATOKRA ÚJ GYERMEKJOGI INTÉZKEDÉSEK ÉS JOGSZABÁLYOK ELFOGADÁSA, ILLETVE GYAKORLATOK BEVEZETÉSE ÉRDEKÉBEN, AMELYEK JAVÍJTJÁK A GYERMEKEK HELYZETÉT

तिकai rendszerről, fontos háttérismeretekkel a racionális és tájékozott szavazáshoz. Az elsőfokú döntés szerint a választójogi alsó korhatár általi korlátozás az egyetlen észszerűen hatékony eszköz annak biztosítására, hogy a választók jó eséllyel rendelkezzenek a szavazáshoz szükséges érettséggel. A legfelső bíróság végső, fellebbviteli eljárás során hozott többségi döntésében azonban azt állapította meg, hogy a választási törvények 18 éves alsó korhatárt előíró rendelkezései nem állnak összhangban az életkoron alapuló megkülönböztetéstől való mentességhez való joggal, mivel az állam az adott életkori különbségtételt nem tudta megfelelő, meggyőző indokokkal alátámasztani. E döntés jelentősége abban állt, hogy érdemben és tartalmi alapon vizsgálta azt a kérdést, hogy egy konkrét politikai részvételi jogból, a választójogosultságból való normatív kizárás megengedhető-e, arányos-e, van-e a jogalkotónak kellő igazolása a korhatár alkalmazására.¹⁹

A bemutatott, a választójog kiterjesztésére, a korhatár csökkentésére vonatkozó példák jól illusztrálták, hogyan kapcsolódik a gyermeki jogok mozgalmi megközelítése és alapjogi fogalma: adott esetben hogyan válhatnak a mozgalom által megfogalmazott gyermekjogi törekvések – akár politikai döntések, akár jogi eljárások révén – alapjogi igényekké. A gyermekjogok fogalmát mindkét kontextusban megalapozottan használhatjuk, és e két használati mód szorosan össze is függ, de nem azonos. Ezzel a tézissel az eltérő kontextusból adódó jelentéstartalomkülönbségre és annak következményeire is szeretnénk ráirányítani a figyelmet.

A gyermekjogok kifejezés ugyanis a gyermekjogi mozgalom keretei között tág értelemben érthető, és magában foglalhatja a gyermekek jóllétével, védelmével és részvételével összefüggő különböző igényeket, függetlenül attól, hogy azok jogi instrumentumokban megjelennek-e. Ez a szóhasználat erkölcsi és politikai elvárásokat fogalmazhat meg a jogosultságok nyelvén, annak érdekében, hogy hangsúlyozza az igény jelentőségét.²⁰ Alapjogi értelemben a gyermekjogok mint fogalom sokkal szűkebb. Az alapjogokat általánosan elfogadottan úgy definiálhatjuk, mint jogi dokumentumokban – elsősorban az alkotmányban – elismert és jogi úton érvényesíthető emberi jogok. Emberi jogokként pedig az igazolásuk a jogon kívülről ered; jogi elismerésük lényege éppen az, hogy alapjogokként jogi eszközökkel, jogi úton –

elsősorban bíróság előtt – érvényesíthetővé válnak. Amennyiben egy gyermek valamely szükségletének védelmére vagy cselekvési lehetőségének biztosítására kiterjed az alapjogok hatóköre, akkor az alapjog által biztosított védelem vagy joggyakorlási lehetőség korlátozását alkotmányosan igazolni kell.

A gyermekjogok kifejezés eltérő jelentéstartalmú használatának egyik konzekvenciája lehet az, hogy a gyermekjogi aktivisták és az alapjogvédők kölcsönösen fenntartással viseltetnek egymás iránt. Az aktivisták azt gondolhatják, hogy a jogvédők túl szűkre szabják a gyermekjogok körét, és lemondanak a gyermekek számos jogos igényének követeléséről; a jogvédők viszont vélhetik

úgy, hogy a tág és laza fogalomhasználat aláássa, hogy a legfontosabb, ténylegesen alapjogokat érintő ügyekben a gyermekek jogai bírói úton sikerrel kikényszeríthetők legyenek. Mindezzel szemben belátható, hogy a két megközelítésmódnak kölcsönösen szüksége van egymásra. A fentiekben részletesen bemutattuk és illusztráltuk, hogy a gyermekjogi mozgalom kulcsszerepet játszik az alapjogi megközelítésű gyermekjogi jogfejlesztésben: mozgásba lendíti a kezdeményezéseket, és nyomás alatt tartja a döntéshozókat. Másik oldalról, a gyermekjogi mozgalom sem tekinthet el az alapjogi megközelítés szigorúbb dogmatikai eszközkészletétől. Ez jól érzékelhető például a stratégiai pereskedés terén, ahol sok esetben éppen az alapjogi dogmatika továbbfejlesztésével kívánják a gyermekjogokat kiterjeszteni, ezért nem kerülhető el a gyermekjogokra vonatkozó uralkodó dogmatika alapul vétele. A stratégiai per sikerességének mércéje nem szükségképpen a pernyertesség, egy stratégiai ügyvel pervesztesség esetén is el lehet érni – a nyilvánosság segítségével – bizonyos társadalmi hatásokat. Egy dogmatikailag hibás kérelem viszont a per megnyerése esetén éppen hogy erodálhatja a gyermekjogi sztenderdeket; ha pedig a megalapozatlan keresetet, és a bíróság emiatt elutasítja, az kifejezetten blokkolhatja, visszavetheti a jogfejlődést.²¹

E tanulmány a gyermekjogok alapjogi megközelítéséről fogalmaz meg állításokat, miközben figyelemmel van arra, hogy a gyermekjogokat mint alapjogokat a mozgalmi aktorok tehetik „élővé”; ők azok, akik ellenőrzik és kikényszerítik a jogok érvényesülését.

2. A GYERMEKEK ALAPJOGAI NEM *SUI GENERIS* JOGOK, HANEM A MINDEN EMBERT MEGILLETŐ ALAPJOGOK GYERMEKEKRE SZABOTT MEGFOGALMAZÁSAI, EZÉRT GYAKORLÁSUK KORLÁTOZÁSÁT IS AZ ALAPJOGOKRA IRÁNYADÓ SZTENDERDEK SZERINT KELL IGAZOLNI

Ezt a tézist nem pusztán azért hangsúlyozzuk, hogy felhívjuk a figyelmet a gyermekek alapjogi jogalanyiságára, azt ugyanis evidensnek tartjuk. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye által is képviselt, jogosultságalapú megközelítés keretei között már nem kérdőjelezhető meg az az állítás, hogy a gyermekek is minden esetben jogalanyok. Minden ember bármiféle – így életkoron alapuló – megkülönböztetés nélkül, teljes és feltétlen alapjogi jogalanyisággal rendelkezik. Megjegyezhetjük, hogy nincs teljes konszenzus abban, hogy mi tekintendő a jogalanyiság kezdő időpontjának, illetve abban, hogy hogyan ítélendő meg a magzat alapjogi státusza.²² A kezdő időpont meghatározása értelemszerűen a gyermekfogalmat is alakítja, de ezt nem tekintjük gyermekjog-specifikus kérdésnek.

Másik oldalról kiemelendő, hogy ezzel az állításunkkal azt sem kívánjuk vitatni, hogy a gyermekeket indokolt speciális jogalanycsoportként elismerni, illetve, hogy a sérülékeny helyzetüknél fogva az gyermekeknek joguk van sajátos védelemre és gondoskodásra.²³ Arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy aggályokat vethet fel az általánosságban vélelmezett sérülékenységgel túlhangsúlyozása is; éppen azt akadályozhatja meg, hogy a gyermekek kiszolgáltatottságának specifikusabb aspektusait tekintetbe lehessen venni.²⁴ Összességében azt mondhatjuk, hogy egy adott helyzetben az a körülmény, hogy az alapjog alanya gyermek, több oldalról is sajátos dogmatikai kérdéseket vethet fel, amelyekre tekintettel kell lenni.

Mindezek mellett ezzel a tézissel azt szeretnénk kiemelni, hogy a gyermekjogoknak az általános alapjogokhoz képest megkülönböztetett, *sui generis* jogokként való felfogása egyáltalán nem feltétlenül hozza a gyermekeket előnyösebb alapjogi helyzetbe. Éppen ellenkezőleg, egy ilyen megközelítés a gyermekek ténylegesen érvényesíthető jogainak indokolatlan, önkényes jellegű szűkítéséhez vezethet.²⁵

A gyermekek sérülékeny helyzete, valamint az állam ebből következő gyermekvédelmi kötelezettsége sok esetben a gyermekek alapjoggyakorlási le-

hetőségeinek paternalista jellegű korlátozásában nyilvánul meg: az állam a gyermek döntési lehetőségeit magának a gyermeknek a védelme érdekében korlátozza. Ilyen esetekben az állam arra hivatkozik, hogy a beavatkozással óvja meg a gyermeket a számára a kockázatos döntésektől, a potenciálisan hátrányos – illetve az állam által hátrányosnak tartott – következményektől.

Ezt a dogmatikai kérdést vetette fel közel három évtizede a magyar alkotmánybíróság minden bizonynyal legismertebb gyermekjogokat érintő döntése, az 1996-os „Szívárvány-határozat” is.²⁶ A határozat rendelkező része három, egymással összekapcsolódó koncepcionális alapállítást rögzített. Az első szerint a gyermeknek az a joga, hogy az állam részéről a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemben és gondoskodásban részesüljön, megalapozza az állam alkotmányos köteletségét a gyermek fejlődésének védelmére. A második, hogy az állam ezen kötelezése alkotmányos alapot nyújt arra, hogy a törvényhozó vagy a bíróság – elsősorban a nyilvánosság szférájában – a gyermekek alapjoggyakorlását, a vizsgált esetben az egyesülési jogát korlátozza. A harmadik állítás pedig arra az alkotmányos követelményre vonat-

kozott, hogy az államnak a gyermekeket a fejlődésükre káros hatásokon kívül az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoruknál fogva nem képesek felis-

merni, értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig a választásuk következményeit saját személyiségükre, illetve későbbi életükre és társadalmi beilleszkedésükre nézve. Az Alkotmánybíróság szerint ezek alapján alkotmányos a gyermek egyesülési jogának a korlátozása annak érdekében, hogy a gyermeket megóvják a döntése számára beláthatatlan, későbbi negatív hatásaitól.

A magyar alkotmánybíróság döntésében foglaltakat nem találta aggályosnak később az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) sem, amely elutasította a Magyarország ellen benyújtott keresetet; érdemi vizsgálat nélkül, nyilvánvalóan megalapozatlannak ítélte. Álláspontja szerint a nyilvántartásba vétel azon feltétele, miszerint a kérelmező egyesületnek ki kell zárnia a gyermekeket a tagságból, az erkölcsök, valamint mások jogai és szabadságai védelmére irányuló jogos célokat szolgál, az egyesülési jogba való beavatkozás arányos volt az elérni kívánt célokkal, egy demokratikus társadalomban szükségesnek tekinthető.²⁷

A Szívárvány-határozat fenti megközelítése könnyen párhuzamba állítható a kiskorú személyek polgári jogi cselekvőképesége korlátozottságának

koncepciójával: a kontinentális jogrendszerekben általánosan elfogadott az a megoldás, hogy a polgári jogban a kiskorúak cselekvőképessége az életkorukra és az abból következő korlátozott belátási képességükre figyelemmel korlátozott. Kérdés ugyanakkor, hogy vajon következik-e ebből az, hogy ugyanilyen természetességgel tudomásul kell vennünk, ha az állam – az alapjogok területére is átvéve a jog- és cselekvőképesség polgári jogi fogalmát – a tizennyolcadik életév betöltése előtt korlátozza az alapjogok önálló gyakorolhatóságának lehetőségét.²⁸

Az e részben tárgyalt tézissel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy az állam ilyen beavatkozása – az is, ha törvénnyel kizárja a joggyakorlás lehetőségét, és az is, ha a szülő közreműködéséhez köti – alapjogi jogkorlátozásnak minősül. A gyermekek jogai nem „különleges” jogok abban az értelemben, hogy azokat, illetve a jogok önálló gyakorolhatóságát az állam a gyermek életkorára, érettségére hivatkozva – a polgári jogi cselekvőképesség analógiájára – automatikusan korlátozhatja. Álláspontunk szerint a gyermekek joggyakorlási lehetőségeinek kizárása, feltételekhez kötése épp úgy alkotmányos igazolást követel, mint egy felnőtt alapjogainak korlátozása; nem teheti önmagában indokoltá a gyermek életkorára, érettségére vagy sérülékeny helyzetére való hivatkozás.

Abból a megállapításból, hogy a gyermek joggyakorlásába való állami – normatív vagy egyedi – beavatkozást alapjogi jogkorlátozásként kell kezelni, az következik, hogy a korlátozás igazolása során ugyanazokat a garanciális szempontokat, vagyis az arányossági kritériumrendszert kell alkalmazni, mint a felnőttek jogkorlátozása esetén. Lényeges kiemelni, hogy az arányossági teszt alkalmazása nem zárja ki, sőt éppen – transzparens módon – lehetővé teszi azt, hogy a korlátozás megengedhetőségének megítélése során a gyermek sajátos helyzetére az eljáró bírósági fórum tekintettel legyen. Az arányossági szempontok széleskörűen értelmezhetőek, ilyen lehet például az EJEB gyermekjogi ügyekben kialakított gyakorlatában jelentős szerepet játszó méltányos egyensúly (*fair balance*) követelménye, ami a kiegyenlítést szolgálja, legyen szó konkuráló értékekről (alapjogok és közérdek) vagy a vitában álló alapjogi pozíciók (gyermekek és szülők) közötti konfliktusról.²⁹ Az arányossági kritérium által adott mérlegelési zóna biztosítja, hogy a konkrét, gyermekspecifikus szempontokat, veszélyeket, kockázatokat is vizsgálni lehessen.

A gyermekek tényleges alapjogi joggyakorlásával kapcsolatos fenntartás a gyermekek képességeit ille-

AGGÁLYOKAT VETHET FEL AZ ÁLTALÁNOSÁGBAN VÉLELMEZETT SÉRÜLÉKENYSÉG TÚLHANGSÚLYOZÁSA IS; ÉPPEN AZT AKADÁLYOZHATJA MEG, HOGY A GYERMEKEK KISZOLGÁLTATOTTSÁGÁNAK SPECIFIKUSABB ASPEKTUSAIT TEKINTETBE LEHESSEN VENNI

tő álláspontok miatt alakult ki.³⁰ Eszerint, ha az állam a gyermekekre sérülékeny csoportként tekint, akkor kötelessége megóvni őket bizonyos döntések esetleges következményeitől, egészen addig, amíg kellően érettek lesznek ezek megfelelő mérlegelésére.³¹ A szakirodalom és az alapjogi gyakorlat is elfogadottnak

tekinti azt, hogy az állam normatív szabályok vagy egyedi bírósági döntések útján a gyermek joggyakorlását a döntéshozatali képességére, azaz az életkorára (*age*), az érettségére (*maturity*) vagy a megértési szintjére (*level of understanding*) mint joggyakorlási előfeltételre hivatkozva korlátozza.³² E beavatkozás a hatását, eredményét tekintve azonban ugyanahhoz a helyzethez vezet, mint egy hagyományosnak tekintett – mások alapjogainak vagy valamely alkotmányos értéknek a védelmére alapozott – alapjogkorlátozás: a gyermek nem gyakorolhatja az adott alapjogát.

Tegyük fel, hogy gyermekek egy csoportja tüntetést szeretne szervezni, a klímaváltozásra való figyelemfelhívás céljából. Elméletileg lehetséges, hogy a gyermekek által bejelentett tüntetés megtartását azért tiltja meg a hatóság/bíróság, mert úgy ítéli meg, hogy a demonstráció – célja vagy tervezett körülményei folytán – sértené mások jogait. A tiltás ugyanakkor azon is alapulhat, hogy a tüntetést bejelentő gyermekek esetében a hatóság/bíróság – akár tételes jogi szabályozás alapján, akár anélkül – úgy találja, hogy hiányzik a szervezői minőséghez megfelelő érettségük, és így jelentősek lehetnek a kockázatok. Bevett érvelés lehet e tekintetben, hogy a gyermekek a felnőttéknél nagyobb valószínűséggel hozhatnak rossz döntéseket, a gyülekezési jog gyakorlása során például fogékonyabbak lehetnek egyes személyek vagy csoportok manipulációjára, a nyilvános tüntetéseken a felnőtteknél nagyobb fizikai veszélynek lehetnek kitéve.³³ A gyülekezési jog vonatkozásában a szervezői szerep kapcsán felmerül a demonstráció törvényes megtartásáért, az esetlegesen azzal okozott károkért való jogi felelősség kérdése is. E tényezőkre figyelemmel a törvényalkotó alkalmazhat normatív életkori határt, szülői tudomásul vételhez vagy más feltételhez kötheti a gyermekek esetében a gyülekezési jog gyakorlását.³⁴

A gyermekjogok alapjogi minőségéből ugyanakkor az következik, hogy minden, a gyermek joggyakorlását érintő feltétel megengedhetőségét az arányos jogkorlátozás kritériumai alapján kell megítélni. Szigorúan következetes mércét kell alkalmazni akkor, amikor az állam elvont módon, pusztán a gyermek általános,

homályos „érdekére” hivatkozva korlátoz alapjogot; ezen a körön belül is különösen alapos vizsgálat alá kell venni a joggyakorlást preventív jelleggel korlátozó, távoli kockázatokra hivatkozó beavatkozásokat. Fel kell arra is hívni a figyelmet, hogy a gyermekeket életkoruk alapján akkor lehet más gyermekekhez képest eltérően kezelni, ha annak legitim célja van, az eltérő bánásmód e cél eléréséhez szükséges megoldás, és igazolhatóan arányosnak minősül.³⁵ Az alapjogi joggyakorlást érintő, eltérő, hátrányos jellegű bánásmód – így egy alsó korhatárra vonatkozó szabály – nem lehet önkényes, megalapozottan; árnyaltan kell a gyermek valódi képességeire reflektálnia.³⁶ Az arányossági mérlegelésben jelentőséget kap az is, hogy a korlátozás általában nem engedi a gyermekeknek (vagy a gyermekek meghatározott részének) egy alapvető jog aktív gyakorlását (a példában a tüntetés szervezését, az azon való részvételt) vagy azt egyedi ügyben, az érintett gyermek egyedi körülményeitől és a konkrét joggyakorlás egyedi kockázataitól teszi függővé.

Összefoglalva a fentieket, e tézisszel két állítást is tettünk. Egyrészt arra hívtuk fel a figyelmet, hogy az arányossági teszt lehetőséget biztosít arra, hogy a gyermekek alapjoggyakorlására vonatkozó korlátozások megengedhetőségének megítélésekor a gyermekek helyzetével kapcsolatos speciális szempontokat figyelembe lehessen venni. Másrészt azt állítottuk, hogy mivel a gyermekek joggyakorlásának életkori alapú korlátozásai is alapjogkorlátozások, csak az arányossági kritériumrendszer biztosíthat megfelelő keretet ahhoz, hogy e szempontokat a bírósági fórumok ténylegesen figyelembe vegyék.

3. A GYERMEKI JOGGYAKORLÁS KORLÁTOZÁSÁNAK IGAZOLÁSA SORÁN FIGYELEMBE KELL VENNİ A SZÉLESEBB KONTEXTUST, ÉS VIZSGÁLNI KELL AZT IS, HOGY AZ ÁLLAM MIT TESZ AZ ÖNÁLLÓ JOGGYAKORLÁSRA, ANNAK KÖVETKEZMÉNYEIRE ÉS ESETLEGES KOCKÁZATAIRA VALÓ FELKÉSZÍTÉS ÉRDEKÉBEN

A gyermekjogokat szokás úgy is jellemezni, mint az állam védelmi, illetve szolgáltatási kötelezettségeinek sajátos szeptétét. A gyermeki jogok érvényesülé-

sében ugyanis az államnak jelentős, jogilag is számonkérhető, tevőleges kötelezettségei vannak: a gyermeki jogok védelme e kötelezettségek teljesítésével valósul meg.³⁷ Az államnak a gyermekek védelmével összefüggő, nemzetközi jog által előírt kötelezettsége a jogrendszerben számos módon, többféle jogintézmény formájában képeződhet le: ide tartozik a jogok gyakorlásához szükséges jogintézmények létrehozása, valamint a megfelelő jogvédelmi eljárási lehetőségek biztosítása a jogsértések orvoslására.³⁸ Emellett – ahogyan azt korábban is jeleztük – az állam a gyermekek sérülékeny helyzetére, illetve az ezzel összefüggő, fokozott védelmi és gondoskodási kö-

telezettségére hivatkozva olyan szabályokat is alkothat, amelyek célja, hogy megóvják a gyermekeket a számukra kockázatos döntésektől, a potenciálisan hátrányos – illetve az állam által hátrányosnak tartott – következményektől, veszélyektől.

Az állam védelmi, kockázatelhárító szerepvállalása tipikusan a gyermekeket érintő korlátozások, ezen belül tilalmak felállításának formájában fejeződik ki a jogrendszerben. A jogalkotó normatíve

meghatározhatja, hogy a gyermekek a felnőttektől eltérően bizonyos döntéseket nem hozhatnak meg, bizonyos tevékenységekben nem vehetnek részt.

Az állami által megszabott, jogi tilalmak köre nagyon változatos és szerteágazó: kiterjedhet általánosan valamennyi gyermekre, vagy lehet rugalmasabb: meghatározhat a gyermek döntéshozásához további feltételeket, megállapíthat kivételeket, így például a gyermekek körén belül alsó életkori határ (ilyen a 16. életév betöltése egyes egészségügyi döntések meghozatalához) meghúzásával szűkebb csoportot alakíthat ki. A legjellemzőbb, a már említett Szívárványhatározatban³⁹ is szereplő példa, hogy az állam alapvetően a nyilvánosság szférájában alkalmaz korlátozást: nem engedi meg, hogy a gyermek alkoholt, szexuális terméket, dohányterméket vásároljon, fogyasszon, szerencsejátékban vegyen részt. A frissebb példák között említhetők azok a szabályok, amelyek a gyermekek egészségére ártalmasnak tartott további termékek, így például az energiatalok vásárlását tiltják meg a gyermekek számára. Szemléletes lehet az a példa is, amikor az állami, illetve intézményi szabályozás vagy gyakorlat kitiltja az iskolából a tanulók által használt infokommunikációs eszközöket – okostelefonokat –, illetve lényegesen korlátozza azok használatát.⁴⁰ Meg kell jegyezni, hogy e tilalmak kapcsán a gyermek általános cselekvési, dönté-

si szabadságának korlátozhatósága merülhet fel, nem hozhatóak összefüggésbe egy-egy konkrét alapjog gyakorlásával.⁴¹ Példaként említhetők ugyanakkor olyan tilalmak, amelyek igazolhatóan kapcsolatba hozhatóak alapjoggyakorlással, ide sorolható az, amikor a jogalkotó teljes egészében vagy meghatározott életkor alatt kizárja azt, hogy a várandós gyermek a terhességmegszakítás kérdésében döntsön, gyakorolja a felnőttet ebben a tekintetben megillető önrendelkezési jogot.

E tézist azért emeljük ki, mert gyakran tapasztalhatjuk, hogy a jogalkotó szívesen nyúl a tiltás eszközhöz a kockázatok és veszélyek kizárása céljából. Az ilyen általános jellegű tiltás (szankcionálás) egy felmerülő kockázat, veszély esetén a legegyszerűbb, leggyorsabb, legolcsóbb és így legkézenfekvőbb megoldás a mindenkor jogalkotó részéről. Éppen ezért hangsúlyozzuk azt az álláspontunkat, amely szerint az ilyen tilalmak igazolásához nem elegendő pusztán az állam általános gyermekvédelmi kötelezettségére való hivatkozás, illetve az sem, hogy a konkrét magatartás kapcsán indokolt lehet a gyermekek védelme és megóvása. A gyermek alapjogi jogalanyiségének immanens eleme ugyanis, hogy a gyermek nem lehet az állam jogi beavatkozásának, a róla való gondoskodásnak a pusztá tárgya, elszenvedője.⁴²

Hangsúlyozzuk: nem amellett érvelünk, hogy az ilyen tilalmak eleve aggályosak vagy szükségtelenek, hanem azt állítjuk, hogy amikor a tilalom alapjogi igazolhatósága a kérdés, akkor széles körben, számos szempontot figyelembe véve kell mérlegelni. A tilalom mint jogkorlátozás szükségességét és arányosságát befolyásolja, hogy az a gyermekek mely körére vonatkozik, mennyire rugalmas, megállapít-e kivételeket, ténylegesen figyelembe veszi-e az egyéni szempontokat. Az arányosság körében értékelendő, hogy a szabályozás figyelemmel van-e a gyermekek bontakozó képességeire, vagyis tisztetben tartja-e a gyermekek folyamatos fejlődését, növekvő autonómiáját, ami lehetővé teszi a gyermekek egyéni képességeinek elismerését minden egyes joguk kapcsán.⁴³ A gyermekek esetében kiemelt cél, hogy később maguk is képessé váljanak a joggyakorlásra, a felelős döntéshozatalra, és ehhez megszerezzék azokat a kompetenciákat, amelyekre felnőttként szükségük lesz. A gyermekek konkrét személyes élettapasztalatai is jelentősen befolyásolják a megértés, valamint a megalapozott döntések meghozatalának képességét.⁴⁴ Ezért egy jogkorlátozó tilalom szükségességét és arányosságát az a szempont is befolyásolja, hogy az állam – a tilalom mellett – milyen

konkrét segítő-támogató intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy az érintett gyermekeket megfelelően felkészítse a kockázatok és a veszélyek elhárítására.

A kibontakozó képességek figyelembevétele mellett – a dinamikus gyermekfogalom jegyében – döntő jelentősége van a vizsgálati szempontrendszerben a Gyermekjogi Egyezmény 12. cikkében foglalt jognak: a gyermeknek joga van ahhoz, hogy a véleményét meghallgassák, érdemben figyelembe vegyék, illetve joga van a részvételhez. Nem pusztán a véleménye kifejezésére van tehát joga a gyermeknek az őt érintő ügyekben: a rendelkezés a részvétel jogát megalapozandó azon követelményt rögzíti, miszerint a gyermek álláspontját életkorának és érettségének megfelelően figyelembe kell venni az őt érintő döntéshozatal során; e hangsúlynak komoly jelentősége van az állam oldalát illetően is.⁴⁵ A döntéshozatalba pedig nem csupán a gyermeket érintő egyedi eljárások során hozott döntések tartoznak bele, hanem a jogszabályalkotás is.

Lényeges, hogy a gyermekek demokratikus döntéshozatalban való részvétele⁴⁶ nemcsak annyit jelent, hogy a gyermekeknek hangot kell adni, hanem értelmes térre is szükség van a társadalmi életben való

részvételhez, a gyermekek mondanivalóját meghallgató közönség jelenlétére, valamint a döntéshozatal befolyásolására szolgáló mechanizmusokra.⁴⁷ A demokratikus gyermekrészvételtől, a gyermekspecifikus „semmit rólunk nélkülünk” elvből következően a gyermekeket az őket érintő – így egyes magatartások tiltására vagy korlátozására vonatkozó – döntési folyamat érdemi részeseivé, közreműködőivé kell tenni.

Ahogy említettük, a tilalmak egy aktuális példája lehet az infokommunikációs eszközök gyermekek általi iskolai használatának korlátozása. Lehet és kell is vitatkozni a tiltásra építő állami beavatkozás hatékonyságáról, ebben az esetben arról, hogy az infokommunikációs eszközök iskolai használatának korlátozása képes-e az elérni kívánt célokat, így például a gyermekek mentális egészségének javítását, a figyelemzavar, az elszigetelődés csökkentését szolgálni.⁴⁸ A tézisünk révén amellett érvelünk, hogy a vitában nemcsak a konkrét szabályozás tartalmát kell vizsgálni, hanem egyrészt azt a kérdést is, hogy tekintettel volt-e az előírás a gyermekek bontakozó képességeire, az eltérő életkorú, érettségű gyermekek közti igazolható különbségekre. Így például nem mindegy, hogy alsó tagozatos diákokról vagy középiskolai tanulókról van-e szó. Másrészt ki kell térni arra is az arányosság körében, hogy sor került-e az

érintett tanulói kör érdemi bevonására a döntéshozatalba, a véleményüket komolyan vették-e, a szempontjaik beépültek-e a szabályozásba.

A későbbi, felnőttkori felelős joggyakorlásra való képessé tétel (*empowerment*) segítése érdekében az állam kötelessége, hogy – az oktatás-nevelés rendszerén keresztül és más módokon – a gyermekeket az egyes döntési helyzetek következményeivel, kockázataival kapcsolatban a koruknak, érettségüknek megfelelő tájékoztatással, képzéssel támogassa. Az államnak biztosítani kell, hogy a gyermekek megfelelő ismeretekkel és kompetenciákkal rendelkezzenek az egészséges életmód, a fogamzásgátlás vagy éppen a digitális biztonság terén, tisztában legyenek például az infokommunikációs eszközök túlzott használatával járó problémákkal, veszélyekkel, és képesek legyenek ezen eszközök felelős és biztonságos használatára. Ha ezek az állami mechanizmusok teljes mértékben hiányoznak, és a kockázatok, veszélyek tekintetében az állam kizárólag a tilalmakra támaszkodik, akkor a tilalmak mint jogkorlátozások arányossága kevésbé lesz igazolható.

Összefoglalásként e tézissel arra kívántunk külön is rámutatni, hogy a gyermekek joggyakorlására vonatkozó tilalmak megengedhetőségének vizsgálata során a megalapozott döntéshez több kell, mint a védelmi szükséglet igazolása: az arányosság körében a teljes alapjogi kontextust, az államnak a gyermekek joggyakorlását segítő, későbbi joggyakorlásra felkészítő tevékenységét is érdemben értékelni kell.

4. A GYERMEK ALAPJOGAI ÉS A SZÜLŐ NEVELÉSHEZ VALÓ JOGA EGYMÁSRA TEKINTETTEL ÉRVÉNYESÜLNEK, ÍGY A GYERMEK JOGAIT ÉRINTŐ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS A SZÜLŐ JOGÁT IS KORLÁTOZZA, AMI SZINTÉN AZ ARÁNYOSSÁGI SZEMPONTRENDSZER SZERINTI IGAZOLÁST KÍVÁN

Bevett felfogás a gyermekjogok hárompólusú alapjogi jogviszonyként való értelmezése, amelynek a gyermek és az állam mellett a szülő a harmadik szereplője.⁴⁹ E tézissel a hárompólusú alapjogi jogviszonynak a szülőket érintő sajátos dinamikájára szeretnénk felhívni a figyelmet. A gyermek alapjogainak gyakorlása és korlátozhatóságának kérdése ugyanis elválaszthatatlan a szülő neveléshez való jogától, kötele-

zettségétől, illetve felelősségétől, ezek gyakorlásától, illetve teljesítésétől. Könnyen belátható, hogy ha az állam a gyermek számára valamilyen kötelezettséget ír elő, vagy tilalmat határoz meg, akkor e tekintetben a szülő többé már nem dönthet úgy, hogy az adott magatartást nem várja el, illetve mégis megengedi gyermeke számára. Amennyiben például egy törvény vagy egyedi ügyben a bíróság kizárja, hogy a gyermek egy adott egyesület tagja lehessen, akkor a szülő nem határozhat úgy, hogy gyermeke mégis beléphet a szervezetbe. E közhatalmi aktusok tehát nemcsak a gyermek joggyakorlását korlátozzák, hanem a szülő nevelési jogát is. E tézis kapcsán amel-

lett érvelünk, hogy a jogkorlátozás ez utóbbi vonatkozásban, vagyis a szülő nevelési joga tekintetében is az arányossági kritériumrendszer szerinti igazolást kíván. Következésképp nemcsak azt kell bizonyítani, hogy a gyermek az adott területen a cselekvési lehetőségeit korlátozó védelemre

szorul, hanem azt is, hogy ennek a védelemnek a biztosítása miért nem bízható a szülőre.

A szülő–gyermek dinamika értelmezése tekintetében először is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a gyermekjogok mint alapjogi jogosultságok mindig a jogok alanyát, vagyis a gyermeket jogosítják.⁵⁰ A személyes joggyakorlás követelménye – jellegénél fogva – egyértelműen igazolt az egyéni önrendelkezés szférájában, de ugyanígy alátámasztható a politikai szabadságjogok esetében. Az alapjogi joggyakorlás személyhez kötöttségéből az következik, hogy a szülő a gyermeke alapjoggyakorlásával kapcsolatos döntési helyzetekben (visszautasítja-e a gyermek az adott egészségügyi ellátást, részt vehet-e egy demonstráción) nem a gyermek adott alapjogát (önrendelkezési jogát, gyülekezési szabadságát) gyakorolja a gyermek „helyett”, hanem saját jogával, ti. a neveléshez való jogával él, illetve szülői kötelezettségét teljesíti. A polgári jogban bevett szülői törvényes képviselő intézménye az alapjogok gyakorlása tekintetében ennél fogva nem értelmezhető: a szülőnek gyermeke jogainak gyakorlásával (korlátozásával) kapcsolatos szerepe nem a szülő képviselői minőségéből, hanem a neveléshez való jogából/kötelezettségéből fakadhat.⁵¹

A szülőnek egyszerre joga és kötelezettsége a gyermeke nevelése, így eleve kétarcú, sajátos jogintézményről van szó: címzettje a szülő, de egy másik jogalany, a gyermek alapjogi joggyakorlását érintő döntések meghozatalának folyamatáról beszélünk. Alapvető kérdés, hogy hogyan tekintünk a szülő neveléshez való jogára/kötelezettségére,⁵² amivel ösz-

szefüggésben elméletileg két dogmatikai modellt tudunk elkülöníteni egymástól.

Az első, széles körben elfogadott koncepció a szülő neveléshez való jogának „kötelezettségi elem”-ére épít; eszerint valójában nem egy önálló alapjogról, hanem egy sajátos szerkezetű, *sui generis* „jogosultság”-ról beszélhetünk. A szülő neveléshez való joga a gyermek joggyakorlását *szolgáló jog*, védelmének mércéje pedig az, hogy a neveléshez való jogának gyakorlása – illetve még inkább e kötelezettség teljesítése – a gyermek legjobb érdekét⁵³ szolgálja-e. E logikából következik, hogy ha a szülő nevelése nincs összhangban a gyermek legjobb érdekével, az állam beavatkozhat a nevelésbe; ilyen esetben valójában nem is a nevelési jog korlátozására kerül sor, hiszen a szülői nevelési jog eleve ki sem terjed a legjobb érdekekkel ellentétes döntésekre, amit a nevelési jog hatókörének a gyermek érdekével összhangban való értelmezése alapján állapíthatunk meg. E koncepció szerint az állam a gyermek alapjogi joggyakorlásába és a szülő neveléshez való jogába a gyermek – állam által tételezett – legjobb érdeke védelmében avatkozhat be; a fentiek alapján lehet vitatni e legjobb érdek tartalmát, az arányossági szempontok viszont kevésbé vizsgálhatók.

Mindez részben tükröződik például a német alapjogi felfogásban és gyakorlatban,⁵⁴ amely szerint a szülői jog (*Elternrecht*) alkotmányjogi garanciája elsősorban a gyermek védelmét szolgálja. A szülői jog e koncepcióban ún. „szolgáló emberi jog”: a szülőt illeti meg, de a szülők a gyermek érdekében kötelesek gyakorolni azt. A szülői jog nem a szülő, hanem a gyermek személyiségének szabad kibontakozását biztosítja, annak garanciájaként érvényesül. A gyermek nevelésével kapcsolatos állami beavatkozás alkotmányossági vizsgálata esetében a gyermek legjobb érdekét és az arányosság elvét kell szem előtt tartani, ennek megfelelően a jogalkotó csak akkor avatkozhat be a szülő nevelési jogába általános tilalmakkal, amennyiben az egyedi intézkedések nem bizonyulnak elégségesnek.⁵⁵

Jól illusztrálja e megközelítést a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2022-es, kanyaró elleni védőoltással kapcsolatos döntése, amely szerint ha a gyermek fejlődési, érettségi szintje miatt még nem képes saját döntés meghozatalára, akkor a gyermek védőoltásáról szóló döntés a szülő neveléshez való jogának lényeges, az egészségügyi kérdésekkel kapcsolatos eleme, és így alkotmányos védelem alatt áll. A határozat kiemelte, hogy a szülőknek a nevelési jog egészségügyi kérdésekben történő gyakorlása során a gyermek legjobb érdekeit, jólétét kell szem előtt

A JOGALKOTÓ CSAK AKKOR AVATKOZHAT BE A SZÜLŐ NEVELÉSI JOGÁBA ÁLTALÁNOS TILALMAKKAL, AMENNYIBEN AZ EGYEDI INTÉZKEDÉSEK NEM BIZONYULNAK ELÉGSÉGESNEK

tartaniuk. Mindez pedig azzal jár, hogy a szülők a döntéshozatal során kevésbé szabadon szállhatnak szembe az orvosi észszerűséggel, mint ha saját testük feletti gyakorolnák önrendelkezési jogukat.⁵⁶

A Gyermekjogi Egyezmény a szülő szerepének meghatározásakor is a gyermekből és a gyermeket megillető jogokból indul ki, ennek alapján a Gyermekjogi Bizottság szülői jogokra vonatkozó értelmezése is párhuzamba állítható a szolgáló jog koncepciójával. A Gyermekjogi Egyezmény 5. cikke szerint a szülő joga és felelőssége, hogy életkorának és érettségének megfelelő iránymutatást (*direction*) és tanácsokat (*guidance*) adjon a gyermeknek a jogai gyakorlásához. A szakirodalmi álláspont szerint észszerű azt feltételezni, hogy az iránymutatás a gyermeknek szóló utasítás formáját ölti, míg a tanácsadás kevésbé határozott tevékenységet jelöl.⁵⁷ Az iránymutatás és a tanácsadás pedig együtt a gyermek bontakozó képességeit figyelembe vevő,⁵⁸ támogató folyamatosságot jelentenek. Magából a szülői szerepből fakad az a jog és kötelezettség, hogy iránymutatást és tanácsokat adjanak a gyermeknek: erre időlegesen, addig van szükség, amíg a gyermek nem képes arra, hogy egyedül gyakorolja a jogait.⁵⁹ A Gyermekjogi Egyezmény 14. cikke konkrétan is nevesíti a szülő azon jogát, hogy a gyermek bontakozó képességeinek megfelelő iránymutatást adjon a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való joga gyakorlásában. A Gyermekjogi Egyezmény 3. cikke a gyermek legjobb érdekének figyelembe vételét állami kötelezettségként határozza meg, a Gyermekjogi Bizottság olvasatában ugyanakkor a szülőre is vonatkozik: a szülőknek a neveléssel kapcsolatos tetteit, döntéseit mindenekelőtt a gyermek legjobb érdekének kell vezérelnie.⁶⁰

A másik dogmatikai felfogás a szülő neveléshez való jogának/kötelezettségének jogosultsági elemét helyezi a középpontba; e megközelítésben a nevelési jogot *önálló alapjognak* tekinthetjük, amely önállóan értelmezhető, gyakorolható, és az állammal szemben alapjogként kikényszeríthető. A szülő nevelési joga biztosítja a szülő szabadságát arra, hogy alapvetően a saját meggyőződése szerint határozza meg a nevelés tartalmát, és hozza meg a gyermeknevelés körébe tartozó döntéseket.⁶¹ A szülő nevelési joga ebben az értelemben magát a döntési szabadságot védi, nem csak bizonyos tartalmú döntéseket. Ezt a szabadságot pedig az államnak tiszteletben kell tartania, a korlátozását igazolnia kell. A szülő neveléshez való joga/kötelezettsége így adott esetben versenghet a gyermeket megillető alapjoggal, illetve addig gyako-

rolható, ameddig a gyermek alapvető jogát nem sérti, a szülői joggyakorlásba az állam csak a gyermek alapjogainak védelmében avatkozhat be. E beavatkozás megengedhetőségének tesztje pedig nem a gyermek legjobb érdekének elvére alapul, hanem inkább a „ne árts” („do not harm”) elve szabja meg a szülői nevelési szabadság határait.⁶² Hozzátehetjük, hogy az abszolút jogok által védett, a gyermek emberi méltóságának lényegét érintő tartományra a szülő nevelési joga/kötelezettsége ebben az elméleti koncepcióban sem terjedhet ki. A gyermek abszolút védelmet élvez a bántalmazás valamennyi formájával, a megalázó, kegyetlen bánásmóddal és büntetéssel szemben. A szülő nevelési szabadságának korlátját jelenti e koncepcióban is a gyermek életkorához, érettségéhez igazodó részvétel biztosítása: a gyermek véleményének meghallgatása, érdemi figyelembe vétele mellett hozható lényeges szülői nevelési döntés.

Tekintsük azt a példát, amikor a gyermekek oktatása érdekében az állam az alkotmányban vagy törvényben tankötelezettséget ír elő, amelyet a gyermeket nevelő szülővel szemben ki is kényszeríthet, ha az annak semmilyen módon nem tesz eleget.⁶³ A tankötelezettségnek a gyermek elvileg iskolába járással vagy magántanulóként is eleget tehet. A kérdés az, hogy a szülő milyen feltételekkel dönthet a tankötelezettség teljesítésének utóbbi formája mellett: a szülőnek kell bizonyítania, hogy a magántanulóság gyermeke legjobb érdekében áll, vagy az államnak kell bizonyítania az ellenkezőjét a szülő döntésével szemben. Részben hasonló a helyzet és a döntéssel kapcsolatos dilemma akkor, amikor az állam a szülő számára a meghatározott életkort betöltő kisgyermek tekintetében az óvodai nevelés igénybevételére vonatkozó általános kötelezettségét határozza meg.⁶⁴

Mindezek kapcsán rá kell mutatni arra, hogy az alapjogokba történt beavatkozás igazolhatóságának felülvizsgálata – az alapjogi bíraskodás általánosan elterjedt struktúrája szerint – kétlépcsős: az első lépcső a jog hatókörének, a második lépcső a jog korlátozásának vizsgálata.⁶⁵ Az első kérdés a jog tartalmára vonatkozik, és arra keres választ, hogy egyáltalán történt-e az alapjogba beavatkozás, amit alapvetően az határoz meg, hogy az érintett állapotra vagy magatartásra kiterjed-e az alapjog védelmi köre; adott esetben a kérdéses szülői döntésre kiterjed-e a nevelési jog hatóköre. A második kérdés csak akkor merül fel, ha az elsőre a válasz pozitív volt. Utóbbi esetben a második vizsgálati fázis során azt kell eldönteni, hogy az alapjogba történő állami beavatkozás – a

szülő döntési lehetőségeinek korlátozása – megfelelő-e az arányos jogkorlátozás kritériumrendszerének.

Annak, hogy egy adott problémát melyik fázisba – a hatókör értelmezésének vagy a jogkorlátozás igazolhatóságának fázisába – helyezve vizsgálunk, lényeges konzekvenciái vannak. Kedvezőtlenebb helyzetben van az a jogalany, akinek az alapjogi igénye az első fázisba tartozó dilemmát is felvet. Annak bizonyítása ugyanis, hogy egy adott állapot, magatartás az alapjog védelmi körébe tartozik, szükségszerűen azt fogja terhelni, aki az alapjog védelmét igényli. Ennek hiányában pedig az ügye el sem jut abba a fázisba, amelyben a bíróság érdemben megvizsgálja, hogy alkotmányosan elfogadható-e a vélt jogkorlátozás – hiszen az fogalmilag nem is minősül valamely alapjog korlátozásának. A második fázis az, amelyben a bizonyítási teher átkerül arra, aki a korlátozás indoklására, arányosságára hivatkozik. Ennek előfeltétele azonban az, hogy az érintett állapotra, magatartásra kiterjedjen az alapjog hatóköre. Ha ez hiányzik, akkor fel sem merülhet, hogy a sérelmezett állami intézkedéssel kapcsolatban igazolni kellene annak a célját, alkalmasságát, szükségességét, arányosságát.⁶⁶

Mindezek alapján a szülői jogok két említett felfogása közti megkülönböztetés jelentősége tehát abban áll, hogy végső soron kire hárul egy bírósági eljárás során a *bizonyítási teher* a gyermek legjobb érdekével kapcsolatban. A kötelezettségalapú, szolgáló jogi megközelítés esetén a szülőnek kellene bizonyítania, hogy a neveléshez való joga kiterjed az adott döntés meghozatalára, mivel az adott döntés a gyermek legjobb érdekével összhangban áll. A jogosultságalapú, a nevelési jogot önálló alapjognak tekintő megközelítésben viszont az esetek jelentős részében megfordul ez a bizonyítási teher: a szülői nevelésbe beavatkozó államnak kell igazolnia azt, hogy a neveléshez való jog korlátozása arányosnak minősült, mert például a szülő döntése elmenthető volt a gyermek legjobb érdekével. Másként fogalmazva: a szolgáló jogi megközelítésben kizárólag a gyermek – nem egyszer objektivizált – legjobb érdekével összhangban álló szülői nevelési döntések érdemelnek védelmet az állammal szemben. Az önálló alapjogi megközelítésben viszont főszabályként a szülő valamennyi nevelési döntése védelmet élvez az állami beavatkozással szemben; a döntései esetleges felülvizsgálatakor az arányossági szempontrendszer az irányadó.

Az alapjogi gyakorlatban az okoz feszültséget, hogy e tiszta dogmatikai koncepciók egyes elemei,

így különösen a bizonyítási teher és az igazolhatóság kérdése összemosódnak. Úgy tűnik, hogy az egyes alkotmánybíróságok, bírói fórumok, sőt akár a Gyermekjogi Bizottság is, a szolgáló jogi koncepciót követik. Döntéseikben mégis sokszor továbblépnek a jogkorlátozások felülvizsgálatának második lépcsőjére; akkor, amikor a szülői nevelési jog korlátozásáról beszélnek, illetve e tekintetben az arányossági szempontok felhívásával, az arányossági tesztet alkalmazva döntenek. Mindezt látszólag az arányossági teszt alkalmazásának bevettsége, meggyőző ereje indokolhatja;⁶⁷ valójában azonban a dogmatikai következetlenség éppen hogy csökkenti az érvelés a magyarázó erejét.

A dogmatikai koncepciók elhatárolásával arra szerttük volna ráirányítani a figyelmet, hogy a látszólag gyermekbarát, tisztán szolgáló jogi koncepció – amely nem a szülő döntési lehetőségét védi, hanem adott tartalmú szülői döntéseket véd – a jogkonfliktusok megítélését kiemeli az arányossági paradigmából, így kiüresítheti a szülői nevelés alapjogi tartalmát. A szülő neveléshez való jogába való állami beavatkozások vizsgálata során akkor lehet ténylegesen megőrizni és érdemben alkalmazni az arányos jogkorlátozás elvét, ha a nevelési jog önálló alapjogi minőségéből indulunk ki. E koncepcióban lehet megfelelően vizsgálni például azt, hogy az államnak a tankötelezettség teljesítésével, az óvodai nevelésben való kötelező részvétellel kapcsolatos beavatkozásai, azok konkrét jogi megoldásai – így az életkori határok előírása, a kötelezettség teljesítése alóli kivételek meghatározása, a magántanulóság kérelmezésének feltételei – a szülő neveléshez való joga arányos korlátozásainak tekinthetők-e.

Garanciális elem, hogy az arányos korlátozás bizonyításának kötelezettsége az államot terheli, ennek keretében vizsgálható, hogy az államnak a gyermek jogára, illetve a gyermek legjobb érdekére való hivatkozása megalapozott volt-e, azt megfelelően alá tudja-e támasztani. Ezzel szemben a szolgáló jogi modellben könnyen rejtve maradhat, hogy mi indokolja az állami beavatkozást, hiszen a szülőnek kellene bizonyítania, hogy a nevelési joga kiterjed az óvodai nevelésben való részvétel elutasítására, a tankötelezettség-teljesítés megkezdésének elhalasztására vagy éppen a magántanulói státusz választására.

Összefoglalva a fentieket, utolsó tézisünkkel is két, egymással összekapcsolódó állítást fogalmaztunk meg: a szülői jogok részben kevesebbet, részben viszont többet jelentenek annál, mint amire a joggyakorlat alapján következtethetnénk. Egyrészt a szülő

szerepe a gyermek alapjogi joggyakorlásával kapcsolatban semmiképp nem értelmezhető a gyermeki jogok manifestációjának. A szülő az alapjogok gyakorlásában nem képviselheti gyermekét, döntéseivel nem pótolja a gyermek joggyakorlását. Ha az állam

a gyermek joggyakorlását a szülő közreműködéséhez köti, azzal valójában korlátozza a gyermek jogait. Másrészt viszont megalapozottan érvelhetünk amellett, hogy a szülői nevelés nemcsak szolgáló, hanem önálló alapjog. Az arányossági paradigma tényleges, következetes alkalmazása érdekében

a szülő nevelési joga valódi, önálló alapjogként értelmezendő és védendő, az abba történő beavatkozás arányosságát az államnak kell igazolnia.

ZÁRSÓ

A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy vannak-e a gyermeknek alapjogai, akkor messze nem elégedhetünk meg azzal a válasszal, hogy a gyermek kétséget kizáróan az alapjogok alanya, és így megilleti őt valamennyi alapvető jog.

Számolnunk kell először is azzal, hogy a gyermekjog kifejezés különféle összefüggésekben használatos, és világossá kell tenni, hogy az alapjogi és a mozgalmi felfogása eltér egymástól. A mozgalmi aktoroknak kulcsszerepe van abban, hogy a gyermekjogi törekvések – politikai döntések vagy jogi eljárások révén – alapjogi igényekké transzformálódnak; ugyancsak nagyrészt ők teszik „élővé” az alapjogokat, amikor folyamatosan ellenőrzik és kikényszerítik a jogok érvényesülését. Mozgalmi kontextusban a jogosultsági terminológiával megengedőbben lehet élni, amikor azonban alapjogi megközelítésben van szó a gyermekjogokról, következetesen kell alkalmaznunk kell az alapjogok szigorúbb fogalmi és dogmatikai rendszerét.

A tanulmány kiemelte, hogy a gyermekek sérülékeny helyzetükre figyelemmel speciális jogalancsoportnak tekintendők, de ebből nem következik, hogy a gyermekjogok „különleges” jogok lennének. A gyermekjogok *sui generis* jogokként való értelmezése könnyen járhat azzal, hogy a gyermekeket megillető jogokat valójában „lefokozzuk”, mivel így megfosztjuk azokat az alapjogi minőségben rejlő garanciáktól. Ezzel szemben álláspontunk szerint a gyermekjogokat úgy írhatjuk le, mint a minden embert megillető alapjogok gyermekekre szabott megfogalmazásait, de a gyermekekre igazítási folyamat

nem vezethet az alapjogi garanciák félretételéhez. Ebből következően a gyermek joggyakorlásának korlátozását az alapjogokra irányadó sztenderdek szerint kell igazolni; a korlátozás megengedhetőségének megítélése során ugyanakkor van mód arra, hogy a gyermek helyzetével kapcsolatos speciális szempontokat figyelembe vegyék. A gyermek joggyakorlásának életkori alapú korlátozását ennek megfelelően alapjogkorlátozásként kell kezelnie, és az arányossági kritériumrendszer keretei között kell vizsgálnia a bírósági fórumoknak.

Az arányossági vizsgálat kapcsán továbbá arra is felhívtuk a figyelmet, hogy a gyermek joggyakorlására vonatkozó tilalmak megengedhetőségének vizsgálata során nem lehet önmagában a tilalmat minősíteni, hanem a probléma állami kezelésének teljes spektrumát értékelni kell. Elemzés tárgyává kell tenni ennek megfelelően azt, hogy az állam segítette-e, támogatta-e – és ha igen, akkor hogyan – a gyermek joggyakorlását és ezzel összefüggésben a kockázatok és veszélyek megelőzését, illetve felelős kezelését. Tekintetbe kell venni, hogy az állam figyelemmel volt-e a gyermek bontakozó képességeire, valamint sor került-e a gyermekek életkorának, érettségének megfelelő bevonására a döntéshozatal demokratikus folyamatában.

A gyermek alapjogainak gyakorlásával és korlátozhatóságával kapcsolatos elemzés során a gyermek és az állam mellett szükségszerűen számításba kell venni a harmadik szereplőt, a szülőt, azaz a szülő neveléshez való jogát, illetve szülői kötelezettségét, ennek gyakorlását, illetve teljesítését. Nem feledkezhetünk meg ugyanis arról, hogy a gyermek alapjogai és a szülő neveléshez való joga egymásra tekintettel érvényesülnek, miközben világossá kell tenni, hogy a szülő a gyermeket nem képviseli olyan értelemben, hogy az adott jogot a gyermek helyett gyakorolja, vagy pótolja annak gyakorlását. A gyermek joggyakorlását érintő állami beavatkozás ugyanakkor a szülő neveléshez való jogát/kötelezettségét is korlátozza. A tanulmány amellet érvel, hogy a szülő nevelési jogát valódi és önálló alapjognak kell tekinteni, mert ez a megközelítés biztosíthatja, hogy az államnak kelljen bizonyítania egy jogvita során, hogy a jogkorlátozás arányosnak minősül.

A világos kérdésfeltevés és a következetes dogmatikai alapokon álló válaszadás elvezethet oda, hogy az alapjogi gyakorlat át tudja fordítani a hagyományosan államközpontú, védelmi alapú, a gyermeki (és a szülői) jogok korlátozását, illetve annak igazolását automatikusan tudomásul vevő logikát. Létrejöhet egy egyszerre gyermekközpontú és alapjogi, a gyermek joggyakorlására és annak transzparens, arányos korlátozhatóságára építő felfogás.

1. Jelen tanulmány a K132712 számú „Az alapjogi jogalanyiség koncepciója” projekt (kutatásvezető: Somody Bernadette) keretében jött létre. A K132712 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a kutatói kezdeményezésű pályázati program finanszírozásában valósul meg.
2. Ld. különösen Michael FREEMAN: Taking children's rights seriously. *Children & Society*, 1987/4, 299–319, <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1987.tb00546.x>. Michael FREEMAN: Taking children's rights more seriously, *International Journal of Law, Policy and the Family*, 1992/1, 52–71.
3. Szeretnénk ugyanakkor hangsúlyozni, hogy megállapításaink mögött két kapcsolódó kutatás is áll: az előző lábjegyzetben említett, az ELTE Alkotmányjogi Tan székének műhelyében zajló „FULCAP – Az alapjogi jogalanyiség koncepciója” című kutatási projekt, valamint Láposy Attila doktori kutatása, amelynek eredményeit az *Egyensúlyban az autonómia és a védelem között? A gyermek alapjogi jogalanyiségének, joggyakorlásának és jogvédelmének alkotmányjogi sarokpontjai* című doktori értekezés (2024) foglalja össze.
4. Lux Ágnes: *A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában*. Doktori értekezés, Budapest, ELTE ÁJK, 2018, <http://doi.org/10.15476/ELTE.2018.060>.
5. Jo BECKER: The Evolution of the Children's Rights Movement, in *The Oxford Handbook of Children's Rights Law*, eds. Jonathan TODRES – Shani M. KING, Oxford University Press, 2020, 33, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190097608.013.3>.
6. Shazia CHOUDRY – Helen FENWICK: Taking the rights of parents and children seriously: Confronting the welfare principle under the human rights act. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005/3, 453–492, <https://doi.org/10.1093/ojls/gqi023>; Michael FREEMAN: Why it remains important to take children's rights seriously, *International Journal of Children's Rights*, 2007/1, 5–23, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004190498.i-527.5>.
7. Trevor BUCK – Alisdair GILLESPIE – Lynn Ross – Sarah SARGENT: *International Child Law*. 2nd edition, Routledge, 2005, 16.
8. Jean-Michel BONVIN – Daniel STOECKLIN: Introduction, in *Children's Rights and the Capability Approach*, eds. Daniel STOECKLIN – Jean-Michel BONVIN, Dordrecht, Springer, 2014, 8–9, https://doi.org/10.1007/978-94-017-9091-8_1.
9. A gyermekjogok tekintetében a nemzetközi egyezményekben foglalt kötelezettségek nemzeti szinten esetenként alkotmányi, de jellemzően törvényi szinten rögzültek. Lásd: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Atti-

- la: Az emberi jogok rendszere, in *Emberi jogok*, szerk. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 88.
10. SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *A jogállamiság jogelmélete*, Budapest, Napvilág, 1998, 244.
 11. Martha FINNEMORE – Kathryn SIKKINK: International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, *International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, 1998/4, 897–899, <https://doi.org/10.1162/002081898550789>. Hivatkozza és a gyermeki jogok kapcsán elemzi: KÖRNYEI Ágnes: Skandinávia mint „normatív éllovas” a gyermekjogok terén, *Külügyi Szemle*, 2009/1, 53–54.
 12. Helen DUFFY: *Strategic Human Rights Litigation – Understanding and Maximising Impact*, Bloomsbury Publishing, 2018, 3, <https://doi.org/10.5040/9781509922000>. A stratégiai pereskedés fogalmának módszeres meghatározásához lásd: Kris VAN DER PAS: Conceptualising strategic litigation, *Ónati Socio-Legal Series*, 2021/6(S), ide vonatkozóan különösen 124–125, <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1226>.
 13. BECKER (5. vj.) 41.
 14. A helyi (tartományi) választásokon pedig ugyancsak 16 éves kortól szavazhatnak a gyermekek Máltán és Észtországban, az Egyesült Királyságon belül Skóciában, Walesben és Németország több tartományában. Belgiumban és Németországban 2022-ben, illetve 2023-ban az európai parlamenti képviselők választását illetően szállították le a választási korhatárt 16 évre.
 15. General comment No. 20 (2016) On the implementation of the rights of the child during adolescence (CRC/C/GC/20).
 16. Laura BRONNER – David IFKOVITS: Voting at 16: Intended and unintended consequences of Austria’s electoral reform, *Electoral Studies*, 2019, 102064, <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2019.102064>.
 17. Jan EICHORN – Johannes BERGH: Lowering the Voting Age to 16 in Practice. Processes and Outcomes Compared, *Parliamentary Affairs*, 2021/3, 507–521, <https://doi.org/10.1093/pa/gsab019>.
 18. Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 60/2018.
 19. Make It 16 Incorporated v Attorney-General [2022] NZSC 134. A döntést részletesen elemzi Claire BREEN: Voter Eligibility and Age Discrimination: The View from Aotearoa New Zealand, *Harvard Human Rights Journal*, 2023, 299–313. Megjegyzendő az is, hogy a legfelsőbb bíróság döntése nem kötelezte közvetlenül a jogalkotót arra, hogy csökkentse 16 évre a választójogi alsó korhatárt. Az akkori miniszterelnök ígéretet tett a felülvizsgálatra, törvénytervezetek is készültek, és a javaslatot a választójogi reform kidolgozására létrehozott független szakmai testület is támogatta. Végül a javaslat eljutott a parlament elé, de a választások után létrejött ausztrál kormány elvetette a korhatárreformot, és a meglévő szabályozás maradt érvényben.
 20. A XX. század első felében a gyermekjogi mozgalom képviselői úgy beszéltek a gyermekek „jogairól”, hogy valójában a gyermek védelmére vonatkozó kötelezettségeket értették alatta. A befektetési motiváció (*investment motive*) a védelem, a jólét fontosságát emelte ki, de nem szólt a gyermek jogalanyiságáról, joggyakorlásáról. A társadalomnak a gyermekekkel kapcsolatos aggodalmát nagymértékben befolyásolta a gyermekek társadalmi hasznosságának szempontja. A gyermekekre így sokkal inkább úgy tekintettek, mint az állami beavatkozás tárgyaira, a célkitűzések között pedig a gyermekek védelméről volt szó, nem a gyermekeket megillető jogosultságok érvényesüléséről. Lásd: Michael FREEMAN: The limits of children’s rights, in *The Ideologies of Children’s Rights*, eds. Michael FREEMAN – Philip E. VEERMAN, Kluwer Academic Publishers, 1992, 29–30, https://doi.org/10.1163/9789004482180_005.
 21. Helen DUFFY: *Strategic Human Rights Litigation – Understanding and Maximising Impact*, Bloomsbury Publishing, 2018, 6, <https://doi.org/10.5040/9781509922000>.
 22. *Vo Franciaország elleni ügye*, 53824/2000. sz. kérelem, az EJEB 2004. július 8-án kelt ítélete. Lásd különösen: Grégor PUPPINCK: Abortion on Demand and the European Convention on Human Rights, *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2013. február 23., <https://www.ejiltalk.org/abortion-on-demand-and-the-european-convention-on-human-rights/>.
 23. Francesca IPPOLITO: (De)Constructing Children’s Vulnerability under European Law, in *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, eds. Francesca IPPOLITO – Sara Iglesias SÁNCHEZ, Hart, 2015, 23.
 24. Alexander BAGATTINI: Children’s well-being and vulnerability, *Ethics and Social Welfare*, 2019/3, 211–212, <https://doi.org/10.1080/17496535.2019.1647973>; Johannes GIESINGER: Vulnerability and Autonomy – Children and Adults, *Ethics and Social Welfare*, 2019/3, 217–218, <https://doi.org/10.1080/17496535.2019.1647262>.
 25. Lucinda FERGUSON: Not merely rights for children but children’s rights: The theory gap and the assumption of the importance of children’s rights, *International Journal of Children’s Rights*, 2013/2, 179–182, <https://doi.org/10.1163/15718182-55680015>; Laura LUNDY: Children’s Rights from an International Perspective, in *The Rights of the Child Legal, Political and Ethical Challenges*, eds. Rebecca ADAMI – Anna KALDAL – Margareta ASPÁN, Leiden–Boston, Brill Nijhoff, 2023, 3–6.

26. 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 78–79, 80. E határozatot részletesen elemzi Kovács Virág: 21/1996. (V. 17.) AB határozat – Szivárvány-ügy, in *Az alkotmánybírósági gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100. évi jelentőségű határozata 1990–2020. Első kötet*, szerk. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – ZAKARIÁS Kinga, Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó, 2021, 383–403.
27. Szivárvány Magyarország elleni ügye, 35419/97. sz. kérelem, az EJEB 2000. május 12-én kelt döntése.
28. Balázs TÖKEY – Bernadette SOMODY: The Concept of Legal Capacity in Private Law and Constitutional Law, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2024/1, 270, 272–273, <https://doi.org/10.17951/sil.2024.33.1.263-278>.
29. POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Az arányossági teszt funkciói a nemzetközi szakirodalmi diskurzusban, *Alkotmánybírósági Szemle*, 2023/1, 17–22.
30. LÁPOSSY Attila: Behind the protection: key issues of the child's capacity to exercise fundamental rights, *European Integration Studies*, 2023/1, 139–158, <https://doi.org/10.46941/2023.e1.7>.
31. Jane FORTIN: Children's Right – Flattering to deceive?, *Child and Family Law Quarterly*, 2014/1, 57–58.
32. Lásd: Nielsen Dánia elleni ügye, 10929/84. sz. kérelem, az EJEB 1988. november 28-án kelt ítélete. Miközben a gyermek joggyakorlási képességének fogalmát jelentős bizonytalanság övezi, azt nehéz egyértelműen és pontosan értékelni, aközben arra vagy annak hiányára nagy gyakorisággal hivatkoznak a gyermekjogi ügyekben. Lásd: Kay TISDALL: Challenging competency and capacity? Due weight to children's views in family law proceedings, *The International Journal of Children's Rights*, 2018/1, 159–182, <https://doi.org/10.1163/15718182-02601003>.
33. Aoife DALY: *Article 15: The right to freedom of association and freedom of peaceful assembly*, Leiden, Brill Nijhoff, 2016, <https://doi.org/10.1163/9789004258839>.
34. A Velencei Bizottság a gyülekezési jog gyakorlásával kapcsolatos útmutatójában például az életkori határok és a szervezés vonatkozásában arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyilvános gyűlések szervezőinek fontos feladataira tekintettel a törvény a gyermekek fejlődőképességének kellő figyelembevételével bizonyos alsó korhatárt állapíthat meg a szervezők számára. A törvény tehát eszerint előírhatja azt is, hogy a gyermekek csak akkor szervezhetnek nyilvános rendezvényt, ha szüleik vagy törvényes képviselőik ehhez hozzájárulnak. Lásd: Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly, Venice Commission, 2010, para. [58].
35. Nicolas BRANDO – Laura LUNDY: Discrimination and Children's Right to Freedom of Association and Assembly, *Harvard Human Rights Journal Online*, 2022. december 2.
36. Jonathan TODRES: Age Discrimination and the Personhood of Children and Youth, *Harvard Human Rights Journal Online*, 2022. december 2, <https://doi.org/10.2139/ssrn.4295094>.
37. „States do have a positive obligation under International law to respect, protect and fulfil children's rights.” Lásd: On the protection of children's rights: international standards and domestic constitutions. Adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21–22 March 2014), [136].
38. SONNEVEND Pál – KAJTÁR Gábor: 1. cikk. Kötelezettség az emberi jogok tiszteletben tartására, in *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*, szerk. SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter: HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2021, 4–5.
39. Az Alkotmánybíróság a Szivárvány-határozatban arra hivatkozott, hogy az állam kötelessége a gyermek fejlődésének védelmére elsősorban a nyilvánosság szférájában jelenhet meg, a gyermek nyilvánosság előtti tevékenységét szabályozhatják, általános szabályokkal nyújthatnak intézményes védelmet. A határozat hangsúlyozta azt is, hogy a magánszférában a gondoskodás és védelem joga és kötelessége elsősorban a szülőket illeti meg. Lásd: 21/1996. (V. 17.) AB határozat, 74, 78–79, 80.
40. Erről részletesen ld. Tobias BÖTTGER – Klaus ZIERER: To Ban or Not to Ban? A Rapid Review on the Impact of Smartphone Bans in Schools on Social Well-Being and Academic Performance, *Education Sciences*, 2024/8, 906–916, <https://doi.org/10.3390/educsci14080906>.
41. Messzire vezető kérdés, és túlmutat e tanulmány vizsgálati keretein, hogy a gyermekek esetében igazolható és értelmezhető lehet-e az általános cselekvési szabadság a külső állami beavatkozással szemben. Az emberi méltóságból és az általános személyiségi jogból következő általános cselekvési szabadság keretei és tartalma a felnőttek vonatkozásában is vitákkal terhelt a német és ennek nyomán a magyar alkotmányos gyakorlatban. Lásd erről részletesen: ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog: Összehasonlító elemzés a német és a magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, Budapest, Pázmány Press, 2019, 218–223.
42. Itt utalhatunk például arra a Gyermejjogi Bizottság által megfogalmazott alapvető tételre, amely szerint a gyermekek ma már nem tekinthetők sem a szüleik, sem pedig az állam tulajdonának, sem pedig a róluk való gondoskodás pusztá tárgyainak. Lásd: General Comment No. 8 (2006) The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (UN Doc CRC/C/GC/8), para. 47.
43. Ld. Gerison LANSDOWN: *The Evolving Capacities of the Child*, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre – Save the Children, 2005, 9–10.

44. LANSDOWN (43. vj.) 25.
45. General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard (UN Doc CRC/C/GC/12), paras. 29–30.
46. Az érdemi és valódinak tekinthető demokratikus gyermekrésztvételnek több alapvető tartalmi követelménye van, így annak önkéntesnek, biztonságosnak, átláthatónak, a gyermekek tiszteletén és tájékoztatásán alapulónak, befogadónak, képzéssel megerősítettnek, relevánsnak, gyermekbarát környezettel segítettnek kell lennie. Lásd: GERISON LANSDOWN: *Every child's right to be heard. A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12*, London, Save the Children UK, 2011, 152–157.
47. Laura LUNDY: 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *British Educational Research Journal*, 2007/6, 235–236, <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>.
48. Ld. Christian MONTAG – Jon D. ELHAI: Do we need a digital school uniform? Arguments for and against a smartphone ban in schools, *Societal Impacts*, 2023/ 1–2, 21–4; Marilyn CAMPBELL – Elizabeth J. EDWARDS – Donna PENNELL – Shiralee POED – Victoria LISTER – Jenna GILLET-SWAN – Adrian KELLY – Dajana ZEC – Thuy-Anh NGUYEN: Evidence for and against banning mobile phones in schools: A scoping review, *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 2024/3, 242–265, <https://doi.org/10.1177/20556365241270394>.
49. Jaap E. DOEK: The Human Rights of Children: An Introduction, in *International Human Rights of Children*. *International Human Rights*, eds. Ursula KILKELLY – Ton LIEFAARD, Springer, 2019, 1–11, https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_1.
50. Sajó András: *Jogsultságok*, Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – Seneca Kiadó, 1996, 109.
51. LÁPOSSY Attila – PÁSZTOR Emese – SOMODY Bernadette – STÁNICZ Péter: Az ember alapjog-gyakorlási képességének dogmatikája, I. rész, *MTA Law Working Papers*, 2022/1, 2.
52. A magyar alapjogi gyakorlatban hagyományosan a szülő neveléshez való jogáról beszélünk, más államok, emberi jogok fórumok gyakorlata – hasonló jelentéstartalommal – inkább egyszerűen szülői jogról, illetve kötelezettségről, felelősségről beszél, vagyis a „nevelés” fogalma szövegszerűen nem jelenik meg.
53. A tanulmány szövege következetesen a „gyermek legjobb érdeke” megfogalmazást használja, szemben a Gyermekjogi Egyezmény hivatalos magyar fordításában szereplő „a gyermek mindenek felett álló érdeke” kifejezéssel. A fogalomhasználat oka egyfelől az, hogy a gyermek legjobb érdeke a szöveghív fordítása a Gyermekjogi Egyezmény eredeti angol nyelvű „best interest of the child” fogalmának, amely eleve nem tartalmaz semmilyen fokozást. A „gyermek legjobb érdeke” kifejezés használatát indokolja, hogy a kifejezésnek dogmatikai szempontból sem célszerű azt a látszatot keltetnie, mint ha állandó hierarchiáról lenne szó. A magyar nyelvű szakirodalom egy része, valamint például a gyermeki jogokra vonatkozó európai jogról szóló – alább hivatkozott – kézikönyv a „gyermek legjobb érdeke” fogalmat is használja alternatívaként. A Gyermekjogi Egyezményben használt többes szám („interests”) utalhat arra is, hogy egy gyermeknek az adott helyzetben nemcsak egyetlen mérlegelendő érdeke lehet. Lásd: *Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához*, szerk. HERCZOG Mária, Budapest, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2009, 18; Lux Ágnes: A gyermekek jogai, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB ANDRÁS – FEKETE Balázs (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2018. [26].
54. A magyar Alkotmánybíróság is ezt a szolgáló jogi koncepciót tette a magáévá a tanköteles korú gyermekeket érintő iskolaérettségi vizsgálatokkal összefüggő módosítások alkotmányossága kérdésében hozott határozatában, amely – a német alkotmánybírósági gyakorlatra építve – rögzítette, hogy a szülők neveléshez való joga két irányból is korlátozott: egyfelől a gyermeküknek adandó nevelés megválasztása során a szülők nem élveznek korlátlan szabadságot, és a nevelés keretében kizárólag olyan döntések meghozatalát védi és támogatja az Alaptörvény, amely a gyermek legjobb érdekével összhangban áll. Lásd: 9/2021. (III. 17.) AB határozat, Indokolás [66]–[67], [70].
55. BVerfGE 61, 372, BVerfGE 7, 320.
56. BVerfG, Beschluss des Ersten Senats vom 21. Juli 2022 – 1 BvR 469/20 –, Rn. 1–171.
57. Elaine E. SUTHERLAND: The Enigma of Article 5 of the United Nations Convention on the Rights of The Child. Central or Peripheral?, *International Journal of Children's Rights*, 2020/3, 463–464, <https://doi.org/10.1163/15718182-02803008>.
58. A Gyermekjogi Egyezmény 5. cikke alapján a kibontakozó képességek figyelembevétele annak az elismerését jelenti, hogy egész gyermekkor alatt tiszteletben kell tartani, biztosítani kell a gyerek folyamatos fejlődését, növekvő autonómiáját az önálló felnőttkor eléréséig. E követelményt a Gyermekjogi Bizottság pozitív, önállóságra ösztönző folyamatként határozta meg, egyfajta dinamikus modellként. Lásd: General comment No. 7 (2006) Implementing Child Rights in Early Childhood (CRC/C/GC/7), 12.
59. Barbro HOLMBERG – James HIMES: Parental Rights and Responsibilities, in *Children's Rights: Turning principles into practice*, eds. Alföldi PETRÉN – James HIMES, STOCKHOLM, Radda Barnen – UNICEF, 2000.

60. Ld. General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (CRC /C/GC/14), 24.
61. Ennek kapcsán említhető az Alapjogi Charta 14. cikk (3) bekezdése, amely azt tartalmazza, hogy a szülőknek joga van arra, hogy gyermekeik számára vallási, világnézeti vagy *pedagógiai* meggyőződésüknek megfelelő nevelést biztosítsanak. Vagyis a szülő neveléshez való joga ebben a kontextusban is kifejeződik.
62. A szakirodalomban vannak olyan álláspontok, amely szerint a szülői jogokba való állami beavatkozás küszöbét nem szabad túl alacsonyan meghúzni. Így például a gyermek orvosi ellátásával kapcsolatos elsődleges döntési jogkörnek a gyermek szüleit kellene megilletnie, lehetővé téve, hogy a rendelkezésre álló kezelési lehetőségek közül válasszanak. E jogkör csak akkor korlátozható, ha a szülők döntése a gyermekekre nézve jelentős kár vagy ártalom súlyos kockázatával (*serious risk of significant harm*) jár, az állam ekkor avatkozhat be a gyermek legjobb érdekének megfelelő alkalmazásával. Lásd: Cressida AUCKLAND – Imogen GOOLD: Parental Rights, Best Interests and significant harms, *Cambridge Law Journal*, 2019/2, 287–323, <https://doi.org/10.1017/S0008197319000382>.
63. A német Szövetségi Alkotmánybíróság például elismerte, hogy a szülő neveléshez való joga korlátozható, így a tankötelezettség intézménye a szülők nevelési jogának korlátját képezi. 1 BvR 1358/09. Az EJEB pedig azt mondta ki, hogy a szülők nem tagadhatják meg a gyermektől az oktatáshoz való jogának érvényesítését vallási, lelkiismereti meggyőződésük alapján. Az oktatáshoz való jog természeténél fogva az állam általi szabályozást igényelt, amely megenged bizonyos mérlegelési mozgásteret a tagállamok számára. Az EJEB utalt arra, hogy a részes államok között nincs konszenzus a magántanulóként és az iskolai járással teljesített tankötelezettség tekintetében, de elfogadhatónak tartotta azt a megközelítést, hogy a társadalomba való beilleszkedés és a szociális tapasztalatszerzés céljai nem valósíthatók meg ugyanolyan jól magántanulóként, mint iskolába járással. Az EJEB szerint az eljáró német bíróságok által levont következtetés az állam mérlegelési jogkörén belül maradt, ezen túl nem korlátozták aránytalanul a szülők azon jogát, hogy gyermekeiket vallási meggyőződésüknek megfelelően neveljék. *Konrad és mások Németország elleni* ügye, 35504/03. sz. kérelem, az EJEB 2006. szeptember 11-én kelt ítélete.
64. A magyar Alkotmánybíróság 2013-ban az alapvető jogok biztosának indítványára vizsgálta a már három éves kortól általánosan előírt óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség alkotmányosságát. Az óvodai nevelés a gyermek jogai érvényesülése érdekében, testi-szellemi fejlődésének biztosításával, az iskolai tanulmányok előkészítését, a közösségi beilleszkedést szolgálja. Az Alkotmánybíróság azt elismerte, hogy az óvodába járási kötelezettség előírása az adott szülő vonatkozásában a gyermeke neveléséhez való jogát korlátozhatja, de amellet érvelt, hogy a napi négyórás foglalkozás általánosságban indokolt a szocializáció, a majdani iskolai követelményekhez való alkalmazkodás, a társadalomba való beilleszkedés megkönnyítéséhez. A határozat emellett utalt arra, hogy a szülő nevelési elveit nem gátolja vagy sérti, hanem kiegészíti a közösségben történő óvodai nevelés. Ld. 3046/2013. (II. 28.) AB határozat, Indokolás [40]–[43].
65. Ez az alapjogi gondolkodás második világháború utáni paradigmája. Lásd: Aharon BARAK: *Proportionality*, Constitutional rights and their limitations. Cambridge University Press, 2012, 19–21, 26–27; Stephen GARDBAUM: Limiting Constitutional Rights, *UCLA Law Review*, 2007, 799, 806, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139035293>.
66. BARAK (65. vj.) 37.
67. Ld. Zoltán Pozsár-SZENTMIKLÓSY: The Role of the Principle of Proportionality in Identifying Legal Capacity to Fundamental Rights, *Studia Iuridica Lublinensia*. 2023/5, 336–340, <https://doi.org/10.17951/sil.2023.32.5.333-358>.

A GYERMEKJOGOK ÉS A JÖVŐ NEMZEDÉKEK¹

Ez a cikk a nemzetközi emberi jogok egyik legizgalmasabb kérdésével foglalkozik, a gyermekjogok és a jövő generációk érdekei közötti kapcsolattal. Jól érzékelhető aktualitását az adja, hogy a klímaváltozás következményeinek az emberi jogi aspektusai is megjelentek a tudományos diskurzusban. Az eljövendő generációk érdekeinek, lehetőségeinek és korlátainak vizsgálata sem újkeletű – az ókori filozófusok vonatkozó alapkérdésfeltevéseitől kezdődően jutunk el a modern értelmezésig, a környezeti jog és az emberi jogok összekapcsolódásáig. Az emberiség és a bolygó egy új földtörténeti korszak, az antropocén küszöbére lépett.² Az ökológiai, illetve klímaválság kísérőjelenségei és annak prognosztizálható következményei jelentős kihívást jelentenek a nemzetközi közösség döntéshozói és a nemzetközi joggal foglalkozó akadémiai világ számára. A tudományos,³ morális⁴ és politikai⁵ viták egyik központi kérdése, hogy a jelen döntéseinek és cselekményeinek az árát a későbbi generációk fogják-e megfizetni, és ez mit jelent a jogérvényesítés, a felelősség, az igazságosság és méltányosság szempontjából. Kérdés, hogy elválasztható-e élesen a jelen és a jövő? És hogyan fordítható le a jog nyelvére – a jogalanyok és a jogérvényesítés eljárás vonatkozásban is – ebben az absztrakciókkal teli rendszerben a felelősség kérdése? Továbbá, alkotmányjogi vetülete is van a problémának: az alkotmányozó, illetve a jogalkotó hogyan és mennyire határozhatja meg előre a jövő nemzedékek sorsát?

Az igencsak összetett kérdések tisztázását nem segíti, hogy nincs egyetértés abban sem, hogy kikre vonatkoznak azok a fogalmak, hogy „nemzedékek”, „generációk”. Erre az alapvető kérdésre, az ókori gondolkodóktól a XXI. századi tudomány művelőig eltérő válaszokat adott, tudományterületek szerint is – mást érthet alatta a szociológia, a biológia, az orvostudomány, a filozófia és a jog. Jelen írás nem azt célozza, hogy mindezt átfogóan bemutassa,⁶ csupán a fogalom összetett, időben és térben, tudományterületenként és a közfelfogásban is változatos meghatározásai kapcsán rávilágítson arra, hogy a nemzetközi emberi jogok védelme is nehézségekbe ütközik, amikor „jogiasítani” próbálja a jövő nemzedékekhez kapcsolódó kérdéseket. Az írás azt járja körül, hogy a gyermekjogok fogalmi kerete alkalmazható-e a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével kapcsolatban.

Már csak azért is vizsgálándó ez a kérdés, mert a klímapereskedés egyik fontos trendje újabban a sértetek-panaszosok életkorának csökkenése: egyre több olyan klímaügy van, amelyet gyermekek (18 év alattiak) és fiatalok visznek nemzeti és regionális emberi jogi fórumok elé, és amelyekben megjelenik a jövő generációk értelmezésének neurális kérdés is, a gyermekjogokkal összefüggésben.

Feltételezésem szerint a gyermekjogok nemzetközi jogban rögzített keretrendszere alkalmas lehet a ma élő és a majdani gyermekek érdekeinek hatékonyabb érvényesítésére, kiküszöbölve a „jövő nemzedékek” fogalom tisztázatlanságból fakadó nehézségeket. Elfogadva azt a megközelítést, hogy a mindenkor ember alapjogai a gyermekjogokkal kezdődnek, ez a koncepció alkalmas keretet adhat a dogmatika szintjén is arra, hogy a gyermekjogok nézőpontjából vizsgáljuk a jövő generációit. A gyermekjogok közvetlen érvényesítésére hivatott független gyermekjogi (emberi jogi), legtöbbször ombudsman-típusú intézmények szintén alkalmasak lehetnek a jövő generációk érdekeinek védelmére. Jelen tanulmányban a szerző arra vállalkozik, hogy áttekintse ezeket az elméleti kérdéseket és válaszkísérleteket, különös tekintettel az említett jogvédelmi intézmények gyakorlatára.

A „GENERÁCIÓ” FOGALOM ÖSSZETETTSÉGE

A tulajdonképpen mindenki számára ismerősen csengő, s valamiféle világos elképzelést sejtető „generáció”, „nemzedék” (vagy régi magyar elnevezéssel: „emberöltő”) fogalom valójában számos elképzelést takarhat, és dinamikus pályát futott be a közgondolkodásban és a tudományban egyaránt. A hétköznapi emberek, a gyakorlati szakemberek és a társadalom-elmélettel foglalkozók körében is nagy érdeklődésre számot tartó, különböző címkékkel (baby-boomer generáció; X-, Y-, Z-generáció stb.) ellátott fogalomként máig nincs pontos definíciója, lehatárolása. A generáció elgondolásának-meghatározásának nehézségei az 1920-as évek óta állnak a szociológiai érdeklődés és viták középpontjában is, amikor Mannheim Károly felvetette a „generációk problémáját”,

1928-as alapművében utalva arra, hogy egy-egy nemzedéknyi idő alatt a különböző szerzők mást és mást értenek. Mannheim is nehezen megragadhatónak tartotta „a nemzedékek egymásutánjának természetes kezdetét, hiszen az emberek születése és eltávvozása folyamatosan zajlik a társadalomban”.⁷

Hagyományosan az egy generációnyi időt a szülők és az utódaik születése közötti átlagos időintervallumként határozták meg – korábban 20–25 éves időszakokkal számoltak, napjainkban akár három évtizednyi vagy még hosszabb is lehet ez a szakasz.

Az ezredforduló után sem csökkent a generációelméletek népszerűsége, s főként a szociológia, a pszichológia és a vezetésstudományok kurrens témája maradt;⁸ számos értelemben használatos a fogalom továbbra is.

A JELEN ÉS A JÖVŐ NEMZEDÉKEK KÉRDÉSE

A generáció fogalmának összetettsége, illetve jogi tisztázatlansága mellett az, hogy a jelen és a jövő nemzedékek alatt kiket is értünk, hogy a nemzedékek elválnak-e egymástól egyáltalán, és mindez mit jelent a jog számára, a nemzetközi környezeti és emberi jogi (és jogelméleti) vizsgálódások napirendjén állandósult témává vált.

Ez a dilemma a nemzetközi környezeti és emberi jog, valamint nemzetközi gyermekjogi terület *hard* és *soft law* jellegű dokumentumaiban is megjelent, továbbá a klímapireskedés legújabb hulláma során is nagy hangsúlyt kap.

Az eltérő meghatározások ellenére, a környezettel kapcsolatos ügyek kontextusában jellemzően elosztási elvként értelmezik, amely a jelenlegi generációk számára bizonyos kötelezettségeket ír elő a jövő generációk hosszú távú érdekeinek (és jogainak) védelmére, szükségleteinek biztosítására.⁹

A jövő nemzedékek érdekeinek alkotmányos védelme egyre nagyobb teret nyer:¹⁰ egy 2021-es áttekintés szerint az ENSZ 193 tagállama közül 41% nemzeti alkotmánya tartalmaz explicit utalást a jövő nemzedékekre és azok érdekeinek védelmére. Az Európai Unió tagállamainak több mint fele érinti ezt a kérdést valamilyen formában.¹¹ Néhány országban az alkotmányos védelem intézményeit is felállították a jövő nemzedékek érdekeinek védelmére, amire a későbbiekben még kitérek.

A generáció fogalmának tisztázatlansága, valamint a nemzedékek közötti méltányosság komplex és vi-

tatott kérdése a nemzedéknyi idő eltérő értelmezésével is összefügg, s ekként a generációk közötti igazságosság időbeli hatályára is eltérő megoldások születtek: a domináns értelmezés szerint a még meg nem születettek tartoznak a jövő nemzedékhez, de létezik olyan álláspont, mely a már megszületett gyermekeket is oda sorolja.¹²

Sulyok Katalin szerint a jelen és a jövő nemzedékek érdekei között feszülő alapvető konfliktus kezelésére, jogi kötőerővel bíró nemzeti és nemzetközi szabály hiányában, az egyedüli kapaszkodót a nemzedékek közötti méltányosság elve jelenti. Közben a „két” nemzedék közötti elosztási igazságossági kérdések „zéró összegű játszává váltak”, ahol a jelen minden további fejlődése és növekedése a jövő rovására valósítható csak meg.¹³

A nemzedékek közötti méltányosság elve,¹⁴ mely fogalmat intergenerációs szolidaritásként¹⁵ vagy igazságossággként¹⁶ is értelmezik és használnak, korábban inkább egyfajta morális iránytűként szolgált, majd puha jogi formákat öltve lett bizonyos kötelezettség alapja a jelen nemzedék számára a jövő nemzedékek hosszútávú érdekeire, illetve szükségleteire tekintettel. Az erről folyó jogi diskurzus meghatározó szereplője, Edith Brown Weiss megfogalmazásában „az emberi faj közös tulajdona a bolygónk, természeti és kulturális környezete fajunk minden tagjával együtt: az elmúlt nemzedékekkel, a jelen nemzedékkel és a jövő nemzedékekkel. A jelen nemzedék tagjaiként ránk van bízva a Föld a jövő nemzedékek számára. Ugyanakkor haszonélvezőként jogosultak vagyunk annak használatára és előnyeinek élvezetére.”¹⁷

A Brown Weiss-féle tézis támpontot igyekezett nyújtani a jogilag érzékelhetően kevésbé megragadható fogalom jogiasításhoz. Minthogy az emberi jogokat általában egyénekre vonatkozó jogoknak tekintjük, és a jövő nemzedék tagjai még nem léteznek, ezért a megoldása szerint a jövő nemzedék *mint csoport* jogairól beszélhetünk. Ezeket a jogokat „generációk közötti jogok”-nak nevezte; olyan jogoknak, amelyekkel egyes generációk rendelkeznek más generációkkal szemben.¹⁸ A „nemzedékek közötti jogok” megközelítését azonban érte kritika, elsősorban az érdekelmélet oldaláról, és a fő érv az volt, hogy nem létező embereknek nincsenek felismerhető érdekeik,¹⁹ így nem lehetnek jogaik sem. Brown Weiss azt hangsúlyozta, hogy a jogok nem az egyénekhez, hanem a majdani csoporthoz tartoznak. Természetesen lehet azzal érvelni, hogy a „jövő nem-

A GYERMEKJOGOK NEMZETKÖZI JOGBAN RÖGZÍTETT KETRENDSZERE ALKALMAS LEHET A MA ÉLŐ ÉS A MAJDA NI GYERMEKEK ÉRDEKEINEK HATÉKONYABB ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE, KIKÜSZÖBÖLVE A „JÖVŐ NEMZEDÉKEK” FOGALOM TISZTÁZATLANSÁGBÓL FAKADÓ NEHÉZSÉGEKET

zedékek” csoportja sem létezik még, így a jogaik sem léteznek. Fodor László viszont úgy érvel, hogy a jogrendszer egyes sajátosságait nem lehet hivatkozási alapként használni ahhoz, hogy a jelen döntéseiről való felelősséget, a hosszú távú tervezés kötelezettségét elhárítsuk, mert ez nem fér össze a jog általános funkciójával, az életviszonyok tartós rendezésével, azok változását is szem előtt tartva és megújulva.

Fodor hangsúlyozza azt is, hogy az emberi tudás ma már kiterjed olyan összefüggésekre is, amelyek alapján a jövő nemzedékek szükségleteinek, azaz érdekeinek legalábbis egyfajta minimuma felismerhető.²⁰ E tanulmány nem szándékozik állást foglalni a jogsultságokat illetően az akarat- és az érdekelmélet közötti hagyományos vitában, amelyhez egyre gazdagodó szakirodalom áll rendelkezésre már a jövő nemzedékek vonatkozásában is,²¹ ehelyett csak néhány releváns vitapontra mutat rá. Ahogyan Richard T. De George fogalmaz: „A jövő nemzedékek definíció szerint nem léteznek. Éppen ezért semminek sem lehetnek jelenleg a birtokosai vagy az anyjai, a jogokat is ideértve. Így aztán nem állíthatjuk, hogy ugyanabban az értelemben lennének jogaik, ahogyan az a jelenleg létezők esetében elmondható.”²² Egy másik kritikus pont, hogy nem tudjuk, mit akarnak vagy mire is van/lesz szükségük ezeknek a jövőbeli embereknek: ha bizonyos jogokat biztosítunk nekik (és másokat megtagadunk tőlük), akkor lényegében megmondjuk nekik, hogyan éljenek. De a jövőbe látás képességének hiánya kapcsán úgy is lehet érvelni, hogy nem tudhatjuk pontosan, hogy a jövőbeli embereknek milyen szükségletei és vágyai lesznek, ezért abból a feltevésből kell kiindulnunk, hogy nem fognak túlságosan különbözni a mieinktől: „az emberi életre vonatkozó saját jelenbeli felfogásunkat kell használnunk a jövőre való kivetítések alapjaként – más nem áll rendelkezésünkre”.²³

A nemzedékek közötti méltányosság elve már az ősi civilizációkban megjelent,²⁴ s a nemzetközi környezeti jogban is meggyökeresedett az 1992-ben elfogadott a Rio-i nyilatkozattól kezdődően.²⁵ Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye²⁶ kötelezettségként rögzíti 3. cikkében, hogy „a feleknek a jelenlegi és a jövő nemzedékek érdekében védeniük kell az éghajlati rendszert”. Az ENSZ Biológiai Sokféleségről szóló egyezménye is rendelkezik a fenntartható használatról, amelynek meghatározása utal a jelen és a jövő nemzedékek igényeire és törekvéseire.²⁷

E néhány, figyelemre méltó, de csak szimbolikus jelentőséggel bíró rendelkezés, illetve jogelvként való

elismerés mellett jelenleg nincs olyan jogi kötőerővel bíró nemzetközi egyezmény, amely kötelezné a feleket a jövő nemzedékek jogainak védelmére.

Ami a *soft law* területét illeti, a jövő nemzedékek emberi jogairól szóló, 2023-ban közzétett Maastrichti Alapelvek²⁸ jelentős lépést jelent az államok kötelezettségeinek tisztázását illetően a generációk közötti egyenlőséggel összefüggésben, valamint új koncepciót hozott be az emberi jogok időbeli hatályának vonatkozásában.

Az ENSZ Közgyűlése pedig 2024. szeptemberében fogadta el az államok számára kötelezettségvállalások hosszú sorát tartalmazó, Paktum a Jövőért című határozatot,²⁹ valamint a jövő nemzedékekről (valamint egy globális digitális paktumról) szóló melléklet formájában hozzászolt nyilatkozatot, amely pótolni próbálja a definíciós hiást.³⁰

A nemzedékek közötti méltányosság elve körüli viták jelentős részben arra fókuszálnak, hogy hogyan jeleníthető meg ebben a keretben a felelősség kérdése. Egyes álláspontok szerint nagyon is konkrétan meg lehet ragadni a felelősség időbeli hatályát;³¹ akár úgy, hogy a jelenlegi generációk kötelezettségei terjedjenek ki addig, ameddig „a tetteink (és tétlenségünk) hatásai tartanak”: tehát például mivel a ma kibocsátott szén-dioxid legalább ezer évig a légkörben marad, így a jelenbeli kötelezettségeinket is erre az időtávra kell tervezni.³² Mások szerint a jövő nemzedékek iránt érzett felelősség meg is alapozható. A korábbi generációkkal ellentétben, amelyek nem voltak tisztában például a károsanyag-kibocsátás hosszútávú veszélyeivel, nekünk megvan a tudásunk ezek felmérésére. És a jövő nemzedékeivel ellentétben nekünk még van lehetőségünk arra, hogy enyhítsük a következményeket. Viszont, ha kibújunk a felelősség alól, akkor a következő generációkra még súlyosabb, akár elviselhetetlenségig fokozódó teher hárul.³³ Más indoklás szerint, mivel hosszabb időtávban gondolkodunk, mint amit a rendelkezésre álló technikai lehetőségekkel uralni tudnánk, ezért, ha hosszú távú döntéseket hozunk, fennáll a lehetősége annak, hogy azok a jövőben élők számára hátrányokat okoznak. „Az igazságosság ebben az összefüggésben azt követeli meg, hogy ne a gyermekeink, unokáink és dédunokáink számlájára éljünk.”³⁴

A jövő nemzedékekkel kapcsolatos kérdések tárgyalásakor nem megkerülhető az a vita, amelyet Stephen Humphreys generált a jelen és jövő nemzedékei „keretének” használata ellen érvelő, közelmúltban megjelent, meglehetősen provokatív – „A jövő

nemzedékek ellen” – címet viselő tanulmányában.³⁵ Humphreys szerint érthető, hogy nagyon is vonzó mind a jogi, mind a politikai, etikai diskurzusban a „jelen” és a „jövő” generációi fogalmakra alapuló keretezés. De valójában nem tudjuk a választ azokra a kérdésekre, hogy közben kikre is gondolunk, amikor „róluk”, azaz a jövő nemzedékeiről beszélünk, kiknek az érdekeit (jogait) csorbítjuk vagy nem vesszük „mi” – a jelen irányító, potens aktorai – figyelembe, amiért felelősséggel tartozunk, és ki beszélhet egyáltalán a jövő nevében. Hiszen a jelen és a jövő viszonylatában „egy konkrét népességet a maga globális teljességében állítjuk szembe egy absztrakt sokasággal az örökkévalóságban.”³⁶ Ez a keretezés tehát nem felelhet meg sem az analitikus pontosság igényének, sem a normatív egyértelműség követelményének – lásd ezt alátámasztandó a nemzetközi jog érzékelhető óvatosságát, tétlenségét a kérdésben.

Számos szerző válaszolt Humphreys tanulmányára, elismerve a tárgyalt kérdések érvényességét, de elutasítva azt a következtetést, hogy a jövő generációk fogalmát mint keretet teljesen el kellene vetni. A jövő nemzedékek (és érdekeik) szem előtt tartása nem feltétlenül vezet a Humphreys által jósolt negatív hatásokhoz, sőt, a jövő nemzedékekre való hivatkozás inkább növelheti a nemzetközi jog relevanciáját azáltal, hogy hosszú távú gondolkodáson alapuló, inkluzívabb megközelítéseket ösztönöz.³⁷ Mások azt hangsúlyozták, hogy a nemzedékek közötti igazságossággal mint keret – a nemzedékeken belüli igazságossággal együtt – rendkívül fontos; mind a nemzetközi jog formálásában, mind az éghajlattal kapcsolatos peres eljárások alakulásában, s ekként az éghajlatváltozás fenyegetésének kezelése érdekében a generációk közötti igazságosságot politikai és jogi koncepciókba lehet és kell is átültetni. A jövő generációi, bárkiket is értünk ezalatt, nagy valószínűséggel meg fognak születni, amire a jognak is reagálnia kell.³⁸

E realitás felismerésének elfogadása mellett alapvető nehézséget okoz a jog számára, hogy a jövő nemzedékek szigorú értelemben mégiscsak absztrakciók: fizikai értelemben nem léteznek, filozófiai szempontból is számos problémát vet fel, és sok vitát gerjeszt a nem létező jogalanyok jogainak³⁹ és képviselőiknek⁴⁰ a kérdése. A jövő generációkról szóló diskurzusban tehát továbbra sem egyértelmű, hogy hol ér véget a „jelen”, és hol kezdődik a „jövő”. Erre a kérdésre természetesen nincs is egyértelmű válasz, sőt: az ma élő gyermekeink vagy unokáink egyáltalán

nem „jövőbeli” személyek, míg a ténylegesen jövőbeli személyek folyamatosan „haladnak” a jelen felé. Ennek illusztrációjául szolgáljon, hogy 2024-ben körülbelül 260 gyermek született meg percenként a világon.⁴¹ Ezért is jelentek meg olyan álláspontok, hogy ne is a markánsabb elválasztást, elkülönítő csoportosítást magában hordozó generációfogalomra hivatkozzunk,

hanem inkább a múltban, a jelenben és a jövőben élő emberekről beszéljünk.⁴²

A gyermekekkel összefüggésben határozottan teret nyert az az álláspont, amelyet jelen írás szerzője is oszt, hogy amennyiben a jövő nemzedékekről beszélünk, a már megszületett gyermekekre és a meg nem születettre egyaránt gondolnunk kell. John Knox, az

ENSZ emberi jogokkal és a környezettel foglalkozó egykori különmegbízottja egy 2018-as jelentésében írta le, hogy „nem kell messzire néznünk ahhoz, hogy lássuk azokat az embereket, akiknek jövőbeli életét a mai tetteink befolyásolják. Ők már itt vannak.”⁴³

A jelen és a jövő generációi közötti interszekcionális elfogadva látható a generációk közötti kölcsönös függés is: a most születettek az idősebbektől függenek, ahogyan később az idősebbek a fiatalabbaktól.⁴⁴

GYERMEKJOGOK IMMANENS KAPCSOLÓDÁSA A JÖVŐ NEMZEDÉKEKHEZ

A fenntartható fejlődés témájának kontextusában, valamint a nemzedékek közötti egyenlőségről és igazságosságról szóló diskurzusban egyre inkább megjelent a gyermekjogok és a jövő generációinak jogai közötti kapcsolat feltárásának igénye, amit tovább erősítettek a nemzeti, regionális és nemzetközi szinteken zajló klímapercek.

Ahogy Sulyok Katalin is hangsúlyozza, az emberi jogi bíraskodás vált a fő fórumává a klímaváltozással összefüggésben megjelenő, hosszú távú érdekek és emberi jogi garanciák jövőre vonatkozó kiterjesztésének is. A bíróságok elkezdtek elmozdulni az emberi jogok hagyományosnak tekinthető, jelenre koncentrált felfogásától. Az ítélkezési gyakorlatban elkezdett megjelenni és egyre nagyobb szerepet kapni az egyes emberi jogi garanciák jövőre való kiterjesztése, amelynek során különböző módszereket alkalmazva, különböző időskálákra és más jogokra terjesztik ki a védelmet.⁴⁵ Egyre több esetben terjesztenek ki bíróságok speciális csoportjo-

gokat a jövőre nézve, különösképpen a valamilyen szempontból sérülékenynek tekintett csoportok, így a gyermekek⁴⁶ vagy az őshonos közösségek esetében.

Ennek fényében lehetséges, hogy a kiskorú felperesek perlési stratégiája is változhat, különösen a Sacchi-ügyet, valamint az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 26. számú kommentárját követően, s nem elsősorban a majd felnőttként elszenvedendő jogsérelmekre koncentrálnak majd, hanem inkább a gyermekjogok megsértésére.

Azok az ügyek, illetve növekvő számú releváns döntések⁴⁷ (valamint az ezek által generált viták), amelyek az okozott környezeti károknak a már megszületett gyermekek jogaira és a jövő generációkra gyakorolt hatásaira összpontosítanak (függetlenül attól, hogy a jövő generációk már megszületettként vagy még meg nem születettként konceptualizálódnak), formálják az igényt a fogalmi kapcsolatrendszer tisztázására. Ugyanis a jelen gyermekei, akik *a jövőben* minden bizonnyal felnőttek lesznek, viselik a károk terhét, és ez a jövő generációk esetében is így van. Mindenki gyermekként lép be az emberi jogok tágabb, általánosabb keretrendszerébe, a gyermekkorra pedig a gyermekek életkorából, folyamatban lévő fejlődéséből következő speciális sérülékenységére reflektáló gyermekjogi garanciáik vonatkoznak.

A gyermekek alapjogai nem különálló, sajátos jogok, hanem az általános emberi alapjogok gyermekekre alkalmazott változatai. A gyermekek alapjogi jogalanyisága nem vitatható az emberi jogi keretrendszer sztenderdjei szerint, amelyeket az ENSZ Gyermekjogi egyezménye is képvisel. Minden ember életkortól függetlenül teljes alapjogi jogalanyisággal rendelkezik. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy továbbra sem egyértelmű, hogy a jogalanyiság pontosan mikortól kezdődik, és milyen alapjogi státusszal bírnak a magzatok, és ezek a kérdések a jövőben megszületendőkre is vonatkoznak. Különösen, hogy míg egy magzat várhatóan el fogja érni a teljes jogalanyiságát egyszer, a jövő nemzedékek esetében ez attól függ mindenekelőtt, hogy megfogannak-e egyáltalán. De, noha nem ismert pontosan, hogy kik, hányan és mikor lesznek válnak jogalanyokká, ha egyáltalán, a környezethez való jog sajátos természete miatt (ami a klímaváltozás kapcsán merül fel) nem lehet eltekinteni vélelmezett érdekeik, jogaik jelen képviseletétől, s a gyermekek jövőhöz való joga keretében számos gyermekjogi garancia jelen érvényesülését vizsgálni kell.

Míg mára a gyermekjogok kidolgozott s fejlett jogterületnek számítanak, a Gyermekjogi egyezmény

1989-ben történt elfogadása és széleskörű ratifikálása miatt, addig – mint fentebb röviden láthattuk – a jövő generációinak jogai még a megfogalmazás igényének szintjén vannak.⁴⁸

Ebben mérőföldkőnek tekinthető a Maastrichti Alapelvek elfogadása, ez azonban jogi természetét tekintve nem több egy (fontos) szakértői dokumentumnál, amely kiindulási alap lehet a jogalkotók számára. A Maastrichti Alapelvek deklarált célja, hogy iránymutatást nyújtson a jövő nemzedékek emberi jogainak szabályozásához, támaszkodva a már most is rendelkezésre álló jogi háttérre és precedensre, hogy a döntéshozók a jövő nemzedékek emberi jogait hatékonyan be tudják építeni konkrét jogszabályokba vagy legalább nyilatkozatokba. Az Alapelvek preambulumában rögzített kiindulási pontja az, hogy az emberi jogoknak nem szabnak időbeli korlátot az azokat elismerő alapvető jogi eszközök. Ez azt jelenti, hogy az emberi jogi normák globális korpusza elismeri az emberiség *minden tagjának* eredendő méltóságát,⁴⁹ valamint egyenlő és elidegeníthetetlen alapvető emberi jogait, függetlenül attól, hogy mikor születik, született meg, beleértve a jelenlegi és a jövő generációkat is.⁵⁰ Ez a koncepció új szempontokat hoz be az emberi méltóság és az emberi jogok alanyainak értelmezéséhez.

A gyermekek jelenlegi és jövőbeni jogai közötti viszonyról azért is érdemes foglalkozni, mert egyre inkább teret nyer a klímapereskedés azon vonulata, amely abból indul ki, hogy a klímaváltozás negatív következményei a gyermekeket mint különösen sérülékeny társadalmi csoportot fokozottan és aránytalanul érintik és terhelik,⁵¹ és amely a gyermekek jogaira, valamint ezzel összefüggésben a jövő nemzedékek alapvető érdekeinek sérelmére hivatkozik.⁵² Egyre több olyan per is indult, amelyben a felperesek maguk is gyermekek vagy fiatalok.⁵³ Ugyanakkor Nolan szerint ezen a területen jelentősen hátráltatja a jogértelmezést és a pereskedés sikerét a jövő generációk fogalmának pontatlansága az összehasonlító alkotmányjogi és a nemzetközi emberi jogi keretben, különösen a gyermekek viszonylatában.⁵⁴

Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené a klímaperék ezirányú vizsgálata, de mindenképp utalni kell arra, hogy a nemzeti bíróságok gyakorlata is változott, miközben az utóbbi évtizedben a klímapereskedés lett a jövő nemzedékek érdekeinek védelméért folytatott aktivizmus legintenzívebb és legdinamikusabban fejlődő módozata.⁵⁵ A jövő nemzedékek érdekeire hivatkozó nemzeti⁵⁶ és regionális klímaperekben egyre gyakrabban jelennek meg gyermekek és fiatalok felperesként.

JELENLEG NINCS OLYAN JOGI KÖTŐERŐVEL BÍRÓ NEMZETKÖZI EGYEZMÉNY, AMELY KÖTELEZNÉ A FELEKET A JÖVŐ NEMZEDÉKEK JOGAINAK VÉDELMERE

Az elmúlt években jelentősen megnőtt azoknak az ügyeknek a száma, amelyeket gyermekek terjesztettek a nemzeti bíróságok elé (például Kolumbiában,⁵⁷ Németországban,⁵⁸ Kanadában,⁵⁹ az Egyesült Államokban,⁶⁰ Norvégiában,⁶¹ Svédországban⁶²), és/vagy a jövő generációk alkotmányos jogainak védelme érdekében indítottak, a környezetvédelem kontextusában. Látható, hogy a jognak valamiképpen reagálnia kell arra, hogy a gyermekeket a környezetünkben bekövetkező változások jóval nagyobb mértékben és súlyosabban érintik, mivel életkorukból és speciális fejlődési igényeikből adódóan sebezhetőbbek, sérülékenyebbek a felnőtteknél.⁶³ A klímaváltozás okozta káros hatások ma gyermekjogi sérelmek, a megakadályozásuk elmaradása pedig a jövő generációit is sérti. A hőmérséklet, a levegő- és vízminőség változásának, a megfelelő táplálkozás elérhetőségének kérdése súlyosabb és hosszabb távú hatást gyakorol a gyermekek egészségére, fejlődésére és jóllétére, ez pedig alapvetően meghatározza a gyermek egészséges környezethez való joga gyakorolhatóságát, érvényesülését is.⁶⁴ Az UNICEF szerint a klímaváltozás olyan veszély, amely a gyermekeket és a jövő generációit

– a két csoportot *együttesen* tárgyalva – jobban fenyegetné.⁶⁵ Minden válságban a gyermekek a legkiszolgáltatottabbak. Ez alól az éghajlatváltozás sem kivétel.⁶⁶ Annak elismerése mellett, hogy a sérülékenységek több mutató alapján állapítható meg (s ennek okán, más sérülékeny csoportok számára is kihívást jelent a klímaváltozás következményeire való adaptálódás), és az egyes sérülékeny társadalmi csoportok között sok esetben interszekcionális átfedések vannak, a testi és mentális fejlődési fázisaik, fejlődő immunrendszerük miatt a 18 év alatti gyermekek a leginkább kitéttek a klímaváltozás káros következményeinek.⁶⁷

Mindez nem csak elméletben jelent problémát: 2023-ban több mint 2,4 milliárd 18 év alatti gyermek élt, ami a világ népességének körülbelül 30%-át tette ki. A jelenlegi és várható demográfiai tendenciák szerint az éghajlatváltozással szemben rendkívül sebezhetőnek ítélt országok közül sokban a gyermekek aránya ennél is jóval magasabb a teljes népességben belül (lásd például az afrikai országokat).⁶⁸ Egy 2020-ban született gyermek átlagosan kétszer annyi erdőtüzet, 2,8-szor annyi terméskiesést, 2,6-szor annyi aszályt, 2,8-szor annyi árvizet és 6,8-szor annyi hőhullámot fog átélni élete során, mint egy 1960-ban született felnőtt.⁶⁹

Eltérnek a vélemények arról, hogy a nemzetközi emberi jogi keretrendszerben mennyire kell és lehet elkülöníteni a gyermekjogokat és a jövő generációk

jogait (ha vannak), érdekeiket.⁷⁰ Bizonyos nézetek szerint a gyermekek *per definitionem* egyaránt megtestesítik és képviselik a jelenlegi és a jövő generációkat,⁷¹ és ennek alapján legitim az intergenerációs jogi kérdéseket a gyermekjogok szemszögéből vizsgálni. Más nézetek szerint, ha a gyermekek fogalmára a jövő generációk proxyjaként tekintjük,⁷² az nem segít a jövő generációi jogainak kidolgozásában, s ez a terület normatív értelemben nem kívánatos módon alulszabályozott marad. Ugyanakkor a két „csoport” közötti egyenlőségtétel a gyermek(jogok) kárára is válhat, a már megszületett gyermekek érdekeinek és jogainak aktuális érvényesítésére árnyékot vethet, ha egy fiktív csoport (gyermek)jogait is védjük egyben, kitágítva a jelenben is szemmel látható probléma spektrumát. Majtényi László egy helyütt úgy fogalmaz, hogy „a jelen és az eljövendő nemzedékek érdekei nem szükségszerűen és semmiképpen sem minden esetben állnak szemben egymással”.⁷³ Tehát a gyermekek jogainak elismerése a jelenben, valamint a jövőbeni érdekeik érvényesítése nem gyengítik, hanem erősíthetik egymást. Ugyanakkor nehézséget okoz a jogok lehatárolása, valamint ezzel

összefüggésben a jogérvényesítés alapjának és eszközeinek megtalálása.

Le kell szögezni azt is, hogy a jövő generációk „jogainak” szabályozása valójában nem csak a mai gyermekeket célozná, hanem a majdani embereket – gyermekeket és felnőtteket egyaránt –, tehát ezek nem *par excellence* gyermekjogok, mégis úgy gondolom, hogy a már definiált gyermekjogokon alapuló jogvédelem, minthogy az emberi lét a gyermekkorral kezdődik, használható keretet nyújt az értelmezéshez és egyben a szükséges jogvédelemhez, ami kihatással lehet a jövőre. A gyermekjogok keretrendszerének kimunkálása sem csorbitja az általános emberi jogi védelmi rendszert; a gyermekjogi megközelítés csupán érzékenyebben és pontosabban igyekszik reagálni a 18 év alattiak speciális szükségleteire, elismerve a fokozott védelmi igényüket. A gyermek fogalmát a nemzetközi emberi jogi rendszerben a legvilágosabb és legautentikusabb formában az ENSZ Gyermekjogi egyezménye⁷⁴ definiálja, amelynek 1. cikke rögzíti, hogy „az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reál alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri”. A még meg nem született gyermek vonatkozásában, azok jogainak védelmére az egyezmény Preambuluma tesz egy rövid utalást.⁷⁵

A jövő generációk meghatározására a nemzetközi közösség a Jövő Paktumában tett kísérletet, amikor

rögzítette, hogy „a gyermekek és a fiatalok a jövő nemzedékeitől eltérő csoportok”. A paktum a jövő nemzedékekről szóló nyilatkozatot tartalmazó 2. mellékletében kimondja azt is, hogy jövő nemzedékek alatt a még meg nem születetteket érti: „a jövő nemzedékek mindazok a nemzedékek, amelyek még nem léteznek, és amelyek megöröklik ezt a bolygót”. Jogaikról azonban hallgat a Paktum, valamint a dedikált melléklete is.

A Gyermekek jogi egyezmény kötőereje folytán az abban rögzített gyermeki-emberi jogok megfelelő felhatalmazást adnak és hatékony eszközt a jogérvényesítéshez, a nemzedékek közötti igazságosság jogelvének vonatkozásában (is). A Gyermekek jogi egyezményben rögzített jogok a gyermekek jogérvényesítésének explicit forrásai a jövőre vonatkozó kérdésekben, mint amilyen a klímaváltozás, ezért sem meglepő, hogy a klímaperekben rendre hivatkozni kezdik a gyermekek legfőbb (legjobb) érdekeinek figyelembe vételét előíró 3. cikket, a diszkrimináció tilalmáról rendelkező 2. cikket, az élethez, túléléshez és fejlődéshez való jogot rögzítő 6. cikket, a gyermekek részvételét előíró 12. cikket, valamint a lehető legjobb egészséghez való jogról szóló 24. cikket.

A jövő generációinak jogérvényesítése, képviselete vonatkozásában használható analógia lehet az, hogy a már megszületett, de még cselekvőképtelen gyermekek jogainak védelmében is fel lehet és kell lépni megtörtént, illetve várható jogsértések esetén, megfelelő képviselet által. Amikor még meg nem született, de a későbbiekben megszülető, jövőbeni gyermekek nevében más lép fel valaki, az egyezmény monitorozására hivatott Gyermekek jogi Bizottság által a Gyermekek jogi egyezmény zsinórmértékének tekintett kiemelt jogok – mint a 2., 3., 6. és 12. cikkben foglaltak – érvényesítése érdekében, akkor is ez történik: érdekeiket, szükségleteiket valaki más, egy törvényes képviseletre alkalmas felnőtt jeleníti meg. Továbbá hivatkozhatunk arra is, hogy mára már konszenzus övezi, hogy bizonyos gyermekkorban elszenvedett jogsértések hosszú távú következményeire való hivatkozás miatt is fel kell lépni a gyermekjogok védelmében, mégpedig a lehető legkorábban: lásd például a gyermekkorban átélt abúzusok különböző élettani, pszichológiai kutatásokkal alátámasztott (ki)hatásainak elismerését⁷⁶ és ennek megfelelően a jogban is kifejeződött zéró toleranciát a gyermekekkel szembeni erőszak minden formájával szemben. Joggal tehető fel

tehát a kérdés, hogy miért kellene másként tekinteni a hosszú távú következményekkel is járó klímaváltozásra. Miért kellene eltérően kezelni a fiktív, jövőbeni gyermekcsoportokat azoktól a gyermekektől, akik már megszülettek ugyan, de jogi értelemben hozzájuk hasonlóan még szinte láthatatlanok, legalábbis egy bizonyos életkor alatt, és mások lépnek fel a nevükben, jogaik és érdekeik védelmében?

Ezt a tételt támasztja alá az is, hogy a (szintén mostohán kezelt) gyermekrésztvétel jogának előírásából fakadóan a gyermekek hangját fel kell erősítenie a felnőtt társadalomnak, mert az előbbieket életkorukból, képességeik kibontakozásának fokozatosságából („evolving capacities”) adódóan nem képesek rá, ahogyan a jövő generációi sem képesek még – érthető módon – képviseltetni magukat a döntéshozatalban.

Pahl az időeltolódás („time-lag”) találó fogalmát használja az éghajlatváltozás oka és hatása közötti időbeli különbség leírására, hiszen a jelenben kibocsátott szén-dioxid még évszázadokig hozzájárul az éghajlatváltozáshoz.⁷⁷ Cselekedni pedig csakis a jelenben lehet és kell, a jelenleg rendelkezésre álló jogi keretben, mert ahogyan az ENSZ főtitkárának a nemzedékek közötti szolidaritásról szóló jelentése pontosan megállapítja, „a jövő nemzedékek politikailag tehetetlenek, érdekeik képviselete a jelenlegi nemzedékek közvetett aggodalmára korlátozódik”.⁷⁸

A kérdés gyermekjogi relevanciáját jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedben, úgy tűnik, a Gyermekek jogi Bizottság már nemcsak a gyermekek jogérvényesülését monitorozza, hanem szisztematikusan foglalkozni kezdett az éghajlatváltozással kapcsolatos, releváns szempontokkal is, a részes államoknak tett ajánlásaiban, a záró észrevételekben. Jelentős lépés volt, hogy a Gyermekek jogi Bizottság 2016-os Általános Vitanapját a gyermekek jogai és a környezet témájának szentelte, amelyet követően kiadta a gyermekek jogairól és a környezetről szóló, 26. számú Általános Kommentárját⁷⁹ 2023 augusztusában. Az előkészítés folyamatában több alkalommal egyeztetett gyermekekkel és fiatalokkal, akiknek a véleménye bekerült a kommentárba is: „Mi vagyunk a legfontosabb tényezők [az éghajlatváltozás megoldásának], mivel a mi életünk forog kockán.” „Szeretném elmondani [a felnőtteknek], hogy mi vagyunk a jövő generációi, és ha elpusztítjátok a bolygót, hol fogunk élni?!” (para 3.) Ezek a példák annak szemléltetésére is alkalmasak, hogy a jelen generációinak

A GYERMEKEKKEL ÖSSZEFÜGÉS-
BEN HATÁROZOTTAN TERET NYERT
AZ AZ ÁLLÁSPONT, AMELYET JELEN
ÍRÁS SZERZŐJE IS OSZT, HOGY AMENY-
NYIBEN A JÖVŐ NEMZEDÉKEKRŐL
BESZÉLÜNK, A MÁR MEGSZÜLETETT
GYERMEKEKRE ÉS A MEG NEM SZÜLETET-
TEKRE EGYARÁNT GONDOLNUNK
KELL

képviselői – különösen a környezeti kontextus vonatkozásában – érvelésükben a jövő generációkra is vonatkoztatják az érdekeiket.

A Bizottság reflexiójában úgy fogalmaz, az Általános Kommentár Generációk közötti méltányosság és a jövő nemzedékek címet viselő C. pontjában, hogy „A Bizottság elismeri a generációk közötti méltányosság és a jövő nemzedékek érdekeinek elveit, amely elvekre a megkérdozett gyermekek túlnyomó többsége is hivatkozott. Jóllehet a Földön jelenleg élő gyermekek jogai azonnali, sürgős figyelmet igényelnek, a majdan megszülető gyermekek is jogosultak emberi jogaik maximális érvényesítésére.” (para 11.)

A Gyermejjogi Bizottság egyértelműen amellett foglalt állást, hogy a majdan megszülető gyermekeknek is elismerendő emberi jogai vannak, amelyeket védeni kell. Megjegyzendő, hogy a Gyermejjogi Bizottság (és más emberi jogi tárgyú egyezmények betartását felügyelő ENSZ- bizottságok) kommentárjai nehezen illeszthető a nemzetközi jog hagyományos forrásai közé. Ám az a tény, hogy „mind az államok belső jogában, mind pedig különböző nemzetközi bírói és egyéb fórumok gyakran hivatkoznak az általános kommentárookra, mindenképpen arra utal, hogy az egyezmények anyagi jogi rendelkezéseikhez kapcsolódó, az általános kommentárokból megfogalmazódó tételek lényegében az emberi jogok értelmezésének egyfajta zsinórmértékét képezik.”⁸⁰ [Kiemelés az eredetiben].

A klímaválság globális, rendszerszintű, kiemelt súlyú problémájából fakadó speciális helyzetben a gyermekek jelene és jövőbeni létezése a jogérvényesítés tekintetében átfedést mutathat. A jogi kötéssel bíró gyermejjogi katalógus révén nemcsak a gyermekek jelen és jövőbeni érdekeit, de a jövőbeni gyermekek érdekeit is védelmezni lehet, éppen abból kiindulva, hogy a klímaválság következményei a már megszületett gyermekeket is kiemelten hátrányosan érintik, amit számos kutatás eredménye és számtalan adat támaszt alá.

A jelen gyermekei és fiataljai jól láthatóan maguk is úgy érzik, hogy az ő jövőjük (is) kockán forog, s éppen ezért lehet az, hogy a klímaválság vált egy generáció számára globális üggyé, mozgósító erővé (és nem például a súlyos szegénység vagy az erőszak, noha ezek is gyermekek millióit érintik), amely világszerte – és nem csak a „fejlett Globális Északon”⁸¹ – megmozgatta a gyermekeket és fiatalokat. Greta Thunberg a klímaaktivizmus legújabb hullámának ikonikus alakja lett; köztudott róla, hogy gyermekként – tizenévesként kezdett péntekenként a svéd

parlament előtti iskola helyett sztrájkolni, ebből a kezdeményezésből fejlődött ki azóta a Fridays For Future („Péntek a jövőért”) elnevezésű globális mozgalom.⁸² Elterjedni látszik a „Greta-generáció” elnevezés,⁸³ amely a klímaügyben minden eddiginél aktívabb fiatalok (már köztünk lévő) generációját jelöli: „Az új generáció számára a világ megváltoztatása mindenekelőtt a bolygó megmentését jelenti. Ezt hangosan és világosan hirdetik – a közösségi hálózaton, az utcán vagy polgári engedetlenségi mozgalmak, például iskolai sztrájkok révén. A huszonöt év alattiak világméretű mozgósítása arányos az előttünk álló környezeti kihívások sürgősségével.”⁸⁴

Maga Thunberg is úgy fogalmaz, hogy „az én generációm és az utánam következők jelentik a jövőt”.⁸⁵

Ezt a globális aktivizmust, erkölcsi fellépést fontos lehet figyelembe venni annak kapcsán is, amit Láposy Attila és Somody

Bernadette e számban megjelent tanulmányukban az alapjogokról általánosságban megállapítanak: „*katalógusuk nem tekinthető lezártnak: a történelmi fejlődés során újabb és újabb igények nyerne emberi jogi státuszt, vagyis ismerik el őket az emberi mivoltból eredő morális igényekként; az így elismert emberi jogok közül pedig egyre újabbak és újabbak jelennek meg a jogi szabályozásban mint jogilag is elismert alapjogok. A mozgalmi aktorok szerepe jól azonosítható a gyermejjogi jogosultságok mint új alapjogi normák létrejöttének dinamikájában.*”⁸⁶ Lehetséges, hogy a jövő generációk jogai is eképpen tisztázódnak majd.

INTÉZMÉNYES GYERMEKJOGI JOGVÉDELEM A JÖVŐ GENERÁCIÓINAK IS

A jogérvényesítéshez természetesen alapfeltétel, hogy az adott szükségletet, igényt jogként ismerjék el. Tekintettel arra, hogy a jövő nemzedékek érdekeinek jogként való elismerésével még adósok vagyunk, így kapcsolódva ahhoz a fentiekben alátámasztani szándékozott koncepcióhoz, hogy az átfedések miatt a ma élő gyermekek jogainak védelmét szolgáló intézményeknél lehet keresni a megoldást, a gyermekjogok és a jövő nemzedékek jogainak-érdekeinek ombudsman-típusú jogvédelmét tekintem az alábbiakban át.

Előre bocsátandó az is, hogy a kimunkált nemzetközi emberi jogi, illetve gyermejjogi háttér ellenére még a gyermekek közvetlen jogérvényesítése sem zökkenőmentes.⁸⁷ Annak ellenére, hogy a gyerme-

kek a világ népességének jelentős hányadát adják – sőt, némely országban a lakosság többségét teszik ki – mégis korlátozott a hozzáférésük a közjavakhoz és szolgáltatásokhoz, s a felnőttek által, felnőttekre szabott – akár alkotmányos, akár más – intézmények vagy hatóságok, igazságszolgáltatási szervek még mindig kevésbé fogékonyak a gyermekjogi perspektíva elsajátítására.⁸⁸ A gyermekek jogaik gyakorlása során erősen függenek a felnőttektől. A legtöbb társadalomban a gyermekek hangja „nem hallatszik” messzire.⁸⁹ Eppen ezért egy-egy, valamilyen szempontból különösen rászoruló, sérülékeny társadalmi csoport jogainak védelmére számos országban honosodott meg az ún. szakombudsman intézménye. Véleményem szerint a gyermekek – mint a társadalom „nagy” kisebbségét jelentő, saját védelmére és érdekartikulációjára korlátozottan képes jogalancsoport – esetében a védelmük szükségessége egyértelmű alkotmányos indokul szolgál a szakombudsman intézményének felállítására, amit a nemzetközi szakirodalom⁹⁰ és a gyakorlat is alátámaszt.

Gyermekek jogi ombudsman-intézmények

A Gyermekek jogi egyezmény elfogadása óta világszerte sok országban hoztak létre speciálisan a gyermekjogok védelmére fókuszáló intézményeket,⁹¹ akár önálló intézményként (pl. Lengyelország, Skandináv-államok), akár egy széles körű mandátummal bíró „általános” emberi jogi intézménybe integrálva (pl. Magyarország, Hollandia).⁹²

Nyilvánvaló, hogy nem létezik „one-size-fits-all” megközelítés,⁹³ az intézmények neve, mandátuma, hatásköre, működése, aktivitása országonként eltérő, és sok esetben a hivatalt betöltő személye is erősen befolyásoló tényező.

Habár ezen intézmények felállítása nem kötelező a Gyermekek jogi egyezmény betűje alapján, a szellemiségéből fakadóan mégis könnyen indokolható, s az alapjogok védelmének erősítése miatt számos nemzetközi ajánlás⁹⁴ tesz javaslatot létrehozásukra. Az ENSZ Gyermekek jogi Bizottsága 2. és 5. számú Általános Kommentárjában⁹⁵ felszólította a részes államokat, hogy hozzanak létre független intézményeket, és kiemelte ezen intézményeknek a Gyermekek jogi egyezmény 4. cikke szerinti felelősségét, hangsúlyozva, hogy alapvető fontosságúak az egyezmény

végrehajtásához szükséges állami elkötelezettség szempontjából.

Ezeknek az intézményeknek különleges a jelentősége, ami részben azzal kapcsolatos jellegzetességeikből fakad, hogy nem bírói jogorvoslati fórumokként működnek: például biztosítják a könnyű elérhetőséget azáltal, hogy a panaszokat írásban (általában e-mailben is) vagy szóban, formai kötöttségek nélkül, térítésmentesen lehet benyújtani. Nem csak szűken értelmezett jogi eszközeik vannak: jelentéseik, nyilatkozataik révén láthatóbbá és ismertebbé válhatnak a döntéshozók és a szélesebb nyilvánosság számára. Továbbá, mint legtöbb esetben az alkotmányos szervek, általában kellően legitimek, elismertek ahhoz, hogy a címzett szervek kövessék ajánlásait, még ha azoknak nincs is jogi kötőereje.⁹⁶

Az általános mandátummal rendelkező ombudsman-intézmények, de egyes esetekben a gyermekjogi intézmények is az adott ország nemzeti emberi jogi intézményeiként („national human rights institutions”, NHRI) működnek az ENSZ 1993-as Párizsi Alapelveinek⁹⁷ és az Európa Tanács 2019-es Venecei Alapelveinek⁹⁸ megfelelően, ami előfeltételrendszert (és ellenőrző istát) kínál a működésük, függetlenségük, hitelességük, hatékonyságuk mérésére.

Az európai gyermekjogi ombudsman-intézmények is napirendjükre vették a klímaváltozással kapcsolatos gyermekjogi kérdéseket⁹⁹ egy tematikus év erejéig 2022-ben, azonban többségük nem foglalkozik rendszerszinten a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével. Hogy mi az oka a gyermekjogi ombudsmanok inaktivitásának e téren, annak feltárásával már más tanulmányban foglalkoztam,¹⁰⁰ ezért ehelyett elsősorban a jövő nemzedékekre vonatkozó intézményi képviselő kérdését fejtem ki röviden.

Ombudsman-típusú intézmények a jövő generációk érdekeinek védelmére

Az ENSZ 1992-es éghajlatváltozással foglalkozó riói konferenciája óta számos javaslat született a jövő nemzedékek érdekvédelmét ellátó intézmény¹⁰¹ létrehozására. Az ENSZ Rio+20 fenntartható fejlődésről szóló csúcstalálkozója is napirendjére vette annak kérdését, hogy milyen intézmény tudna felszólalni a jövő nemzedékek érdekében. A konferencia „Jövő, amit akarunk” című záródokumentuma felkérte az

ENSZ főtitkárát, hogy készítsen jelentést a generációk közötti szolidaritás előmozdításáról.¹⁰² A Ban Ki-moon főtitkár által 2013-ban kiadott, a Nemzedékek közötti szolidaritás és a jövő generációk szükségletei című jelentés¹⁰³ már a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó intézményes modelleket is vázolta. A később, 2021-ben kiadott „Közös Napirendünk” című főtitkári jelentés is tartalmaz javaslatot a jövő nemzedékekért felelős különmegbízott vagy főbiztos intézményének felállítására.¹⁰⁴

Egyelőre az egészséges környezethez való jog érvényesülését általában a már létező nemzeti emberi jogi intézmények vagy általános ombudsmanok felügyelik, és eddig csak néhány ország döntött úgy, hogy olyan szakosított intézményt hoz létre, amelynek kifejezett célja a jövő nemzedékek érdekeinek védelme.

Az ENSZ főtitkárának 2013-as jelentése nyolc ilyen nemzeti modell intézményt sorolt fel (Kanadában, Finnországban, Németországban, Új-Zélandon, Walesben, Norvégiában, Magyarországon; korábban Izraelben).¹⁰⁵ A modellintézmények kapcsán jól látszik, hogy az egyes nemzeti jogszabályok eltérően értelmezik a jövő nemzedékek érdekeit és azok védelmét.

A Walesi Jövő Nemzedékek Biztosának (Future Generations Commissioner) intézményét, amely korábban a Walesi Fenntartható Jövő Biztosá nevet viselte, a 2015-ben elfogadott „jövő nemzedékek jólétéről szóló törvény” (Well-being of Future Generations Act) hozta létre, s a részletes törvényi katalógus alapján elsősorban a szakpolitika-alkotás során igyekszik képviselni a hosszú távú perspektívát és a fenntartható fejlődés elvét. A jelenlegi biztos szerint „a még meg nem született emberek érdekei gyámjának lenni a legnagyobb kiváltság”.¹⁰⁶ Wales-ben önálló gyermekjogi biztos is működik, így a kompetenciák megoszlanak közöttük.

Norvégiában a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével viszont az 1981 óta működő gyermekjogi ombudsman (Barneombudet)¹⁰⁷ foglalkozik, ugyanis azoknak a képviselőnek is ellátja, akik még nem képesek önállóan a részvétellel (így a jövő nemzedékek érdekeinek képviselője is feladata).

Az izraeli parlament 2001-ben nevezte ki a jövő nemzedékek biztosát, azonban rövid működést követően, sajnálatos módon 2006-ban meg is szüntette az intézményt. Működésének ideje alatt az izraeli biztos a gyermekeket is a jövő generációkhoz tartozónak tekintette, s parlamenti szószólójuként működött.¹⁰⁸

Kevésbé érhető tetten a gyermekjogi megközelítés a többi intézménynél, mert Kanada környezetért és fenntartható fejlődésért felelős biztosa (Commissioner of the Environment and Sustainable Development) a főszámvevő hivatal részeként működik. Így némiképpen eltér a klasszikus ombudsman intézményektől, illetve kiemelkedik közülük azt tekintve, hogy a közpénzek felhasználását is monitorozza a jövő nemzedékek érdekeinek védelmében.

A nemzeti parlament felelős bizottságaként működik Finnországban a Parlamenti Bizottság a Jövőért (Committee for the Future) és a Német Fenntartható Fejlődés Parlamenti Tanácsadó Tanács (Rat für Nachhaltige Entwicklung) működik.

Az új-zélandi Környezeti Parlamenti Biztos (Parliamentary Commissioner for the Environment) elsősorban kutatással foglalkozik, s a parlament számára készít jelentéseket a környezetet érintő törvényjavaslatok kapcsán.

Az intézmények közül végezetül a hibrid megoldást követő magyar modellel foglalkozom. A 2013-as ENSZ jelentés a magyar Alapvető Jogok Biztosának Hivatalán belül működő jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesi rendszert a modellként szolgáló nyolc nemzeti intézmény között tüntette fel, amelyek úttörő módon, intézményesített formában járulnak hozzá a jövő nemzedékek érdekeinek képviseletéhez. A magyar hivatal 2014 áprilisában nemzetközi hálózat kiépítését kezdeményezte a Budapesten tartott „Modellintézmények a fenntartható jövőért” című konferencián. Ekkor fogadták el a Budapesti Nyilatkozatot,¹⁰⁹ és hozták létre a Jövő Generációk Érdekeinek Védelméért Felelős Intézmények Hálózatát („Network of Institutions for Future Generations”), amelynek titkársági feladatait továbbra is az alapító, vagyis a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó magyar biztoshelyettes titkársága látja el.

Majtényi László már a kilencvenes évek elején tárogatandónak látta egy környezetvédelmi parlamenti biztos intézményének felállítását, a környezet globális szintű rohamos pusztulásának megállítása érdekében – elsősorban érdekvédő és közvetítő szereppel felruházva.¹¹⁰ Hozzá hasonlóan, Sólyom László amellet érvelt, hogy – a védendő csoport alanyatlansága miatt – a jövő nemzedékek védelmében egy szimbolikus-erkölcsi erővel bíró szószólóra, nem klasszikus ombudsmanra/biztosra van szükség, ezért is találta a nemzetközi jogban használatos gyám („guardian”) kifejezést találónak.¹¹¹

Amikor a magyar parlament 2007-ben elfogadta a jövő nemzedékek ombudsmanjának szükségességéről

szóló javaslatot, s az első ombudsman megkezdte hivatali működését. Gyakran „zöld ombudsman”-nak is nevezték, s mind a hivatkozott ENSZ-főtitkári jelentés, mind a szakirodalom szerint elismert intézmény volt. A jogalkotó 2012. január 1-jén a korábbi ombudsmani törvényt felváltotta az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvénnyel (Ajbt.), és egy integrált intézmény mellett döntött, amelyben a három korábban független ombudsman közül ketten sokkal korlátozottabb hatáskörű helyettesek lettek – egy intézmény pedig (adatvédelmi ombudsman) megszűnt – mindezt a környezetvédő szervezetek és a szakértők is erősen bírálták. A jövő nemzedékek ombudsman-helyettesének alkotmányos megbízatása immár az Alaptörvény P. cikkének védelmére szól. Az intézmény egyfelől – az Alkotmánybíróság által is megerősítve – a nemzedékek közötti méltányosság elvének jogi leképeződése. De valójában az elnevezése ellenére – ahogyan Fodor László meg is jegyzi –, illetve az eredeti koncepciójától eltérően, nem a jövő nemzedékek biztosaként, hanem környezetvédelmi biztосként működik.¹¹² Az elmúlt ombudsmani ciklusok során informálisan több alkalommal felmerült, hogy a gyermekjogok területe a jövő nemzedékek biztoshelyettese alá kerüljön. A magyar intézményi struktúrában ugyanis a gyermekjogok védelmével az alapvető jogok biztosa foglalkozik, dedikált helyettes nélkül, általános mandátumán belül az Ajbt. 1. §-a (2) bekezdésének a) pontja alapján. Ha azonban a gyermekek egészséges környezethez való joga merül fel egy ügyben, akkor a hatáskör elméletileg megoszlik a helyettes és a biztos között. Mivel egyetlen beérkezett panasz sem volt ilyen ügygel kapcsolatos, s az ombudsman hivatalbóli vizsgálatot is csupán két olyan ügyben folytatott (2013-ban), amely a gyermekek egészséges környezethez való jogaival foglalkozott (érintőlegesen), a gyermekek jogai a klímaváltozás/környezeti jog összefüggésében nem kerültek még napirendjére ezidáig.

A fenti intézményi modellek közös pontja, hogy eltérő jogszabályi háttérük, feladat- és hatáskörük, intézményi struktúrájuk mellett elsősorban a környezet védelmére és a fenntartható fejlődésre koncentrálnak – ez alól értelemszerűen kivételt képez a norvég gyermekjogi ombudsman, aki egyébként már nem tagja a Jövő Generációk Érdekeinek Védelméért Felelős Intézmények Hálózatának, valamint az izraeli parlament biztos, ameddig működött az intézmény. Talán az is beszédes, hogy a modellintézmények közül is csupán a német, a walesi és magyar hivatal viseli nevében a jövő nemzedékeit (és érdekeik védelmét).

ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmány arra próbált választ keresni, hogy a gyermekek jövőbeni érdekeinek védelméhez hozzájárulhat-e a gyermekjogi keretrendszer használata.

Ha elfogadjuk azt, hogy a gyermekjogok csoportjoként értelmezhetők, továbbá azt az egyre inkább teret nyerő értelmezést, amelyet a Maastrichti Alapelvek hangsúlyoznak, hogy az alapvető emberi – benne

a gyermekeket megillető – jogoknak nincs időbeli hatálya, korláta, úgy a még meg nem születettek érdekeinek védelme értelmezhető a gyermekjogok perspektívából.

Mindez nem zárja ki annak a le-

hetőségét, hogy a nemzetközi és/vagy nemzeti jogalkotó idővel megalkossa a jövő nemzedékek jogainak keretrendszerét és katalógusát. Minthogy a jog feladata a változó társadalmi valóság szabályozása, s a jövő nemzedékek jelenlegi fogalma – akárkiket is értsünk e csoport alatt – vélelmezhetően egyszer valósággá válik jelen döntéseink függvényében, a jognak mindenképpen reagálni kell a vélelmezett érdekek védelmében, szükségleteiket figyelembe véve. Ez az igény a fenntarthatóság kérdései kapcsán nagyon határozottan meg is jelent már, mind a jogelmélet, mind a jogalkalmazás terén. A gyermekek és fiatalok egyre aktívabb jogkeresése a klímaváltozás kontextusában a nemzedékek közötti méltányosság elvére épül, amihez viszont a gyermekjogok már meglévő nemzetközi jogi kerete adhat alapot. Mindez alátámasztható azzal, hogy a megszületett és a majdan megszületendő ember jogokkal körülbástyázott kezdeti életszakasza a gyermekkor, ami a mindenkorai gyermekjogokra való jogosultságának szakasza is egyben. Mindezzel azt is elismerjük, hogy egy ember gyermekkorától kezdődően, fokozatosan nyeri el a jogai teljességét, s az, hogy azokkal élni tudjon, időben elhúzódva valósul meg, de a korlátozott jogi cselekvő- és döntési képesség nem jelent korlátozott alapjogi jogképességet.

Az ombudsman-típusú jogvédelmi intézmények közül a gyermekjogok védelmének mandátumával felruházottak azok, amelyek változó mértékben és intenzitással ugyan, de napirendre tűzték a gyermekek jogainak vizsgálatát a klímaváltozás, azok jövőbeni következményei vonatkozásában. A néhány működő jövő nemzedékekkel foglalkozó intézmény elsősorban fenntartható fejlődéssel, környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozik, nem gyermekjogokkal – kivételt jelent a norvég gyermekjogi ombudsman, amelynek mandátuma alá tartoznak a jövő nemzedékek, mint önálló képviselőre képtelenek érdekeinek védelme is. Ebből kiindulva úgy gondolom, hogy a gyermekjogi mandátummal bíró ombudsman-típusú intézmények-

nek megvan a jogi és jogon túli (szimbolikus, kommunikációs stb.) eszköztára ahhoz, hogy a gyermekek jövőbeni érdekeik védelméhez hozzájárulhasson.

A klímaváltozás sürgető döntési kényszert jelent, fogytán az idő a definíciók keresésére. És ahogy azt a gyermekek és fiatalok jogérvényesítési gyakorlata a klímapierekben, a mozgalmi működésben mutatja, a jelen emberi jogi – de különösen a gyermekjogi – keretrendszere alkalmas a jövő gyermekei érdekeinek védelmére.

JEGYZETEK

1. Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző köszönetet mond Halmai Gábornak, Majtényi Balázsnak és Könczöl Miklósnak értékes megjegyzéseikért, konstruktív kritikájukért, amivel segítették a szöveg elkészültét.
2. Paul CRUTZEN: Geology of Mankind, 2002, *Nature*, 415, <https://doi.org/10.1038/415023a>.
3. Lásd a téma tudományos megalapozójának tekinthető szerző nemzetközi jogi alapművét a nemzedékek közötti méltányosság kapcsán: Edith BROWN WEISS: *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity*, New York, The United Nations University, 1989, <https://doi.org/10.1163/9789004633544>.
4. Lásd például Ferenc pápa: *Laudato Si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*, „Igazságosság a nemzedékek között” című rész, Budapest, Szent István Társulat, 2015, https://regi.katolikus.hu/konyvtar/ferenc_papa_laudo_si_enciklika.pdf.
5. Report of the Secretary General: Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations, A/68/322, 15 August 2013.
6. Lásd például Vera SPARSCHUH: Mannheim Károly tanulmánya a generációk problémájáról – műtörténeti és elméleti dimenziók című tanulmányát, *Világosság*, 2007/7–8; Carolina GUTIERREZ MUÑOZ – Julia BRANNEN: *The Concept of Generations* (Oxford Bibliographies), New York, Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199791231-0237>.
7. Karl MANNHEIM: A nemzedéki probléma, in *Ifjúságügy – Szöveggyűjtemény II.*, szerk. NAGY Ádám – OROSS Dániel, 9, https://mek.oszk.hu/18600/18645/pdf/18645_2.pdf.
8. Lásd például: Betty R. KUPPERSCHMIDT: Multi-Generation Employees: Strategies for Effective Management, *The Health Care Manager*, 2000/1, 65–76, <https://doi.org/10.1097/00126450-200019010-00011>; Andrew BELL – Kelyn Jones: The impossibility of separating age, period and cohort effects, *Social Science Medicine*, 2013, 163–165, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.04.029>; Stacy M. CAMPBELL – Jean M. TWENGE – W. Keith CAMPBELL: Fuzzy But Useful Constructs: Making Sense of the Differences Between Generations, *Work, Aging and Retirement*, 2017/2, 130–139, <https://doi.org/10.1093/workar/wax001>; David P. COSTANZA – Cort W. RUDOLPH – Hannes ZACHER: Are generations a useful concept? *Acta Psychologica*, 2023, 104059, <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.104059>; Judith BURNETT: *Generations: The time machine in theory and practice*, London, Routledge, 2010, 1, <https://doi.org/10.4324/9781315584287>.
9. SÜLYOK Katalin: A jelen és a jövő nemzedékek érdekütközéseinek jogi szabályozása: hazai megoldások nemzetközi kontextusban (habilitációs kézirat), Budapest, ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, 2024, 18.
10. JAKAB András: Fenntarthatóság az európai alkotmányjogban, *Közjogi Szemle*, 2016/3, 7.
11. Renan ARAÚJO – Leonie KOESSLER: The rise of the constitutional protection of future generations, *Verfassungsblog*, 2022. augusztus 12., <https://verfassungsblog.de/the-rise-of-the-constitutional-protection-of-future-generations/>.
12. SÜLYOK (9. vj.) 19.
13. SÜLYOK (9. vj.) 12.
14. BROWN WEISS (5. vj.); valamint Edith BROWN WEISS: Intergenerational Equity, in *Max Planck Encyclopedias of International Law*, ed. Anne PETERS Oxford University Press, 2013.
15. Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations, Report of the Secretary General, A/68/322, 2013.
16. Joerg Chet TREMMEL: *Handbook of Intergenerational Justice*, Edward Elgar, 2006, <https://doi.org/10.4337/9781847201850>.
17. Edith BROWN WEISS: Intergenerational Equity and Rights of Future Generations, in *The Modern World of Human Rights: Essays in Honour of Thomas Buergenthal*, eds. Pedro NIKEN – Antonio TRINDADE, Inter-American Institute of Human Rights, 1996, 601, 603.
18. BROWN WEISS (17. vj.) 603.
19. MAJTÉNYI Balázs: A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak köztársasága? *Fundamentum*, 2008/1, 25.
20. FODOR László: Fórum, *Fundamentum*, 2008/1, 48.
21. Lásd erről TATTAY Szilárd: Képtelen „képes beszéd”? A jövő nemzedékek „jogainak” képviseléről, *Állam és Jogtudomány*, 2016/3, 108–122.
22. Richard T. DE GEORGE: The Environment, Rights, and Future Generations, in *Responsibilities to Future Generations: Environmental Ethics*, ed. Ernest PARTIDGE, Buffalo, Prometheus Books, 1981, 159.
23. TATTAY (21. vj.) 122.
24. A kezdetektől fogva szorosan kapcsolódik a környezet védelméhez és a természeti kincsek megőrzéséhez. Lásd például a 2006-ban kiadott, a „hetedik generáció” érdekeinek figyelembevételéről szóló Bemidji Nyilatkozatot, amely az irokézek filozófiáján nyugszik, akik a vezető-

- iktól megkövetelik, hogy döntéseiknél vegyék figyelembe a következő hét generáció érdekeit – The Bemidji Statement on Seventh Generation Guardianship, 1 July, 2006, <https://www.sehn.org/sehn/2019/12/17/the-bemidji-statement-on-seventh-generation-guardianship>.
25. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992, Rio Declaration on Environment and Development.
 26. UN Framework Convention on Climate Change, 1992, FCCC/INFORMAL/84; 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről.
 27. 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.
 28. The Maastricht Principles of the Human Rights of Future Generations, July 2023, <https://www.rightsof-futuregenerations.org/the-principles>.
 29. Resolution adopted by the General Assembly on 22 September 2024, A/RES/79/1 <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/272/22/pdf/n2427222.pdf>.
 30. Lásd erről bővebben: LUX Ágnes: Reflexiók a Jövő Paktumáról és a Jövő nemzedékeiről szóló nyilatkozatról, JTI Blog, 2024. november 23., <https://jog.tk.hu/blog/2024/11/reflexiok-a-jovo-paktumarul-nyilatkozatrol>.
 31. Stephen M. GARDINER: *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change* (Environmental Ethics and Science Policy Series), Oxford University Press, 2011, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195379440.001.0001>.
 32. Simon CANEY: Justice and Posterity, in *Climate Justice: Integrating Economics and Philosophy*, eds. Ravi KANBUR – Henry SHUE, Oxford Academic, 2018, 161, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198813248.003.0009>.
 33. Henry SHUE: *The Pivotal Generation: Why We Have a Moral Responsibility to Slow Climate Change Right Now*, Princeton, Princeton University Press, 2022, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pbwvf7>.
 34. Joachim SANDEN: A nemzedékek közötti igazságosság jogfilozófiai alapjai, *Pro Futuro*, 2012/1, 8.
 35. Stephen HUMPHREYS: Against Future Generations, *European Journal of International Law*, 2022/4, 1061–1092, <https://doi.org/10.1093/ejil/chac068>.
 36. HUMPHREYS (35. vj.) 1063.
 37. Margaretha WEWERINKE-SINGH – Ayan GARG – Shubhangi AGARWALLA: In Defence of Future Generations: A Reply to Stephen Humphreys. *European Journal of International Law*, 2023/3, 651–668, <https://doi.org/10.1093/ejil/chad033>.
 38. Peter LAWRENCE: International Law Must Respond to the Reality of Future Generations: A Reply to Stephen Humphreys, *European Journal of International Law*, 2023/3, 669–682, <https://doi.org/10.1093/ejil/chad034>.
 39. Lásd e vitákról például Axel GOSSERIES: On Future Generations' Future Rights, *Journal of Political Philosophy*, 2008/4, 446–474, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2008.00323.x>; Robert HOCKETT: Justice in Time, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1135–1172; Ori J. HERSTEIN: The Identity and (Legal) Rights of Future Generations, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1173–1215; David DEGRAZIA: Just(ice) in Time for Future Generations: A Response to Hockett and Herstein, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1216–1236. Lásd a „nem-identitás” problémájáról Derek PARFIT: Future Generations: Further Problems, *Philosophy & Public Affairs*, 1982/2, 113–172.
 40. KÖNCZÖL Miklós: Future-Related Interests: What and How to Represent? in *Global Governance and Its Effects on State and Law*, ed. Martin BELOV, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2016, 179–193.
 41. Central Intelligence Agency, The World Factbook, Birth Rate, 2024, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/birth-rate/>, UNICEF Data, <https://data.unicef.org/how-many/how-many-babies-are-born-a-year/>.
 42. Otto SPIJKERS: Intergenerational Equity and the Sustainable Development Goals, *Sustainability*, 2018/ 11, 3836, <https://doi.org/10.3390/su10113836>.
 43. John KNOX: Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, Statement before Human Rights Council, 37th Session, 5 March 2018.
 44. Lásd erről Hugh McCORMICK: Intergenerational Justice and the Non-Reciprocity Problem, *Political Science*, 2009/2, 451–458, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00786.x>.
 45. Lásd erről bővebben SÜLYÖK (9. vj.) 40.
 46. Larissa PARKER – Juliette MESTRE – Sébastien JODOIN – Margaretha WEWERINKE-SINGH: When the kids put climate change on trial: youth-focused right-based climate litigation around the world, *Journal of Human Rights and the Environment*, 2022/1, 64–89, <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.03>.
 47. Különösen lásd az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt portugál fiatalok által indított Duarte-ügyet – Duarte Agostinho és mások Portugália és 32 másik állam elleni ügy [Nagykamara], 39371/20. számú kérelem, a Bíróság 9.4.2024. április 9-én kelt ítélete –, valamint a klímapereskedésben mérőldkönek tekinthető „Klímaszeniorok” ügyét: Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és mások Svájc elleni ügye [Nagykamara], 53600/20. számú kérelem, a Bíróság 2024. április 9-én kelt ítélete.
 48. Lásd még ehhez TATTAY (21. vj.).
 49. Az emberi méltóság átfogó nemzetközi emberi jogi védelmének koncepcióját alapozza meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az 1. cikkében, valamint már a preambulumban rögzítve, hogy „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és

- elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon” („Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of *all members* of the human family” – kiemelés: L. Á.). Lásd bővebben az emberi méltóság koncepciókról: *Emberi jogok*, szerk. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila, Osiris Tankönyvek, Budapest, 2003, Második rész, 257–283; ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való jog, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2018, <http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog>.
50. Lásd a Maastrichti Alapelvek szövegét és indoklását: <https://www.rightsoffuturegenerations.org/about>.
 51. E terhekről már számos adat, kutatás és szakirodalmi forrás áll rendelkezésre, például lásd: Save the Children: In the face of Disaster – Children and Climate Change, 2008; WHO Report on Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks, WHO, 2016; UNICEF: Unless we act now. The impact of climate change on children, November 2015; UNICEF: The climate crisis is a child rights crisis: Introducing the Children’s Climate Risk Index, 2021; UNICEF: The Coldest Year of the Rest of Their Lives: Protecting Children from the Escalating Impact of Heatwaves, 2022; Katharina RUPPEL-SCHICHTLING – Sonia HUMAN – Oliver C. RUPPEL: The Climate Change and Children’s Rights: An International Law Perspective, in *Climate Change: International Law and Global Governance*, eds. Oliver C. RUPPEL – Christian ROSCHMANN – Katharina RUPPEL-SCHICHTLING, Nomos Verlag, 2013, 349–381, <https://doi.org/10.5771/9783845242781-349>.
 52. Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/35/13, 4 May 2017.
 53. Maria TIGRE et al.: The Significance and Transformative Potential of Youth-Led Climate Litigation (előadás, elhangzott a „Future Generations Litigation and Transformative Changes in Environmental Governance Joint Workshop” címmel rendezett, az ELTE ÁJK és az Aarhusi Egyetem által szervezett, 2023. június 8–9-én Budapesten megrendezett workshopon); Larissa PARKER – Juliette MESTRE – Sébastien JODOIN – Margaretha WEWERINKE-SINGH: When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-focused Rights-based Climate Litigation around the World, *Journal of Human Rights and the Environment*, 2022/1, 64–89, <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.03>.
 54. Lásd erről bővebben Aoife NOLAN: Children and Future Generations Rights before the Courts: The Vexed Question of Definitions, *Transnational Environmental Law*, 2024/3, 522–546, <https://doi.org/10.1017/S2047102524000165>.
 55. SULYOK (9. vj.) 178.
 56. Lásd például a Neubauer-ügyet, Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], Mar. 24, 2021, Case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20, http://www.bverfg.de/e/rs20210324_1bvr265618en.html.
 57. *Demanda Generaciones Futuras v. Minambiente*, STC 4360-2018. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/future-generacion-v-ministry-environment-others/>.
 58. Lásd a Neubauer-ügyet és a folyamatban lévő *Engels, Steinmetz, et al. v. Germany*-ügyet [1 BvR 188/22] a Német Szövetségi Alkotmánybíróság előtt. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/steinmetz-et-al-v-germany/>.
 59. *Mathur et al. v Her Majesty the Queen in Right of Ontario*, CV-19-00631627, <https://climatecasechart.com/non-us-case/mathur-et-al-v-her-majesty-the-queen-in-right-of-ontario/>.
 60. *Our Children’s Trust Juliana v. United States* (2015), <https://climatecasechart.com/case/juliana-v-united-states/> vagy lásd például: *Navabine F. v. Hawai’i Department of Transportation* (2022), <https://climatecasechart.com/case/navabine-f-v-hawaii-department-of-transportation/>; *Held v. State* (Montana) (2020), <https://climatecasechart.com/case/11091/>.
 61. *Greenpeace Nordic Association v. Ministry of Petroleum and Energy* (HR- 2020-2472-P), Supreme Court of Norway, 22 December 2020. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-nordic-assn-and-nature-youth-v-norway-ministry-of-petroleum-and-energy/>.
 62. *Anton Foley & Ors v Sweden*, Nacka District Court on 25 November 2022. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben: <https://climatecasechart.com/non-us-case/anton-foley-and-others-v-sweden-aurora-case/>.
 63. World Health Organization (WHO): Inheriting a Sustainable World? Atlas on Children’s Health and the Environment, 2017, <https://www.who.int/publications/item/9789241511773>, Jennifer K. VANOS – Alexandria J. HERDT – Marc R. LOCHBAUM: Effects of physical activity and shade on the heat balance and thermal perceptions of children in a playground microclimate, *Building and Environment*, 2017, 119–131, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2017.09.026>.
 64. Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child. Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and

- reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/110/91/PDF/G1711091.pdf?OpenElement>.
65. UNICEF: Fact sheet: COP26 – Children and climate change, 2021, <https://www.unicef.org/pressreleases/fact-sheet-cop26-children-and-climate-change>.
 66. UNICEF 2015 (51. vj.) 6.
 67. Lásd a sérülékenység kérdéséhez: Children's health. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/observatory/evidence/health-effects/childrens-health>; Terra LÉGER-GOODS – Catherine MALBOEUF-HURTUBISE – Trinity MASTINE – Mélissa GÉNÉREUX – Pier-Olivier PARADIS – Chantal CAMDEN: Eco-anxiety in children: A scoping review of the mental health impacts of the awareness of climate change, *Frontiers in Psychology*, 2022, 872544, 1–21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.872544>. Lásd még: UNICEF Magyarország: Felmérés a fiatalok klímavédő hozzáállásáról, 2022.
 68. UNICEF: How many children are there in the world? United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Prospects, 2024. <https://data.unicef.org/how-many/how-many-children-under-18-are-in-the-world/>.
 69. Wim THIERY et al.: Intergenerational inequities in exposure to climate extremes, *Science*, 2021/6564, 158–160, <https://doi.org/10.1126/science.abi7339>.
 70. Lásd erről: Aoife NOLAN: The Children are the Future – Or Not? Exploring The Complexities of the Relationship between the Rights of Children and Future Generations, *EJIL:Talk!*, 2022. május 22., <https://www.ejiltalk.org/the-children-are-the-future-or-not-exploring-the-complexities-of-the-relationship-between-the-rights-of-children-and-future-generations/>. Aoife DALY: Intergenerational rights are Children's rights: upholding the right to a healthy environment through the UN Convention on the Rights of the Child, 2020. június 20., <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4141475>.
 71. Karin ARTS: Children's Rights and the Sustainable Development Goals, in *International Human Rights of Children*, *International Human Rights*, eds. Ursula KILKELLY – Ton LIEFAARD, Singapore, Springer, 2019, https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_18.
 72. Hivatkozta Bottini Filho-t NOLAN (70. vj.).
 73. MAJTÉNYI László: Észrevételek a jövő nemzedékek jogainak képviseléséhez, in *A jövő nemzedékek jogai*, szerk. JÁVOR Benedek, Budapest, Védegylet, 2000, 44.
 74. 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
 75. „[...] amint azt a Gyermek Jogairól Szóló Nyilatkozat is említi – »a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, születése előtt és születése után« egyaránt” – A Gyermek jogairól szóló egyezmény, Preambulum.
 76. Lásd például Divya MEHTA – Adrian B. KELLY et al.: Child Maltreatment and Long-Term Physical and Mental Health Outcomes: An Exploration of Biopsychosocial Determinants and Implications for Prevention, *Child Psychiatry and Human Development*, 2023, 421–435. <https://doi.org/10.1007/s10578-021-01258-8>.
 77. Sabine PAHL – Stephen SHEPPARD – Christine BOOMSMAN – Christopher GROVES: Perceptions of Time in Relation to Climate Change, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2014/5, 375–388, <https://doi.org/10.1002/wcc.272>.
 78. United Nations Secretary-General, „Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations”, A/68/322 (15 August 2013), para. 5.
 79. ENSZ Gyermekjogi Bizottság: 26. sz. Átfogó Kommentár (2023) a gyermekek jogairól és a környezetről, különös tekintettel a klímaváltozásra. Nem hivatalos magyar fordítása: https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/wp-content/uploads/2024/04/UNCRC-26.-sz.-atfogo-kommentar_hu-1.pdf.
 80. LAMM Vanda: Néhány megjegyzés az emberi jogi tárgyú egyezmények értelmezésének sajátos esetéről, in *Tanulmányok a 70 éves Bibari Mihály tiszteletére*, szerk. SZOBOSZLAI-KISS Katalin – DELI GERGELY, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013, 310, <http://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bibari/lamm.pdf>.
 81. Sisilia Nurmala DEWI: Youth Climate Movement in the Global South: Reaching the Critical Mass We Need, The Heinrich Böll Stiftung, 20 June 2022, <https://th.boell.org/en/2022/06/20/youth-climate-movement>; Rebecca STRAUCH, Viktoria JANSBERGER – Sebastian KOOS – Gabriele SPILKER: Voices of Change in the Global South: Understanding the Dynamics of Environmental Protest, *Working Paper Series of the Cluster „The Politics of Inequality”*, No. 37. 2024, <https://doi.org/10.48787/kops/352-2-1ween35c8fd7z6>.
 82. Lásd: <https://fridaysforfuture.org>.
 83. Lásd például Emma FARGE: Greta Thunberg's generation most likely to believe climate change is a crisis: poll, *Reuters*, 2021. január 27., <https://www.reuters.com/article/business/environment/greta-thunbergs-generation-most-likely-to-believe-climate-change-is-a-crisis-p-idUSKBN29W0EF/>.
 84. Anna TURNS: Generation Greta, *The UNESCO Courier*, 2021/2, 10–12, <https://doi.org/10.18356/22202293-2021-2-3>.
 85. Lásd: Greta THUNBERG: My generation, and those coming after, are the future. We deserve to be fought for. We deserve climate justice, social justice and equity..., *Facebook*, 2020. november 24., <https://www.facebook.com/watch/?v=1504099689779830>.

86. LÁPOSSY Attila – SOMODY Bernadette: Tényleg vannak a gyermekeknek alapjogaik? *Fundamentum*, 2015/1, 4–20.
87. UNICEF: National human rights institutions (NHRIs) Series: Tools to support child-friendly practices. Child-friendly Complaint Mechanisms, Florence, UNICEF Innocenti, 2019.
88. UNICEF: Championing Children's Rights. A Global study of independent human rights institutions for children – summary report, Florence, UNICEF Innocenti Publications, 2012, 2.
89. Lásd a gyermekjogok elismerésének szükségességéről szóló gazdag szakirodalmat a nyolcvanas évektől kezdődően, például: John EEKELAAR: The emergence of children's rights. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1986/2, 161–182; Michael FREEMAN: The Value and Values of Children's Rights, in *The Human Rights of Children. From Visions to Implementation*, eds. Antonella INVERNIZZI – Jane WILLIAMS, Ashgate, 2011, 21–37, Karl HANSON: Reinventing children's rights, *Childhood*, 2022/2, 149–156, <https://doi.org/10.1177/09075682221098593>.
90. Brian GRAN: The Roles of Independent Children's Rights Institutions in Implementing the CRC, in *The Human Rights of Children. From Visions to Implementation*, eds. Antonella INVERNIZZI – Jane WILLIAMS, Ashgate, 2011, 219–239; Linda C. REIF: The Ombudsman for Children: Human Rights Protection and Promotion, in L. C. R.: *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System* (International Studies in Human Rights, Vol. 79), Dordrecht, Springer, 289–331, https://doi.org/10.1007/978-94-017-5932-8_9.
91. Lásd erről bővebben UNICEF (87. vj.); *The Roles of Independent Children's Rights Institutions in Advancing Human Rights of Children* (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 28), eds. Agnes Lux – Brian GRAN – Loretta E. Bass, Bingley, Emerald Publishing Limited, 75–93, <https://doi.org/10.1108/S1537-46612020000028006>.
92. Lásd az egyes országok intézményeit Európában, a regionális hálózatként működő Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózata (ENOC) oldalán, amely összefogja az Európa Tanács országaiban működő különböző intézményeket. 2024-re az ENOC-nak 44 tagintézménye van 34 országban, ebből 22 uniós ország: <https://enoc.eu/who-we-are/enoc-members/>.
93. UNICEF (88. vj.).
94. Lásd ehhez bővebben Lux Ágnes: A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában (doktori értekezés), Budapest, ELTE ÁJK, doktori értekezés, 2018, 5.3. fejezet.
95. UN CRC Committee: General Comment No. 2. (2002) The role of independent national human rights institutions in the promotion and protection of the rights of the child, CRC/GC/2002/2, 15 November 2002; UN CRC Committee: General Comment No. 5 (2003): General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5, 3 October 2003.
96. Gabriele KUCSKO-STADLMAYER: *Európai Ombudsman-intézmények*, a magyar kiadást szerkesztette: SZABÓ Máté – PÉTERFALVI Attila, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.
97. Principles Relating to the Status of National Human Rights Institutions („The Paris Principles”), adopted by the UN General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993. UN GA 48/134.
98. Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution („The Venice Principles”), adopted by the Venice Commission at its 118th Plenary Session at 2019 (Venice, 15–16 March 2019).
99. A Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózata 2022-ben a „Gyermekjogok és a Klímaigazságosság” témáját helyezte munkája fókuszába, az erről szóló jelentést és tevékenységeket lásd: ENOC Synthesis Report „Children's Rights & Climate Justice”, <https://enoc.eu/what-we-do/annual-advocacy-areas/childrens-rights-and-climate-justice/>.
100. Lux Ágnes: How green are children's rights institutions in the Visegrád countries? *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2023/2, 7–28, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v9i2.1138>.
101. SÓLYOM László: A jövő nemzedékek jogai és ezek képviselése a jelenben, in *A jövő nemzedékek jogai*, szerk. JÁVOR Benedek, Budapest, Védegylet, 2000, 36.
102. United Nations: The future we want, Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012, A/RES/66/288.
103. Intergenerational solidarity and the needs of future generations – Report of the Secretary-General, A/68/322, 2013.
104. United Nations: Our Common Agenda – Report of the Secretary-General, 2021.
105. Lásd ezekről az intézményekről MARCEL Szabó: National institutions for the protection of the interests of future generations, *e-Pública*, 2015/2, 7–24.
106. Lásd: <https://ourfuturegenerations.com/derek-walker/>.
107. Lásd: <https://www.barneombudet.no/>.
108. Shlomo SHOHAM – Nira LAMAY: Commission for Future Generations in the Knesset, in *The Handbook of Intergenerational Justice*, ed. Jörg TREMMEL, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2006, 244–281.
109. Budapest Declaration on the Role of Ombuds Institutions on Protecting the Needs of Future Generations, https://www.ajbh.hu/documents/10180/8238471/Budapest_Declaration_2024.df/pdf/8c366d21-bb4c-e3e6-0cf7-798c1a60162c?t=1736780309665.
110. MAJTÉNYI László: *Ombudsman. Állampolgári jogok biztosa*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
111. SÓLYOM (100. vj.) 39.
112. FODOR László, Fórum, *Fundamentum*, 2008/1, 47.

Herczog Mária

A GYERMEKI JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI ÉS KIHÍVÁSAI A GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁSOK BIZTOSÍTÁSA SORÁN MAGYARORSZÁGON

Az alábbi tanulmány célja bemutatni a gyermekjóléti alapellátások fontosságát és jelentőségét a gyermekek jólétének és jóllétének biztosítása, jogaik érvényesítése érdekében a hazai helyzet rövid, messze nem teljes ismertetésével, kitérve az európai törekvésekre, javaslatokra, programokra, elemzésekre, amelyek megfelelő alkalmazásuk esetén hozzájárulhatnak a magyarországi gyermekjóléti alapellátások minőségének és elérhetőségének jelentős javulásához. A gyermekek különféle környezetbe és élethelyzetekbe születnek, amelyek nagyon eltérő feltételeket biztosítanak optimális fejlődésük, képességeik kibontakoztatása, gyermekkoruk örömtelisége tekintetében, ezért is alapvető jelentőségű, hogy milyen ellátások, szolgáltatások állnak rendelkezésre az esélyek legalább részbeni kiegyenlítéséhez.

A tanulmány felveti azt a kérdést, hogy mi a lehetősége, szerepe, felelőssége a családnak, a közösségnek és az államnak a gyermekek optimális fejlődésének biztosításában, figyelembe véve a jogi szabályozást és az abból fakadó kötelezettségeket, a gyermeknevelés növekvő terheit – ennek körében a szülőkkel szembeni elvárások növekedését –, valamint a közösség szükségleteit.

A jó minőségű, elérhető és lehetőség szerint ingyenes, univerzális és célzott gyermekjóléti szolgáltatások a gyermeki jogok érvényesülése szempontjából is meghatározó fontosságúak. Ezek biztosítják, hogy minden gyermek – körülményeitől függetlenül – részesüljön a szükséges támogatásban és védelemben, azon elv alapján, miszerint minden gyermeknek feltétel nélkül joga van a biztonsághoz, a jóléthez, jóléthez és a fejlődéshez. Megelőzés révén már korán törekedni kell a gyermekek fejlődési szükségleteinek kielégítésére, szükség esetén célzott beavatkozásokat is biztosítva a különböző okokból veszélyeztetett csoportok tagjai számára az egyedi szükségleteik kielégítéséhez.

Az Európai Unió számos, az alábbiakban ismertetett programot kínál a fenti szempontok érvényesítése céljából, részben Gyermekjogi Stratégiájának megfelelően,¹ amelyek egyidejűleg gazdasági és tár-

sadalmi célokat is szolgálnak, így a munkaerőpiac szükségleteinek kielégítését, a családok jövedelemszerző képességének erősítését, ami egyben a járulék- és adóbevételek növekedéséhez is vezet, miközben csökken a szociális és egészségügyi ellátásokkal, igazgatási, igazságszolgáltatási beavatkozásokkal kapcsolatos kiadások mértéke.

Azért is kiemelten fontos e kérdéstről beszélni, mert a jó minőségű, elérhető gyermekjóléti alapellátások biztosítása egyszerre szolgálja a gyermeki jogok érvényesülését, a családok boldogulását és a közösség valamennyi tagjának jólétét és jóllétét.

A GYERMEKI JOGOK ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁSOK MAGYARORSZÁGON

A tág értelemben vett gyermekjóléti szolgáltatások ismertetésének célja, hogy képet kapjunk arról, milyen jogi és szakmai szabályok rendelkeznek ezek nyújtásáról, és a gyakorlat mennyire felel meg ezeknek, mennyire hozzáférhetők ezen ellátások. A gyermeki jogok mind teljesebb körű érvényesítése szempontjából meghatározó jelentőségű az állam szerepvállalása a Gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)² betűje, szelleme, valamint az egyezmény végrehajtását monitorozó ENSZ Gyermekjogi Bizottsága záróészrevételei³ szerint.

A gyermekjóléti alapellátások a szociális ellátórendszer fontos részét képezik Magyarországon is; céljuk a gyermekek fejlődési szükségleteinek kielégítése és családjaik támogatása, különösen a valamilyen okból segítségre szorulóké, illetve hátrányos helyzetűeké. Ezek az ellátások és szolgáltatások a megelőzést és a korai segítségnyújtást célozzák, hogy a súlyosabb problémák kialakulása elkerülhető legyen, így a gyerekek elhanyagolása, bántalmazása, illetve a családból való kiemelésük. Tágabb értelemben ide sorolhatók a gyermekek egészségét és okta-

tását, szabadidős tevékenységét biztosító ellátások, szolgáltatások is. „A gyermekjóléti alapellátás missziója a gyermekek jogainak érvényesülése érdekében egyrészt azon családok támogatása és megerősítése, amelyek gyermekeik felnevelésében nélkülözik a szükséges feltételeket, illetve ezeknek megteremtésében támogatásra szorulnak; másrészt a védelem biztosítása a gyermekek számára a fejlődésüket akadályozó vagy hátráltató veszélyek ellen.”⁴

A gyermekjóléti szolgáltatások és ellátások rendszerét a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban Gyvt.) szabályozza, amelyet „az Országgyűlés a jövő nemzedékért érzett felelősségtől vezérelve a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényben, továbbá az Alaptörvényben meghatározott gyermeki jogok érvényre juttatása érdekében, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvénnyel, valamint a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvénnyel összhangban” alkotott meg, illetve módosított azóta több alkalommal. Mindennek szellemében határozta meg a törvény az ellátásokra vonatkozóan alapvető szabályokat, ellátási formákat, valamint a működtetésre vonatkozó kötelezettségeket. A gyermekek védelmét a pénzbeli és természetbeni ellátások, a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások, a gyermekvédelmi szakellátások és a hatósági intézkedések jelentik, és ide tartozik a bíróság által javítóintézeti nevelésre utalt, illetve letartóztatásba helyezett fiatakorúak javítóintézeti ellátása is. A személyes gondoskodás keretében a gyermekjóléti alapellátások további négy alcsoportra oszthatók: gyermekjóléti szolgáltatások, gyermekek napközbeni ellátása, gyermekek átmeneti gondozása, valamint 2019 óta a gyermekek esélyenövelő ellátása.⁵

Az értelmező rendelkezésben meghatározottak szerint a „gyermeki jogok: az Alaptörvényben, a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényben és más törvényekben megfogalmazott, a gyermeket megillető jogok összessége”.⁶

A gyermekjóléti ellátásokra való jogosultságot is egyértelműen rögzíti a törvény, amennyiben kimondja, hogy a gyermekeknek joguk van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésüket, egészséges felnevelkedésüket és jólétüket biztosító nevelkedéshez, saját

családi környezetükben. Joguk van ahhoz, hogy segítséget kapjanak a saját családjukban történő nevelkedéséhez, személyiségük kibontakoztatásához, a fejlődésüket veszélyeztető tényezők kiküszöböléséhez, a társadalomba való beilleszkedéshez, valamint az önálló életvitel megteremtéséhez. A hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeknek fokozott segítséget kell kapniuk a fejlődésüket hátráltató körülmények ellensúlyozásához, növelni kell az esélyeiket. A fogyatékkal élő, tartósan beteg gyermekeknek hozzáférést kell biztosítani a fejlődésüket és személyiségük kibontakozását segítő különleges ellátáshoz, ahogyan a fejlődésükre ártalmas környezeti és társadalmi hatások, valamint az egészségére káros szerek elleni védelemhez is. Joguk van továbbá, az emberi méltóságuk tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, sze-

xuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez is joguk van, és így nem vethetők alá kínzásnak, testi fenyegetésnek és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak. A védelmük érdekében eljáró szakembereknek – különösen a gyermek bántalmazásának felismerése és megszüntetése érdekében – egységes elvek és módszertan alkalmazásával kell eljárniuk. Hozzáférést kell biztosítani a fejlettségüknek megfelelő, ismereteik bővítését segítő, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző médiaműsorokhoz, ugyanakkor védelmet a káros – gyűlöletkeltő, erőszakos, pornográf –

médiatartalmakkal szemben.

E jogok érvényesítését szolgálják az ugyanezen törvényben és más jogszabályokban előírt ellátások és szolgáltatások, de sem ezek, sem pedig a végrehajtási rendelet,⁷ a szakmai-módszertani útmutatók nem határozzák meg, hogy mit jelent pontosan az állami kötelezettségvállalás, illetve milyen módon kell segíteni a szülőket, gondviselőket, hogy a Gyermekek jogi Egyezményben és ennek alapján a hazai jogszabályokban megfogalmazottak szerint, minden lehetséges módon támogassák a családokat abban, hogy a gyermekek gondozása és nevelése során elsődleges felelősségüknek eleget tudjanak tenni, mindenekelőtt figyelembe véve a gyermekek legfőbb érdekeit. Ennek egyik súlyos következménye, hogy a tisztázatlanság meglehetősen tág határokat enged a szolgáltatások körét, az ellátásokat, a segítségnyújtás

formáit és tartalmát illetően, továbbá sem a szolgáltatók, a szervezetek, a szakemberek, sem pedig a fenntartók vagy az állam nem kérhetők számon, nem maraszthalhatók el az elmaradt segítségnyújtásért, az okozott károkért. Másfelől ugyancsak tisztázatlan a szülői, családi, valamint a szolgáltatói, önkormányzati, állami kompetenciák közötti határ.⁸

A gyermekjólét és -védelem területét szolgáló nemzeti stratégiák elvileg meghatározzák azokat a kereteket és teendőket, amelyek biztosíthatnák a gyermeki jogok, illetve a jogszabályokban foglaltak érvényesülését. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030⁹ (továbbiakban: MNFTFS vagy felzárkóztatási stratégia), a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009–2024,¹⁰ a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia 2007–2032,¹¹ valamint Az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégia¹² mind a jogszabályokban foglaltak végrehajtását célozza, illetve célozza.

A felzárkóztatási stratégiában a többi között kifejezett célként jelölték meg a gyermekjóléti alap- és szakellátások minőségének és elérhetőségének javítását, a gyermekvédelmi szakellátásban lévő ellátottak családi kapcsolatainak erősítését, továbbá a gyermekvédelmi szakellátásból kikerült fiatal felnőttek mentorálását, hatékony utánkövetését, utógondozását. A fenti programok végrehajtásának és eredményességének, hatékonyságának érdemi, hiteles mérése, értékelése lehetőséget adhatna arra, hogy láthatóvá váljék, hol, hogyan és milyen mértékben teljesülnek a jogszabályokban, illetve az említett stratégiákban meghatározott célok és kötelezettségek, de ilyen értékelések nem állnak rendelkezésre.

Magyarországon az ellátások – a jogszabályi előírások, szakmai szabályok és nemzetközi jogi kötelezettségek-elköteleződések ellenére – nagyon korlátozottan, szelektíven és változó színvonalon érhetőek el a gyermekek többsége számára, ami súlyosan sérti a az érintettek élethez és fejlődéshez való jogát. Különösen aggasztó azoknak a gyermekeknek a helyzete, akik anyagi, családi, egészségi, környezeti egyéb veszélyeztető okok miatt eleve nehezített élethelyzetben vannak, és emiatt e szolgáltatásokhoz való hozzáférésük még inkább akadályozott, ami részleges vagy teljes ellátatlansághoz vezethet.

A hiányzó vagy elégtelen ellátások következménye, hogy az érintett gyermekek nem, vagy csak korlátozottan tudják képességeiket és lehetőségeiket ki-

bontakoztatni, ami mind egyéni, mind közösségi szempontból súlyos következményekkel és veszteségekkel jár.

Súlyos problémát jelent, hogy nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok, átfogó elemzések, értékelések, amelyek lehetővé tennék, hogy látható és mérhető legyen, hogy ennek milyen közvetlen és közvetett hatása van a gyermekek jólétére és jóllétére, és milyen károkat, elmaradt hasznokat jelent a nem teljesülés a gyermekek, a család és a közösség, társadalom számára.

A területi egyenlőtlenségeket és súlyos hiányokat mutató háziorvosi, házi gyermekorvosi,¹³ védőnői ellátás,¹⁴ a bölcsődei férőhelyek kevés száma, a kritikus

óvoda- és iskolai pedagógus hiány, a szakorvosi ellátások esetén a várólisták és a szakember hiány, különösen a mentális betegek ellátása területén,¹⁵ valamint a gyermekjóléti szolgálatok ellátási nehézségei¹⁶ jelzik, ha nem is írják le teljeskörűen a probléma kiterjedtségét és következményeit. Az adatok csak részlegesen mutatják be a tényleges helyzetet; fájóan hiányoznak a kutatások, felmérések, amelyek átfogóbb és pontosabb eredményt adnának.

A gyermeki jogok érvényesítése és a feladatok, kompetenciák pontos elhatárolása érdekében meghatározó jelentőségű lenne annak egyértelmű megfogalmazása, hogy pontosan milyen kötelezettségek terhelik a jogi és szakmai szabályok értelmében az államot a gyerekeknek és családjaiknak nyújtandó ellátások és szolgáltatások esetében, illetve, hogy milyen következményei vannak a kötelezettségek elmulasztásának, milyen módon kényszeríthető ki az állam, az önkormányzat, a szolgáltató kötelezettség teljesítése, hogyan kaphatnak adott esetben jogorvoslatot, kárpótlást az érintett gyerekek, családok. Az elmúlt években az értelmezés kibővült a családok gondozói, nevelői feladatai támogatásának javítása érdekében azzal, hogy egyre inkább elismerik mind a fizetett, mind a fizetetlen gondozási munka értékét a gyermeki, emberi jogok, a fenntartható fejlődés és a társadalmi jólét szempontjából a világ számos országában, de ez a magyarországi közgondolkodásban még nem jelent meg mindeddig.¹⁷

A szülők és gondviselők esetében tisztázatlannak a pontos feltételek, mind a gyermekekről való gondoskodást, mind pedig a szabályszegést, veszélyeztetést illetően, homályban hagyva – elsősorban az elhanyagolás kategóriájában –, hogy mely esetekben róható fel a szülőnek, gondviselőnek, ha nem tudja szülői

feladatait ellátni, ahogyan a szolgáltatások a szakmai munka esetében is hiányzik a pontos körülhatárolás és az ebből következő számonkérhetőség, felelősségvállalás.

A szegénységgel, lakhatási problémákkal, szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel, azok igénybevételével – vagy igénybe nem vételével – kapcsolatosan gyakran merül fel az a kérdés, hogy mettől-meddig terjed a szülői, családi kötelezettség, és hol kezdődik az állami felelősségvállalás. Mi történik abban az esetben, ha a jogalkalmazó nem tudja, nem akarja teljesíteni a jogszabályokban foglalt kötelezettségeit a gyermekek jogainak érvényesítése, a gyermekek fejlődési szükségleteinek, jólétének és jóllétének érdekében? A szülőket, családokat érintő szankciók sokkal egyértelműbbek. Mégis, noha például tilos kizárólag anyagi okokból kiemelni gyerekeket a családjukból, erre gyakran sor kerül, vagyis ennek a tilalomnak az értelmezése körül is vannak ellentmondások.¹⁸

Nem csak magyarországi dilemma ez: nincs globális konszenzus abban a tekintetben, hogy miképpen kellene a gyermekek szükségleteit hatékonyan, eredményesen és méltányosan kielégíteni, a nemzeti jogszabályok és a nemzetközi egyezményekben foglaltak szerint. A konszenzus hiánya részben a szektorális megközelítésre – a célkitűzések és a finanszírozás szektorokhoz kötöttségére – vezethető vissza, részben pedig arra, hogy nincsenek megfelelő modellek az integrált, összehangolt és a gyermekek legfőbb érdekeit szolgáló közpolitikák kiépítésére és működtetésére; emellett a politikai elkötelezettség és a számonkérhetőség hiánya is hozzájárul a problémához.¹⁹

NEMZETKÖZI JOGI ÉS SZAKMAI KERETEK

E fejezetben ismertetjük a Magyarországra vonatkozó kötelezettségeket, elvárásokat, javaslatokat, ajánlásokat, amelyek további részletekkel szolgálnak a gyermeki jogok érvényesítésének és ezen belül a gyermekjóléti ellátásokhoz, szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosításának lehetséges és szükséges formái illetően.

A Gyermekjogi egyezmény 9. cikke rögzíti a gyermekek jogát ahhoz, hogy a családjukban nevelkedhessenek, hacsak ez nem ellentétes a legjobb (leg-

főbb) érdekeikkel, aminek érvényesülését a szülőkön kívül az államnak is minden módon segítenie kell, megelőző ellátásokkal és szolgáltatásokkal.

Az Európai Unió és az Európa Tanács az e fejezetben részletesen ismertetett programokkal, szakmai támogatással kívánja elősegíteni, hogy a tagállamokban élő gyermekek fejlődési szükségleteit és jogainak érvényesülését a mainál jobban szolgálják az egyes or-

szágokban a szakpolitikák, és javuljanak a gyermekek lehetőségei, kiemelten azoké, akik a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportokhoz tartoznak, és mindez járuljon hozzá a gazdasági és társadalmi célok sikeres teljesítéséhez mind tagállami, mind európai szinten. A hátrányos helyzet, szegénység kompenzálását célzó – és a speciális szükségleteket is figyelembe vevő – programok hozzájárulnak a munkaerőpiaci szükségletek kielégítéséhez, a magasabb járulékos és adóbevételhez, vala-

mint csökkentik az egészségügyi és szociális ellátások iránti igényt, egyebek mellett.

Az Európa Tanács a gyermekek jogairól, valamint a gyermek- és családbarát szociális szolgáltatásokról szóló ajánlása²⁰ gyermekjogi alapelveken nyugszik, és keretet biztosít a tagállamoknak arra, hogy a jogi szabályozást, a szakpolitikákat és a nyújtott ellátások, szolgáltatások minőségét megvizsgálják, megerősítsék, eredményesen hatékonyan együttműködjenek a gyermekek szükségletei kielégítése érdekében, megosszák egymással a tapasztalatokat, és adaptálják az ígéretes programokat. Minden gyermek számára elérhető, megfelelő és a szükségletekhez adaptált ellátásokra és szolgáltatásokra van szükség az ajánlás szerint, három gyermekjogi alapelv alapján: a gyermekek legjobb (legfőbb) érdekeinek megfelelő, a gyermekek részvételhez, valamint védelemhez való jogának érvényesítését szem előtt tartó módon. A gyermekbarát ellátások, szolgáltatások általános feltételei:

- információ és tanácsadás mindenki számára, érthető formában, szükségletei szerint;
- elérhető és megfelelő minőségű szolgáltatások;
- szakmaközi és szervezetek közötti együttműködés;
- szakmai kompetenciákkal rendelkező szakemberek;
- a szakemberek megfelelő felkészítése, szupervíziója és számonkérhetősége;
- titoktartás és a magánélethez való jog tiszteletben tartása.

Az európai uniós ajánlások, stratégiák, programok, támogatások azt célozzák, hogy egyszerre érvényesülhessenek a gyermeki jogi és a gazdasági szempontok. Szerencsés együttállás, hogy a gazdasági szempontú támogatások egyben segítik a gyermeki jogok érvényesítését is, hiszen, ha a gyerekek számára biztosítottak az optimális fejlődésükhöz szükséges ellátások, szolgáltatások, családtámogatások, az hosszútávon eredményesen segíti a gazdasági fejlődést, a közösség jólétét és jóllétét, harmóniát teremtve az egyéni és közösségi érdekek között. Az is egyértelmű, hogy valamennyi közösségi törekvés a megelőzést, korai segítségnyújtást, az alapellátások erősítését, fejlesztését támogatja – elkerülendő a gyerekek családból való kiemelését –, illetve a gyermekvédelmi szakellátás átalakítását célozza: az intézmények kiváltását, a családi ellátások biztosítását, összhangban az EU nemzetközi kötelezettségeivel és saját stratégiájával.²¹ Az Európai Unió eredetileg nem ratifikálhatta a Gyermekjogi Egyezményt, de később a Lisszaboni Szerződésben, majd a Gyermekjogi Stratégiában rögzítették a mind a 27 tagország által ratifikált egyezményből adódó kötelezettségeket. Az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményét – tekintettel arra, hogy a megváltozott feltételek szerint már regionális szervezetek is csatlakozhatnak, nem csak országok – az Unió 2011-ben ratifikálta.²²

Az Európai Unióban a gyermekek jogait különböző mechanizmusok, többek között az Európai Unió Alapjogi Chartája (továbbiakban: Charta) védi. A Charta, amely a Lisszaboni Szerződéssel 2009-ben vált jogilag kötelezővé, kifejezetten elismeri a gyermekek több alapvető jogát, így a gondoskodáshoz, az oktatáshoz való jogot, valamint a kizsákmányolással, az erőszakkal és a megkülönböztetéssel szembeni védelemhez való jogot. A Charta továbbá a gyermek legjobb (legfőbb) érdekeinek elvét tartja szem előtt, amelynek elsődleges szempontnak kell lennie minden, a gyermekeket érintő kérdésben.

A 2008-as gazdasági válságot követően, 2010-ben elindult Európai Szemeszter egy olyan európai uniós gazdasági keretprogram, amely a közpolitikák jobb összehangolását célozza a tagországokban, a tagállamok közötti eltérések csökkentésével, értékelést és iránymutatást nyújtva a tagállamoknak. 2017 óta az Európai Szemeszter célja a szociális jogok előmozdítása és védelme, többek között a gyermekek szociális jogai érvényesülésének támogatása. A fő cél, hogy 2030-ra 5 millió gyermeket emeljenek ki a szegénységből a 27 tagállamban. Az eredményeket ún. szociális eredménytáblán keresztül értékelik, amelyben a három, gyermekekre vonatkozó mutató: (1) a gyer-

mekszegénység és társadalmi kirekesztés aránya, (2) a 3 évesnél fiatalabb gyermekek száma a gyermekvédelmi szakellátásban, valamint (3) az oktatásból és képzésből korán kikerülők aránya.

Az Európai Szemeszter országjelentései megmutatják, hogy a tagállamok biztosítják-e, hogy a gyermekek jogai prioritást élvezzenek a generációkon átívelő szegénység megszüntetése során, és hogy integrált gyermekvédelmi megközelítést alkalmaznak-e a nemzeti szakpolitikákban. Az országspecifikus ajánlásokban az Európai Bizottság összefoglalja a legfontosabb kihívásokat, az országjelentésekben megfogalmazottak alapján, és ajánlásokat tesz a következő évre. A független civil monitoring keretében végzett értékelés esetleges és részleges; a Eurochild tagszervezetei saját kapacitásaik, szakértelmük alapján tudnak véleményezni, ami jelentősen kihat a kialakított álláspontok megbízhatóságára.

Az Európai Szemeszter elemzéséből kitűnik, hogy a tagországokban a gyermekszegénység elleni erőfeszítések ellenére nincs érdemi változás 2024-ben sem, és a gyermekeknek, családoknak nyújtott ellátások, szolgáltatások nem elégségesek, sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben. Bár néhány ország ígéretes reformokat, változtatásokat vezetett be (például Bulgáriában az állampolgárok mentális egészségnek nemzeti programja meghatározta a minimum minőségi szabályokat a gyermekek szociális ellátására vonatkozóan, Görögország példamutató módon vonta be a 3-4 éves gyermekeket a kisgyerekkori napközbeni ellátásokba, Hollandia a minőségi oktatás érdekében tett erőfeszítéseket, figyelembe véve a gyermekek családi körülményeit, erősítve az együttműködést a különböző aktorok között), az alapvető kihívások még mindig jelentősek.

A gyermekszegénység elleni küzdelem, a korai megelőző és segítő támogatások, a kisgyerekkori ellátások, az egészségügy, az oktatás, valamint a gyermekvédelmi szakellátás intézményeinek kiváltása továbbra is kritikus területek maradnak szinte mindenütt. Kiemelhető a mentális problémákkal küzdő gyermekek egészségügyi ellátásának területe, ahol egyre nőnek az igények, miközben a kínálat hagyományosan nagyon szűkös. Bizonyos új kihívást jelentő, illetve fokozott figyelmet érdemlő kérdések, például a digitális biztonság, az éghajlatváltozás, valamint a gyermekek meghallgatáshoz és részvételhez való joga nem kaptak kellő hangsúlyt az idei Európai Szemeszter jelentésben.²³

A 2021-ben elfogadott Gyermekjogi Stratégia és az ezzel egyidejűleg meghirdetett Gyermekgarancia program²⁴ megerősíti az európai közösség elkötelezettségét a gyermeki jogok érvényesítése, a gyerme-

kek jólétének, jóllétének és védelmének biztosítása mellett a saját meglehetősen korlátozott lehetőségei között, tekintve, hogy valamennyi kapcsolódó terület nemzeti hatáskörbe tartozik. E program bevezetésére azért került sor, mert az Európai Bizottság 2013-as ajánlása a gyermekekbe történő befektetésekről²⁵ nem hozott érdemi eredményt, így az Európai Parlament ösztönzőkkel és konkrét cselekvési programokkal kívánta elérni a szükséges tagországi lépések megtételét az inklúzió és az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében. A Gyermekgarancia bevezetését megelőzően hatástanulmányok készültek a tényleges helyzet felmérésére a 27 tagországban; kikérték a hat legnagyobb gyermekekkel foglalkozó nemzetközi szervezet véleményét, megkérdeztek több mint tízezer gyereket a szükségleteikről, az UNICEF pedig pilot programokat indított hét országban: Bulgáriában, Görögországban, Horvátországban, Németországban, Olaszországban és Spanyolországban.²⁶

A Gyermekgarancia program célkitűzései az alapellátások erősítését és minőségének javítását is szolgálják, a megelőzés és korai támogatás érdekében. Szorgalmazza annak biztosítását, hogy minden szegénység vagy társadalmi kirekesztés által fenyegetett gyermek hozzáférhessen ingyenes és magas színvonalú napközbeni ellátáshoz, az adott intézményben legalább napi egyszeri minőségi étkezéshez, magas színvonalú és hozzáférhető egészségügyi ellátáshoz, beleértve a szűrővizsgálatokat. A ténylegesen ingyenes oktatás biztosítása érdekében el kell érni, hogy a különféle iskolai és tanórán kívüli programok térítésmentesek és hozzáférhetőek legyenek, így a kulturális, a sport- és szabadidőprogramok, a tanuláshoz szükséges eszközök, a felzárkóztatás is. A megfelelő lakhatáshoz való jog érvényesítése és a hajléktalanság megelőzése is a célok között szerepel.

A Gyermekgarancia pontosan körülhatárolja az érintett célcsoportokat is, így elsősorban a családjukon kívül, intézményes ellátásban nevelkedő, a fogyatékkal élő, a kisebbséghez tartozó (elsősorban a roma), a lakhatási szegénységgel sújtott, illetve

a menekült és/vagy a prekárius helyzetű családban élő gyerekeket.

A tagországoknak nemzeti programot kellett be nyújtaniuk a 2030-ig terjedő időszakra, és évente be kell számolniuk az elért eredményekről, egy nemzeti összekötő személy révén.²⁷

Az Európai Bizottság 2024. április 23-án elfogadta az integrált gyermekvédelmi rendszerek fejlesztéséről és megerősítéséről szóló ajánlását a gyermekek

legjobb (legfőbb) érdekeit szem előtt tartva, az EU Gyermekjogi Stratégiájában vállalt kötelezettségként. Az ajánlás támogatja a tagállamokat gyermekjóléti, gyermekvédelmi rendszereik megerősítésében. A hatóságoknak a kormányzás minden szintjén és a civil társadalomnak valamennyi szektorban együtt kell működniük annak érdekében, hogy koherens és rendszerszintű módon védjék meg a gyermekeket az erőszak minden formájától. Az ajánlás szerint a megelőzésre fókuszáló, integrált gyermekjóléti és -védelmi rendszernek gyermekjogi megközelítésűnek kell lennie, ami a Gyermekjogi egyezmény holisztikus alkalmazását követeli meg. Ez segítheti azoknak az erőfeszítéseknek a megvalósítását, amelyek célkitűzéseikben ugyan komplexek és átfogóak, de alapvetően szektorális megközelítésűek, és így többnyire elkülönülten, töredékesen nyújtanak ellátásokat, szolgáltatásokat a gyermekeknek és családjaiknak.²⁸

Az integrált és átfogó megközelítés megvalósítását ugyancsak elősegítené és a tervezett lépéseket láthatóvá tenné, ha a tagországok gyermekszempontú költségvetést készítenének, ahogyan azt az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 19. számú, Költségvetés a gyermeki jogok érvényesítése érdekében című Átfogó Kommentárja javasolja.²⁹ Ennek értelmében a gyermeki jogok érvényesítését illető állami kötelezettséget szem előtt tartva kell előkészíteni – a gyerekeket is bevonva – a részes államokban a költségvetést, kiemelt figyelemmel a veszélyeztetett helyzetű gyerekekre, akiket a hatékony, eredményes, méltányosságot, esélykiegyenlítést biztosító, átlátható és fenntartható közkiadásokról szóló döntések a leginkább érintenek.

A GYERMEKI JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSE ÉS A FELADATOK, KOMPETENCIÁK PONTOS ELHATÁROLÁSA ÉRDEKÉBEN MEGHATÁROZÓ JELENTŐSÉGŰ LENNE ANNAK EGYÉRTELMŰ MEGFOGALMAZÁSA, HOGY PONTOSAN MILYEN KÖTELEZETTSÉGEK TERHELK A JOGI ÉS SZAKMAI SZABÁLYOK ÉRTELMÉBEN AZ ÁLLAMOT A GYEREKEKNEK ÉS CSALÁDJAIKNAK NYÚJTANDÓ ELLÁTÁSOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK ESETÉBEN, ILLETVE, HOGY MILYEN KÖVETKEZMÉNYEI VANNAK A KÖTELEZETTSÉGEK ELMULASZTÁSÁNAK, MILYEN MÓDON KÉNYSZERÍTHETŐ KI AZ ÁLLAM, AZ ÖNKORMÁNYZAT, A SZOLGÁLTATÓ KÖTELEZETTSÉG TELJESÍTÉSE, HOGYAN KAPHATNAK ADOTT ESETBEN JOGORVOSLATOT, KÁRPÓTLÁST AZ ÉRINTETT GYEREKEK, CSALÁDOK

AZ EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI ÉRDEKEK ÖSSZEHANGOLÁSA

Az alábbiakban szempontok, szakmai érvek és számítások kerülnek bemutatásra annak végiggondolásához, hogy mi a szerepe, felelőssége a családnak, a közösségnek és az államnak a gyermekek optimális fejlődését biztosítandó, figyelembe véve a jogi szabályozást és az ebből fakadó kötelezettségeket, a gyermeknevelés növekvő terheit és a gyermekneveléssel kapcsolatos, ugyancsak növekvő elvárásokat, valamint a közösség szükségleteit.

A jóléti modellekben a gyermeknevelés költségei megoszlanak a családok és a közösség között, országonként eltérő módon.³⁰ A legtöbb európai országban univerzálisan biztosított és ingyenes például a gyermekek számára az egészségügyi ellátás és az alapfokú oktatás, valamint létezik alanyi jogon járó családi pótlék,³¹ részben a gyermeki jogok érvényesítése érdekében, részben annak a felismerésnek az alapján, hogy a gyermekekbe történő közösségi befektetés nagyon jelentős társadalmi, gazdasági haszonnal, magas megtérüléssel is jár, ahogyan ezt az Európai Bizottság 2013-as ajánlásában egyértelművé tette.³²

A gyermekek felnevelésének a költségei egyre magasabbak, nőnek a szülőkkel szembeni elvárások, egyre többféle szükséglet, igény mutatkozik, míg a későbbi sikerekből származó hasznok részben társadalmi szinten jelentkeznek, azzal, hogy a felnövekvő gyermek képes lesz a közteherviseléshez aktívan hozzájárulni.

„A gyermekekbe történő befektetések alulfinanszírozása – jó vagy rossz időkben egyaránt – lassan pusztító, alapvető fejlődési válságot jelent, és ugyanolyan sürgősen kell kezelni, mint a konfliktusokat, a COVID-19 és az éghajlatváltozás okozta összeomlást. Összehangolt és korrekciós célú intézkedésekre van szükség a fejlesztést biztosító szereplők részéről a gyermekekre vonatkozó nemzeti szakpolitikák terén, ha az országok eleget akarnak tenni az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében vállalt kötelezettségeiknek, és be akarják váltani a Fenntartható Fejlődési Célok³³ ígéreteit.”³⁴

Az államoknak a gyermekeket nevelők számára jóléti ellátásokat és szolgáltatásokat, a gyermekeknek univerzálisan biztosított ellátásokat (ilyen a családi pótlék vagy legalábbis részben a gyermek-egészségügyi ellátás, a közoktatás), speciális szükségletek ese-

tén pedig célzott vagy speciális szolgáltatásokat (ilyenek például fogyatékosághoz kapcsolódó juttatások, ellátások) kellene nyújtania. A gyermekekbe történő társadalmi-gazdasági befektetések magas szintű megtérülését kutatások és mérések támasztják alá, amelyeket a szakemberek és civilek jól tudnak hasznosítani, ösztönözve a kormányokat, hogy biztosítsák a gyerekek optimális fejlődéséhez szükséges fel-

tételeket.³⁵ Magyar példákkal illusztrálva: a Van Helyed Alapítvány³⁶ megbízásából végzett számítások szerint, ha az állam az élete első 15–20 évében 20–25 millió forinttal támogatná egy-egy gyermek, illetve fiatal életútját, az 280–300 millió forinttal növelné az ország bruttó hazai termékét (GDP-jét) az érintettek felnőttkora során, vagyis a befektetett pénz tíz-tizenötszörösen térülne meg az országnak, a kö-

zösségnek. Ha országosan alkalmaznák az általuk kidolgozott módszertant, a bruttó hazai termék hosszú távon akár 3 százalékkal is növekedhetne. A Bagázs Egyesület³⁷ esélyteremtő programjainak haszna a program indulását követő ötödik év óta meghaladja a kezdeti ráfordításokat, és a haszon évről évre nő. Ami a Bagázs Egyesület befektetéseinek társadalmi megtérülését (Social Return on Investment, SROI) illeti, a következő tíz évben minden egyes forint befektetés 3,27-szeres eredményt hoz a közösség számára, túl az egyéni sikerességen, hasznon.³⁸

A gyermeki jogok érvényesülése szempontjából hátráltató tényező a növekvő mértékű egyenlőtlenség, a gyermekszegénység, a társadalom rosszabbodó mentális egészségi állapota, az online bántalmazás, a környezet romló állapota, az esélyek kiegyenlítésének korlátozott, elégtelen mértékű támogatása. Az Európai Unióban minden negyedik gyermek veszélyeztetett szegénység és társadalmi kirekesztettség szempontjából, ez hozzávetőlegesen 20 millió gyermeket jelent, és ez a szám nem csökkent érdemben az elmúlt években tett erőfeszítések ellenére sem; sőt, több helyen, például Magyarországon, Luxemburgban, Spanyolországban³⁹ növekedett is. Becslések szerint 11 millió gyermek érintett mentális egészséggel összefüggő problémákkal, köztük sokan ellátatlanok; a 15–19 évesek körében a halálozás második legfőbb oka a balesetek után az öngyilkosság, ami jelzi a probléma kiterjedtségét és megoldatlanságát.⁴⁰

Az EU Alapjogi Ügynökségének felmérése nem ad okot optimizmusra, ha áttekintjük a 27 európai uniós tagállam gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszerét

bemutató helyzetjelentést, mivel az derül ki, hogy minden tagállamban – kivétel nélkül – alulfinanszírozott a terület, az ellátások gyakran elégtelenek, késedelmesekek, súlyos a szakemberhiány, és alacsony a szakemberek megbecsültsége. Ez nem ment fel azonban egyetlen országot sem a kötelezettségek teljesítése alól, és még inkább szükségessé teszi annak kihangosítását, hogy a gyermekjogi megközelítésen túl – amely szerint minden megszületett gyermek számára biztosítani kell a boldog és esélyt adó gyermekkort – jelentős gazdasági és politikai érvek is szólnak a gyermekek jólétébe és jóllétébe történő befektetések mellett; figyelembe véve az alacsony születésszám, az elöregedés következményeit, valamint a munkaerőpiaci helyzetet, továbbá a fenntartható fejlődés elveit.⁴¹

A Gyermekjogi Bizottság ajánlásai Magyarország számára egyértelműen állami feladatként határozzák meg az általuk kiemelt teendőket mind az alapellátás, mind pedig a gyermekvédelmi szakellátás területén. *„A Bizottság felhívja a Részes Állam figyelmét a következő területekkel kapcsolatos ajánlásokra, amelyekkel kapcsolatban azonnali intézkedések szükségesek: erőszak, beleértve a szexuális erőszakot, a bántalmazást és az elbanyagolást (24. cikk), a családi környezettől megfosztott gyermekek (28. cikk), fogyatékkal élő gyermekek (30. cikk), serdülőkori egészség (33. cikk), oktatás (37. cikk) valamint menedékkérő, menekült és migráns gyermekek (40. cikk).”*⁴²

A Gyermekjogi Bizottság fent hivatkozott, legutóbbi zárószövevényeiben sürgette a magyar kormányt, hogy – a már korábbi ajánlásokban is megfogalmazottak szerint – átfogó programokkal, megfelelő támogatásokkal segítse az integrációt, különös tekintettel a fogyatékkal élő gyermekeket nevelő családokra, és biztosítsa, hogy ne emeljenek ki gyermekeket anyagi nehézségek miatt a családjukból. A válsághelyzetben lévő várandós nőket segíteni kell, hogy a gyermekeik ne kerüljenek szakellátásba, és fokozatosan fel kell számolni a babamentő inkubátor programot (vagyis a legalizált gyermekelhagyást).⁴³ Biztosítani kell a hozzáférést minden gyermek számára a megfelelő, gyermekbarát egészségügyi ellátásokhoz – kiemelten a serdülők, a mentális problémákkal küzdők, a reprodukzív szolgáltatásokat igénylők számára –, és kezelni kell, meg kell előzni bizonyos aggasztó jelenségeket: a serdülőkori terhességek magas számát, a gyerekkori dohányzást, alkohol- és drogfogyasztást. A kormánynak erőfeszítéseket kell tennie a szegénység felszámolása érdekében, kiemelt figyelemmel a roma gyermekekre és a hátrányos helyzetű településen élőkre. A Bizottság továbbá komoly aggodalmának adott hangot az oktatás te-

ületén az állami iskolák egyházi szervezeteknek történő átadása miatt, illetve sürgette a kormányt, hogy tegyen lépéseket a korai iskolaelhagyás, a roma gyermekeket érintő szegregáció, az iskolai erőszak jelenségének visszaszorítására, és biztosítson védelmet a gyermekeknek a lelki és fizikai bántalmazással szemben.⁴⁴

Az EU Európai Szemeszter országspecifikus ajánlásai Magyarország esetében a gyermekszegénység elleni küzdelem és a regionális egyenlőtlenségek elleni erőfeszítések elégtelenségét, az iskolai esélyegyenlőtlenségeket, a szegregáció növekvő mértékét, az oktatás eredményességének növelési szükségességét, a lakhatási nehézségeket, a korai iskolaelhagyás

mértékét, az intézménykiváltások elégtelenségét a szakellátott gyermekek számára, a kisebbségekhez tartozó roma és menekült, bevándorolt gyermekek kiemelt veszélyeztetettségét, a szegénységgel és társadalmi kirekesztettséggel való

fenyegetettséget emelik ki, hangsúlyozva, hogy a szociális transzferek kiegyenlítő hatása elégtelen. Ugyanakkor a „Felzárkózó települések”⁴⁵ programról, valamint a bölcsődei ellátás fejlesztéséről mint jó kezdeményezésről tesznek említést az ajánlásokban.⁴⁶

A Gyermekgarancia program hazai végrehajtásának eredményei lehetőséget adnak az abban prioritásként megfogalmazott ellátások áttekintéséhez.⁴⁷ Ennek alapján megállapítható, hogy a bölcsődei férőhelyek bővítése ellenére nagyok a területi egyenlőtlenségek, és a 0–3 éves gyermekek 16,8% számára van csak elegendő hely, ami egyrészt nehezíti, akadályozza az érintett nők munkavállalását, nem erősíti a korai inklúziót, a fejlődési lemaradások megelőzését, és több mint 3000 gyermek elutasítását jelent a férőhelyhiány miatt.⁴⁸

A kötelező óvodáztatás miatt ugyan minden gyermek számára elérhető és ingyenes ez a nevelési-ellátási forma, azonban ezen a téren ugyancsak nagyok a területi egyenlőtlenségek, az intézményekben gyakori a zsúfoltság, gyakran szegényesek a tárgyi feltételek; a rendszert növekvő szegregáció, az inklúzió hiánya vagy nehezítettsége is jellemzi. Az óvodapedagógusok és más dolgozók krónikus hiánya nem csökkenti, hanem esetenként növeli a hátrányokat. A végrehajtott jogszabály-módosítások erőteljesen gyengítik a gyermekek ellátásának szakszerűségét és minőségét, a szakmai feltételek gyengítése nem segíti a gyermekek jogainak és jóllétének biztosítását.⁴⁹

Az oktatás ingyenessége formailag biztosított ugyan, de a gyakorlatban egyáltalán nem, mivel a közoktatásban az addicionális költségek emelkedő és kiterjedt volta sok gyermek számára elérhetetlenné

teszi a lehetőségek igénybevételét, és akadályozza a mindennapi iskolai munkát is. Ezt erősíti a növekvő mértékű szegregáció és kirekesztés, az egyházi és magánintézmények egyértelmű szerepe a társadalmi különbségek további növekedésében, az esélykiegyenlítés lehetőségének csökkenésében.⁵⁰ A lakhatási szegénységet, a hajléktalansággal való fenyegetettséget nem csökkentik a kizárólag biztos munkahellyel és magas jövedelemmel rendelkezők számára elérhető ösztönzők, lakhatási és családtámogatások.⁵¹

A GYERMEKNEVELÉS KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT KÖLTSÉGEI

Az alábbiakban bemutatom, hogy a gyermeknevelés növekvő költségei ellenére az állami kötelezettségvállalás nem nő, és a bármilyen okból speciális szükségletű gyermekek, illetve a nagycsaládok esetében a gyermekek gondozásával, nevelésével kapcsolatos kiadások még fokozottabb megterhelést jelentenek, ami értelemszerűen csökkenti az esélykiegyenlítés és így a gyermeki jogok érvényesülését is. A nevelés-gondozás költségeinek becsült mértékét összevetjük a rendelkezésre álló juttatások és szolgáltatások lehetőségeivel. Amennyiben a gyermekeket közjóságnak tekintjük, és az a cél, hogy felnőtté válva minél inkább szolgálják saját boldogulásuk mellett a közjót, akkor – ahogyan ezt fentebb is igyekeztünk alátámasztani –, az államnak fokozott szerepet kell vállalnia abban, hogy ne a családok – anyagi és egyéb tekintetben vett – lehetőségei determinálják a gyerekek jólétét és jólétét.

A jóléti államokban a gyermek, illetve a jövőbeni közteherviselési képessége közjóság.⁵² A gyermeknevelés költségei döntően egyéni, családi kiadások, míg a hasznok részben egyéni, családi, részben társadalmi szinten jelentkeznek. A gyermeknevelés költségeinek mérlegelésekor a gyermek a jóléti rendszerekben abban az értelemben közjóság, hogy a rá –mint jövőbeni adófizetőre– költött pénz befektetést jelent a társadalom majdani jobbításába. A társadalom, a gyermeket nevelőknek nyújtott jóléti ellátások és szolgáltatások (családtámogatások, oktatási és gyermek-egészségügyi kiadások) révén, részben átvállalja, kiegészíti az egyéni költségeket. A rendelkezésre álló számítások alapján az egyenleg negatív, és ez az alacsony jövedelmű vagy speciális szükségletű családokat fokozottan nehéz helyzetbe hozza, különös

tekintettel arra, hogy a juttatásokra esetükben nagyobb szükség lenne, a szolgáltatások pedig sokszor nem elérhetőek – még pénzért sem – és elégtelenek.⁵³

Egy gyermek felnevelésének a költségei rendkívül magasak, és gyorsan növekednek, részben az árak emelkedése, részben pedig a gondozással, neveléssel kapcsolatos elvárások egyre magasabbá válása okán. A gyermekgondozás és -nevelés családi költségei többféle elemből állnak: a gyermekek közvetlen fogyasztása, a gyermekekkel kapcsolatos egyéb kiadások, a gyermeknevelésre fordított háztartási munka, az anya, illetve a szülők kieső jövedelme, továbbá az anya, illetve a szülők esetleges humántőke-vesztése, ami alacsonyabb életpálya-jövedelemben mutatható ki. Kiszámítható az állami hozzájárulás mértéke is, ami részben kompenzálja, kiegészíti a családi költségeket, ráfordításokat.⁵⁴ A tényleges költségek – ha nem tekintjük a nem pénzbeli vagy közvetett ráfordításokat – is rendkívül magasak, és sok család számára teljesíthetetlenek. Egy hozzávetőleges és átlagosnak tekinthető becslés szerint egy gyermek felnevelése legalább 20 millió forintos kiadást jelent az élet első 18 évében 2024-es árakon, amihez nem vették számításba a lakhatás, a speciális egészségügyi

ellátások, a nyaralás, a sportolás vagy a különórák költségét. Ez így is évi több mint egymillió forintot, havi bontásban majd százezer forintot jelent gyermekenként.⁵⁵ Átlagosan két gyermekkel számolva, tekintetbe véve a hazai jövedelmi viszonyokat, ez a kalkuláció érthetővé teszi, hogy miért nem csak a legalacsonyabb státuszú, illetve egyszülős, hátrányos helyzetű családokban okoz komoly nehézségeket a megélhetés, a gyermekek megfelelő ellátása, továbbá részben nyilvánvaló ma-

gyarázattal szolgál az alacsony és egyre csökkenő születésszámra is.

A KSH kimutatása szerint 2024-ben egy egyszülős családban, egy vagy több gyermek esetében 120 ezer forint egy főre eső jövedelem nagyon szűkös, míg 217 ezer forint átlagos életszínvonalat tesz lehetővé. Két felnőtt és két gyermek esetében ez 96, illetve 170 ezer forintra mérséklődik, míg három vagy több gyermek esetében 80, illetve 135 ezer forintot tesz ki ugyanez. Ehhez képest a hazai jövedelmi adatok szerint a havi nettó átlagjövedelem nem éri el a gyermekes családok körének nagy részében a szűkös megélhetéshez szükséges mértéket, még az érvényesíthető adókedvezményeket beszámítva sem.⁵⁶ A 2020-as adatok szerint ebbe a körbe tartozik a

nagycsaládosok 23,7%-a, az egyszülős háztartások 37,7%-a, a legelső jövedelmi ötödben pedig 73,1% a szegénységgel és kirekesztődéssel veszélyeztetettek aránya. A regionális különbségek is nőttek: Észak-Magyarországon 28,1%, Dél-Dunántúlon 24,9%, Észak-Alföldön 25% a megélhetési nehézséggel szembesülők aránya, míg Budapesten 13,6%, a Közép Dunántúlon pedig 5,5% ez az arány. A szociális transzferek országosan egy harmaddal csökkentik a veszélyeztetettek körét.⁵⁷

A családi pótlék (2016 óta az elnevezése nevelési és iskoláztatási támogatás) összege nem változott 2008 óta; 12 200 és 25 300 forint közötti összegről van szó, a családi helyzettől, a gyermekek számától és a speciális szükségletektől függően, ami – figyelembe véve a fent vázolt költségeket –, csak töredékét jelenti a gyermeknevelési, -gondozási kiadásoknak.⁵⁸

A veszélyeztetett gyermekek száma akkor, amikor e kategória tekintetében utoljára adatot rögzítettek, 2015 végén, 135 980 fő volt, ami a meghatározás és a besorolás esetlegességét tekintve nem újít érdemi fogódzót. Az új meghatározás szerinti besorolás alapján hátrányos helyzetűnek tekintett gyermekek száma 81 354 fő, míg a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma 81 121 fő volt a 2023 december 31-i adatok szerint.

A hátrányos helyzet megállapításához feltétel a szülők alacsony iskolai végzettsége, alacsony intenzitású foglalkoztatottsága, a család elégtelen lakókörnyezete, illetve ezek kombinációja – mindez a veszélyeztetettség megállapításához is ami adhat némi, de nem elégséges támpontot, hiszen az utóbbinak a hátrányos helyzet nyilvánvalóan csak az egyik lehetséges, de nem szükséges eleme. Az új besorolás szerint sem csökkent az elmúlt évtizedben a valamilyen okból ténylegesen veszélyeztetett gyermekek száma, annak ellenére, hogy a gyermekszám csökkent, és a statisztikák hangsúlyozottan a megállapított hátrányokat tudják csak rögzíteni, amelyek korántsem fedik le a veszélyeztetettség okainak teljes körét, ahogyan az is egyértelmű, hogy a hátrányos helyzet tényezőinek meglete nem feltétlenül jelent veszélyeztetést.⁵⁹ Amint egy szociológiai tanulmány megállapítja: „A társadalmi egyenlőtlenségek újratemlődésének különösen elszomorító mechanizmusa, hogy a szegény, iskolázatlan, hátrányos társadalmi csoportokhoz tartozó anyák már a várandósságuk ideje alatt átörököltik hátrányaik egy részét a következő generációra.”⁶⁰

A gyermekek és családok támogatását a Gyvt. 2016. január 1-től hatályos módosítása értelmében a gyermekjóléti szolgáltatás, valamint az 1993. évi III.

törvény (Sztv.) hatálya alá tartozó családsegítés új szervezeti struktúrával és feladatmegosztással, család- és gyermekjóléti szolgáltatásként látja el. Változott a szolgáltatások tartalma, valamint változtak az

igénybevétel feltételei és formái, ennek következtében az adatszolgáltatás módja is alapvetően megváltozott – de alapvetően nem javult. A szervezeti változtatások célja a szakmai munka erősítése és

a korlátozott számú szakember kapacitásának jobb kihasználása volt, de ezzel a kistélepeleéseken élőkől még távolabb kerültek az ellátások, és a személyes találkozásokkal járó ügyintézés helyett nőtt a dokumentumok alapján történő hivatali, hatósági döntések száma.

A Gyvt. 68. § (1) bekezdése alapján: „Ha a szülő vagy más törvényes képviselő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja, vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a gyámhatóság a gyermeket védelembe veszi.” A védelembe vett kiskorúak száma jelentősen növekedett, míg 2000-ben 11 757 fő, addig 2023-ban már 29 910 fő volt védelembe vettként nyilvántartva.⁶¹ Kutatások, elemzések hiányában csak vélelmezni lehet e növekedés okát (miközben a gyermekszám csökkenése): bizonyosan szerepet játszhat, a korábban határozottabb és eredményesebb felderítése a gyerekek súlyos veszélyeztettségének, de jelezheti a megnövekedett szám a szolgáltatások és ellátások elégtelenségét, hiányát is, illetve azt a tendenciát, hogy a segítségnyújtás helyett inkább kötelező intézkedéseket alkalmaznak a családokkal szemben (ami többnyire hatástalan).

Magyarországon a család- és gyermekjóléti szolgáltatások 715 szervezeti egységben, 672 településen működnek, 3100 foglalkoztatottal, 170 858 önkéntesen együttműködő és 245 257 kötelezett ellátásával; család-és gyermekjóléti központ 203 helyen működik 3271 fővel, akik 132 355 ügyet láttak el 2023-ban teljes- és részmunkaidőben.⁶² Ez, figyelembe véve a veszélyeztetett és védelembe vett ismert esetek számát, valamint a rendelkezésre álló szolgáltatások, lehetőségek igen korlátozott lehetőségeit, rendkívül nagy leterheltséget jelent, többnyire csak tűzoltásra ad esélyt. Figyelembe véve, hogy Magyarországon 3155 település van, kérdéses, hogy a szolgáltatók eloszlása, elérhetősége, illetve az általuk végzett munka – beleértve a gyermekek, családok megismerését, elérését – megfelelő-e, eredményes-e, és ha nem, mit lehetne, kellene tenni annak érdekében, hogy javuljon.

Ugyancsak az alapellátások körébe tartoznak a három év alatti gyermekeknek és szüleiknek elvileg napközbeni szolgáltatásokat biztosító Biztos Kezdet Gyerekházak,⁶³ amelyek 181 hátrányos helyzetű kistérségben és Budapesten egy helyen működnek, összesen 2425 gyereket fogadtak, 2192 családból, nagyon szűkös feltételek mellett.⁶⁴ A 180 Tanoda⁶⁵ pedig 3736 családból 5409 gyermeknek tudott segítséget nyújtani 2023-ban,⁶⁶ amely számok bizonyosan nem tükrözik a tényleges szükségleteket, és eredményességükről, hatékonyságukról ugyancsak nélkülözük az érdemi értékeléseket.

A súlyos krízishelyzetbe került gyermekeknek, illetve családoknak átmeneti, alapellátás keretében támogatást nyújtó átmeneti intézmények kapacitása nagyon szűkös, és működésükkel kapcsolatosan ugyancsak sokféle nehézség merül fel. Helyettes szülőknél 314 gyermeket tudtak elhelyezni, a gyermekek átmeneti otthonaiban 382 férőhelyen 783 gyermeket, a családok átmeneti otthonaiban 4400 férőhelyen 6871 gyermeket és 1463 szülőt láttak el a 2023-as év folyamán.⁶⁷

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti adatok részletes elemzésére területi korlátok miatt nincs mód, de így is megállapítható, hogy a gyermekek és családok számára rendelkezésre álló lehetőségek köre az alapellátások tekintetében nagyon szűk Magyarországon, a szolgáltatások minősége változó, és az ellátórendszer nem tud megfelelni annak az elvárásnak, miszerint integrált, komplex szemléletű, együttműködésen, összehangoltságon alapuló lehetőségeket kellene nyújtani annak érdekében, hogy a gyerekek jogai érvényesíthetők legyenek, fejlődési szükségleteik optimális biztosításához álljanak rendelkezésre azok az alapellátások, szolgáltatások, amelyek biztosíthatnák az örömteli gyermekkor és a későbbi sikeres felnőttkort.

A hazai és nemzetközi jogi keretek, szakmai ajánlások, programok meghatározzák azokat a feladatokat és kötelezettségeket, amelyeknek a mindenkori kormányoknak meg kellene felelnie annak érdekében, hogy minden megszületett gyermek esélyt kapjon egy örömteli és a fejlődését támogató gyermekkorra, a későbbiekben pedig produktív felnőttkorra. Egy integrált megközelítésű, holisztikus szemléletű szakpolitika-rendszer figyelembe veszi az egyéni szükségleteket, és gyermekközpontú megközelítéssel tervezi az erőforrások elérhetővé tételét, felhagyva a szektorális megosztottsággal, vagyis a „gyerekkel megy a pénz”, nem az egyes ágazatokhoz kerül.

Szükség van szakmai és társadalmi vitákra, majd pedig egyértelmű megállapodásra arról, hogy mikép-

pen oszlik meg a felelősség az állam, a közösség, a családok és az egyének között a gyermekek jólétének és jóllétének biztosítását illetően; hogy milyen következményei vannak annak, ha az állam, az intézményfenntartók vagy maguk az intézmények, ellátást nyújtók nem teljesítik a törvényben előírt szakmai feladataikat, és ki, milyen módon kárpótolja a családokat és a gyermekeket az elszenvedett károkért, az elmaradt támogatásért.

JEGYZETEK

1. Az EU Gyermekjogi Stratégiája, https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12454-Delivering-for-children-an-EU-strategy-on-the-rights-of-the-child/public-consultation_hu.
2. 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
3. ENSZ Gyermekjogi Bizottsága: Magyarország hatodik időszakos jelentésére vonatkozó záróészrevételek, 2020, <https://unicef.hu/ezt-tesszük-itthon/gyermekjogi-koalicio/ensz-gyermekjogi-bizottsaga-magyarorszag-hatodik-idoszakos-jelentesere-vonatkozó-zaro-eszrevetele>.
4. Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet: Gyermekjóléti alap-és gyermekvédelmi szakellátás, 2011, 10, http://www.ncsszi.hu/tamop-5_4_1-08/_i_piller---szabalyozas/gyermekjoleti-alap-es-gyermekvedelmi-szakellatas.
5. 40/2018. (XII. 4.) EMMI rendelet a gyermekek esély-növelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről.
6. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. Értelmező rendelkezések, II. fejezet: Alapvető jogok és köteleességek Gyermeki jogok, 6. § 1–7. pont.
7. 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről; 30/2024.(VIII.23) BM rendelet egyes gyermekvédelmi és szociális tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról, 2. §; „Veszélyeztetettséget észlelő és jelző rendszer” –30/2024. (VII. 23.) BM rendelet egyes gyermekvédelmi és szociális tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról; Család- és gyermekjóléti szolgáltatások szakmai szabályozó dokumentumai: <https://szocialisportal.hu/csalad-es-gyermekjoleti-szolgaltatasok-szakmai-szabalyzo-dokumentumai>.
8. 1991. évi LXIV. törvény, 3. § és 18. §.
9. Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia 2030, <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyar-nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-2030>.

10. Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009–2024, <https://emmiugyfelszolgalat.gov.hu/ifjusagugy/nemzeti-ifjusagi/nemzeti-ifjusagi-strategia>.
11. 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032.
12. 1228/2022. (IV. 14.) Korm. határozat az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégia végrehajtását szolgáló, 2022–2023 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről.
13. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő (NEAK) legfrissebb (2025. január) adatai szerint országosan 940 háziorvosi praxis betöltetlen. A legrosszabb helyzet Pest vármegyében van, ahol 247, Budapesten pedig 191 praxis ellátatlan. Az üres praxisok többsége apró falvakban van, összesen mintegy 534 ezer lakost, azaz az ország népességének 5,6 százalékát érinti ez a probléma. Lásd még: Központi Statisztikai Hivatal 4.1.1.7 Háziorvosok és házi gyermekorvosok, https://www.ksh.hu/stadat_files/ege/hu/ege0007.html.
14. 2023-ban 339 betöltetlen védőnői állást tartottak nyilván, míg a védőnők negyede többen dolgozott az előírtánál, a helyettesítések okán is. 2000 óta felére csökkent (4,1-ről) a várandós nőknél tett látogatások száma. Forrás: 4.1.1.8. Védőnők, Központi Statisztikai Hivatal, https://www.ksh.hu/stadat_files/ege/hu/ege0008.html.
15. Magyarországon a pszichiáter 2012 óta hiányszakmának számít. Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ 2018-as jelentése 1269 felnőtt- és 172 gyermekpszichiátert tartott számon az érvényes működési nyilvántartások alapján. Az Eurostat 2018-as adatai szerint hazánkban 100 000 pszichiátriai betegre 15 orvos jut, amivel az európai országok mezőnyének alsó harmadában helyezkedünk el. A szakemberek azon töredéke, aki pszichiátriai gondozóban dolgozik, évente körülbelül 154 000 felnőttet és 16 000 kiskorút lát el. Az előbbieknél a százezer főre jutó esetek száma, utóbbiaknál az új esetek száma az, ami jelenleg is növekszik. Lásd: KSH Pszichiátriai gondozókban gondozottak, https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ege0027.html; 168.hu: Gyermekpszichiátria: ugrásszerűen megnőtt az esetek száma, hónapos várólisták vannak, 168 óra, 2024. október 1, <https://168.hu/életmod/gyerek-mentalis-allapot-281687>.
16. A 672 településen 715 telephellyel működő, 3150 főt foglalkoztató gyermekjóléti szolgálatok 2023-ban összesen 426 115 regisztrált igénybe vevőt láttak el, akik közül 245 257 fő kötelezés alapján vette igénybe a szolgálatokat, míg 170 858 fő együttműködési megállapodás keretében. (Központi Statisztikai Hivatal, 25.1.1.11. A család- és gyermekjóléti szolgáltatások https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0012.html). Ez 135 fő ellátását jelenti egy alkalmazottra számítva, ami nem mutatja sem a szakemberek leterheltségének mértékét, sem a nyújtott szolgáltatások mennyiségét és minőségét, ahogyan eredményességét, hatékonyságát sem. Ugyancsak nem ismert, hogy a 203 család- és gyermekjóléti központ 3271 fővel hogyan tudott megfelelni esetmenedzseri feladatainak. „Különösen magas (247 szolgáltató, a szolgálatok 34%-a) az un. egyszemélyes szolgálatok száma, ez esetekben a település teljes családsegítői és gyermekjóléti feladata egyetlen szakemberre terhelődik, szakmai támogatást az illetékes család- és gyermekjóléti központ biztosít” – Család- és gyermekjóléti szolgálat és központ, Szocokos, 2024. december 9., <https://tamogato.web.hu/csalad-es-gyermekjoleti-szolgalat-es-kozpont/>.
17. ILO: Munka és család, a gondoskodás módja a megosztás! https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_120438.pdf.
18. Erőforrásokat a megelőzésre és az alapellátásra – az Ombudsman a gyermekek családból való elsődlegesen anyagi okokból történő kiemelések gyakorlatáról, <https://www.ajbh.hu/-/eroforrasokat-a-megelozesre-es-az-alapellatasra-az-ombudsman-a-gyermekek-csaladbol-valo-elsodlegesen-anyagi-okbol-torteno-kiemelések-gyakorlatarol>.
19. Dominic RICHARDSON – David HARRIS – Sophie MACKINDER – John HUDSON: *Too Little, Too Late: An assessment of public spending on children by age in 84 countries*, Florence, UNICEF Innocenti, 2023, 44, <https://www.unicef.org/innocenti/reports/too-little-too-late>.
20. Recommendation CM/Rec(2011)12 of the Committee of Ministers to member states on children's rights and social services friendly to children and families, 2011. november 16., <https://rm.coe.int/168046ccea>.
21. Az intézményi ellátásról a közösségi ellátásra való áttérésre vonatkozó közös európai útmutató: Útmutatás a gyerekek, a fogyatékkal élő személyek, a mentális problémákkal élő személyek és az idősek intézményi ellátásáról a családi és közösségi alternatívákra való tartós áttérés végrehajtásáról és elősegítéséről, 2012. november, https://deinstitutionalisation.com/wp-content/uploads/2018/04/common-european-guidelines_hungarian-version.pdf.
22. Press release: EU Ratifies UN Convention on disability rights, 2011. január 5., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_11_4.
23. Eurochild: European Semester Country Reports and Recommendations, 2024. <https://eurochild.org/uploads/2024/05/European-Semester-Sub-report-2024.pdf>.
24. Az EU Gyermekjogi Stratégiája és az európai gyermekgarancia, <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/>

- [summary/eu-strategy-on-the-rights-of-the-child-and-the-european-child-guarantee.html](#); MÁTÉ Olga: Gyermekgarancia, *Infojegyzet*, 2021/31. 2021. május 14., https://www.parlament.hu/documents/10181/39233854/Infojegyzet_2021_31_Gyermekgarancia.pdf/7b04664d-bf42-2e4d-5a31-04a7c3d5632d?t=1620914026929.
25. Európai Bizottság: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, 2013. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1060&langId=en>.
 26. Press release: European Commission and UNICEF launch pilot programme in 7 Member States to break the cycle of child poverty and social exclusion, „Child Guarantee” to introduce innovative approaches to national budgeting and planning, 2020. október 8., <https://www.unicef.org/eu/press-releases/european-commission-and-unicef-launch-pilot-programme-7-member-states-break-cycle>; Phase III of the European Child Guarantee, 2022. április, [https://www.unicef.org/croatia/media/10846/file/Programmatic%20Update%20on%20Phase%20III%20of%20the%20European%20Child%20Guarantee%20\(April%202022\).pdf](https://www.unicef.org/croatia/media/10846/file/Programmatic%20Update%20on%20Phase%20III%20of%20the%20European%20Child%20Guarantee%20(April%202022).pdf).
 27. A gyermekek jogainak garanciáit biztosító nemzeti cselekvési terv 2030, <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/8/87/870/870c9c19948a487e40d5d1b5b674c65ed1f66889.pdf>; European Child Guarantee: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1428&langId=en#:~:text=The%20objective%20of%20the%20European,healthcare>; Access for children in need to European Child Guarantee, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=750&furtherNews=yes&newsId=10660>.
 28. Európai Bizottság: 10 principles for integrated child protection systems, https://commission.europa.eu/system/files/2022-12/10_principles_for_integrated_child_protection_systems_en.pdf.
 29. UN Committee on the Rights of the Child: General Comment No.19 (2016) on public budgeting for the realization of children's rights, Article . 4, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-19-2016-public-budgeting>.
 30. GÁBOS András – GÁL Róbert Iván – KELLER Tamás: A gyermeknevelés költségei és a társadalmi kompenzáció, TÁRKI, 2007, <https://www.tarki.hu/adatbank/h/kutjel/pdf/b003.pdf>.
 31. Harriet CHURCHILL – Carmel DEVANEY – Angela ABELA: Promoting child welfare and supporting families in Europe: Multi-dimensional conceptual and developmental frameworks for national family support systems, *Children and Youth Services review*, 2024, 107679, <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107679>.
 32. Európai Bizottság (25. vj.).
 33. ENSZ: Fenntartható fejlődési célok, https://unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals.html.
 34. RICHARDSON–David HARRIS–MACKINDER–HUDSON (19. vj.).
 35. Eurochild: Childonomics, 2020. november 12., <https://eurochild.org/initiative/childonomics/>.
 36. Van Helyed Alapítvány: <https://vanhelyed.org>.
 37. Bagázs Közhasznú Egyesület: <https://bagazs.org>.
 38. Bagázs Közhasznú Egyesület: Így lesz apró befektetésből hatalmas társadalmi haszon, <https://bagazs.org/apro-befektetesbol-hatalmas-haszon>.
 39. Eurostat: Children at risk of poverty or social exclusion, Statistics Explained, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion.
 40. UNICEF: State of Children in the European Union 2024: Addressing the needs and rights of the EU's youngest generation, 2024, <https://www.unicef.org/eu/stories/state-children-european-union-2024>.
 41. EU FRA: Mapping Child Protection Systems – Data file (data from 2014 and 2023), <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/mapping-child-protection-systems-eu-update-2023>.
 42. ENSZ Gyermekjogi Bizottsága (3. vj.).
 43. 2005. évi XXII. törvény az egészségügyi intézmény által működtetett inkubátorban elhelyezett újszülöttek érdekében egyes törvények módosításáról. Lásd részletesen a kérdésről: HERCZOG Mária: Jog az élethez, családhoz, identitáshoz – kinek, hogyan? in *Egy jobb világot hátrahagyni*, szerk. FINSZTER Géza – KÖHALMI László – VÉGH Zsuzsanna, Pécs, Pécsi Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2016, 270–282; Gyermekjogi Civil Koalíció: A gyermekjogok helyzete Magyarországon (2014–2019), Alternatív jelentés az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének hazai végrehajtásáról, 44, https://gyermekjogiejegyzmeny.hu/wp-content/uploads/2020/04/2019.-alternativ_civil_jelentes_magyar.pdf.
 44. Ezen ajánlást bizonyosan ki lehet terjeszteni a jelenlegi súlyos krízist mutató jelenséggel, a kórházi osztályokon rekedő újszülöttek és fiatal csecsemők ügyével, mely probléma gyökerei azonosak az elhagyott csecsemőkével. Lásd erről: Gyermekjogi Civil Koalíció: Nyilatkozat a 3 év alatti kisgyerekek elhelyezéséről, Budapest, 2023. november 3., <https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/aktualis/nyilatkozat-a-3-ev-alatti-gyerekek-elhelyezeserol/>.
 45. Felzárkózó települések: <https://fete.hu>.
 46. Eurochild: 2024 European Semester Spring Package, An underutilised opportunity to strengthen the EU's future through the protection and advancement of children's rights, <https://eurochild.org/resource/2024-european-semester-spring-package/>.
 47. GÁBOS András – TOMKA Zsófia: Rászoruló gyermekek hozzáférése az európaigyermekegarancia által lefedett szolgáltatásokhoz Magyarországon [prezentáció a

- „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság ülésén, 2023. november 15.], <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/12/6.-sz.-melleklet.pdf>; GÁBOS András – TOMKA Zsófia: Access for children in need to the key services covered by the European Child Guarantee – Hungary. European Social Policy Analysis Network, Brussels, European Commission, 2023. (A jelentés a European Social Policy Analysis Network (ESPAN) keretében, az Európai Bizottság számára készült.)
48. Központi Statisztikai Hivatal: 25.1.2.2. Bölcsődei ellátást nyújtók adatai (bölcsőde, minibölcsőde, munkahelyi bölcsőde, családi bölcsőde) vármegye és régió szerint, 2024. május 31., https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/bu/szo0040.html.
 49. PETRÓCZI Gábor: Változások az óvodai feladatellátásban, 2023. július 2., <https://petroczigabor.hu/2023/07/02/valtozasok-az-ovodai-feladatellatasban/>.
 50. FEJES József Balázs: Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról, in *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*, szerk. FEJES József Balázs – SZÜCS Norbert, Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, 2018, https://www.academia.edu/36640965/Én_vétkem_Helyzetkép_az_oktatási_szegregációról. Lásd továbbá ehhez: ERCSE Kriszta: Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata, *Iskolakultúra*, 2019/7, 50–72, <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.7.50>; HERMANN Zoltán – KERTESI Gábor – VARGA Júlia: A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció, *Közgazdasági Szemle*, 2024/4, 353–378, <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.4.353>.
 51. PALKÓ István: Családtámogatások 2024: nagy változások, részletek és tudnivalók a CSOK, a babaváró és a hitelelengedés frontján, *Portfolio.hu*, 2024. január 8., <https://www.portfolio.hu/bank/20240108/csaladtamogatások-2024-nagy-valtozasok-reszletek-es-tudnivalok-a-csok-a-babavaro-es-a-hitelelengedes-frontjan-661515>.
 52. GÁBOS András – SEBŐK Csilla: A gyermeknevelés háztartási munka költsége, *Statisztikai Szemle*, 2004/2, 195.
 53. Lásd GÁBOS–SEBŐK (52. vj.) 193–208.
 54. GÁBOS András – GÁL Róbert Iván – KELLER Tamás: A gyermeknevelés költsége és a társadalmi kompenzáció, Budapest, TÁRKI, 2007. február, <https://www.tarki.hu/adatbank-b/kutjel/pdf/b003.pdf>.
 55. Lásd: <https://megtakaritasgyerekeknek.hu/gyermekneveles-koltsegei/>.
 56. Központi Statisztikai Hivatal: 14.1.1.16. A különböző megélhetési szintekhez szükségesnek tartott nettó jövedelemösszeg a gyermekes, a gyermek nélküli és az egyyszemélyes háztartásokban (ezer forint/fő/hó), https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/bu/jov0016.html.
 57. Központi Statisztikai Hivatal: A háztartások életszínvonal, 2020, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ido-szaki/hazteletszinw/2020/index.html>.
 58. Magyar Államkincstár: Családi pótlék – nevelési ellátás, iskoláztatási támogatás, https://www.allamkincstar.gov.hu/referenciak/nevelesi-ellatas/nevelesi_ellatas.
 59. Központi Statisztikai Hivatal: 25.1.1.13. Megállapítottan hátrányos helyzetűek és halmozottan hátrányos helyzetűek, 2023. december 31-én, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/bu/szo0056.html.
 60. HAJDÚ Tamás – KERTESI Gábor: Statisztikai jelentés a gyermekegészség állapotáról Magyarországon a 21. század második évtizedében, *KRTK-KTI Műhelytanulmányok*, 2021/8, <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2021/02/CERSIEWP202108-1.pdf>.
 61. Központi Statisztikai Hivatal: Gyámhatósági ügyek, 25.1.1.12., https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/bu/szo0013.html.
 62. Központi Statisztikai Hivatal (16. vj.).
 63. Szakmai ajánlás a Biztos Kezdet Gyermekház szolgáltatás működtetésére, Belügyminisztérium Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság, 2020. július 20., <https://tef.gov.hu/wp-content/uploads/2022/01/Szakmai-ajanlas.pdf>.
 64. Központi Statisztikai Hivatal: Gyermejköltségi alapellátások, 25.1.1.10., https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/bu/szo0010.html.
 65. Szakmai ajánlás a Tanoda szolgáltatás működtetésére, EMMI, 2019. április 11., <https://tef.gov.hu/wp-content/uploads/2020/07/tanoda/Szakmai%20ajanlas.pdf>.
 66. Központi Statisztikai Hivatal (64. vj.).
 67. MÁTÉ Olga: Családok átmeneti otthona, *Infójegyzet*, 2020/87. 2020. december 4., https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infójegyzet_2020_87_csaladok_atmeneti_otthona.pdf.

FÓRUM

A GYERMEKVÉDELMI RENDSZER HIÁNYOSSÁGAIRÓL

Rovatunkban olyan írásokat közlünk, amelyek részben a kegyelmi üggyhez kapcsolódóan vizsgálják a kegyelmi jogkör gyakorlásának kihívásait, illetve azt járják körül, hogy milyen kihívásokkal kell szembenéznie a gyermekvédelem alap- és szakellátásainak (benne olyan kérdésekkel, mint a gyermek-bántalmazás megítélése és bírósági gyakorlata), valamint azt, hogy a pedofília értelmezése vagy az örökbefogadás elmúlt években megváltozott jogszabályi környezete hogy hatott az azonos nemű párokra és a kórházi osztályokon „hagyott” több száz csecsemő sorsára.

MÉRSÉKELT SZANKCIÓK, SÜLYOS KÖVETKEZMÉNYEK: A GYERMEKBÁNTALMAZÁS BÜNTETÉSKISZABÁSI DILEMMÁI

A GYERMEKBÁNTALMAZÁS BÜNTETŐJOGI KEZELÉSE ÉS TÁRSADALMI HATÁSAI

Hiszem, hogy a gyermekekről való gondoskodás, a nevelés és az oktatás minősége rajzolja meg egy társadalom jövőjét. Ezen belül a gyermekvédelem rendszere az, amely a rossz bánásmód esetén a gyermek megóvására hivatott. A gyermekbántalmazással szembeni tolerancia foka egy társadalomban jól mutatja az emberi méltóság mint érték elfogadottságának mértékét. Ahol nagyobb a tolerancia az erőszakos jelenségekkel szemben, ott minden bizonnyal kevésbé megbecsültek az emberi jogok. Egy adott társadalom büntetés-végrehajtási gyakorlata, például a fogvatartottakkal való bánásmód jól leképezi az adott állam emberi jogokhoz való viszonyát. Fontos mutató tehát egy közösségben, hogy hogyan viszonyulnak a tagjai egy olyan helyzethez, amelyben egy gyermek szenved el sorozatos sérelmeket – jelentsen ez akár passzív nemtörődömséget, akár tevőleges bántalmazást. A gyermekekkel szembeni rossz bánásmód megelőzése és kezelése mindenekelőtt a szociális ellátórendszer, illetve az egészségügyi- és köznevelési-közüktatási intézményrendszerek feladata, egyúttal felelőssége. A rendszer diszfunkcionális működése miatti rendszerabúzus pedig a mindenkori hatalom birtokosainak, a döntéshozóknak a felelőssége.

Van azonban a gyermek veszélyeztetésének, a bántalmazásnak az a határa, amely az azonnali segítő beavatkozás szükségessége mellett megkerülhetetlenné teszi az elkövető megbüntetését is. A büntetőjogi beavatkozás ilyen esetekben nem pusztán a társadalom büntetőigényének – vagy lecsupaszítva: az igazságérzetből fakadó bosszúvágyának – a kielégítését, így végső soron a további békés egymás mellett élelt szolgálja, hanem mindenekelőtt az áldozatok védelmét és egy békésebb jövő reményének az ígérését számukra.

A büntetés, a büntetőjog és a szankciók egyfelől, a közvélekedés és a társadalmi morál másfelől köl-

csönösen hatással vannak egymásra.¹ Ahogyan a büntetés súlya „beárazza” a cselekményt a társadalomra való veszélyességének mértéke szerint, úgy fogalmaz meg értékek közötti prioritásokat, és úgy hat vissza a társadalmi morálra, a közösség hit- és értékrendszerére: legitimálhat jelenségeket, és formálhatja a közvélekedést.

Az utóbbi évtizedekben jelentős definíciós elmozdulás történt: a testi fenytítés a gyermeknevelés szükséges eleme helyett immár erőszakként értelmeződik. Azaz, a gyermekekkel szembeni bármifajta, így a fizikai erőszak is társadalmilag elfogadhatatlan, jogilag üldözendő.² A dolgozatban megkísérlem elemezni a gyermekbántalmazás eseteiben általános bünteteskiszabási gyakorlatot és annak társadalmi hatásait. A jogalkalmazás az ítélkezéssel tulajdonképpen kifejezi az erőszakos cselekmény elfogadásának vagy elutasításának mértékét.

Az erőszak bizonyos szintű tolerálása, ami itt „enyhe” büntetésben ölthet testet, abba az irányba hathat, hogy a közvélekedés és a társadalom nagyobb elfogadást fog mutatni az adott cselekménnyel kapcsolatban, illetve a jogalkotó – szándékától eltérően – részben mégiscsak legitimálhatja a testi fenytítést mint szülői fegyelmezési eszközt.³ Ezáltal végső soron a gyermekek bántalmazásának előfordulási gyakoriságát növelheti, mivel az erőszakot tolerálható megoldásnak tünteti fel a családon belüli nehézségek megoldására.⁴

Bárd Károly – a törvényben a korszellemet keresve – fogalmazott úgy, ami találó az itt vizsgált joggyakorlat elemzésekor: „*nem voltam képes felfedezni azt az ideológiát, világképet vagy politikai doktrínát, amely a törvényt⁵ áthatná. [...] A kudarcra több magyarázat kínálja magát: lehet, hogy egyszerűen magának a korszaknak nincs világképe, a szövegek ellenére nincs domináns ideológiája. Nincs hézagmentesen összeálló, gondolatilag koherens világnézete.*”⁶ A gondolatot azért érzem idevágónak, mert a kutatás tapasztalatai alapján a törvényben a gyermekbántalmazással szemben hirdetett zéró toleranciát korántsem követi a jogalkalmazás.

A dolgozatban először röviden ismertetem azt az empirikus kutatást, amely alapján képet alkothatunk a kiskorú veszélyeztetése, ezen belül pedig kifejezetten a gyermekbántalmazást lefedő büntetőügyek esetén kiszabott büntetésekről.

Ezt követően a hazai általános büntetékiszabási gyakorlat, illetve ennek hatásai kerülnek az elemzés középpontjába az eljárásban közvetlenül érintett szereplők vonatkozásában. Három eseten keresztül mutatom be az ítélezési gyakorlat kihívásainak következményeit a sértett gyermekekre és családjaikra nézve. A következő alfejezetben a gyermekekkel szembeni rossz bánásmód általános következményeit foglalom össze. A hatásokat a neurológiai elváltozásoktól kezdve vezetem végig egészen a bántalmazott gyermek fejlődéséből fakadó hosszútávú, és végül a társadalom egészét érintő végkimenetig.

A tanulmány zárásaként rámutatok arra az ellentmondásra, amely a gyermekbántalmazás társadalomra való veszélyességének mértéke, illetve a büntetés közötti diszkrepancia mértékéből fakad. Mindennek fényében érvelek a büntetékiszabás és a gyakorlat újragondolása mellett.

A KISKORÚ VESZÉLYEZTETÉSE TÁRGYÁBAN FOLYTATOTT KUTATÁSOK AZ ORSZÁGOS KRIMINOLÓGIAI INTÉZETBEN

Az elmúlt években sokrétű, összetett vizsgálatot folytattam, amelynek keretében teljes körűen áttanulmányoztam és elemeztem két meghatározott évben (2015, 2020) a kiskorú veszélyeztetése⁷ tárgyában indult és jogerős elítéléssel végződő ügyekhez kapcsolódó büntető iratokat, majd egy meghatározott időszakban (2019–2022) a jogerős ítéletig nem jutó ügyek kapcsán létrejött, hasonló tárgyú büntető iratokat. A kutatási eredményekből fakadó következtetések elsősorban a gyermekvédelmi rendszer, a gyermekvédelmi jelzőrendszer, a nyomozóhatóság, valamint az igazságszolgáltatási rendszer szereplőire vonatkoztak. A kutatás az elkövetők és az elkövetési helyzetek tipizálása, jellemzése mellett továbbgondolásra, megfontolásra érdemes elméleti tételeket tartalmaz, valamint változtatásra irányuló gyakorlati lépéseket sürget.⁸

A tanulmányban közölt megállapítások nagy része az alábbi táblázatban bemutatott minta elemzésén alapszik.

VÁRMEGYE	abszolút gyakoriság 2015	abszolút gyakoriság 2020	relatív gyakoriság % 2015	relatív gyakoriság % 2020
Bács-Kiskun	60	30	6,45	6,2
Baranya	34	34	3,7	7,0
Békés	31	24	3,3	5,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	121	50	12	10,4
Budapest	88	60	9,5	12,4
Csongrád	58	31	6,2	6,4
Fejér	7	26	0,75	5,4
Győr-Moson-Sopron	21	11	2,7	2,3
Hajdú-Bihar	74	15	8	3,1
Heves	33	22	3,55	4,6
Jász-Nagykun-Szolnok	67	29	7,2	6,0
Komárom-Esztergom	29	15	3,1	3,1
Nógrád	38	12	4,1	2,5
Pest	51	34	5,5	7,0
Somogy	33	10	3,5	2,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	91	36	9,8	7,5
Tolna	20	10	2,1	2,1
Vas	14	13	1,5	2,7
Veszprém	49	18	5,3	3,7
Zala	11	3	1,2	0,6
Összesen	930	483	100	100,0

1. számú táblázat. A kiskorú veszélyeztetése tárgyában elítéléssel végződött, a kutatás során elemzett bűnügyek száma és országos megoszlása 2015-ben és 2020-ban

Az esetek megoszlásának vármegyei különbségeiről és összességében a két vizsgált év vonatkozásában az ügyek jelentős csökkenésének magyarázatairól korábbi publikációimban írtam.⁹ A regisztrált bűncselekményszám kiskorú veszélyeztetése bűncselekmény vonatkozásában szintén jelentősen visszaesett, 2015-ös adatokhoz képest 2020-ra összeségében 60%-ra csökkent.¹⁰ A visszaesésből nem következtethetünk arra, hogy a kiskorú veszélyeztetése esetek elkövetése csökkent volna ilyen mértékben. Ennél jóval valószínűbb, hogy a nyomozóhatóságok csökkenő affinitását, és/vagy a gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer tagjainak csökkenő feljelentési hajlandóságát mutatja. A járási és vármegyei szintű intézkedések, a helyi szervek vezetésének szakpolitikai preferenciái, illetve az intézetek közötti együttműködés hatékonysága szintén jelentős hatással van az ügyek számának alakulására. Az esetek számának visszaesésével együtt jelentősen megnövekedett (6%-ról 51%-ra) a tárgyalások mellőzésével hozott határozatok, büntetővégzéssel végződő ügyek aránya – elsősorban az eljárás meggyorsításának kívánalma miatt. Ezzel együtt tovább enyhült a büntetéskiszabási gyakorlat. Mivel ezekben az esetekben az elkövető legalább formálisan beismeri a bűncselekményt,¹¹ és mivel minden szereplő érdeke az eljárás mielőbbi lezárása, az a jellemző gyakorlat, hogy a büntetővégzések indítványában a büntetési tétel középértékéhez képest jóval enyhébb büntetések szerepelnek. Részben ennek hatása lehet a 2015. évhez képest a büntetések további enyhülése. A végrehajtandó szabadságvesztések aránya 2015-ben a vizsgált ügyek 24%-a volt, míg 2020-ban már csak az ügyek 18%-a végződött letöltendő szabadságvesztéssel.

A változások értékek közötti prioritásokat is tarthatnak: a büntetőeljárás mihamarabbi lezárásának kívánalma prioritást élvezhet a társadalom igazságszolgáltatásba vetett bizalmával szemben. Előrevalóbb cél lehet tehát a büntetőeljárás gyors lezárása, mint az időtartamot ugyan növelő, de az igazságos ítélethozatalhoz fontos tárgyalási szak megtartása. Ez azonban véleményem szerint problematikus.

A BÜNTETÉSKISZABÁS DILEMMÁI

A gyermekbántalmazások esetén a magyar büntetéskiszabási gyakorlat furcsa módon nem simul bele az amúgy szinte egységesen szigorodó büntetőpolitika

rendszerébe. A kiskorú veszélyeztetése bűncselekmény eseteiként értelmezett gyermekbántalmazások – amelyek nagyságrendileg az összes eset 40%-át fedik le – büntetési tétele egy és öt év között mozog. Abban az esetben, ha halmazatban követik el más bűncselekménnyel, vagy többrendbeli elkövetés történik, a büntetési tételkeret jogszabály szerint megnő. A büntetéskiszabási gyakorlat azonban egyértelműen, messze elmarad a középérték alkalmazásától. „Halmazat” vagy „többrendbeliség” esetén sem emelkedik meg a kiszabott büntetési tétel, sem pedig a végrehajtandó szabadságvesztés időtartama. Ilyen cselekmények elkövetése esetén kevesebb mint 20%-ban, azaz ötből nem egészen egy esetben küldi a bíró büntetés-végrehajtási intézetbe az elkövetőt. Az ítélezés szigorának elmaradása nem a bíró, illetve a bíróság kizárólagos felelőssége. Rendre azt látni az iratokban, hogy az ügyészség nem indítványoz szigorúbb büntetést. 2020-ban a gyermekbántalmazók 80%-át legfeljebb felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Ha ezt az adatot és arányt összevetjük azzal, hogy a bántalmazó helyett a gyermeket hány alkalommal és milyen arányban emelték ki a családból, még kevésbé érthető a jelenség. A „kiemelés” szó szerint csak a gyermekre vonatkozhat, ám javaslok ezt a fogalmat a családból, környezetből való

eltávolítás szinonímjaként felfogni. Így értelmezhetővé válik az elkövető vonatkozásában is, mégpedig a végrehajtandó szabadságvesztés által. Az látszik, hogy a bántalmazott gyermekeket a vizsgált esetek közel 40%-ában kiemelték a családból az eljárás alatt. Ha pedig kifejezetten az éveken keresztül elhúzóódó brutális bántalmazássorozatot magukban foglaló eseteket nézzük, akkor az látszik, hogy 60%-ban a gyermekeket – vagyis az áldozatokat – távolították el a saját otthonukból, nem pedig a bántalmazókat. Hangsúlyozom tehát: a súlyos, hosszan elnyúló gyermekbántalmazási esetekben – amelyekben befejeződött a büntetőeljárás –, a gyermekkorú áldozatok mintegy kétharmad része szakellátásba került, míg a bántalmazó elkövetők mindössze egyötöd része került rövidebb-hosszabb időre büntetés-végrehajtási intézetbe otthonából.

Ez az megdöbbentő aránypár (elkövető kontra áldozat családból való eltávolítása) mindenképp indoklásra szorul. Részleges magyarázattal szolgálhatnak a szakemberek által elmondottak mind az igazságszolgáltatás, mind pedig a gyermekvédelem oldaláról. A gyermekvédelemben dolgozók azt mondják, hogy amíg az ártatlanság vélelme fennáll, azaz,

ameddig a büntetőeljárás le nem zárul, nem tudnak mást tenni. A gyermek veszélyben van az otthonában, ki kell emelniük a családból, mivel nem áll módjukban megvárni az eljárások végét, amelyek sokszor évekig elhúzódnak. A büntető igazságszolgáltatás szereplői, az ügyész és a bíró viszont azzal indokolja az általam enyhének ítélt büntetést, hogy mivel az ítélethirdetés időpontjára a gyermekek már nincsenek a háztartásban, így az eljárás gyorsítására kell törekedni. Az eljárás elhúzódását, a fellebbezéseket pedig kiküszöbölheti a konszenzuson alapuló lezárás. Mindez azonban azt jelenti,

hogy a személy, aki a családtagjait terrorban tartja, fenyegeti, és mind fizikailag, mind érzelmileg súlyosan bántalmazza őket, olyan büntetést kap, aminek következtében semmi nem változik a mindennapi életében: hazamehet, és élheti tovább az életét úgy, ahogyan azt addig is tette. Szemben az áldozatokkal, akiket a rendszer otthonuk és környezetük elhagyására kötelez, szinte kivétel nélkül újratraumatizálva őket. A traumát esetükben a kiemelés módja és természete, valamint a szakellátás körülményei okozzák.

Az aktakutatás során olyan esetek is előbukkantak, amelyek azt mutatják, hogy az elkövető az aktuális ítéletét megelőzően többször volt büntetve erőszakos bűncselekményekért. Több ízben az elkövető a kiskorú veszélyeztetése miatt korábban kiszabott, felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt követett el újabb kiskorú veszélyeztetése bűncselekményt – az ítélet azonban ilyenkor is felfüggesztett szabadságvesztés büntetést tartalmazott. Ez a gyakorlat minden bizonnyal törvénytört. Az azonban nem törvénytört, ha a próbaidő sikeres elteltét követően követ el további súlyos családon belüli erőszakos cselekményt a bántalmazó, és az újabb eljárást követően ismételt felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélik. Ezen esetekben kérdéses azonban, hogy vajon okkal remélhetjük-e, hogy az a büntetés, amely azelőtt (legalább) egy alkalommal kudarcba fulladt a bűnisméltés megelőzése tekintetében, vajon később elérheti-e a célját. Kérdés, hogy vajon milyen prevenciók hatást gyakorolhat a sorozatos felfüggesztett szabadságvesztés büntetés bármilyen elkövetőre, de különösen a családverőre, gyermekbántalmazóra. A felfüggesztett szabadságvesztés büntetés jogi kontextusban és értelemben meglehetősen szigorú szankció: a legsúlyosabb kiszabható büntetés egy formája, amelyben próbaidőre

AZ UTÓBBI ÉVTIZEDEKBEN JELENTŐS DEFINÍCIÓS ELMOZDULÁS TÖRTÉNT: A TESTI FENYÍTÉS A GYERMEKNEVELÉS SZÜKSÉGES ELEME HELYETT IMMÁR ERŐSZAKKÉNT ÉRTELMEZŐDIK. AZAZ, A GYERMEKEKKEL SZEMBENI BÁRMIFAJTA, ÍGY A FIZIKAI ERŐSZAK IS TÁRSADALMILAG ELFOGADHATATLAN

függesztik fel a szabadságvesztés végrehajtását. Egy laikus számára azonban csak az látszik, hogy a felfüggesztett büntetésre ítélt mindennapi élete változatlanul folytatódik; nem tűnik úgy, hogy megbüntették. A letöltendő büntetés elmaradása az elkövető és a környezete számára egyfajta visszaigazolás lehet arra vonatkozóan, hogy ami történt, az folytatódhat. Ennek összefüggésében úgy tűnik, hogy a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalom kialakítása-fenntartása mint jogalkotói cél háttérbe szorul. Ezt meglehetősen aggályosnak tartom. A társadalom elvárása, hogy az elkövetett bűncselekményekért igazságos büntetést szabjanak ki.¹²

Különösen, ha az elkövető egy bántalmazó felnőtt, aki a sérelmet a gondozására bízott, kiszolgáltatott helyzetben lévő gyermeke(i) sérelmére követi el, jellemzően kitartó módon, hónapokon, éveken keresztül.

Nem volt szükség különösebb elmélyülésre ahhoz, hogy megállapítható legyen: a középértékűt jelentősen elmaradó ítéletek esetében a büntetéskiszabás meglepően – és felettébb diszfunkcionálisan – egységes volt. Egységes volt annak ellenére, hogy az egyes esetek között jelentős eltérés mutatkozott az elkövetett bűncselekmények brutalitása, a bántalmazott gyermekek száma, a halmazati bűnelkövetés vagy egyéb körülmények tekintetében. 2020-ban az esetek 72%-ában felfüggesztett szabadságvesztést szabtak ki, átlagosan másfél évet, három évre felfüggesztve. Talán egyedülként a büntetett előélet, a visszatérő és sokszor vagyon elleni bűncselekmények elkövetésével tarkított múlt esetén volt látható egységesen a szigorúbb ítélkezés. Olybá tűnik, hogy a jogalkalmazók a kiskorú veszélyeztetése tényállás megállapítását követő ítélet meghozatalakor – kevés kivételtől eltekintve – nem elsősorban az adott ügy cselekményeit és nem a gyermekbántalmazás súlyosságát mérlegelik elsősorban, hanem az adott térségben uralkodó büntetéskiszabási gyakorlatot veszik alapul. Annak ellenére járnak el így, hogy a konkrét cselekmények súlya, az áldozatok száma, a bántalmazás időtartama jelentősen eltér egymástól az egyes esetekben.

Önmagában a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés, azaz a büntetés-végrehajtási intézetbe való bezárás nem jár együtt az elítélt mentalitásának, személyiségének pozitív változásával. Sőt, a prizonizációs hatások inkább negatív irányú változásokat idéznek elő.¹³ Azonban, ha családon belüli erőszakról, gyermekbántalmazásról beszélünk, a bántalmazó eltávo-

lítása az áldozatok felszabadulását és védelmét jelentheti. Ennyiben a letartóztatás, illetve a végrehajtandó szabadságvesztés ezekben az esetekben a társadalom szempontjából funkcionális büntetésnek tekinthető.¹⁴

Az összes eset közül azok vetik fel a legtöbb kérdést, amelyekben a hatósági eljárás a bántalmazott gyermek bejelentésére indul meg. Ezen ügyek kapcsán látszik világosan, hogy a gyermekvédelmi rendszer bizonyos esetekben, illetve bizonyos helyszíneken legalább időlegesen megszűnik létezni – de mivel ezen írás keretei között a büntetés funkciójára és hatásaira fókuszálok, a gyermekvédelem hiátusait csak jelezni van módom.

Az alábbi két eset ismertetésével nem titkolt szándékom, hogy szemléltessem az igazságszolgáltatási rendszer büntetéskiszabási gyakorlatának olykor értelmezhetetlenül enyhe gyakorlatát. Az esetek kapcsán a büntetéseknek a családra és annak mikrokörnyezetére gyakorolt hatását szeretném láttatni.

1. eset: Apai terror a családban

Egy hétgyermekes családapát elsőként saját lánya jelentette fel bántalmazás miatt. A feljelentést a rendőrség elutasította, a lányt azonban kiemelték a családjából, és gyermekotthonba került. Testvérei védelembé vételéről a gyámhivatal döntött. Az egyik fiútestvére ideiglenes hatályú nevelésbe vételéről akkor döntöttek végül, amikor a fiú öngyilkosságot kísérelt meg a nem szűnő apai bántalmazások miatt. Egy másik fiútestvért még később, csak a fiú sokszori kérelmének hatására emelték ki a családból.

Az elkövető férfi személyiségszerkezetében az alkoholfüggőség és személyiségzavar okozta torzulások is kimutathatóak voltak. A férfi éveken keresztül tartotta terrorban családját, feleségét és gyermekeit is. Gyakori volt, hogy éjjelente nem tudtak aludni apjuk hangos zenehallgatása vagy őrzöngése miatt. Az anya alárendelődő személyiség volt, gyermekei védelmében nem cselekedett. A gyerekek az apjuk viselkedése miatt idővel öntörvényűekké váltak. A gyerekek mindegyike érzelmi bántalmazást szenvedett el, melyek beépültek személyiségszerkezetükbe, és beszűkültséget, motivátlanságot és kötődési problémákat okoztak.

Az apa nem csak a családjával szemben volt erőszakos. Garázdaságért és könnyű testi sértésért is felelősségre vonták már, ittas állapotban randalírozott, majd a rendőrségi intézkedés után a szomszédjára tá-

madt. A családból csak késlekedve, csupán saját kérésükre kiemelt gyermekek sem a lakásotthonokban, sem a nevelőszüleinél nem találtak megfelelő támogatásra, és folyamatosan szökésben voltak.

Az apát végül kiskorú veszélyeztetésért jogerősen elítélték. A büntetése felfüggesztett szabadságvesztés lett.¹⁵

Ebben az esetben az apát a törvény hét és fél évig terjedő szabadságvesztéssel sújthatja, amelynek középértéke már nem felfüggeszthető. A bírói mérlegelés kiindulópontja, az orígó az enyhítő és súlyosító körülmények figyelembevételkor elméletileg a büntetés középértéke. Ennek ellenére a bántalmazott gyermekek száma és a kitartó, hosszú éveken keresztül tartó elkövetés ellenére, de még a büntetett előélet ellenére sem érte el a büntetése még a középértéket sem. Az otthont nem az elítélt elkövetőnek kellett elhagynia, hanem az ő jelenléte miatt a gyermekei, azaz az áldozatok voltak kényszerültek az otthonuk elhagyására. A gyermekek

védelmének teljes hiánya pedig súlyos következményeket vont maga után. A szakellátás, a nevelőszülők és gyermekotthonok tehetetlenül álltak a korábban éveken keresztül bántalmazott és elhanyagolt kiskamaszokkal szemben. Az elkövetőre kiszabott büntetés tehát alapvetően diszfunkcionálisnak tekinthető: amellett, hogy a társadalmi igazságér-

zettel összeegyeztethetetlen, a családtagok életében is további, vissza nem fordítható károsodásokhoz vezetett.

2. eset: Az anya és nevelőapa által együttesen elkövetett gyermekbántalmazás és elhanyagolás

Egy 13 éves kislány zaklatottan futott be a rendőrségre, és feljelentette szüleit, hogy őt és három testvérét bántalmazzák. Őt legutóbb az édesanyja megpofozta, a haját tépte, és a földön rúgdosta.

A szülők a gyerekeket dolgoztatták, rabszolgaként bántak velük, és volt, hogy napokra magukra hagyták őket. A gyerekek gyakran a szomszédtól kértek pénzt vagy ételt. Az egyik kislánynak magatartásproblémái voltak. Amikor egy verekedésbe keveredett, és eljárás indult ellene, otthon nevelőapja brutálisan megverte, és a falhoz szorítva fojtogatta.

A kislány többször megszökött, vagy nem mert hazamenni. Amikor végül hazavitte valaki, durván bántalmazták. A szomszédok is bejelentést tettek a gyámhivatalnál, de nem történt semmi: a védelembé vételi intézkedés ugyan folyamatosan érvényben volt,

AZ ESETEK SZÁMÁNAK VISZ-
SZAESÉSÉVEL EGYÜTT JELEN-
TŐSEN MEGNÖVEKEDETT (6%-
RÓL 51%-RA) A TÁRGYALÁSOK
MELLŐZÉSÉVEL HOZOTT HA-
TÁROZATOK, BÜNTETŐVÉG-
ZÉSEL VÉGZŐDŐ ÜGYEK ARÁ-
NYA – ELSŐSORBAN AZ ELJÁ-
RÁS MEGGYORSÍTÁSÁNAK KÍ-
VÁNALMA MIATT

de családsegítő hiányában nem történt családgondozás.

A gyerekeket a feljelentés után csak egy évvel emelték ki a családból, amikor az egyik kislány végül az iskolaigazgatót hívta fel, hogy segítséget kérjen tőle, mert fél hazamenni. Ezt követően emelték ki a még ott élő kisebb gyerekeket is.

Az anyának hét gyereke született, de egyik sem él már vele, és egyikük sem tartja vele a kapcsolatot.

A szülőket végül kiskorú veszélyeztetéséért jogerősen elítélték. A büntetésük felfüggesztett szabadságvesztés lett.

A második esetben is detektálható, hogy a bántalmazó felelőségre vonásának éveken át tartó késlekedése milyen visszafordíthatatlan károkat okozott a gyermekek fejlődésében. A személyiségtorzulások, amelyek súlyos magatartásproblémákhoz és erőszakos viselkedéshez vezetnek, és komoly veszélyt jelentenek a társadalom számára, ilyen előzményekben gyökereznek.

A harmadik eset arra világít rá, hogy hogyan válhat a börtön legalább időlegesen a harmadlagos bűnmegelőzés színterévé családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyekben – függetlenül a büntetés-végrehajtás reintegrációs funkciójának hiányosságaitól.

3. eset – A végrehajtandó szabadságvesztés mint a harmadlagos bűnmegelőzés eszköze

A szülők kapcsolatából négy gyermek született, és a legidősebb gyermek is mindössze hétéves volt az ügy indulásának idején. Az apa bűnöző életformát folytatott, azaz a bűnözés jelentette számára a megélhetési formát: előző ítéletében háromrendbeli kiskorú veszélyeztetése mellett kifosztás, hatrendbeli lopás is szerepel halmazatban a kapcsolati erőszak mellett. Az anya a gyermekekkel családok átmeneti otthonában élt, ahova az apa rendszerint betört, fenyegette és bántalmazta itt is az anyát. Volt eset, hogy magával vitte két kicsi fiát, mindenki tiltakozása ellenére. Többször fenyegetőzött késsel életveszélyesen, és volt, hogy kitörte az anya fogát. Az apa többször támadt rá közterületen is az anyára. Ezt követően tartóztatták le.

Egy éven át letartóztatásban volt a családon belül elkövetett erőszakos cselekményeiért. Miután a bíróság engedélyezte számára büntetése szüneteltetését három hónapra, újra tudatmódosító szereket kezdett szedni. Az anyától elvette a családi pótlékot és a töb-

bi bevételét, s a család összes jövedelmét tudatmódosító szerekre költötte.

A gyerekek betegek lettek, de nem kaptak orvosságot, egyiküket kórházba kellett vinni kiszáradás miatt.

A környezettanulmány adatai szerint az apa a próbára bocsátás időtartama alatt a család lakását teljesen tönkretette, eladott vagy szétvert minden berendezési tárgyat, a gyermekek ruháit és plüssjátékaikat eladta vagy eltűzelte. Nadrágszíjjal, partvissal verte a gyerekeket és a feleségét; amikor nem volt drog („zsálya” és „kristály”), illetve nem volt rá pénze, akkor különös intenzitással.

Idézet a családsegítő leveléből, amelyet a rendőrségnek írt: *„Édesanya a gyermekekkel jelenleg napközben más családtagoknál tartózkodik, de éjszakára haza kell menniük, mert nem tudják őket befogadni. Esténként az apa gyakran életveszélyesen fenyegeti, volt, hogy késsel fenyegette meg az édesanyját és a gyermekeket. Kértem az anyát, hogy tegyen feljelentést és kérjen távollattartási végzést, de ezt az újabb bántalmazásoktól való félelmében nem tette meg. A család és gyermekjóléti szolgálat lehetőségeihez mérten és a civil szervezetek, magánadományozók bevonásával próbáltunk meg élelmiszer, fa és gyógyszer adományokat nyújtani a családnak, hogy a teljes pénz nélküliségben a gyerekeket ne kelljen kiemelni otthonukból. Sajnos jelenleg a gyermekek veszélyeztetettsége a bántalmazó apa jelenlétében olyan mértékű, hogyha az édesapa nem kerül ki a családból, akkor a hét folyamán mind a 4 gyermek ideiglenes elhelyezését kell kezdeményeznem. Amennyiben az édesapa megkezdéné a tényleges büntetése letöltését, úgy édesanya szolgálatunk segítségével a gyermekeit otthonukban megfelelően el tudná látni.”*

A gyermekek és az anya által elszenvedett bántalmazásoknak, nélkülözéseknek és rettegésnek akkor lett vége, amikor az apát a rendőrség előállította, és börtönbe vitte, hogy megkezdje a jogerős ítélet letöltését. Az anya kérte a gyámhivataltól a gyerekek ideiglenes elhelyezését arra az időre, amíg meg tudja teremteni számukra a megfelelő életkörülményeket. A gyerekek így átmenetileg nevelőszülőhöz kerültek.

Az apát végül négyrendbeli kiskorú veszélyeztetéséért jogerősen elítélték. A büntetése öt év szabadságvesztés lett.

Az eset azt mutatja, hogy a bántalmazó eltávolítása valóban véget vethet a családi terrornak, ezzel átmeneti megoldást kínálva a gyermekbántalmazásra. Az elkövető letartóztatása előtt azonban olyan ká-

rokat okozott a családban, hogy a gyermekeket így is kiemelték, és csak bő egy év múlva volt képes az anya azokat a feltételeket megteremteni a családsegítő szakemberek és adományok segítségével, amelyek lehetővé tették a gyermekek hazaköltöztetését.

A GYERMEKKORI CSALÁDI TERROR ÉS ELHANYAGOLÁS ÁTÉLÉSÉNEK HOSSZÚ TÁVÚ EGÉSZSÉGÜGYI ÉS MENTÁLIS KÖVETKEZMÉNYEI

A gyermekkorban elszenvedett rossz bánásmódnak, a szélsőséges elhanyagolásnak és durva bántalmazásnak az ember egész életére, sorsára és viselkedésére hosszú távon kiható következményei vannak. Egészségügyi, orvostudományi, pszichológiai és szociológiai kutatások sora bizonyítja, mennyire összetett módon hat a még fejlődő kisgyermekkorban tapasztalt (vagy éppen hiányzó) ingerek sora az emberi szervezetre. A bántalmazást és elhanyagolást elszenvedett gyermekeknél jelentősen megnövekszik számos egészségügyi probléma és mentális betegség kockázata. Fokozottan sérülékenyekké válnak a pszichiátriai rendellenességek és más súlyos betegségek, valamint a kábítószer-használat vonatkozásában is.¹⁶

A gyermekkori bántalmazás nem csupán a túlélő személyiségszerkezetében és viselkedésében hagy maradandó nyomot: az agy fejlődését is lényegesen befolyásolja a korai évek során szerzett tapasztalat-csomag. Az úgynevezett érzékeny vagy kritikus időszakok meghatározóak a fejlődésben. Ha a biztonságos kötődés feltételei nem adatnak meg kora gyermekkorban, egy szűk időablakon belül, ha káros élmények érik a gyermeket, a fejlődés zavart szenvedhet.¹⁷ A kisgyermekkorban súlyosan bántalmazott és szélsőségesen elhanyagolt gyermekek természetellenes körülményeknek vannak kitéve, amelyek hatására a későbbi fejlődésük súlyosan torzul.¹⁸

Fejlődésneurológiai kutatások leírják, hogy hogyan hat az agynak az alapvető stresszkezelő rendszerért felelős területére, illetve a HPA-tengelyre (hipotalamusz–hipofízis–mellékvese-tengely) a bántalmazás.¹⁹ Stresszhelyzetben a HPA-tengely aktiválódik, és ez stresszhormonok (adrenalin vagy kortizol) felszabadulását eredményezi. A stresszválasz a túléléshez

szükséges viselkedést segíti elő azáltal, hogy az egyén energiáját a közvetlenül a túlélést támogató folyamatok felé irányítja. Mindeközben azonban elvonja az energiát azoktól a folyamatoktól, amelyek másodlagos fontosságúak a túlélés szempontjából. Ilyen másodlagos fontosságú, azaz nem prioritizált funkciók – amelyek az emberi szervezetben a túlélési helyzetben csökkent módra kapcsolnak – például az immunműködést, a növekedést, az emésztést és a szaporodást segítő folyamatok.²⁰ Az elhanyagolás szélsőséges formái az agykérgi fejlődés érési késedelmével vagy deficitjével járnak együtt, szervi elváltozást okoznak.²¹

A gyermekbántalmazás és elhanyagolás befolyásolja az egészségi állapotot, a növekedéstől a betegségekig át az elhízásig.²² A gyermekkorukban súlyos rossz

bánásmódról beszámoló felnőttek körében fokozott kockázatot mutattak ki májbetegségekre, tüdőrákra és koszorúér-betegségekre.²³

A megnövekedett egészségügyi kockázaton túl a tudatmódosító szerek használata, az alkoholbetegség és a kriminalizálódás esélye is magasabb ezekben az esetekben.²⁴ Kutatások bizonyítják, hogy a gyermekkorban tapasztalt bántalmazás és elhanyagolás esetén nagyobb valószínűséggel fordult elő a későbbi években erőszakos bűnelkövetés, amelyet le-

tartóztatás követett.²⁵ A gyermekkori bántalmazás jelentősen növeli a bűnözés és a bűncselekmények elkövetésének kockázatát.²⁶

Nagyobb a valószínűsége az öngyilkossági kísérleteknek is. A serdülőkori, de a felnőttkori autoagresszív magatartásnak, így az öngyilkosság elkövetésének esélye is nagyobb a bántalmazottak esetében.²⁷

A gyermekbántalmazás és elhanyagolás tehát a biológiai, kognitív, pszicho-szociális és viselkedésbeli fejlődés számos elemének megváltoztatásával befolyásolja a fejlődés menetét.²⁸

AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT ÜZENETE ÉS TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁSA

A büntetés-kiszabási gyakorlat üzenete a társadalom felé az, hogy a gyermek családon belüli súlyos bántalmazása, mérgező közegben tartása nem súlyos büntett, legalábbis a társadalomra való veszélyességének mértéke alacsonyabb annál, semhogy letölten-

dő szabadságvesztéssel kellene büntetni. Ha azonban a gyermekkorban elszenvedett traumák következményeit, hatásait nézzük, azt láthatjuk, hogy a gyermekkel való törődés hiánya vagy az érzelmi és fizikai bántalmazás következtében a devianciák kialakulásának valószínűsége megsokszorozódik: gondolhatunk akár a megbetegedésekre, a pszichés problémákra, az addikciók bármelyikére, de a kriminalizálódásra éppúgy. A valószínűsége annak, hogy egy bántalmazó vagy elhanyagoló családban felnőtt gyermek felnőttkorában szintén hasonló környezetet teremtsen a saját gyermeke és családja számára, sokszorosa ahhoz képest, aki egészséges, „elég jó” környezetben nevelkedett, és szeretetet, gondoskodást kapott. Így a társadalmat alkotó egyének egy jelentős része az emberi együttélés alapfeltételeinek hiátusait hordozzák magukban amiatt, hogy a társadalmi rendszer jelen működése – minden jogi és tudományos deklarátum ellenére – nem előzi meg a hiátusok kialakulását, és nem biztosít védelmet az áldozatok számára.

A gyermekek bántalmazását követően a jelenlegi „megoldás” elsősorban a sértett gyermek otthonából való eltávolítása, nem pedig az elkövető felelősségre vonása. A büntetés diszfunkcionális, és a gyermek legfőbb érdekével és a társadalmi igazságérzettel összeegyeztethetetlen.

Míg a büntető-igazságszolgáltatás és az ítélkezési gyakorlat az elmúlt években érzékelhetően szigorodott, addig a kiskorú veszélyeztetése ügyekben, különösen a gyermekbántalmazás és a hosszú éveken át elhúzódó súlyos otthoni erőszak eseteiben az ítélkezési gyakorlat ezzel ellentétes tendenciát mutat. A joggyakorlat még a súlyos és hosszú ideig tartó gyermekbántalmazások döntő hányadában is a büntetési tétel alsó határa felé hajlik a büntetéskiszabás során.

A rendkívül enyhe büntetés alkalmas arra, hogy egy normasértő magatartást legalább részben legitimáljon. Jelen esetben a gyermek bántalmazását, elhanyagolását, testi fenyegetését. Ez elsődlegesen a társadalmi igazságérzet sérülését okozza, idővel azonban a gyermekbántalmazás iránti tolerancia növekedését eredményezheti a társadalomban.

Bár a családon belüli erőszak formái és köztük a gyermekbántalmazás többnyire a közbiztonságot közvetlenül nem fenyegeti, azonban a társadalomra való közvetett veszélyessége miatt kiemelkedően normasértő, és az ennek megfelelő társadalmi reakció indokolt volna. Mindenekelőtt a gyermekbántalmazás jelenségének megelőzése, másodsorban az elkövető kellő mértékű felelősségre vonása az, amit a mindenkor hatalomnak az összes lehetséges eszközzel támogatnia kellene.

1. Leila EISNER – Felicity TURNER – ZWINKELS – Dario SPINI: The Impact of Laws on Norms Perceptions, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2021/7, 1071–1083, <https://doi.org/10.1177/0146167220959176>.
2. Egy svéd tanulmány több kutatás ismertetésével támasztja alá, hogyan eredményezik a megfelelő jogszabályi reformok és a közoktatás a gyermekek elleni erőszak arányának drasztikus lecsökkenését. Joan E. DURRANT – Staffan JANSON: Law Reform, Corporal Punishment and Child Abuse: The Case of Sweden, *International Review of Victimology*, 2005/12, 139–158, <https://doi.org/10.1177/026975800501200203>.
3. National Research Council (U.S.) Board on Children, Youth, and Families: *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*, eds. Anne PETERSEN – Joshua JOSEPH – Monica FEIT, Washington, DC, National Academies Press, 2014, 92, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK195985/pdf/Bookshelf_NBK195985.pdf.
4. Dante CICCHETTI – Michael LYNCH: Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: Consequences for children's development, *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 1993/1, 96–118, <https://doi.org/10.1080/00332747.1993.11024624>.
5. Itt: a joggyakorlatot.
6. BÁRD Károly: Az út az igazsághoz – büntetőeljárási törvényünk a jogállami elvek tükrében, *Belügyi Szemle*, 2019/3, 5–12, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.3.1>.
7. A kiskorú veszélyeztetése büntette törvényi tényállása: 2012. évi C. törvény, 208. §: „(1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettségét, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki a feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt a) bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábír vagy rábírti törekszik, b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl.”
8. SOLT Ágnes: Otthoni erőszakosságok, *Belügyi Szemle*, 2022/8, 1671–1686, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.8.6>; SOLT Ágnes: Hogyan veszélyeztetjük a gyerekeket? Jogerős esetek változásai 2015 évről 2020-ra, *Ügyészek Lapja*, 2022/1–2, <https://ugyeszeklapja.hu/?p=3787>; SOLT Ágnes: Kimondani, megoldani – együtt! Szakmaközi párbeszéd és nyílt szakmai diskurzus, *Belügyi Szemle*, 2022/11, 2411–2414, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.11.51>.

9. SOLT Ágnes: A kiskorú veszélyeztetése büntett szociológiai háttere. *Kriminológiai Tanulmányok*, 2023, 121–139, <https://doi.org/10.58655/KT.60.2023-7>; SOLT Ágnes: A rejtve maradt gyermekbántalmazás és a gyermekvédelmi (és igazságszolgáltatási) rendszer működése közötti összefüggés, *Belügyi Szemle*, 2024/4, 559–576, <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i4.pp559-576>.
10. Forrás: Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS).
11. Az iratokat tanulmányozva látszik, hogy a büntetővégzésekhez szükséges beismerés az esetek nagy részében kizárólag formális, valódi beismerésről, hovatovább megbánásról nem beszélhetünk, pusztán az eljárás lezárásának vágya az, ami az elkövetőt egy visszafogott fejbiccentésre készíti a beismerésre vonatkozó kérdést követően. Ebből következik, hogy a bűnös részéről valódi attitűdbeli változásra ezekben az esetekben valóban nincs esély.
12. BODA Zoltán: A büntetés enyhítése, mint hatékony jogorvoslat és annak társadalomtudományi megközelítése, *Iustum Aequum Salutare*, 2022/2, 207–224. https://ias.jak.ppke.hu/2022sz/09_BodaZ_IAS_2022_2.pdf.
13. KENNETH ADAMS: Adjusting to Prison Life, *Crime and Justice*, 1992/16, 275–359, <https://doi.org/10.1086/449208>; HUSZÁR László: A hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja, in *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében* (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1997/2) szerk. DEÁK Ferenc, BVOP Módszertani Igazgatóság, 44–61.
14. A teljesebb képhez azonban meg kell említeni egy másik nézőpontot is. Foster a családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyekben az igazságszolgáltatási reformokat követte végig az Egyesült Államokban, és vizsgálta a jogszabály módosítások hatásait. A jogszabályok kibővültek a jelenség értelmezésével kapcsolatban (az érzelmi bántalmazással bővítve a korábbi definíciót), valamint az eljárás is változott: a családon belüli bántalmazásos ügyekben a feltételezett elkövetőt sokkal korábban vonják kényszerintézkedés alá, mint korábban. Foster álláspontja szerint a jogszabályok és az eljárás a jelen rendszerben lehetőséget ad az elkövetőkkel szembeni túlságosan erőszakos fellépésre a hatóságok részéről, továbbá hamis vallomások megtételére és hamis tartalmú bejelentésekre ösztönözhetik a párkapcsolati konfliktusban szenvedő vagy a szülői felügyeleti jog iránt pereskedő szülőket. Nehezményezi azt is, hogy alig, vagy egyáltalán nem büntetik a hamis állítások benyújtását. Benjamin P. FOSTER: Norms and Costs of Government Domestic Violence Policies: A Critical Review, *Journal of Family and Economic Issues*, 2011/32, 140–151, <https://doi.org/10.1007/s10834-010-9211-6>.
15. Összehasonlításként: ugyanígy felfüggesztett szabadságvesztés büntetést kapott az a huszonhárom éves, lakásotthont vezető nevelő, aki az egyik neveltbe szeretett bele. Annak ellenére, hogy később összeházasodtak, és gyermekük is született, és hogy a fiatal nő végig támogatta a 17 éves kamasz fiút, jogerősen elítélték kiskorú veszélyeztetése miatt.
16. National Research Council (3. vj.) 113.
17. Charles A. NELSON – Karen BOS – Megan R. GUNNAR – Edmund J. S. SONUGA-BARKE: The neurobiological toll of early human deprivation, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 2011/4, 127–146, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00630.x>.
18. National Research Council (3. vj.) 120.
19. Megan R. GUNNAR – Delia M. VAZQUEZ: Low cortisol and a flattening of expected daytime rhythm: Potential indices of risk in human development, *Development and Psychopathology*, 2001/3, 515–538, <https://doi.org/10.1017/S0954579401003066>.
20. Megan R. GUNNAR – Carol L. CHEATHAM: Brain and behavior interface: Stress and the developing brain, *Infant Mental Health Journal*, 2003/3, 195–211, <https://doi.org/10.1002/imhj.10052>.
21. National Research Council (3. vj.) 128.
22. Cathy Spatz WIDOM – Sally J. CZAJA – Tyrone BENTLEY – Mark S. JOHNSON: A prospective investigation of physical health outcomes in abused and neglected children: New findings from a 30-year follow-up, *American Journal of Public Health*, 2012/6, 1135–1144, <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300636>; lásd még: Cathy Spatz WIDOM: Childhood victimization: Early adversity and subsequent psychopathology, in *Adversity, Stress, and Psychopathology*, ed. Bruce P. DOHRENEWEND, Oxford University Press, 1998, 81–95, <https://doi.org/10.1093/oso/9780195121926.003.0006>.
23. Maxia DONG – Shanta R. DUBE – Vincent J. FELITTI – Wayne H. GILES – Robert F. ANDA: Adverse childhood experiences and self-reported liver disease: New insights into the causal pathway, *Archives of Internal Medicine* 2003/16, 1949–1956, <https://doi.org/10.1001/archinte.163.16.1949>.
24. Ruth GILBERT – Cathy Spatz WIDOM – Kevin BROWNE – David FERGUSON – Elspeth WEBB – Staffan JANSON: Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries, *The Lancet*, 2009/9657, 68–81, [http://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](http://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7); Melissa JONSON-REID – Patricia KOHL – Brett DRAKE: Child and adult outcomes of chronic child maltreatment, *Pediatrics* 2012/5, 839–845, <https://doi.org/10.1542/peds.2011-2529>.

25. Michael G. MAXFIELD – Cathy Spatz WIDOM: The cycle of violence: Revisited 6 years later, *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 1996/4, 390–395, <https://doi.org/10.1001/archpedi.1996.02170290056009>.
26. Számos longitudinális nagymintás vizsgálat dokumentálta a gyermekkori bántalmazás és elhanyagolás, valamint a fiatalkori és/vagy fiatal felnőttkori bűnözés közötti kapcsolatot az Egyesült Államokban is. Lásd például: Diana J. ENGLISH – Cathy Spatz WIDOM – Carol BRANDFORD: Childhood victimization and delinquency, adult criminality, and violent criminal behavior: A replication and extension (Final report presented to the National Institute of Justice, under grant 97-IJ-CX-0017, document no. 192291), 2002; Jennifer E. LANSFORD – Shary Miller-JOHNSON – Lisa J. BERLIN – Kenneth A. DODGE – John E. BATES – Gregory S. PETTIT: Early physical abuse and later violent delinquency: A prospective longitudinal study, *Child Maltreatment*, 2007/3, 233–245, <https://doi.org/10.1177/1077559507301841>; Michael G. MAXFIELD – Cathy Spatz WIDOM: The cycle of violence: Revisited 6 years later, *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 1996/4, 390–395, <https://doi.org/10.1001/archpedi.1996.02170290056009>; Carolin A. SMITH – Terence P. THORNBERRY: The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency, *Criminology* 1995/4, 451–481, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01186.x>.
27. Jocelyn P. BROWN – Patricia COHEN – Jeffrey G. JOHNSON – Elizabeth SMAILES: Childhood abuse and neglect: Specificity of effects on adolescent and young adult depression and suicidality, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1999/12, 1490–1496, <https://doi.org/10.1097/00004583-199912000-00009>; GILBERT–WIDOM–BROWNE–FERGUSON–WEBB–JANSON (24. vj.).
28. Clyde HERTZMAN – Tom BOYCE: How experience gets under the skin to create gradients in developmental health, *Annual Review of Public Health*, 2010/31, 329–347, <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.012809.103538>.

KEGYELMI ÜGY ÉS INFORMÁLIS HATALOMGYAKORLÁS*

A „kegyelmi ügy”, amely Novák Katalin köztársasági elnök 2024. február 10-i lemondásához vezetett, több szempontból tanulságos. Fény derült arra, hogy súlyos ellentmondás feszül a magyar kormány kommunikációjában hangsúlyos „gyermekvédelmi” politikája és a kormányzat tényleges gyakorlata között, láthatóvá vált az államfői tiszttséghez társítható felelősség természete, továbbá a hatalomgyakorlás működése is érthetőbbé vált a hatalommegosztás magyarországi fogalmi keretrendszerében. Az első két szempont rövid áttekintése után az elemzés elsősorban a harmadikra fókuszál, figyelembe véve mindazonáltal, hogy a három szempont szorosan összefügg egymással. Paradox módon a történet a kegyelmi jogkör alkotmányjogi sajátosságairól árul el a legkevesebbet, tekintve, hogy a konkrét ügyben mind a jogkör gyakorlása, mind pedig az alkotmányi szintű újraszabályozása alapvetően politikai szempontok szerint történt.

„GYERMEKVÉDELMI POLITIKA” ÉS ALKOTMÁNYJOGI GYAKORLAT

A kormány „gyermekvédelmi politikája” az eset meghatározó kontextusát jelenti – könnyen lehet, hogy ennek hiányában az ügy kimenetele egészen más irányt vett volna. A „gyermekvédelem”-hez kapcsolódó politikai kommunikáció – a kormány általános, a családok támogatására vonatkozó retorikája mellett – 2020-tól kapott markánsabb alkotmányjogi vetületet. Az Alaptörvény kilencedik módosítása¹ rögzítette a gyermek „születési nemének megfelelő önazonosság-hoz való jogát”, valamint az állam kötelezettségét a „hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelés” biztosítására vonatkozóan. Az ún. gyermekvédelmi törvény² 2021-es elfogadása jelentette a következő jogalkotási lépést, ami a Btk. pedofil bűncselekményekkel kapcsolatos szigorítása mellett – többek között – bevezette „a születési nemnek megfelelő önazonosságtól történő eltérést” ábrázoló műsorszámok közvetítésének tilalmát tizenhét év alattiak számára, megtiltotta a

korcsoport számára a szexualitást öncélúan ábrázoló vagy homoszexualitást megjelenítő tartalmak hozzáférhetővé tételét (ennek keretében szépirodalmi művek, köztük ifjúsági könyvek fóliázását előírva), valamint jelentősen szigorította az

iskolai szexuális edukációval kapcsolatos előírásokat (lényegében ellehetetlenítve civil szervezetek szerepvállalását ezen a területen). A törvény ilyen módon nemcsak a kormányzati kommunikáció szintjén, hanem a jogalkotásban is összemosta a pedofiliával szembeni fellépést és a szexuális kisebbségek megbélyegzését. Nem vélet-

len, hogy a törvény elfogadását szakmai szervezetek³ heves kritikával illették, és az Európa Tanács Velencei Bizottsága is egyértelműen rögzítette, hogy a törvény számos rendelkezése összeegyeztethetetlen az Emberi Jogok Európai Egyezményével.⁴

A kormány ebben a jogalkotási és kommunikációs környezetben kezdeményezte propagandisztikus „gyermekvédelmi” népszavazási kérdéseit, nem titkoltan azzal a szándékkal, hogy az azokról döntő népszavazást – a kampány mobilizáló hatását erősítendő – a 2022-es országgyűlési választással egy időben szervezze meg. Míg a parlamenti választás és a népszavazás egyidejű megtartásának korábbi törvényi akadálya törvénymódosítás útján egyszerűen elhárítható volt,⁵ az eredetileg öt népszavazási kérdésből végül csak négyben volt megtartható a népszavazás, annak eredményeként, hogy a Nemzeti Választási Bizottság hitelesítő határozatai⁶ és az azokat felülvizsgálat keretében helybenhagyó kúriai döntések mellett a Kúria egy kérdés esetében megállapította, hogy a népszavazáson hozott döntés olyan alapjogi kollíziót eredményezne, amit csak az Alaptörvény módosításával lehetne feloldani, ezért a hitelesítést megtagadta.⁷ A Kúria annak ellenére fenntartotta döntését, hogy az Alkotmánybíróság a kormány alkotmányjogi panasza nyomán a korábbi döntést a tisztességes eljárás-hoz való jog sérelmére hivatkozva megsemmisítette.⁸ Bár civil és ellenzéki szervezetek fellépése⁹ nyomán a választópolgárok jelentős aránya érvénytelenül szavazott, így a népszavazáson leadott érvényes szavazatok száma nem érte el az érvényes döntéshez szükséges

arányt, jogalkotási lépések egy érvényes népszavazást sem követtek volna: a népszavazás idején hatályos jogszabályi rendelkezések természetesen összhangban voltak a kormány népszavazáson képviselt álláspontjával. A miniszterelnök egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy nem kulcskérdés a népszavazás érvényessége, mert „a törvény már megvan”, így a népszavazásra azért van szükség, mert az Európai Bizottság „támadja Magyarországot”¹⁰ – azaz politikai eszközként használta a jogintézményt.

A 2020-as alaptörvénymódosítás, a 2021-es „gyermekvédelmi törvény” és a 2022-es népszavazási kampány következményeként maga a kormány tette kommunikációs politikájának kiemelt elemévé a gyermekvédelmet és – a szexuális kisebbségek megbélyegzésével összemosva – a pedofíliával szembeni fellépést. Ebben a kommunikációs környezetben érthető módon kiemelt figyelem övezte Novák Katalin köztársasági elnök 2024 februárjában napvilágra kerülő,¹¹ előző évi döntését, amellyel kegyelmet adott a bicskei gyermekotthon volt igazgatója helyettesének, aki leplezte pedofil bűncselekményeket elkövető felettesének tevékenységét.¹² Az ügy politikai súlyát tovább növelte, hogy Novák Katalin korábban család- és ifjúságügyért felelős államtitkár (2014–2020), majd ugyanezért a területért felelős tárca nélküli miniszter (2020–2022) volt a kormányban. Érdemes azt is hozzatenni, hogy az államnak éppen a leginkább kiszolgáltatott, gyermekotthonban élő, így közvetlenül a gondjaira bízott gyermekek védelmében van a legnagyobb felelőssége.¹³

AZ ÁLLAMFŐI FELELŐSSÉG TERMÉSZETE

Tankönyvi tétel, hogy parlamentáris kormányformában az államfő politikai felelősséggel nem rendelkezik,¹⁴ az alkotmányjogi normák által szabályozott eljárásban mindössze a jogi felelőssége vizsgálható. Az államfő azon döntéseiről, amelyek a lehetséges társadalmi és politikai következmények megfontolását is igénylik, ellenjegyzésével a kormány tagja, a miniszter vállalja át a politikai felelősséget. A rendszerváltozás utáni magyar közjogi konstrukciók is ezt a megközelítést követik, mind az 1989. évi Alkotmány, mind pedig az Alaptörvény alapján.¹⁵

Az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban a köztársasági elnök politikai felelősségvállalást igény-

lő döntéseinek vizsgálata szempontjából figyelemre méltó megállapításokat tett. Az államfő meghatározott kinevezések megtagadására vonatkozó jogát az Alkotmány értelmezése alapján rögzítő 1991-es határozat¹⁶ a köztársasági elnök döntéseinek négy típusát különböztette meg. Eszerint különbség tehető a

miniszteri ellenjegyzéssel gyakorolható döntések, a más szerv döntését kezdeményező jogkörök, a végleges és felülbírálatlan döntések – amelyekért más szerv nem visel politikai felelősséget (önálló politikai döntések) –, valamint a korlátozott mérlegelési jogkörön alapuló, határidőhöz kötött döntések között. A miniszteri ellenjegyzéssel gyakorolható jogkörök esetében „[a]z ellenjegyzés a köztársasági elnök aktusának érvényességi kelléke. Az ellenjegyzés megtörténtével a Kormány vállalja

a politikai felelősséget a köztársasági elnök aktusáért az Országgyűlés előtt”. Másfél évtizeddel később, az államfő kitüntetések adományozásának megtagadására vonatkozó jogát az Alkotmányból levezető 2007-es határozat¹⁷ specifikusan a kegyelmi jogkörrel mint ellenjegyzéssel gyakorolható államfői döntéssel kapcsolatban is fontos szempontokat rögzített. Ennek megfelelően az államfőt „valódi döntési jogkör” illeti meg abban a vonatkozásban, hogy eldöntse: kegyelmezési jogával kíván-e élni vagy sem, ebben a tekintetben az előkészítő eljárás előterjesztései nem kötik. Ugyanakkor az államfő döntése sem korlátlan: a határozat érvényességéhez szükséges ellenjegyzés megadása vagy megtagadása tekintetében az ellenjegyző minisztert illeti meg valódi döntési jog.

A kegyelmi jogkör korábban jellemzően nem állt az alkotmányjogászok érdeklődésének homlokterében, ebben az összefüggésben is születtek ugyanakkor fontos munkák.¹⁸ Petrétei József a kegyelmi döntés és az ellenjegyzés összefüggését illetően arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a kegyelem az államfő önálló, szubjektív mérlegelési lehetőségen alapuló döntése, az ellenjegyzés nem a kegyelmi döntés része, hanem annak érvényességi feltétele, amely nélkül az államfői döntés nem alkalmas a joghatás kiváltására. Míg az államfő döntése az Alkotmánybíróság 1991-es határozatában foglalt csoportosítási szempontok szerint nem minősül önálló politikai döntésnek, a miniszternek az ellenjegyzés megadása vagy megtagadása kérdésében önálló politikai mérlegelést kell alkalmaznia, és a „politikailag nem vállalható” esetekben az ellenjegyzést meg kell tagadnia.¹⁹ Mindebből tehát az következik, hogy egy politikailag

érzékeny ügyben fokozottabban érvényesül az ellenjegyző miniszter politikai felelőssége, amikor a politikai kockázatokat is mérlegelve döntést hoz. Az elnöki döntéshez kapcsolódó mérlegelés során ugyanakkor szerepet kap az a szempont is, hogy integrációs funkciójából következően „a kegyelemzési jogkör gyakorlásával az államfőnek hozzá kell járulnia a nemzet [...] egységéhez”.²⁰ Ebből következően a köztársasági elnöknek kerülnie kell az olyan döntéseket, amelyek társadalmilag megosztóak, ennél fogva hátráltatják a nemzeti egységet kifejező funkció érvényesülését.

A 2023-as kegyelmi döntés a fenti szempontokhoz képest merőben más mintázatot mutat. Az államfő és a döntését ellenjegyző miniszter – a „gyermekvédelmet” előtérbe helyező kommunikációs környezet dacára – látszólag egyáltalán nem voltak figyelemmel a fenti követelményekre. A botrány kirobbanását követően nem az volt a fő kérdés, hogy milyen módon tud politikai felelősséget vállalni az államfői döntés ellenjegyzésért a már hivatalban nem lévő miniszter,²¹ hanem az, hogy maga a köztársasági elnök milyen szempontok alapján és milyen tartalmú döntést hozott. A döntéssel összefüggésben nem az integratív funkcióhoz kapcsolódó mérlegelést, hanem – a tankönyvi tételeknek és az írott jognak ellentmondva – lényegében a politikai felelősséget kérték számon az államfőn. Csink Lóránt szerint ebben az esetben a köztársasági elnök politikai felelőssége alkotmányjogi kontextusban is értelmezhető, amennyiben „hivatalával felel” döntésének politikai következményéért. Ennek magyarázata lehet az a jelenség, hogy „a pártpolitikából érkező köztársasági elnök nem a kormányzat külső ellensúlya kíván lenni, hanem a kormányzaton belül kíván önálló, az elnöki jogállásnak megfelelően integratív politikai irányvonalat megjeleníteni”.²²

Az a körülmény ugyanakkor, hogy az ügy következményeinek kezelésével összefüggésben a kormány is aktív cselekvő volt, azt mutatja, hogy nem az államfői felelősség egy új, „rendszerszintű” válfájának érvényesüléséről volt szó, szoros összefüggésben a kormányzati és politikai rendszer sajátosságaival. A miniszterelnök február 8-án, két nappal a köztársasági elnök lemondását megelőzően, személyesen jelentette be a kormány alaptörvény-módosítási javaslatát, amely a jövőben kizárja az egyéni kegyelemzési jog gyakorlását bizonyos, gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén.²³ A javaslat egyszerre értékelhető egy politikai problémára adott

jogalkotási reakcióként²⁴ és jelentős politikai nyomásgyakorlásként, ami lényegében elsődleges oka lett az államfői lemondásnak.²⁵

A HATALOMGYAKORLÁS SAJÁTOSSÁGAI

Nem újdonság, hogy Magyarországon a hatalommegosztás követelményének érvényesülése 2024-ben nagyon távol áll az ideálisnak mondható állapottól. Az Európai Bizottság aktuális jogállamiság-jelentése számos vonatkozásban tartalmaz az intézményi fémek és ellensúlyok meggyengülésével kapcsolatos megállapításokat (például a bírói függetlenséget érintő kihívásokról; az ügyészség működésének politikai befolyásolásáról; a veszélyhelyzet folyamatos meghosszabbításáról, aminek következtében jelentősen megnő a kormány intézményi ellenőrzés nélküli mozgástere).²⁶ Kimutatható, hogy az Alaptörvény alapján konstituált közjogi rendszer nem kapcsolódik a klasszikus hatalommegosztás-elméletekhez, hanem inkább a parlamenti szuverenitás tanához áll közel,

ugyanakkor nélkülözi a Westminster-modellt övező alkotmányos kultúra közhatalmat korlátozó elemeit.²⁷ A független ellenőrző intézmények (elsősorban az alkotmánybíróság és a bíróságok) populista kormányzatokra jellemző gyengítése²⁸ természetesen Magyarországon is megfigyelhető. Az is megfogalmazást nyert, hogy a magyarországi illiberális rezsimben lényegében csak az Eu-

rópai Unió jogrendjének érvényesülése jelent intézményes ellensúlyt a kormányzati hatalommal szemben.²⁹ További, a populista kormányzatok működésére jellemző sajátosság az informális jog³⁰ és az informális hatalomgyakorlás³¹ kiterjedt alkalmazása – a kapcsolódó gyakorlat előnye a kormányzat szempontjából kétségtelenül az, hogy nem képezheti alkotmányossági vagy bírósági felülvizsgálat tárgyát.

Kérdés, hogy az államszervezet intézményi struktúrára alkalmazható-e még a hatalommegosztás fogalmi kerete. A hatalommegosztás „tisztá doktrínája” az állami szervek funkciók, szervezetek és személyek szerinti elkülönítésének, valamint egymás kölcsönös ellenőrzésének követelményét jelenti,³² a kortárs elméletek pedig ezt a struktúrát további szempontokkal (például a polgárok érdekeinek megjelenítése,³³ az állami szervek tevékenységének legitimálása³⁴) vagy dimenziókkal (például vertikális hatalommegosztás,³⁵ generációk közötti hatalommeg-

osztás³⁶⁾ egészítik ki. A klasszikus és kortárs hatalommegosztás-elméletek egyaránt olyan jogintézményeket vizsgálnak, amelyek az állami szervek szervezetéhez, jogálláshoz és hatáskör-gyakorlásához kapcsolódnak. A populista kormányzatokra és a magyar közjogi rendszere jellemző gyakorlatok, elsősorban a független, ellenőrző intézmények gyengítése és az informális jogi eszközök kiterjedt alkalmazása ugyanakkor abba az irányba mutatnak, hogy a jogállási és hatásköri szabályokban megjelenő intézményi fékek és ellensúlyok önmagukban nem tudják betölteni a szerepüket.

A hatalommegosztás alapvető funkcióját, a hatalomkoncentráció kialakulásának megakadályozását és ezzel végső soron az egyéni szabadság biztosításának követelményét szem előtt tartva érdemes kiterjedtebb keretben vizsgálni az államhatalmi struktúrákat.

Több olyan, a hatalommegosztás jogállási-hatásköri előírásaitól függetlenül működő jogintézmény, eljárás vagy doktrína érvényesülhet a jogrendszerben, amelyek másodlagos hatása a központi politikai hatalom mozgásterének korlátozása lehet, ha a központi politikai hatalomtól független aktorok érvényesítik azokat.³⁷ Erre lehet példa a minősített többség követelményének alkalmazása a testületi döntéshozatalban, amennyiben az a politikai többség és a kisebbség egy részének megegyezésén alapul,³⁸ a politikai kisebbség által kezdeményezett népszavazás, amely a törvényhozás többségi döntését változtatja meg,³⁹ vagy akár az informális alkotmánymódosítás, amelynek eredményeként meghatározott kérdésben az alkotmányvédő bírói fórum az alkotmánymódosító hatalom mozgásterét korlátozhatja.⁴⁰ E jogintézmények, eljárások és doktrínák korlátozó hatását a központi politikai hatalom természetesen semlegesítheti, vagy akár a saját hatalmának megerősítésére is használhatja azokat. Kiváló példát szolgáltat erre a 2022-es népszavazás, amelyet a kormány saját választási sikerének erősítése céljából kezdeményezett.

A központi politikai hatalom által alkalmazott informális jogi eszközök és gyakorlatok szintén értékelhetők a hatalommegosztás fentiek szerinti, kiterjesztett fogalmi keretében, ugyanakkor jellemzően nem a hatalom korlátozásának lehetősége, sokkal inkább a hatalomkoncentráció kockázata szempontjából. Jó példa erre az alkotmányos identitás jogi konstrukciójának magyarországi bevezetése. A fogalom először az Alaptörvény hetedik módosításának tervezetében jelent meg, amely ugyanakkor (a kormányzati kétharmad időszakos elvesztése miatt) 2015-ben nem kap-

ta meg a szükséges támogatást az Országgyűlésben. Az Alkotmánybíróság még ebben az évben kiadta az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére absztrakt alkotmányértelmezési határozatát, amelyben az Alaptörvény szövegéből vezette le az alkotmányos identitás fogalmát, lényegében az Alaptörvény megbukott hetedik módosításának szövegével egyezően. Később, a kormányzati kétharmad stabilizálódása után, az Alaptörvény hetedik módosítása és benne az Alkotmánybíróság által rögzített identitásfogalom az Alaptörvény részévé vált – utóbb a fogalmat két további alaptörvény-módosítás és két alkotmánybírói határozat is megerősítette. Nem nehéz felismerni, hogy alkotmányos identitás megalkotása a kormányzati többség és az Alkotmánybíróság informális együttműködésének eredménye, aminek közvetlen következménye hatalomkoncentráció a központi politikai hatalom oldalán. Tovább erősíti ennek problematikus jellegét, hogy az alkotmányos identitás koncepcióját a kormány rendszerint éppen az Európai Unió egyes szerveivel – a kormányzat működő intézményi ellensúlyaival – folytatott vitákban hívja fel.⁴¹

A kegyelmi ügy újabb szemléletes példája annak, amikor az állami szervek döntéseit nem az alkotmányban konstituált hatásköri-felelősségi viszonyok, hanem informális struktúrák határozzák meg. Ezek működésének első példája az a pontosan dokumentált tény, hogy a kegyelmi kérvény pozitív elbírálására Balog Zoltán volt miniszter, református püspök, az államfő tanácsadó testületének tagja beszélt rá Novák Katalin köztársasági elnököt,⁴² amit később Balog Zoltán el is ismert.⁴³ A mindenkor államfő természetesen kikérheti tanácsadói véleményét döntései előtt, jelen ügy körülményei alapján azonban arra lehet következtetni, hogy a püspöknek meghatározó informális befolyása volt az államfői döntésekre.

Ezen a ponton érdemes emlékeztetni a kegyelmi jogkör jellegéhez kapcsolódó követelményre: integritási funkciójából következően az államfőnek kerülnie kell a társadalmi szinten megosztó döntéseket. A „gyermekvédelem” kiemelt kérdésként történő kezelése a kormányzati kommunikációban és Novák Katalin korábbi, személyes szerepvállalása a családvédelem területén nyilvánvalóan jelentősen megemelték a döntés súlyát. Szintén a kegyelmi jogkör jellegéből következik, hogy az ellenjegyző miniszternek a politikailag érzékeny ügyekben – egy pedofília miatt elítélt személy cselekményének leplezése biztosan ilyen – fokozott körültekintéssel kell eljárnia. A 2023-as ügyben sem a köztársasági elnök, sem pedig a miniszter nem tanúsította az

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG
KORÁBBI HATÁROZATAIBAN
A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK PO-
LITIKAI FELELŐSSÉGVÁL-
LALÁST IGÉNYLŐ DÖNTÉSEI-
NEK VIZSGÁLATA SZEMPONT-
JÁBÓL FIGYELEMRE MÉLTÓ
MEGÁLLAPÍTÁSOKAT TETT

alkotmányjogi szabályozásból fakadóan elvárható körülményt.

Az informális struktúrák működésének másik példája ebben az ügyben az a körülmény, hogy bár az államfőnek eredetileg nem állt szándékában a lemondás, azt két nappal a miniszterelnök kegyelmi jogkör érintő alaptörvény-módosítással kapcsolatos, nyilvános megszólalását követően megtette. Az államfői felelősség tankönyvi esete alapján erre nem volt szükség, az államfő ugyanis tisztsége gyakorlásával összefüggésben nem sértett alaptörvényt vagy más törvényt (jogi felelőssége tehát nem merült fel), a döntés politikai kockázatait pedig az ellenjegyző miniszter mérlegelte, aki az ellenjegyzés megadásával ezt a felelősséget át is vállalta az elnöktől. Amennyiben elfogadjuk, hogy a politikus köztársasági elnök politikai felelőssége abban mérhető, hogy „hivatalával felel” döntésének politikai következményeiért,⁴⁴ szintén problematikus, hogy e felelősség számonkérése nem transzparens eljárásban, hanem informálisan történik egy, az államfőtől független hatalmi ág, a központi politikai hatalom birtokosa (a kormány) részéről.

Informális struktúrák és hatalomgyakorlási eszközök lényegében minden alkotmányos és politikai rendszer gyakorlatában jelen vannak. Alkalmazásuk abban az esetben vett fel súlyos aggályokat a hatalommegosztás szempontjából, ha az alkotmányjogi szabályok által konstituált hatásköri-felelősségi viszonyok, eljárások és döntéshozatali módok helyét veszik át, esetenként felülírva azokat, ahogyan az a kegyelmi ügyben is történt. A kegyelmi ügy önmagában nem rontott a hatalommegosztás aktuális állapotán, viszont az állami ellátásban lévő gyermekek súlyos kiszolgáltatottsága mellett a kormányzati hatalomkoncentráció informális struktúráit is láthatóvá tette.

JEGYZETEK

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. (Komplex hatalommegosztás: Formális és informális jogi eszközök a hatalommegosztás rendszerében, 2024-2027).

1. 2020. december 22.
2. 2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról.
3. Háttér Társaság: Az egyes gyermekvédelmi törvények módosításáról szóló 2021. évi LXXIX. törvény értékelése. A Velencei Bizottság szakértői számára 2021. november 18-án készített tájékoztató, <https://hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/hatter-venicecommission-actlxxix-hun.pdf>.
4. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Opinion on the compatibility with international human rights standards of act

LXXIX. amending certain acts for the protection of children (10-11 December 2021).

5. 2021. évi CXVII. törvény egyes választási tárgyú törvények módosításáról.
6. 14/2021. (VII. 30.), 15/2021. (VII. 30.), 16/2021. (VII. 30.), 17/2021. (VII. 30.), 18/2021. (VII. 30.) NVB határozatok.
7. Knk.II.40.646/2021/9.
8. 33/2021. (XII. 22.) AB határozat.
9. FLACHNER Balázs: Elindult a civilek érvénytelen népszavazásra buzdító kampánya, *Telex.hu*, 2022. március 1., <https://telex.hu/valasztas-2022/2022/03/01/nepszavazas-valasztas-fides-lmbtg-civil-szervezet-ervenytelen-szavazas>.
10. Jó reggelt Magyarország! *Kossuth Rádió*, 2021. július 23., <https://mediaklikk.hu/miniszterelnoki-interjuk>.
11. KAUFMANN Balázs: Novák Katalin kegyelmet adott a bicskei gyermekotthon pedofil exigazgatójának, *444.hu*, 2024. február 2., <https://444.hu/2024/02/02/novak-katalin-kegyelmet-adott-a-bicskei-gyerekotthon-pedofil-exigazgatojat-fedezo-buntarsnak>.
12. KEH/2787-6/2023. sz. határozat.
13. BENYÓ Rita: A kegyelmi ügyben a felelősség Orbán Viktoré (beszélgetés Lakner Zoltánnal és Ruff Bálinttal), *Szabad Európa*, 2024. február 15., <https://www.szabadeuropa.hu/a/elemzo-a-kegyelmi-ugyben-a-politikai-felelosseg-orban-viktore/32820929.html>.
14. SÁRI János: Kormányzás – kormányzati rendszerek – kormányformák, in *Alkotmánytan I.*, szerk. KUKORELLI István, Budapest, Osiris, 2007, 308.
15. Az 1946. évi I. törvény, az 1989-es Alkotmány és az Alaptörvény alapján lényegében a köztársasági elnök jogállásával és hatásköreivel kapcsolatos alkotmányos szintű normák mutatják a legnagyobb állandóságot az alkotmányosság különböző korszakaiban.
16. 48/1991. (IX. 26.) AB határozat.
17. 47/2007. (VII. 3.) AB határozat.
18. KILÉNYI Géza: Az egyéni kegyelmezési jogkör az alkotmányfejlődés tükrében, in *Emlékkönyv Ádám Antal egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, szerk. PETRÉTEI József, Budapest–Pécs, Dialóg–Campus, 2000; PETRÉTEI József: A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról, in *Az államfő kegyelmezési jogáról II.*, szerk. CSINK Lóránt – SZABÓ István, Budapest, Pázmány Press, 2015.
19. PETRÉTEI (18. vj.) 38.
20. PETRÉTEI (18. vj.) 37.
21. Varga Judit 2019–2023 között volt igazságügyi miniszterként a kormány tagja.
22. CSINK Lóránt: Egy lemondás margójára: alkotmányjogi gondolatok felelősségről, kegyelemről és kormányformáról, *Alkotmánybírósági Szemle*, 2024/1, 6–7.
23. A javaslatot – más rendelkezésekkel kiegészítve – az Országgyűlés az Alaptörvény tizenharmadik módosításaként (2024. június 11.) fogadta el. Bár a kegyelmi jog kereteinek törvényi szabályozása alkotmányjogilag lehetséges, számos gyakorlati probléma mellett – lásd:

- CSINK (22. v.j.) 7. – érdemes arra az elvi szempontra is figyelemmel lenni, hogy „a törvényi szabályozás nem eredményezheti a köztársasági elnök kegyelmezési jogának olyan korlátozását, amely ennek az intézménynek az el-
lehetetlenítéséhez vagy alkalmazhatatlanságához vezet”.
Lásd: PETRÉTEI (18. v.j.) 33.
24. CSINK (22. v.j.) 7.
25. PAPP Attila: Egy selyemzsinór képével nyugtázta Orbán bejelentését Török Gábor, *24.hu*, 2024. február 8., <https://24.hu/belfold/2024/02/08/selyemzsinor-orban-viktor-bejelentes-torok-gabor-novak-katalin/>.
26. European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2024 Rule of Law Report: The rule of law situation in the European Union, Brussels, 24.7.2024 COM(2024) 800 final.
27. Gábor HALMAI: The rise and fall of constitutionalism in Hungary, in: Paul BLOKKER (ed.): *Constitutional Acceleration within the European Union and Beyond*, London, Routledge, 2017, <https://doi.org/10.4324/9781315453651-11>.
28. David LANDAU: Populist constitutions, *University of Chicago Law Review*, 2018/2, 538–539; Paul BLOKKER: Populism as a constitutional project, *International Journal of Constitutional Law*, 2019/2, 539, <https://doi.org/10.1093/icon/moz028>.
29. Tímea DRINÓCZI – Agnieszka BIEŃ-KACALA: Illiberal Constitutionalism: the case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, 2019/8, 1140–1166, <https://doi.org/10.1017/glj.2019.83>.
30. Az informális jognak nincs általánosan elfogadott definíciója, ugyanakkor a politikatudományi szakirodalomban kidolgozott megkülönböztetés a formális és informális intézmények között – lásd: Gretchen HELMKE – Steven LEVITSKY: Introduction, in *Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America*, eds. Gretchen HELMKE – Steven LEVITSKY, Baltimore, John Hopkins University Press, 2006 – a formális jogi előírások érvényesülésének pontosabb vizsgálatára is használhatók. Lásd: András JAKAB: Informal Institutional Elements as Both Preconditions and Consequences of Effective Formal Legal Rules: The Failure of Constitutional Institution Building in Hungary, *American Journal of Comparative Law*, 2020/4, 760–800, <https://doi.org/10.1093/ajcl/avaa031>.
31. Zoltán SZENTE: (2021) Populism and populist constitutionalism, *Populist challenges to constitutional interpretation in Europe and Beyond*, ed. Fruzsina GÁRDOS-OROSZ – Zoltán SZENTE, Abingdon, Routledge, 2021, 10, <https://doi.org/10.4324/9781003148944-2>. Természetesen konszolidált alkotmányos demokráciákban is van példa az informális gyakorlatok térnyerésére. Lásd: Silvia STEININGER: Talks, Dinners, and Envelopes at Nightfall: The Politicization of Informality at the Bundesverfassungsgericht, *German Law Journal* 2023/8, 1300–1322. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.72>.
32. M. C. J. VILE: *Constitutionalism and the Separation of Powers*, Indianapolis, Indianapolis, Liberty Fund, 1998.
33. Eoin CAROLAN: *The New Separation of Powers. A Theory for the Modern State*, Oxford, Oxford University Press, 2009, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199568673.001.0001>.
34. Christoph MÖLLERS: *The Three Branches. Comparative Model of Separation of Powers*, Oxford, Oxford University Press, 2013, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199602117.001.0001>.
35. Yaniv ROZNAI: The Oldest-Newest Separation of Powers, *I•CONnect*, 2018. május 23., <https://www.iconnectblog.com/the-oldest-newest-separation-of-powers/>.
36. Jörg TREMMEL: An extended separation of powers model as the theoretical basis for the representation of future generations, in *Roads to Sustainability*, eds. Dieter BIRNBACHER – May THORSETH, London, Routledge–Earthscan, 2014.
37. Összefoglalóan lásd: POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: *Láthatatlan hatalommegosztás. Politikai hatalmat formáló népszavazások és alkotmánybíróságok által felülvizsgált alkotmánymódosítások Közép-Kelet-Európában*, Budapest, ORAC, 2024, <https://doi.org/10.21862/ELTEJKT68>.
38. Ilyennek tekinthető akár az 1994–1998 közötti parlamenti ciklusban elindult alkotmányozási folyamathoz kapcsolódóan a kétharmados parlamenti többséggel kormányzó koalíció által vállalt korlát, miszerint négyötödös parlamenti többség szükséges az új alkotmány szabályozási elveinek elfogadásához.
39. Erre lehet példa az ellenzéki Fidesz által kezdeményezett népszavazás 2008-ban a hivatalban lévő kormány gazdaságpolitikájának szimbolikus elemeivel, a vizitdíjjal, a tandíjjal és a korháziapidíjjal szemben.
40. Az Alkotmánybíróság köztársasági elnöki jogköröket kiterjesztő, fent kiemelt értelmezései (a kinevezések és a kitüntetések megtagadásával kapcsolatban) informális alkotmánymódosításnak is tekinthetők.
41. Zoltán POZSÁR-SZENTMIKLÓSY: Informal Concentration of Powers in Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary, *Hague Journal on the Rule of Law*, 2024/2, 289–314, <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00205-8>.
42. SZABÓ András – PETHŐ András – PANYI Szabolcs: „Hiába próbálták blokkolni” – Így kezelték Orbánék a színpad mögött a kegyelmi botrányt, *Direkt36*, 2024. február 17., <https://www.direkt36.hu/hiaba-probaltak-blokkolni-igy-kezelték-orbanek-a-színfalak-mögött-a-kegyelmi-botrányt/>.
43. MARTI Zoltán: Exkluzív interjú Balog Zoltánnal a kegyelmi ügyről, *777blog.hu*, 2024. június 13., <https://www.youtube.com/watch?v=VErQjTEB-Qk->.
44. CSINK (22. v.j.) 6–7.

„... A HARAMIÁK EMBEREK...” PEDOFÍLIÁRÓL INDULATOK NÉLKÜL

„Zavaros időkben”, amikor a társadalmi feszültségek nem tudnak szervezett nyilvános vagy politikai kifejeződést ölteni, az elégedetlenség könnyű célpontot keres.¹

*I don't need no arms around me And I don't need no drugs to calm me I have seen the writing on the wall Don't think I need anything at all.*²

„Tudom, ha látom” („*I know it when I see it*”) mondta Potter Stewart bíró 1964-ben a *Jacobellis kontra Ohio* ügyben, amikor az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának abban a kérdésben kellett döntenie, hogy Ohio állam az amerikai alkotmány első módosítását figyelembe véve betilthatja-e Louis Malle a *Szeretők* című filmjét (eredeti címén *Les Amants*, angolul: *The Lovers*), amit az állam obszcénnek ítélt. Stewart bíró érvelése azt kívánta alátámasztani, hogy bár képtelen arra, hogy értelmes és kielégítő meghatározását adja az obszcenitás fogalmának, a személyes észlelése és élménye alapján egyértelműen meg tudja mondani, hogy a szóban forgó tartalom nem obszcén, és ezért a szólásszabadság elve által a cenzúráról védett kategóriába tartozik.³ Az elhíresült véleményben megjelenő bizonytalanság, megítélési, meghatározási nehézség nem ismeretlen a szexualitás normalitásának fogalmi megragadására tett kísérletek terén általában. Vajon van-e normalitása a szexualitásnak? Eldönthető-e objektív módon és általános érvénnyel, hogy a szexualitás arénájában megjelenő magatartások közül melyik elfogadható és melyik nem; hogy mi az, ami normális, és mi, ami deviáns; és ha igen, ki és milyen alapon döntheti el ezt?

A gyerekek szexuális bántalmazásának megítélése a 21. század nyugati világában mentes ezektől a kétségektől. Az ilyen cselekmény a konszenzuálisnak tekinthető köz-megítélés szerint a legsúlyosabb bűnök közé tartozik morális értelemben és - ezzel összefüggésben - büntetőjogi szankcionálását és társadalmi következményeit tekintve egyaránt. A gyerekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény kiemelkedő hírértékű, gyakori médiatéma, amely – a gyerekeinket fenyegető veszélyek miatt érzett, mély aggodalmaink mobilizálása okán – szorongást, félelmet és szélsőséges indulatokat vált ki a médiafogyasztókban. Az elkövetők megítélé-

se egységes és független a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciótól; olyannyira, hogy a gyereket molestálókat még a bűnözői szubkultúra is mélyen megveti.⁴ Az ilyen bűncselekmények miatt elítéltek a börtönhierarchia alján helyezkednek el, és nem ritkán éri őket bántalmazás a többi elítélt részéről a büntetés-végrehajtási intézményekben.⁵

A gyerekek szexuális bántalmazását („child sexual abuse”) az 1980-as évek közepén „fedezte fel” a modern média Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban.⁶ Az első beszámolókat a figyelem gyors és drámai növekedése követte, a fokozódó médiaérdeklődés hátterében pedig ott leselkedett egy állandó, bár gyakorta homályos alak, a „pedofil” figurája.⁷ A növekvő érdeklődés és médiamegjelenítés hamarosan a Stanley Cohen által leírt morális pánik⁸ és lincshang-

ulat megjelenéséhez vezetett, vagyis a „pedofília” „*az adott társadalom idealizált rendjét [...] fenyegető veszélyként tudatosul(t) a társadalom tagjaiban*”.⁹ A terminus és a köré épülő narratíva a nyugati kultúrában jelentős ideológiai és intellektuális terhek hordozójává vált. A politikusok, a média és a közvélemény figyelmét egyaránt megragadó pedofília egyre fokozódó problémaként fogalmazódott meg,¹⁰ és az 1990-es évekre a pedofil „vitathatatlanul úgy emelkedett ki valamennyi »ragadozó idegen« közül, mint a legfélelmetesebb és legelvetemültebb”.¹¹

A pedofil, akit a robbanásszerű médiafigyelem „gonosz”-ként, „szörny”-ként, „vadállat”-ként és „ördög”-ként demonizált,¹² Silverman és Wilson szerint – a terroristával együtt – korunk „mumus”-a.¹³ A fókuszálódó figyelem és érzelmi reakciók nyomán számos közpolitikai és egyre szigorodó jogi intézkedés született: a gyermekek elleni szexuális bűncselekményekkel kapcsolatos jog formálódása a büntetőjogi vagy a punitív populizmus zászlóshajójává vált.¹⁴ Az angolszász iro-

VAJON VAN-E NORMALITÁSA
A SZEXUALITÁSNAK? ELDÖNTHETŐ-E OBJEKTÍV MÓDON ÉS
ÁLTALÁNOS ÉRVÉNNYEL, HOGY A SZEXUALITÁS ARÉ-
NÁJÁBAN MEGJELENŐ MAGATARTÁSOK KÖZÜL MELYIK EL-
FOGADHATÓ ÉS MELYIK NEM; HOGY MI AZ, AMI NORMÁLIS,
ÉS MI, AMI DEVIÁNS; ÉS HA IGEN, KI ÉS MILYEN ALAPON
DÖNTHETI EL EZT?

dalomban megjelenő nézetek szerint a szexuális bűncselekményekre vonatkozó jogalkotás – a „büntetőpolitika motorjaként” – magában foglalja a punitív irányzat valamennyi lényeges jellemvonását, és a punitív fordulat egyfajta erősítőjeként, intenzifikálójaként működik a büntetőpolitika más területein is.¹⁵

A fenti trendbe jól illeszkedik a hazai helyzet is. Magyar kriminológusok már negyedszázaddal ezelőtt jelezték a gyerekek veszélyeztetettségének fokozódását. Sárkány István az erőszakos bűnözésről Bakóczi Antallal közösen írt nagymonográfiájában megállapította, hogy az 1980-as évtizedtől Magyarországon növekszik a gyermekek családon kívüliek részéről történő veszélyeztetése, és szaporodnak a gyerekek sérelmére elkövetett pedofil bűncselekmények.¹⁶ Napjainkban a kormány „pedofil elkövetőkkel” kapcsolatos szilárd álláspontját maga a miniszterelnök fogalmazta meg.¹⁷ Egyértelműen tükrözi ezt az álláspontot egy ellenzéki képviselő kérdésére adott miniszterhelyettesi válasz is: „minden bűncselekmény, különösen a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmény ellen a leghatározottabban fel kell lépni, a pedofília tekintetében pedig nincs kegyelem: minden pedofil, minden pedofil bűnelkövetőt, amennyiben bűnösségük bebizonyosodik, a törvény vasszigorával el kell ítélni”.¹⁸ Ez a vasszigor pedig nem csupán politikai deklaráció, határozottan megnyilvánul a jogalkotási tevékenységben is.¹⁹ A *couleur locale* az amúgy globálisan érvényesülő trendben az, hogy a szakpolitikát beszippantja a közpolitika, így a „pedofília” értékelése, megítélése, kezelése általános, napi politikai keretbe kerül. A szakpolitika pártpolitikává válása azzal a veszéllyel jár, hogy a szakmai megfontolás helyébe egyfajta morális megközelítés lép, és a problémák, kezelési elképzelések nem a tárgy inherens jellemzői, sajátosságai mentén, hanem – egy poláris demonizáció hálójába kerülve – a Jó és Rossz valamiféle küzdelmeként tematizálódnak.²⁰

Az emberi életben a szexualitás az egyik legfontosabb, leginkább előtérbe helyezett örömforrás, amelynek célja, funkciója már nem csupán az utód-nemzés, hanem a párkötődés erősítése és a stresszoldás is. A humán szexuális együttlét azonban – talán már a négy fal között is, de onnan kikerülve mindenképp – társadalmi kontextusba kerül, társadalmi

aktussá válik. Annak meghatározása, hogy melyik szexuális viselkedés „erkölcsös” és melyik tilalmazott, a társadalmi magatartásszabályozás talán leginkább idő- és kultúrafüggő területe.²¹ Egy szexuális viselkedés normalitása vagy „nem normális”-nak minősítése, a szexuális deviancia körének meghatározása

koronként és társadalmanként változó; mindig az adott társadalom uralkodó kultúrája dönti el, hogy a szexuális magatartások közül mit tekint normálisnak és mit deviánsnak.²² West szerint a *feleség és férj közötti, gyermek-nemzést célzó, misszionárius pózban* (szemtől szembe) *megvalósuló* együttlétet leszámítva a szexuális megnyilvánulás szinte valamennyi formája valamikor a kánonjogba ütköző cselekmény volt, és bűnnek minősült a katolikus egyház szemében.²³ Az emberi történelem során lényegesen változott a morális és a jogi megítélése számos szexuális magatartásnak, így egyebek között a házasság előtti és a házasságon kívül létesített szexuális kapcsolatnak, a „házasságtörés”-nek, a homoszexualitásnak, a heteroszexuális magatartások bizonyos formáinak, a prostitúciónak és az ahhoz kapcsolódó magatartásoknak, a pornográfiának, de a gyerekekkel létesített szexuális kapcsolatnak is.

A gyerekekkel szexuális kapcsolatot létesítő felnőtt személyt a média, a közbeszéd, a politikai szóhasználat – de gyakran a szakmai diskurzus is – egy ségésítve pedofilnak nevezi, ami pontatlan és félrevezető. A probléma nem csak terminológiai: vannak ugyanis pedofil hajlammal élő emberek, akik soha nem molesztálnak egyetlen gyereket sem, és még többen olyanok, akik ugyan klinikai értelemben nem minősülnek pedofilnak, mégis szexuálisan bántalmaznak egy vagy több gyermeket. A pedofília *pszichiátriai és nem jogi kategória*; a büntetőjog, bár szankcionálja a gyerekekkel folytatott szexuális cselekményeket, nem használja ezt a megnevezést. A görög eredetű szó²⁴ a pszichiátria klinikai gyakorlatában jelenik meg diagnosztikai kategóriaként, a parafiliák, illetve a parafiliás zavarok körében.²⁵ A pedofília (pontosabban a *paedophilia erotica*) kifejezést egy bécsi pszichiáter, Richard von Krafft-Ebing alkotta meg az 1886-ban kiadott *Psychopathia sexualis* című művében.²⁶ Pedofília alatt e szerint a *kizárólag* vagy *elsősorban* a serdületlen vagy a pubertás kezdetén lévő

gyermekek iránt állandósult szexuális érdeklődést értjük.

A mai pszichiátriai betegségtanban a pedofília a szexuális élet deviáns megnyilvánulásainak – az ún. parafiláknak – tekintett szexuális magatartások egyike, amely *a pubertáskor előtti gyermekek iránt érzett tartós és intenzív szexuális vonzalomban* nyilvánul meg. Seto becslése szerint a zavar előfordulási gyakorisága az *átlagpopulációban 1% körül van*.²⁷

Az Amerikai Pszichiátria Társaság által jegyzett, a pszichiátriában ma általánosan használt Mentális Rendellenességek Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) 2013 óta alkalmazott változata, a DSM-V szerint a pedofiliás zavar diagnosztikai kritériumai az alábbiak:²⁸

A. Legalább 6 hónapon át viszatérő, intenzív szexuális izgalmat kiváltó fantáziák, szexuális késztetések vagy viselkedés pubertás előtt álló (általában 13 éves vagy annál fiatalabb) gyermekkel vagy gyermekekkel való szexuális tevékenységgel kapcsolatban.

B. A személy e szexuális késztetéseit kiélte, vagy a szexuális késztetések vagy fantáziák jelentős szenvedést vagy interperszonális nehézséget okoznak.

C. A személy legalább 16 éves, és legalább 5 évvel idősebb az A kritériumban szereplő gyermeknél vagy gyermekeknél.

A betegségek nemzetközi osztályozására szolgáló kódrendszer, a Betegségek Nemzetközi Osztályozása-10 (BNO-10)²⁹ szerint a „szexuális preferencia rendellenességei” (F65) között, F65.4 kód alatt szereplő pedofília *a (korai) pubertásban lévő gyermekek iránt érzett tartós vagy uralkodó szexuális érdeklődés, amennyiben a személy legalább 16 éves, és legalább 5 évvel idősebb, mint az érintett gyermek*. Ez egy széles értelmű, a köznapai fogalomhasználathoz közel eső meghatározás, amely csupán az adott korosztály iránti szexuális vonzódást fogalmazza meg, illetve életkori kritériumokat rendel a diagnosztizáláshoz.³⁰

A pedofília fogalom tartalmi meghatározásának „territoriális” kérdése egy régi dilemmához vagy vitához, az „Örült vagy Gonosz” („Mad or Bad”) konceptuális megkülönböztetéshez, szembeállításához kapcsolódik.³¹ A kérdés az, hogy a megrázó tettek elkövetője morális terminusokkal (aljas, romlott, sántán, elvetemült, könyörtelen, alantas, perverz, gyalázatos, alávaló stb.) jellemezhető „Rossz” („Gonosz”) – és mint ilyen, morális és/vagy jogi minősítéssel illetendő és szankciókkal sújtandó – vagy beteg ember („Örült”), akinek tette a mentális állapota, „betegsé-

ge” megnyilvánulása, tünete, és ekként értékelendő. A gyermek sérelmére szexuális cselekményt elkövetők megítélésében sajátos és egyidejű kettősség tapasztalható: egy csoportjukat a pszichiátria medikalizálja, osztályozási rendszerében szerepeltetve mentális betegek tekinti, ugyanakkor tettüket az *ultima ratio*ként működő büntetőjog is relevánsnak tartja: kriminális cselekményként értékeli és szankcionálja.

A *pszichiátriai* diagnózis létjogosultságát tekintve akadnak fenntartások. Vannak szakemberek, akik nem tekintik elfogadhatónak az emberi szexualitás medikalizációját – azt a folyamatot, amelynek során

az emberi viszonyok, problémák, társadalmi jelenségek (jelen esetben a szexualitás) az orvostudomány területére és fennhatósága alá kerül. Moser és Kleinplatz szerint például nem kell/nem lehet (elme)betegnek nevezni valakit csupán azért, mert a nemi érdeklődése szokatlan, atipikus, tár-

sadalmilag tiltott, vagy vallási szabályokba ütköző. Ráadásul a pszichiátria nem rendelkezik alapszabállyal, modellel arról, hogy mi is tekintendő szexuálisan normálisnak és egészségesnek, amivel összehasonlítva a gyerekekhez vagy a szadomazochizmushoz vonzódók abnormálisaknak tekintendők. A szerzők következtetése szerint a parafilások helyzete ahhoz hasonló, amilyen a homoszexuálisoké volt a korai 70-es években, és úgy ítélik meg, hogy a parafiláról szóló fejezetet ki kellene hagyni a kézikönyvből. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a javaslatuk a pedofiliát is magában foglaló parafilía kategória eltávolítására a DSM-ből nem jelenti azt, hogy a gyerekekkel folytatott szexuális tevékenység ne lenne bűncselekménynek tekintendő.³²

Ami a *jogi* kezelés, szankcionálás szükségességét illeti, a kortárs jogalkotás keretében sehol nem merül fel, hogy a gyerekek különleges és fokozott védelmét felszámolja (sőt, a tendencia éppen ezzel ellentétes). A szankcionálás egyik indoka a gyerekekkel létesített szexuális kapcsolatot övező mély felháborodás, az általános és súlyos társadalmi indulatok mögötti morális álláspont.³³ Vagyis: a pedofília morálisan súlyosan elítélt, ezért büntetendő. A mai morális diskurzus azonban az „általános” morális érvelésen túlmutatóan, döntően más formában, más argumentációval jelentkezik. A nyugati világ „késő modern, posztfeminista, ipari társadalmaiban”³⁴ a legtöbb, korábban elítélt, nem konvencionális szexuális viselkedés már elveszítette általános morális (és jogi) stigmáját, és a szexuális deviáció vagy perverzió kategóriája helyett sokkal inkább a szexuális preferencia vagy „életstílus” státusába került. Ezzel éles

ellentétben a pedofíliára nehezedő nyomás növekszik, a pedofilokat a korábbinál is nagyobb elszántsággal kutatják és üldözik. Az ok egyszerű: az egyes szexuális magatartásokat önmagukban, a kontextusuktól függetlenül elítélő szexuális morált egyre inkább felváltja egy másik, a viselkedést egy adott környezet függvényében értékelő erkölcsi diskurzus; egyfajta „konszenzusalapú morál”. Ez az erkölcsiség elfogadhatónak ítéel mindent, amit a résztvevő és egyenlő pozícióban lévő felek kölcsönösen akarnak, amiről megegyeznek. Vagyis a morális vizsgálat tárgya többé nem a szexuális magatartás *önmagában*, hanem az a *mód*, ahogyan ez megtörténik.³⁵ A pedofília alapvetően éppen abban tér el a többi, „befogadott” szexuális magatartástól, hogy az egyenlőség inherens hiánya jellemzi. A felnőtt–gyermek kapcsolatban szükségszerűen benne rejlő hatalmi egyensúlyhiány elkerülhetetlenül és teljesen legyűri a gyereket, súlyosan veszélyezteti vagy megsemmisíti szexuális önrendelkezését. A konszenzus morál számára ezért elfogadhatatlan, és emiatt büntetendő.

A gyerekek szexuális használatának szankcionálását a következmények, az okozott sérülések és ártalmak is indokolják. A felnőtt és gyerek közötti szexuális kapcsolat ugyanis súlyosan traumatizáló³⁶ a gyerek számára, vagy legalábbis annak komoly veszélyét hordozza magában, akkor is, ha mentes az erőszaktól vagy a kényszerítéstől, vagyis – látszólag – konszenzuális.

A pszichiátriai nozológia tehát a pedofíliát a parafilák csoportjába tartozó betegségnek, mentális zavarnak tekinti, szigorúan meghatározva annak diagnosztikai kritériumait. A jog viszont, anélkül, hogy a pedofília fogalmát használná, az elkövető személyétől, motivációjától függetlenül és azzal nem törődve, minden felnőtt és gyerek közötti szexuális kapcsolatot büntetni rendel, mert az ilyen kapcsolatok nem egyeztethetőek össze a szexuális önrendelkezéssel és a konszenzuális szexualitáson alapuló társadalmi morállal és közmegegyezéssel, továbbá, nagy valószínűséggel komoly pszichés sérüléseket okoznak a gyerekeknek. Vagyis a jog számára a gyerek és felnőtt közötti szükségszerű hatalmi egyensúly hiányából adódó önrendelkezési jogsérelem és konszenzus-hiány, valamint a hatalmi, lelki és szociokulturális szempontból egyaránt kiszolgáltatott gyerek védelme az, ami alapot ad az ilyen – a tényleges erőszakkal azonos vagy ahhoz hasonló súlyúnak ítéelt – cselekmények társadalmi morál által erősen támogatott kriminalizálásra.

Ami az áldozatot, a gyereket illeti, számára nyilvánvalóan teljességében érdektelen, hogy az őt bántalmazó

klinikai értelemben vett pedofil vagy sem, hogy a pszichiátria mit gondol az elkövetőről, annak személyiségéről, vagy az, hogy milyen elnevezéssel illeti őt a média, a köz, avagy a politika. Mondhatnánk, az „áldozati szemlélet” alapvetően jogi, sőt, klasszikus büntetőjogi: az áldozatot a cselekmény, a tett érinti; azt éli meg, és azt értékeli elsősorban. Az is igaz továbbá, hogy a pszichiátriai diagnózis és a kriminális tett korrelál, hiszen annak ellenére, hogy sok klinikai értelemben vett pedofil soha nem bántalmaz gyereket, a pedofília, illetve a pedofíliás érdeklődés a gyerekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények tekintetében az egyik legjelentősebb rizikófaktor.³⁷ A fogalmi tisztázás azonban nem pusztán szellemi luftballonhámzás. A pedofília és a gyermekek elleni szexuális bűncselekmények differenciálatlan összemosása ugyanis nem csupán a már említett tartalmi különbözőség, a két fogalom érvényességi körének eltérése miatt elfogadhatatlan. A fogalomhasználat egyértelműsége nem öncélú: jelentős gyakorlati konzekvenciák

kal is jár, még akkor is, ha a közvetlen áldozati szempontból irreleváns, és az anyagi jogot vagy a jogalkalmazói gyakorlatot is csupán esetlegesen befolyásolja ez a kérdés. Gyakorlati jelentősége el-

sősorban a prevenció, a cselekvési lehetőségek tárgyalása során van. Fontos a kockázati tényezők számbavételénél és értékelésénél, az oksági folyamatok kutatása, megértése kapcsán, az elkövetők pszichoterápiás kezelési lehetőségeit illetően, a gyógyszeres kezelés, a kémiai kasztráció hatásainak, alkalmazhatóságának megítélésénél, a szexuális bűnelkövetői nyilvántartások és az ezekhez kapcsolódó értesítési rendszerek alkalmazásáról, szabályairól szóló döntések meghozatalakor stb.³⁸

A pedofil elkövető mitizált, démonizált alakja könnyen „elviszi a show-t”. A cselekmény megítélésének jelentős érzelmi telítettsége, a gyermekbántalmazást körülvevő elemi indulatok mentén a „pedofil szörny” lesz a figura, a bántalmazott gyerek pedig csupán a háttér. Pedig a gyerekek kiemelkedően magas látenciájú szexuális bántalmazása súlyos és hosszútávú következményekkel jár. A pszichés sérülés magja a „traumatikus szexualizáció, a stigmatizáció, az árulás, és a tehetetlenség élménye”, ez teszi a szexuális abúzus traumáját egyedülállóvá és más gyermekkorban elszenvedett visszaélésektől különbözővé.³⁹ A gyermekkori trauma jelentősen befolyásolja a gyerekként bántalmazott felnőtt érzelmi életét, és alapvetően változtatja meg, alakítja át a gondolkodását is; az elkövető *ott hagyja lábnyomait a szívében, és beköltözik a gondolataiba, a fejébe* is.⁴⁰ Finkelhor szerint a gyerekek amúgy is vitathatatlanul a bűnözés leggya-

koribb áldozatai: nagy arányban szenvedik el ugyanazokat a bűncselekményeket, mint a felnőttek, plusz számos olyan bűncselekményt követnek el a sérelmükre, amelyek a gyermeki státus tekintetében specifikusak, ilyen egyebek között a gyermekbántalmazás is. A gyermekkor ezért – írja Finkelhor –, igazi vesszőfutás.⁴¹

A bűnözéssel hivatásszerűen foglalkozó felnőtteknek dolga van ezzel. A felelős kriminálpolitikának szélesíteni kell a fókusz: vigyázó szemeit – a szigorú megtorlásokon túl – jelentős mértékben a megelőzésre, valamint a bántalmazottak széles körű és hatékony segítésére, rehabilitációjára kell vetnie.

JEGYZETEK

1. Stuart HALL – Tony JEFFERSON – John CLARKE – Brian ROBERTS: Subcultures, Cultures and Class, in *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain*, ed. Stuart HALL, London, Hutchinson and CCCS – University of Birmingham, 1976, 72; idézi: KITZINGER Dávid: A morális pánik elmélete, *Replika*, 2000. június, 40, 28.
2. Roger WATERS: Another Brick In The Wall (Part 3), *The Wall*, 1979.
3. „Ma nem teszek további kísérletet annak meghatározására, hogy szerintem miféle anyagokra mondják rá azt, hogy »kemény pornó«, és talán soha nem is tudnám értelmesen meghatározni. De felismerem, ha látom, és az e perben érintett film nem az.” („I shall not today attempt further to define the kinds of material I understand to be embraced within that shorthand description [»hard-core pornography«], and perhaps I could never succeed in intelligibly doing so. But I know it when I see it, and the motion picture involved in this case is not that.” – Jacobellis v. Ohio, 378 U.S. 184 (1964). (Kiemelés a szerzőtől.)
4. SZABÓ Judit – VIRÁG György: Bűnözők? Betegek? Gondolatok a pedofiliáról és a szexuális bűnelkövetésről, *Ügyészeti Szemle*, 2023/1, 4–16.
5. Lásd erről pl.: GUZI Zsuzsanna: Elítélt fogvatartottak a státusz-hierarchiában, *Börtönügyi Szemle* 2016/2, 55–67; SOMOGYVÁRI Mihály: A szexuális bűnelkövetők karakterisztikája és kezelési lehetőségei büntetés-végrehajtási keretek között, *Belügyi Szemle* 2022/1, 99–117, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.1.7>; SZABÓ Judit – VIRÁG György: Szexuális bűnelkövetők a kriminálpolitika erőterében, *Belügyi Szemle*, 2023/10, 1887–1900, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.14>.
6. Jenny KITZINGER: The Ultimate Neighbour from Hell? Stranger Danger and the Media Framing of Paedophiles, in *Social Policy, the Media and Misrepresentation*, ed. Bob FRANKLIN, London, Routledge, 1999, 209;
- Karin SCHOFIELD: Collisions of Culture and Crime: Media Commodification of Child Sexual Abuse, in *Cultural Criminology Unleashed*, eds. Jeff FERRELL – Keith HAYWARD – Wayne MORRISON – Mike PRESLEE, London, Glasshouse Press, 2004, 121.
7. KITZINGER (6. vj.).
8. Stanley COHEN: *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*, Oxford, Blackwell, 1972.
9. KITZINGER (1. vj.).
10. Steven A. KOHM – Pauline GREENHILL: Pedophile crime films as popular criminology: A problem of justice?, *Theoretical Criminology*, 2011/2, 195–215, <https://doi.org/10.1177/1362480610388974>.
11. SCHOFIELD (6. vj.).
12. Terry THOMAS: *Sex Crime: Sex Offending and Society*. Portland, Willan, 2005.
13. Jon SILVERMAN – David WILSON: *Innocence Betrayed: Paedophilia, the Media and Society*, Cambridge (UK), Polity, 2002.
14. Lásd erről pl.: Joshua C. COCHRAN – Elisa L. TOMAN – Ryan T. SHIELDS – Daniel P. MEARS: A Uniquely Punitive Turn? Sex Offenders and the Persistence of Punitive Sanctioning, *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2021/1, 74–118, <https://doi.org/10.1177/0022427820941172>.
15. VIRÁG György: Mi mennyi? Gondolatok a pedofiliáról, in *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*, szerk. NÉMETH Zsolt, Budapest, Rendőrtiszti Főiskola, 2010, 136–148.
16. „Hazánkban az 1980-as évtized óta magas és növekvő a gyermek- és fiatalkorúak családon kívüliek részéről történő nemi erkölcs elleni bűncselekményekkel való veszélyeztetettség. Az utóbbi évtizedben megsaporodott a gyermekkorúak sérelmére elkövetett pedofil bűncselekmények száma.” – BAKÓCZ Antal – SÁRKÁNY István: *Erőszak a bűnözésben*, Budapest, BM Kiadó, 2001, 226.
17. Lásd: <https://www.facebook.com/reel/3592595867681233>.
18. Dr. Panyi Miklós miniszterhelyettes, a Miniszterelnökség államtitkára válasza Orosz Anna képviselő kérdésére 2024. október 7-én, *Országgyűlési Napló*, 2022–2026. országgyűlési ciklus, Budapest, 2024. október 7. hétfő, 121. szám, <https://www.parlament.hu/documents/d/guest/ny241007>.
19. „2024 tavaszán új gyermekvédelmitörvény-csomagot fogadott el az Országgyűlés, és ebben tovább szigorodtak a pedofilokat sújtó büntetések. Csak néhányat felsorolok: nem évülnek el a pedofil jellegű szexuális bűncselekmények, nincs feltételes szabadságra helyezés, nincs reintegrációs őrizet, és az elkövetők soha nem kaphatnak tiszta erkölcsi bizonyítványt. Azt is szeretném leszögezni, hogy a gyermekvédelem megerősítése ügyében a kormány egy teljes körű átvilágítást rendelt el minden gyermekvédelmi intézményben, szigorú alkalmassági vizsgálatoknak vetjük alá a gyermekvédelmi intézményben dolgozókat. Közel 2300 kifogástá-

- lanéltvitel-ellenőrzés zajlott le és fejeződött be, és több mint 273 vezető esetében került sor pszichológiai alkalmassági vizsgálatra.” – Uo.
20. „Tehát ha az a kérdés, tisztelt képviselő asszony, hogy a baloldali vagy a jobboldali kormányok azok, amelyek határozottabban fellépnek a pedofília kérdésében, akkor ezekből a számokból is világos, hogy ez a jobboldali kormány.” – Uo. A politikai térbe kerülés, az „átpolitizálódás” olykor nehezen vagy csak fenntartásokkal értelmezhető megfogalmazásokat eredményez, még egyébként képzett megszólalók részéről is. „[H]a megnézzük, hogy 2010-ben és ma mennyi pedofil bűnelkövető van büntetés-végrehajtási intézményben, akkor azt látjuk, hogy a baloldali kormány kormányzásának utolsó évében mindössze 81 ember ült börtönben, ez a szám pedig most megközelíti a 700-at; ez több mint nyolcszoros emelkedés.” – Uo.
 21. VIRÁG György: Miért erőszakolják meg a férfiak a nőket? Gondolatok és elméletek a szexuális erőszakról, in *Kriminológiai Tanulmányok* 50., szerk. VÓKÓ György, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2013, 225–244.
 22. DINESH BHUGRA – DMITRI POPELYUK – ISABEL MCMULLEN: Paraphilias across cultures: contexts and controversies, *Journal of Sex Research*, 2010/2, 242–256, <https://doi.org/10.1080/00224491003699833>.
 23. DONALD JAMES WEST: *Sexual Crimes and Confrontations: A Study of Victims and Offender*, Aldershot, Gower, 1987.
 24. A gyerek/fiú (*pais*) és a barátság/szeretet (*philia*) szavakból létrejött szóösszetétel, jelentése gyerekbarát, gyerekszerető.
 25. VIRÁG György – SZABÓ Judit: Pedofília és bűnözés, *Kriminológiai Tanulmányok* 60., szerk. BARABÁS Andrea Tünde, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2023, 140–157, <https://doi.org/10.58655/KT.60.2023-8>.
 26. RICHARD VON KRAFFT-EBING: *Psychopathia sexualis: a medico-forensic study* (transl. Harry E. WEDECK), New York, Putnam, 1965/1886.
 27. MICHAEL C. SETO: The Puzzle of Male Chronophilias, *Archives of Sexual Behavior*, 2017/1, 3–22, <https://doi.org/10.1007/s10508-016-0799-y>.
 28. American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Washington, DC, American Psychiatric Association, 2013, 302.2. (Pedophilic Disorder).
 29. A Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO; a nemzetközi szakirodalomban: International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, ICD).
 30. A tárgyalat kórkép a 2022. január 1-jén hatályba lépett BNO-11-ben már a parafilias zavarok között szerepel, pedofiliás zavarként, amelynek megállapításához a gondolatok, fantáziák, készletések kiélése vagy az azok által keltett distressz megléte is szükséges.
 31. Lásd erről pl.: Herschel A. PRINS: Mad or Bad – Thoughts on the Equivocal Relationship Between Mental Disorder and Criminality, *International Journal of Law and Psychiatry*, 1980/4, 421–433, [https://doi.org/10.1016/0160-2527\(80\)90026-6](https://doi.org/10.1016/0160-2527(80)90026-6); Ania WILCZYŃSKI: Mad or Bad? Child-Killers, Gender and the Courts, *The British Journal of Criminology*, 1997/3, 419–436; *Mad or bad?: A critical approach to counselling and forensic psychology*, ed. Bianca RAABE, Sage Publications, 2017, <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a014178>.
 32. Charles MOSER – Peggy KLEINPLATZ: DSM-IV-TR and the Paraphilias: An Argument for Removal, *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 2006/3–4, 91–109, https://doi.org/10.1300/J056v17n03_05.
 33. Az itt következő gondolatmenet részletes kifejtését lásd: Gunter SCHMIDT: Reply: Is There Nothing Special About Adult–Child Sex? *Archives of Sexual Behavior*, 2002/6, 509–510, <https://doi.org/10.1023/A:1020607315127>.
 34. SCHMIDT (33. vj.).
 35. Lásd még: Gunter SCHMIDT: The Dilemma of the Male Pedophile. *Archives of Sexual Behavior*, 2002/6, 473–477, <https://doi.org/10.1023/A:1020651130148>.
 36. Anna SALTER: *Transforming Trauma. A Guide to Understanding and Treating Adult Survivors of Child Sexual Abuse*, Sage Publications, 1995, <https://doi.org/10.4135/9781452232102>.
 37. VIRÁG–SZABÓ (25. vj.).
 38. Az Országos Kriminológiai Intézetben Szabó Judittal folytatott kutatásunk részletesen foglalkozik ezekkel a kérdésekkel; az eredmények (amelyekre egyébként jelen anyag is sokban támaszkodik) – a kutatási jelentésen túl – a jegyzetekben (4., 5., 25. vj.) hivatkozott publikációkban olvashatók.
 39. David FINKELHOR – Angela BROWNE: Initial and long term effects: a conceptual framework, in *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, ed. David FINKELHOR, Beverly Hills, Sage, 1986. (Kiemelés az eredetiben.)
 40. Erről részletesen lásd.: BALOG Ágnes – VIRÁG György: Szexuális abúzus, *Belügyi Szemle*, 2000/4–5, 110–126.
 41. David FINKELHOR: *Childhood Victimization. Violence, Crime and Abuse in the Lives of Young People*, Oxford University Press, 2008.

TILALMAK ÉS TANULSÁGOK AZ ÖRÖKBEOFOGADÁS MEGVÁLTOZOTT HAZAI GYAKORLATÁBAN

BEVEZETÉS

Az elmúlt időszakban az örökbefogadás jogintézménye ismételten a társadalmi és a szakmai közbeszéd középpontjába került. Az *egyedülállók általi örökbefogadás* azután került a fókuszba, miután az Országgyűlés elfogadta az Alaptörvény kilencedik módosítását 2020 decemberében, amely többek között kimondja, hogy az anya nő, az apa férfi, valamint védi a gyermek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát. Az Alaptörvény módosítását követően az egyedül örökbe fogadni szándékozók alkalmasságát miniszteri engedélyhez kötött eljárás keretében kell vizsgálnia a gyámhatóságnak – ezt a módosítást jogvédő és gyermekvédelmi szervezetek, szakemberek is erősen kritizálták.¹ Közel egy év telt el továbbá az *ún. kegyelmi ügy* kirobbanása óta, amely rávilágított a gyermekvédelmi rendszer működésében tapasztalható súlyos anomáliákra, így arra is, hogy a gyermekvédelmi szakellátás nevelőszülői férőhely hiányában nem tud gondozási helyet biztosítani valamennyi 12 éven aluli gyermek számára, körükben említhető különösen az a *kórházban hagyott több száz csecsemő*,² akiknek sorsa – egy esetleges titkos örökbefogadásig – hosszú hónapokon át, gyermeki jogokat sértő módon rendezetlen.

Az örökbefogadást is érintő 2020. évi LXV. törvény elsődleges céljaként rögzítette az örökbe fogadni szándékozó személyek és az örökbefogadásra váró gyermekek minél gyorsabb egymásra találását. A gyermekvédelmi szakma azonban vegyes reakciókkal fogadta a jogi változásokat, ezek körében az örökbefogadásra felkészítő tanfolyam korábban kötelező igénybe vételének önkéntessé tételét, az örökbefogadó szülő és a harmadik életévét betöltött gyermek életkora közötti maximális különbség ötven évre történő felemelését, valamint nevelésbe vett gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánítása során figyelembe vehető időtartamok rövidülését. Álláspont-

tom szerint azt is mérlegelni kell, hogy nem mindig a gyors, hanem inkább a megalapozott eljárások szolgálják a gyermek érdekét, mert nem minden gyermeket tesz alkalmassá a személyisége az örökbefogadásra, továbbá nem minden örökbe fogadni szándékozó személy alkalmas a gyermek egyéni igényeinek a kielégítésére. Ma már kiemelten fontos gyakorlati alapelv az is, hogy *a gyermekvédelmi szakemberek a gyermek számára keressenek megfelelő családot és ne fordítva.*

A vér szerinti család pótlására szolgáló legmegfelelőbb jogi eszköz ma is az örökbefogadás. Az örökbefogadás szabályozása nem egységes Európában, annak engedélyezése és esetleges felbontása során valamennyi ország a saját nemzeti szabályait alkalmazza.³ Mindezek ellenére az örökbefogadás gyakorlatában egyre jobban érvényesülnek a gyermek végleges sorsának rendezését is érintő elvek és értékek, így a gyermek legfőbb érdeke⁴ is.

A magyar gyermekvédelmi rendszerünk is gyermekközpontú elveket érvényesít, amikor a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) többek között kimondja – az ENSZ Gyermekjogi Egyezményével összhangban –, hogy a gyermek legfőbb érdeke a vér szerinti családban történő nevelkedés, ezért elsősorban a családokat kell komplex módon segíteni és támogatni a gyermek nevelésében,

megelőzve a gyermek veszélyeztetettségét, kiemelését a családból.

Az örökbefogadásnak mint családjogi és gyermekvédelmi jogintézménynek az elsődleges célja világviszonylatban is az, hogy a gyermek családban történő nevelkedése érdekében rokoni kapcsolatot létesítsen az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbefogadott gyermek között. A családról és az örökbefogadásról való felfogás, a családjogban megjelenő szabályrendszer a történelmi fejlődés során sokat változott, azonban az örökbefogadás nem veszített je-

AZT IS MÉRLEGELNI KELL,
HOGY NEM MINDIG A GYORS,
HANEM INKÁBB A MEGALAPOZOTT
ELJÁRÁSOK SZOLGÁLJÁK A
GYERMEK ÉRDEKÉT, MERT NEM
MINDEN GYERMEKET TESZ
ALKALMASSÁ A SZEMÉLYISÉGE
AZ ÖRÖKBEOFOGADÁSRA,
TOVÁBBÁ NEM MINDEN
ÖRÖKBE FOGADNI SZÁNDÉKOZÓ
SZEMÉLY ALKALMAS A
GYERMEK EGYÉNI IGÉNYEINEK
A KIELÉGÍTÉSÉRE

lentőségéből, sőt, az utóbbi években egyre gyakoribbá vált annak ellenére, hogy mind az örökbefogadott gyermekek, mind az örökbefogadó szülők, sőt, a vér szerinti szülők is gyakran szembesülnek diszkriminációval. Ez megnyilvánul egyrészt a hazai szabályozás szintjén – amely bizonyos családformákat eleve kirekeszt az örökbefogadásból, az egyedüli személy általi örökbefogadást külön engedélyhez köti, míg a házasságban élő párokat előnyben részesíti –, másrészt az örökbefogadás társadalom általi megítélésében. „A közvélemény

*hajlamos a nem vérségi kapcsolaton alapuló, hanem társadalmilag konstruált családformákat kórosnak vagy deviánsnak tekinteni és szembeállítani a valódi – legtöbbször heteroszexuális párok és biológiai gyermekeik által alkotott – családdal.”*⁵

A személyiség felépítésével, működésével foglalkozó személyiséglelektan évtizedek óta vizsgálja, hogy a genetikai öröklés vagy a környezet gyakorol-e nagyobb hatást a gyermek személyiségfejlődésére, ami az örökbefogadás szempontjából is jelentőséggel bír. „A tudomány mai álláspontja szerint vannak tulajdonságok, melyek örökletesek, és vannak olyanok, melyeket a korai szocializáció során tanulnak meg a gyermekek, de ezeket rendkívül nehéz egymástól egyértelműen elkülöníteni, hiszen a gyermekek jellemzően ugyanazon személyekkel vannak körülvéve, akiktől genetikai tulajdonságaikat is örökölték.”⁶ Egyes nézetek szerint a gyermek számára a vérségi kapcsolatok megőrzése a legfontosabb, és veszélyeztetettség esetén is arra kell törekedni, hogy a gyermek – megfelelő segítség mellett – lehetőleg a családjában maradjon. A másik álláspont szerint az szolgálja a legjobban a gyermek legfőbb érdekét, ha a veszélyeztetett környezetből a hatóság minél hamarabb kiemeli, és előkészíti az örökbefogadását.⁷ Amikor a gyermek legfőbb érdekéről kell dönten, minden esetben figyelembe kell venni és mérlegelni kell a rövid és hosszú távú szempontokat is, így különösen azt, hogy a gyermeket időben emeljék ki a családjából, és megfelelő ideig legyen a szükségleteit kielégítő gondozási helyen, illetve a jogi feltételek megléte esetén időben készítsék elő az örökbefogadását, mert a gyermekkor egyszeri és megismételhetetlen.

Az örökbefogadás jogintézménye sohasem lehet független a társadalmi viszonyoktól és ezen belül a gyermekvédelemtől. A hazai gyermekvédelmi rendszer elégtelen működésére utalt az Országos Kórházi Főigazgatóság őszi hivatalos közleménye is, amely szerint 2024-ben a kórházban hagyott csecsemők száma már 270–300 között mozgott, s az érintett intézmények (folyamatosan változó) száma 35–40 körüli. A Belügyminisztérium nem közölt részletes ada-

tokat a kórházban hagyott csecsemőkről, így nem tudjuk, hogy a gyermekek milyen családból származnak, miért hagyták őket a kórházban, milyen egészségi állapotban vannak, de azt tudjuk, hogy ez a több száz csecsemő hosszú heteket, hónapokat tölt a kórházakban. A kórházi körülmények nem tudják he-

lyettesíteni a csecsemők családban történő nevelését, gondozását, és a hospitalizációs ártalom, a testi, lelki, érzelmi károsodás, az érzelmi elszívárosodás már kimutatható a gyerekek hosszabb idejű kórházi tartozkodása következtében.

A fenti tények ismét ráirányították a figyelmet az örökbefogadásra, illetve a gyermekvédelmi rendszer hiányosságaira, annak elégtelen működésére. Annak ellenére, hogy az elmúlt években több civil szervezet⁸ is felhívta a kormányzat figyelmét arra, hogy elnehezít a 12 éven aluli gyerekek nevelőszülői elhelyezése – a csecsemő- és kisgyermekkorúaké különösen kirívóan –, azóta sem történt érdemi változás.

A kormányzat a fent érintett társadalmi problémára, illetve a gyermekvédelmi rendszer súlyos működési nehézségeire elsősorban a titkos örökbefogadás szabályainak módosításával válaszolt. A jogalkotó akként módosította a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:127.§ (1) bekezdését, hogy nincs szükség az örökbefogadáshoz annak a szülőnek a hozzájárulására, aki gyermekét közvetlenül a gyermek születését követően az egészségügyi intézményben hagyja, és hat héten belül ő vagy a gyermek más hozzátartozója a gyermekért nem jelentkezik, illetve ilyen irányú nyilatkozatot sem tesz a zárójelentés kiadását követő hat héten belül. Jogszabályainkban nem szerepel a gyermekelhagyás fogalma, nincs egyértelmű, általánosan elfogadott meghatározása, és a statisztikai adatgyűjtésünkben sem jelenik meg. Az egyes országok két meghatározást használnak az elhagyás („abandonment”) fogalmára. *Nyílt elhagyás* esetén az anya, akinek a kiléte ismert, úgy hagyja hátra gyermekét, hogy egyértelművé teszi: nem akarja vagy nem tudja vállalni a szülői felelősséget. *Tikos elhagyás* esetén az anyát nem lehet azonosítani, de magával az elhagyással jelzi, hogy a szülői felelősséget nem vállalja. A magyar jogrendben jogi értelemben vett elhagyott gyermek azonban nincs, a gyermeknek ugyanis feltétlen joga van a védelemre, s ezért minden gyermek vagy szülői felügyelet, vagy gyámság (gyermekvédelmi gyámság) alatt áll.

Az utóbbi évek magyar statisztikai adatai szerint mintegy kétezer gyermek várja, hogy örökbefogadói családba kerüljön, továbbá mintegy háromezer örökbe fogadni szándékozó, arra alkalmasnak minősített személy szeretne gyermeket örökbe fogadni. Hogy

miért nem kerülnek mégis a gyermekek örökbefogadói családba, annak az az egyik oka, hogy az örökbe fogadni szándékozók jellemzően három év alatti, egészséges gyermeket szeretnének családjukba fogadni, miközben az örökbe adható gyermekeknek csupán mintegy tíz-tizenkét százaléka három év alatti.⁹

Azt a társadalmi és gyermekvédelmi problémát, amit a kórházban „hagyott” csecsemők és kisgyerekek jelentenek, önmagában a titkos örökbefogadás jogi szabályozásának 2024. évi módosítása nem oldhatja meg. A tanulmány célja, hogy elemezze és értékelje a gyermeki jogok oldaláról egyrészt az örökbe fogadni szándékozó személyekkel szemben támasztott feltételeket, másrészt a Ptk. 2024. július 1-jével megváltozott, a kórházban hagyott csecsemőket érintő titkos örökbefogadás szabályait, majd röviden kitérjen arra, hogy vélhetően miért „találnak” nehezen egymásra a kórházban hagyott gyerekek és az örökbe fogadni szándékozók, s végül javaslatot tegyen néhány kérdésben a szükséges változtatási irányokra.

AZ ÖRÖKBEOFOGADÓ SZEMÉLY ALKALMASSÁGA

Az örökbefogadás alapvető szabályait ma a Ptk. Családjogi Könyve (a továbbiakban CSJK) szabályozza, amelybe jellemzően beépültek a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény örökbefogadásra vonatkozó, korábbi rendelkezései is. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az sem, hogy az örökbefogadás nemcsak jogi kérdés, hiszen meghatározzák más, nem jogi tényezők is, így különösen az örökbe fogadni szándékozó és az örökbefogadásra váró gyermek érdeke, személyisége, a köztük kialakítható jövőbeli családi kapcsolat, az örökbefogadás motivációja¹⁰ – ezek befolyásolhatják a kórházban hagyott csecsemők sorsát is.

A CSJK az örökbefogadás céljaként a rokoni (családi) kapcsolat létesítését és a családi nevelést emeli ki. Az örökbefogadás célja azonban árnyaltabb azoknak a traumatizált gyerekeknek az esetében, akiket a gyámhatóság hatósági intézkedéssel (pl. nevelésbe vétellel) kiemelt a vér szerinti családjukból, majd ezt követően örökbefogadással válnak más személyek családtagjává, mint azoknál a gyerekeknél, akik rokoni, házasársi örökbefogadással kerülnek egy teljesebb családba, miután korábban is megfelelő családi nevelésben, gondoskodásban részesültek. Az örök-

AZ UTÓBBI ÉVEK MAGYAR STATISZTIKAI ADATAI SZERINT MINTEGY KÉTEZER GYERMEK VÁRJA, HOGY ÖRÖKBEOFOGADÓI CSALÁDBA KERÜLJÖN, TOVÁBBÁ MINTEGY HÁROMEZER ÖRÖKBE FOGADNI SZÁNDÉKOZÓ, ARRA ALKALMASNAK MINŐSÍTETT SZEMÉLY SZERETNE GYERMEKET ÖRÖKBE FOGADNI

befogadás sikerességét garantálja az is, ha az örökbefogadók reális képpel rendelkeznek az örökbe fogadás előtt álló gyermekről. A probléma ugyanis akkor jelentkezik, ha nem jól ismerik fel a gyermek szükségleteit, továbbá olyan túlzott elvárásokkal lépnek fel, melyek a gyermek érdekével ellentétesek. Bár a CSJK a gyermeket illetően a kiskorúságon kívül más feltételt nem állapít meg, mégis

fontos, hogy a gyámhatóság vizsgálja a gyermek egészségi állapotát, a fejlődését befolyásoló betegségeit, a személyiséggel kapcsolatos tényezőket, és minderről tájékoztassa az örökbe fogadni szándékozót.¹¹

Az örökbefogadói korkülönbség és az örökbefogadásra való felkészítés

Örökbefogadó a CSJK rendelkezései szerint az a 25. életévét betöltött, cselekvőképes személy lehet, aki a gyermeknél legalább tizenhat és – főszabály szerint – legfeljebb negyvenöt évvel idősebb, valamint személyisége, körülményei alapján alkalmas a gyermek örökbefogadására. A CSJK -t is módosító 2020. évi LXV. törvény szerint a három év feletti gyermek örökbefogadása iránti kérelem benyújtása esetén az örökbefogadás a gyermek érdekében abban az esetben is engedélyezhető, ha az örökbefogadó szülő és a gyermek között legfeljebb ötven év a korkülönbség. A változás tágabb lehetőséget biztosít az idősebb örökbe fogadni szándékozóknak, ha a gyermek betöltötte a harmadik életévét, így a törvény jogi lehetőséget ad arra, hogy például, egy négyéves, óvodáskorú gyermeket egy 53 éves személy fogadhasson örökbe. Mindazonáltal attól lehet tartani, hogy az idősebb örökbefogadni szándékozók is fiatalabb gyermeket szeretnének majd örökbefogadni, s így a jelenlegi helyzet semmit nem változik.¹² Ezt a feltételezést támasztja alá a Családbarát Központ 2024-ben kiadott, *Az örökbefogadás helyzete Magyarországon* című kutatási beszámolója¹³ is, amely szerint a jelentkezők nagy része legfeljebb hároméves korú gyermeket fogadna örökbe, mert a kötődést minél korábbi közös élmények révén szeretnék kialakítani. A hatévesnél idősebb gyermek hazai örökbefogadása változatlanul nagyon ritka annak ellenére, hogy az örökbefogadható gyermekek többsége tíz év feletti. Ezzel összefüggésben a tapasztalatok azt mutatják, hogy ha az örökbe fogadni szándékozók nyitottabbak, a gyermek korát, származását és egészségi állapotát tekintve elfogadóbbak, akkor hamarabb fogadhatnak örökbe gyermeket.

Ami a túl nagy életkori különbséget illeti, felmerül, hogy az örökbefogadó szülő képes lesz-e a gyermekről nagykorúságáig – sőt, azon túl is – gondoskodni. Az örökbefogadó magas életkora esetén a család kapcsolati hálója is vélhetően idősebb emberekből áll, és ezért a gyermeknek esetleg nem lesz esélye számára megfelelő társas kapcsolatok kialakítására.¹⁴ „Az örökbe fogadó szülő és a gyermek között megengedett korkülönbség felemelése viszont tágabb lehetőséget teremt az egyre több idősödő nevelőszülő számára is a nála nevelkedő három év feletti, nagyobbacska gyermek örökbefogadására.”¹⁵ Minden gyermeknél, de különösen a nevelőszülőnél nevelkedő nagyobb gyermeknél fontos annak pszichológus általi vizsgálata, hogy a gyermeknek milyen traumával járna a nevelőcsaládból való kiemelése, illetve, hogy van-e esélye az átgondozásnak, továbbá, hogy a gyermek képes lesz-e egy új kötődés kialakítására, a veszteség feldolgozására. A pszichológiai vizsgálatok nagy része azt állapítja meg, hogy nem javasolt a gyermek kiemelése az adott nevelőszülői családból, ha a gyermek erősen kötődik a nevelőszülőkhöz.¹⁶ Az örökbefogadó családba történő átgondozás természetesen professzionális teammunkát igényel, melyben minden szakembernek, így a nevelőszülőnek is megvan a maga szerepe a teljes folyamat során.¹⁷

Az örökbefogadók személyével kapcsolatos szakvéleményezés messzemenően gyermekvédelmi funkciót tölt be, hiszen az örökbefogadó személyiségének megismerésén keresztül lehet következtetni az örökbe fogadás stabilitására. Ennek érdekében fel kell tárnai az örökbe fogadni szándékozók egészségi, pszichikai alkalmasságát, különös tekintettel arra, hogy mi az örökbefogadással kapcsolatos motivációjuk, a gyermek nevelésével kapcsolatos elképzelésük biztosítja-e a gyermek harmonikus fejlődését, s az alkalmasságukról a gyámhatóságnak döntést kell hoznia. Az örökbefogadás a szülővé válás különös formája, ezért a leendő örökbefogadót fel kell készíteni, melynek egyik formája hazánkban a negyvenórás önkéntes tanfolyam, a másik a kötelező tanácsadás. A felkészítő tanfolyam nagyon fontos a jelentkezők szemléletformálásában, önmaguk megismerésében, a gyermek érkezésére való felkészülésben is. Az örökbefogadás sikertelenségének, azaz a felbontásának vagy – felbontás nélkül is – a szülő-gyermek kapcsolat kiüresedésének, sok más ok mellett, gyakran a nem megfelelő felkészítésben keresendő az oka, azonban sajnálatos módon 2020 óta már nem kötelező a felkészítő tanfolyamon való részvétel, amely változást a jogalkotó az örökbefogadások felgyorsításának céljával indokolt. Ez a változás

álláspontom szerint semmilyen módon nem szolgálja a gyermek legfőbb érdekét, ugyanis nem gyorsítja fel az érintettek egymásra találását, ugyanakkor az örökbefogadások kapcsán felmerülő problémák gyakoriságát és súlyosságát, sőt, az örökbefogadások felbontásának az esélyét erősen megnövelheti.¹⁸ *Az örökbefogadó szülői feladatokra való tudatos felkészülése nem lehet az állam által opcionálisként felkínált lehetőség.* Ezért fennáll a veszélye annak, hogy épp azok nem vesznek részt a tanfolyamon, akik a leginkább tájékozatlanok, akiknek a legnagyobb szüksége volna egy csoportos helyzetben megélhető szemléletváltozásra. Sajnálatos módon a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) ezirányú adatgyűjtést nem végez. Az utánkövetési vizsgálatok¹⁹ is arra engednek következtetni, hogy sokkal sikeresebb az örökbe fogadás, ha reális elképzelésekkel, felkészülten vágnak bele a leendő szülők. Ezért indokoltnak tartjuk a kötelező tanfolyam ismételt jogszabályi előírását.

Az egyedüli örökbefogadás

Gyakran elhangzó kérdés, hogy a hagyományos, házasságon alapuló és a nem hagyományos, „alternatív” családmodellek egyformán „jók”-e, azaz egyformán alkalmasak-e arra, hogy a társadalom alapjai legyenek, illetve, hogy megalapozhatnak-e egy gyermek örökbefogadására irányuló eljárást. A család fogalma talán soha nem volt ennyire a politikai, erkölcsi és jogi viták kereszttüzében, mint manapság. A társadalmi változások okán a házasság és a család intézménye egyre kevésbé feltételezi

egymást, ezért a család fogalma nem szükségszerűen alapul a házasság fogalmán.²⁰ A család fogalmáról való társadalmi diskurzus során nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a család fogalma nem lehet kirekesztő. A CSJK az örökbefogadásnak két formáját is ismeri, *a közös gyermekké fogadást és az egyedüli örökbefogadást.* Bár közösen örökbefogadni gyermeket csak egy (különnemű felekből álló) házaspár tud, egyedüli örökbefogadásra minden arra alkalmas személy jogosult, függetlenül szexuális irányultságától vagy családi állapotától (tehát akár egy élettársi vagy bejegyzett élettársi, sőt, házastársi kapcsolatban élő személy is örökbefogadhat egyénileg).

A Ptk. Családjogi Könyve 2013-ban azt rögzítette, hogy a *házastársakat előnyben kell* részesíteni az egyedülállókkal szemben. A gyakorlatban az egyedüli örökbefogadók már ekkor is csak abban esetben kerülhettek sorra, ha az adott megyei vagy fővárosi örökbefogadási nyilvántartásban nem volt olyan há-

zaspár, aki az adott gyermeket örökbe fogadná, majd később már vizsgálni kellett azt is, hogy az országos örökbefogadási nyilvántartásban²¹ nincs-e olyan házaspár, aki örökbe fogadná az adott gyermeket. 2021. március 1-jétől a gyermekvédelmi szakmai rendelet²² is rögzíti a gyakorlatban már alkalmazott preferencia-sorrendet. Ezért az egyedülállók számára a várakozási idő talán még annál is több lehet, mint amire egy átlagos örökbefogadó pár számíthat.

A ma hatályos CSJK szerint gyermeket – a rokonok és a szülő házastársa általi örökbefogadás kivételével – *csak házastársak fogadhatnak örökbe*, egyedül örökbe fogadni szándékozók csupán különös méltánylást esetben. Az örökbefogadás pillanatában fennálló családi állapotnak tehát – ami az örökbefogadást követően, természetesen, meg is változhat – kiemelt jelentőséget tulajdonít a jogalkotó. Ennek a szabályozásnak az indoklása az, hogy a házastársak általi örökbefogadás „a gyermek számára legmegfelelőbb, legnagyobb jogi és érzelmi biztonságot nyújtó gondoskodási forma”. Nincs még vizsgálati eredmény ugyanakkor arról, hogy a házasságban eltöltött évek jobban megalapozzák-e az örökbefogadás sikerességét, mint egy tartós együttélési forma.²³ A Gyvt. értelmében a gyermek és ifjúságpolitikaért felelős miniszter különös méltánylást érdemlő esetben járulhat csak hozzá az egyedül örökbe fogadni szándékozó személy örökbefogadásra való alkalmasságának megállapításához. Ezzel a magyar jogi hagyományokkal nem bíró elem került be a hazai örökbefogadás szabályozásába. A miniszter a hozzájárulása megadásánál a gyermek érdekét mérlegeli, és különösen figyelemmel kell lennie Magyarországi Alaptörvénye XVI. cikk (1) bekezdésében foglaltakra [Gyvt. 101. § (6) bek.]. Az eddigi tapasztalatok szerint az azonos nemű felek közötti párkapcsolatban élők kérelmei el sem jutnak a miniszterhez, mert a gyámhatóságok lebeszélnek az ilyen kérelmezőket a kérelem benyújtásáról, vagy alkalmatlanságot megállapító döntést hoznak. Álláspontom szerint az *örökbefogadás lehetőségének házaspárookra korlátozása a tényleges örökbefogadók számát csökkenti*, ezzel pedig számos gyermeket elzár attól, hogy családra leljenek, illetve azzal a veszéllyel is jár, hogy a házaspárok által elutasított gyermekeket csak külföldön fogadják örökbe, vagy bent maradnak a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében. A korábbi tapasztalatok szerint a legtöbb esetben egyedülálló szülők vállalták az idősebb, a súlyos vagy tartós betegséggel küzdő, netán fogyatékossgal élő, traumatizált, illetve sok esetben roma származású gyermekek örökbefogadását.

HA AZ ÖRÖKBE FOGADNI SZÁNDÉKOZÓK NYITOTTABBAK. A GYERMEK KORÁT, SZÁRMAZÁSÁT ÉS EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁT TEKINTVE ELFOGADÓBBAK. AKKOR HAMARABB FOGADHATNAK ÖRÖKBÉ GYERMEKET

A KSH nem közli elkülönítve az alkalmas házaspárok és az egyedülállók számát, valamint az általuk örökbefogadott gyermekek számát sem.²⁴ A KSH-tól egyedi adatigényléssel kikért adatok alapján a Hinta-terv Gyermekjogi Alapítvány²⁵ éves jelentései szerint míg 2021 előtt az egyedül örökbefogadók aránya 6,7% volt, ugyanez 2022-ben már csak 1,8%. 2015-ben negyvenhárom, 2016-ban ötven, 2019-ben hetvenegy egyedülálló személy fogadott örökbe gyermeket, 2023-ban azonban már csak huszonegy. Emellett csökkent az alkalmassági határozattal rendelkező egyedülállók száma is: a mintegy háromszáz-as létszám 2022 végére kétszázhatvanra csökkent.

Az örökbefogadási alkalmassági vizsgálaton, ahol a jelentkező örökbe fogadni szándékozók körülményeit, egészségi állapotát, pszichés felkészültségét méri fel, a szexuális orientációt nem vizsgálhatják, ennek ellenére számos esetben találkozhatunk hátrányos megkülönböztetéssel.²⁶ Az elmúlt években az egyik alkalmassági ügyben a Fővárosi Törvényszék megsemmisítette a gyámhatóság elutasító határozatát, és új eljárásra kötelezte egy homoszexuális kérelmező ügyében, akinek örökbefogadásra való alkalmasságát a gyámhatóság a területi gyermekvédelmi szakszolgálat és a pszichológus támogató véleménye ellenére elutasította. A gyámhatóság szerint az örökbe fogadni szándékozó szexuális irányultsága miatt kétséges, hogy az illető a gyermek „*optimális lelki, erkölcsi, értelmi és érzelmi fejlődéséhez*” megfelelő környezetet tudna-e biztosítani. A bírósági ítélet hangsúlyozza: gyámhatóság nem hivatkozhat a jogszabályban nem szereplő kizárási okra (a kérelmező szexuális irányultságára), és köteles egyéniesített vizsgálatot folytatni. *A bíróság kimondta továbbá, hogy a gyámhatóság az elutasító határozattal szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést valósított meg.* A gyámhatóság azonban megismételt eljárásban ismét elutasította a kérelmet, s azzal érvelt, hogy fennáll a kockázata, hogy a kérelmező nem tud kellő védelmet biztosítani a „*külső ítélkező magatartásból adódó hatások ellen*”.²⁷

Álláspontom szerint hipotetikus, jövőbeni kockázatokra hivatkozva nem utasítható el az örökbefogadási kérelem, azonban jogalkalmazóként az egyedülként történő örökbefogadás és az egyedülállóság kategóriáit meg kell különböztetni, és kizárólag az egyedülként történő örökbefogadási szándékot lehet figyelembe venni.²⁸ *„A hazai bíróság gyakorlata egyértelmű abban a tekintetben, hogy a hatályos szabályozás szerint nem alapozza meg sem a kérelem visszautasítá-*

sát, sem a felperes alkalmatlanságát, önmagában az a körülmény, hogy az élettársi kapcsolatban álló felperes alkalmassága megállapítását egyedülként kéri. Az örökbefogadásra való alkalmasság tárgyában folyó eljárás érdemére tartozik az, hogy a felperes felvállalt, és a hatóság előtt is kinyilatkoztatott élettársi kapcsolata, további egyéb körülményei miatt alkalmas-e az örökbefogadásra.”²⁹

A gyámhatóság döntése a fent említett ügyben teljes mértékben szembemegy a nemzetközi gyakorlattal is.³⁰

A KÓRHÁZBAN HAGYOTT CSECSEMŐKET ÉRINTŐ SZABÁLYOK AZ ÖRÖKBEFOGADÁS ÚJ FELTÉTELRENDSZERÉBEN

A 2024. évi XXIX. törvény³¹ egyik célja, a törvényjavaslathoz fűzött indokolás szerint „a kórházban hagyott újszülött gyermekek örökbefogadási folyamatának a felgyorsítása”, aminek érdekében több törvény módosítására is sor került. Ennek megfelelően módosultak a Ptk.-nak és a Gyvt.-nek az örökbefogadásra és szülői felügyeletre vonatkozó rendelkezései is.

A kórházban hagyott csecsemők helyzetének rendezése érdekében – az inkubátorba helyezett gyermekek analógiájára – azt a szülői ráutaló magatartást veszi figyelembe a jogalkotó, mellyel gyermekét hátrahagyva távozik a kórházból, majd nem tesz lépéseket, hogy a gyermekkel a kapcsolatot felvegye. A kapcsolatfelvétel – álláspontom szerint – lehet személyes kórházi látogatás, illetve olyan – 2025. január 24. napjától már nem az egészségügyi intézmény, hanem a gyámhatóság felé tett – nyilatkozat, miszerint a szülő a csecsemőt el kívánja vinni. Ha a gyermekért az anya vagy a gyermek más hozzátartozója hat héten belül nem jelentkezik, a gyermek örökbe fogadható. Erre tekintettel is erősen aggályos, hogy a két esetkör (inkubátorban hagyott, illetve kórházban otthagyt csecsemő) azonos megítélés alá esik a jogalkotó szerint, mert míg előbbi esetben az anya (szülő) személye ismeretlen, így a gyermek közeli hozzátartozóinak a felkeresésére sem lehet kísérletet tenni, addig a kórházban hagyott csecsemők esetében az anya (szülő) személye ismert, és vélelmezhetően otthoni környezetében felkereshető, meghallgatható. Nem méltányos a szabályozás azért sem, mert nem veszi figyelembe azt az esetkört, amikor a válsághelyzetben lévő anya és családtagjai önhibájukon kívül nem tudják

felvenni a kapcsolatot a kórházban hagyott csecsemővel a „kórházban hagyástól” számított hat héten belül, vagy ha a csecsemővel rendszertelen a kapcsolatuk. Az egészségügyi intézményeket azonban nem terheli annak kötelezettsége, hogy a szülői látogatásokról „nyilvántartást” vezessenek, ezért a szülői kapcsolatfelvétel elmaradása, illetve létrejötte nehezen bizonyítható.

Ahhoz, hogy a Ptk. módosítása okozta változásokat értékelni lehessen, indokolt kitérni az örökbefogadás CSJK-ban szabályozott formáira, mert a kórházban hagyott csecsemők esetleges örökbefogadását titkos örökbefogadásként rendezi a jogalkotó.

NYÍLT ÉS TITKOS ÖRÖKBEFOGADÁS

A szülői hozzájárulás tekintetében a CSJK különbséget tesz nyílt és titkos örökbefogadás között azzal, hogy családjogi joghatásait illetően nincs különbség a kettő között, továbbá a gyermek származását mindkét formánál nyílttá kell tenni.

Nyílt az örökbefogadás, ha az örökbe fogadni szándékozó személy és a vér szerinti szülő ismeri egymást, és a vér szerinti szülő e meghatározott személy tekintetében járul hozzá gyermeke örökbefogadásához. A nyíltság segíti a vér szerinti szülő „gyász-munkáját”, mert tudja, hogy gyermeke milyen család

ba kerül, továbbá az örökbe fogadó szülők jobban szembe tudnak nézni a vér szerinti szülő „jelenlétével”, és az örökbe fogadott gyermekkel is könnyebben meg tudják beszélni származását, családi kapcsolatait.³²

Titkos az örökbefogadás, ha a vér szerinti szülő olyan módon járul hozzá gyermeke örökbefogadásához, hogy az örökbefogadó

személyét és személyi adatait nem ismeri – ezt inkognitó örökbefogadásnak nevezi a szakirodalom –, továbbá, ha a szülő hozzájárulására – a CSJK által nevesített esetekben – nincs szükség, így például, akkor, ha a szülő a szülői felügyeletet megszüntető jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll, vagy akinek nevelésbe vett gyermekét a gyámhatóság örökbe fogadhatónak nyilvánította.

A szülő gyermeke nyílt vagy a titkos örökbefogadásához adott hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek születésétől számított hat héten belül – a gyermeknek a szülő vagy a gyermek más hozzátartozója által történő nevelése érdekében – visszavonhatja. A visszavonás lehetőségére a szülőt figyelmeztetni kell.

Az örökbefogadás engedélyezéséhez szükséges nyilatkozat megtétele a szülő legszemélyesebb joga, ezt a nyilatkozatot a bíróság sem pótolhatja. A Ptk. 4:127. § (1) bekezdésében sorolja fel³³ az örökbefogadáshoz szükséges szülői hozzájáruló nyilatkozat mellőzhetőségének eseteit, amelyek az örökbefogadások titkosságát eredményezik. A nyilatkozat mellőzhetőségének körét a kórházban hagyott gyermek esetével bővítette ki a jogalkotó, vagyis nincs szükség az örökbefogadáshoz annak a szülőnek a hozzájárulására, aki gyermekét közvetlenül a gyermek születését követően az egészségügyi intézményben hagyja, és hat héten belül ő vagy a gyermek más hozzátartozója a gyermekért nem jelentkezik, továbbá írásban vagy jegyzőkönyvbe foglalva nem tesz olyan tartalmú külön nyilatkozatot a gyámhatóság felé, hogy a gyermeket az egészségügyi intézményből el akarja vinni.

Álláspontom szerint egy csecsemő, kisgyerek egészségügyi intézményben hagyása, tartása nem minden esetben alapozhatja meg azt, hogy az ismert anya (szülő) ezzel a magatartásával hozzá is járul a gyermeke titkos örökbefogadásához. A szülő sokszor az elégtelen otthoni körülményei miatt nem tudja családjában gondozni a csecsemőt, állami vagy önkormányzati segítség hiányában, esetleg anyagi, egyéb szociális vagy egészségügyi problémái miatt nem tudja a kórházban maradt kisbabáját látogatni.

Az örökbefogadáshoz szükséges szülői hozzájárulás mellőzésének jogi szabályozásánál egyensúlyt kell teremteni a gyermeki és szülői jogok között, továbbá meg kell felelni a szükségesség és arányosság követelményének.³⁴ Aggályos például az, hogy az egészségügyi intézmény a gyermeket hátrahagyva távozó anyát csak zárójelentésben (egészségügyi dokumentumban) tájékoztatja a cselekménye, magatartása jogkövetkezményeiről, illetve arról, hogy a jogkövetkezmények mely esetekben nem állnak be. Ezt semmiképpen nem lehet valódi tájékoztatásnak tekinteni, s ezzel súlyosan sérülnek az anya jogai.

Az állam feladata, hogy az adott eljárásban úgy tájékoztassa az anyákat, szülőket, hogy a magatartásuk jogkövetkezményeit megértsék, és azzal kapcsolatban akár kérdéseket is feltehessenek.

A KÓRHÁZBAN HAGYOTT CSECSEMŐKET ÉRINTŐ ELJÁRÁS

Kórházban hagyott gyermek kapcsán az egészségügyi intézménynek haladéktalanul, de legkésőbb

egy munkanapon belül eljárást kell kezdeményeznie a gyermek születési helye szerinti gyámhatóságnál. A gyámhatóság – hat hét eredménytelen elteltét követően – megállapítja többek között a szülő szülői felügyeleti jogának megszűnését, a gyermek örökbefogadhatóságának tényét, s javaslatot kér potenciális örökbe fogadó szülőkre. A jogalkotó azonban nem határozza meg, hogy a kórházban hagyott csecsemő számára meddig kell örökbefogadni szándékozókat keresni, ami jogbizonytalanságot eredményez. Az ily módon elindult örökbefogadási eljárást többek között akkor kell megszüntetni, ha nincs a

gyermek örökbefogadására jelentkező személy. Ekkor az iratok átételét követően már a lakóhely szerint gyámhatóság vizsgálja a csecsemő hazagondozási esélyeit, vagy esetleges veszélyeztetettségét, s ennek ismeretében hozza meg a gyermek érdekében a szükséges intézkedéseket, így például elrendeli a védelembé vételét, vagy engedélyezi a családba fogadását, vagy indokolt esetben nevelésbe veszi és nevelőszülőnél helyezi el.

De miért nem találunk egymásra a kórházban hagyott csecsemők és az örökbefogadni szándékozók? Erre pontosabb válasz akkor lenne adható, ha a belügyi tárca részletesebb adatokat közölne a kórházban hagyott csecsemőkről; arról, hogy a gyerekek milyen családból származnak, miért hagyták őket a kórházban, milyen egészségi állapotban vannak. A hazai gyermekvédelmi szakellátás rendszerében több kutatás³⁵ szerint felülreprezentáltak a roma gyerekek; annak ellenére megállapítható ez, hogy a rendszer – indokolatlanul – nem gyűjt a származásra vonatkozó adatokat. Ebből következik, hogy amennyiben egy örökbefogadni szándékozó a jelentkezéskor nem zárkózik el attól a lehetőségtől, hogy roma gyermeket fogadjon örökbe, akkor nagy valószínűséggel roma gyermeket fognak felajánlani számára. Egy 2015-ben készült tanulmány³⁶ szerint az örökbefogadásra jelentkezők majdnem hetven százaléka zárta ki, hogy roma gyereket vállaljon, s feltételezhető, hogy ez nem változott, vagyis a kórházban hagyott csecsemők örökbefogadásának egyik gátló tényezője is a gyermekek származása lehet. Roma gyerek örökbefogadó szülőjének lenni mást is jelent, mint gyermeket nevelni: az örökbefogadás és a romaság kérdésében is felkészültnek kell lenniük, ami fokozottan tudatos szülői hozzáállást kíván. Feladatuk megismertetni a gyermeket a származásával és kísérni, támogatni őt az egyéni érdeklődésének, nyitottságának megfelelően.³⁷

A másik ok, ami magyarázhatja a kórházban maradt csecsemők magas számát, hogy az örökbefogadásra váró párok nagy része egészséges gyereket vállalna csak, miközben sok gyereket már magzati korban is rengeteg negatív, egészségkárosító hatás ér. Ezért is indokolt lenne az örökbe fogadni szándékozók kötelező képzésének ismételt bevezetése, hogy az érintettek megismerjék önmagukat, és fel tudják mérni, hogy kit tudnak elfogadni és kit nem. Az örökbefogadható gyerekek közül mintegy ötszáz számít fogyatékosnak az elmúlt években, ami a gyerekek tizenhét százalékát jelenti. A statisztikák szerint azonban évente csak mintegy húsz fogyatékos gyermeket fogadnak örökbe, őket is jellemzően nemzetközi örökbefogadáson keresztül. A kórházban hagyott csecsemők között is magas arányban lehetnek a sérült gyerekek; elképzelhető, hogy a saját szüleik is a sérültségük miatt nem vállalják a gondoskodást róluk. Feltehető, hogy a kórházban hagyott, illetve ritkán látogatott csecsemők családját sok esetben szegénység, munkanélküliség sújtja, és a gyermekek hazavitelét gátolják a rossz lakáskörülmények. A gyermekeket kórházban hagyó anyák talán egyedülállók, depresszióval, drogfüggőséggel küzdenek, prostitúcióban élnek, a fogamzás szabályozással és a terhességmegszakítással kapcsolatos ismereteik pedig hiányosak lehetnek.

A fenti feltételezések alapján arra lehet számítani, hogy a jelenleg kórházban gondozott mintegy háromszáz csecsemő nagy része nem fog örökbefogadói családba kerülni, a nevelésüket a gyermekvédelmi rendszernek kell biztosítania. De hol helyezze el őket a rendszer, amiből legalább kétezer nevelőszülő hiányzik, illetve egyre kevesebb nevelőszülő vállal csecsemőkorú gyermeket? A szakma előregedőben van, az ötezernyolcszáz nevelőszülő nagy része 50 év feletti és szolgáltatáshiányos kistélepeken él.³⁸ A nevelőszülőség nem vonzó annak ellenére sem, hogy az elmúlt években emelkedett a nevelőszülőknek járó díj és a gyerekek után kapott nevelési ellátmány összege is. A nevelőszülők számának elégtelensége miatt is ma mintegy ezer-ötszáz tizenkét év alatti gyermek él gyermekotthonokban. Bő tíz évvel ezelőtt huszonegyezer gyermek és fiatal felnőtt volt a gyermekvédelmi szakellátásban, most huszonnégyezer, s ezen belül huszonegyezer a kiskorú, azaz 18 év alatti. A 0–2 éves korosztályba tartozók létszáma is megduplázódott, ma már mintegy háromezer ilyen korú gyermek él az állami gyermekvédelmi rendszerben.

Azt a társadalmi problémát tehát, amit a kórházban hagyott csecsemők és kisgyerekek jelentenek, önmagában az örökbefogadás szabályainak változása nem oldotta meg, hiszen nem várható, hogy valamennyiüknek örökbefogadó családot lehet találni, miközben újabb csecsemők, gyerekek maradhatnak a kórházakban, akiknek az alapvető jogai súlyosan és elhúzódóan sérülnek. Az Országos Kórházi Főigazgatóság 2025 januárjában közzétett tájékoztatása 260 kórházban maradt, egészségügyi intézményben gondozott csecsemőről számol be. A hangsúlyt a megelőzésre, a korai segítségnyújtásra kell helyezni, tehermentesítve ezzel is a nevelőszülői, gyermekotthoni ellátást, mert mindaddig, amíg a szakemberek úgy ítélik meg, hogy a gyermek érdekét mindekelőtt a vér szerinti családban való nevelkedés szolgálja, a szociális munka eszközeivel támogatni kell a nehéz helyzetbe került családokat, illetve el kell juttatni a szülőket a megfelelő szakemberekhez, elérhetővé kell tenni számukra mindazon szolgáltatásokat, amelyek révén képessé válhatnak a krízis megoldására.

A CSECSEMŐK CSALÁDJÁT ÉRINTŐ EGYES GYERMEKVÉDELMI SZOLGÁLTATÁSOKRÓL

A kórházi szociális munka nem újdonság a hazai egészségügyi ellátórendszerben, illetve a gyermekvédelmi rendszerben sem, azonban fontos az is, hogy

minél szélesebb körben váljon ismertté a szociális munka ezen területe.³⁹ A család- és gyermekjóléti központok által biztosított gyermekvédelmi kórházi munka szociális munka célja többek között az, hogy a nőgyógyászati-szülészeti osztályon a szociális válsághelyzetben lévő anyának és gyermekének segítséget nyújtson a gyermeket veszélyeztető tényezők megelőzésében, megszüntetésében.

A gyermekek legfőbb érdekét elsősorban az szolgálná, ha a kórház mint észlelő-jelzőrendszeri tag elsősorban nem a gyámhatóságot, hanem a *kijelölt család- és gyermekjóléti központot mint szolgáltatót értesítené*. A jelzést követően a járásban működő család- és gyermekjóléti központ kórházi szociális munkása, bevonva a kórházi és területi védőnőt, gyermekorvost, a kórházi szociális szakembert, mérlegelné, hogy a gyermek nevelkedhet-e a vér szerinti családjában, illetve a család, a gyermek hátrányos és veszélyeztetett helyzetére figyelemmel milyen, a családi nevelést segítő pénzbeli vagy személyes támogatásra

van szükség. Ha a mérlegelés eredménye az, hogy az adott gyermek nem nevelhető a saját családjában, akkor hatósági intézkedésekre (például gyámrendelésre, ideiglenes hatályú elhelyezésre, családba fogadásra, nevelésbe vételre) kell javaslatot tenni, illetve segíteni kell az anyát (szülőt), ha szabad elhatározásából hozzájárul a gyermeke esetleges nyílt vagy titkos örökbefogadásához. Álláspontom szerint továbbá a család- és gyermekjóléti központok által biztosított gyermekvédelmi kórházi szociális munka megfelelő ellátásához egy új, önálló munkakör, ún. „kórházi szociális segítő” munkakör bevezetése is indokolt, ami biztosítani tudná, hogy a jelenlét stabil és állandó legyen, ez ugyanis a mostani – jellemzően heti pár órá – kórházi jelenlétről nem mondható el.

A kórházban maradt csecsemők anyja, illetve családja vélhetően válsághelyzetben van, és ehhez mértén kell támogatást biztosítani számukra. A minden településen jelen lévő család- és gyermekjóléti szolgálat feladata a várandós anya tájékoztatása az őt és a magzatot megillető jogokról, támogatásokról és ellátásokról, valamint az örökbeadás lehetőségéről. Indokolt lenne kiegészíteni a család- és gyermekjóléti szolgálatok tájékoztatási kötelezettségét abban a tekintetben is, hogy milyen jogkövetkezményekkel jár, ha az anya a csecsemőjét kórházban hagyja, és sem ő, sem más hozzátartozó hat héten belül nem viszi el, és ilyen irányú nyilatkozatot sem tesz. Ugyanakkor a válsághelyzetben levő várandós anya jellemzően titokban akarja tartani terhességét, ezért nem is keresi fel a család- és gyermekjóléti szolgálatot. A szolgálat kiemelt feladatává kell tenni, hogy *az ilyen helyzetben levő anyákat felkutassa és támogassa.*

Az örökbeadással kapcsolatos információkra a szülők különbözőképpen reagálnak. Sok szülő sokáig haragos, ellenséges, de végül hajlandó beismerni, hogy képtelen a gyermekéről gondoskodni. Természetesen a gyermek „elvesztésének” érzelmi fázisai változnak, a tagadástól az alkudozáson és depresszióig át az elfogadásig, oda és vissza. A szülők büntudattal küzdhetnek vagy depresszióssá válhatnak attól, hogy nem képesek a szülői szerep ellátására. A családból kiemelt gyermekek szülei pedig sok esetben passzívak, a gyámhatóság tájékoztatása után ritkán hajlandók gyermekükről ismeretlen személy javára „lemondani”, vagyis hozzájárulni a gyermekük örökbefogadásához. Miközben a gyermekük nevelését nem vállalják, mégis azt a képet kívánják közvetíteni, hogy ké-

szen állnak rá, és alkuba próbálnak bocsátkozni; az örökbeadást a jogaik megtagadásának érzik. A vér szerinti szülőt „partnerként” megnyerni a gyermek érdekében igen nehéz, de nem lehetetlen. Miért nem szóltak előre? – kérdezik világszerte azok a nők, akik hangot adnak az örökbeadással kapcsolatos élményeiknek. Álláspontom szerint a vér szerinti szülőket tájékoztatni és segíteni kell, továbbá adott esetben fel kell őket készíteni az örökbeadással kapcsolatos döntéshozatalra.⁴⁰

Fontos lenne a „csecsemőelhagyások” megelőzése érdekében az is, hogy a kórházi szakemberek felkészítést kapjanak azokra a kritikus helyzetekre, amikor a szülőnek el kell mondani, hogy a gyereke beteg, fogyatékossgal született, illetve olyan helyzetekre, amikor érzékelhető, hogy egy krízisben lévő anya fog szülni, aki valószínűsíthetően ott fogja hagyni a csecsemőjét a kórházban.

S végül szót kell ejteni az *örökbefogadást közvetítő közhasznú civil szervezetekről* (a továbbiakban: civil szervezetek) is,⁴¹ amelyek kérelemre, részben a válsághelyzetben lévő várandós anyákat segítik, részben

a gyermekek nyílt örökbefogadását segítik elő. Ezért kiemelten fontos, hogy a civil szervezetek és szolgáltatásaik ismertek legyenek a várandós anyák, a vér szerinti szülők előtt. A szolgáltatás célja, hogy a válsághelyzetben lévő várandós anya, illetve a szülő kapjon meg minden lehetséges pszichoszociális segítséget az újszülött gyermeke neveléséhez, vagy ha ez nem lehetséges, akkor kapjon segítséget a legmegfelelőbb döntés meghozatalához,

illetve a krízishelyzetből való felgyógyuláshoz, örökbefogadásnál pedig a gyermekétől való elválás gyászának feldolgozásához. A civil szervezet krízistanácsadást és segítségnyújtást is végez. Ha a várandós anya családok átmeneti otthonában (anyaotthonban) biztosított ellátást kíván igénybe venni, akkor a civil szervezet megszervezi az ahhoz való hozzájutást, aminek érdekében együttműködik a családok átmeneti otthonaival. A terhességét eltitkoló válsághelyzetben lévő várandós anyát, valamint a szülést követően az anyát és a gyermeket, kérelmükre, bármely családok átmeneti otthonának be kell fogadnia, azonban az elégtelen férőhelyszám miatt a várakozási idő hosszú, és csak rövid ideig (12 hónap) vehető igénybe az ellátás. Elengedhetetlen álláspontom szerint az is, hogy az ellátáshoz kapcsolódjon egy jól működő kiléptető rendszer is, ún. „félutas ház” program, amelynek keretében az anyák a lakhatás biztosí-

tásán túl – például önkormányzati bérletben, jól lehet abból igen kevés van – komplex ellátást, azaz szociális, pszichológiai, életvezetési és jogi tanácsadást is kapnak.

Ha a gyermek családba gondozása nem járt sikerrel, és a várandós anya, illetve a szülő a nyílt örökbefogadás mellett dönt, a közhasznú szervezet megszervezi az örökbe fogadandó gyermek és az örökbefogadók kapcsolatfelvételét.

ÖSSZEGZÉS

A Gyermek jogairól szóló ENSZ egyezmény 20. cikke kimondja, hogy „minden olyan gyermek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg a környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére”, azonban ez a védelem hazánkban elégtelen, különösen a három éven aluli gyermekek esetében, és ezt a törvénytörő állapotot meg kell szüntetni. Ennek érdekében a nevelőszülőket fel kell készíteni a csecsemőkorú gyermekek ellátására, magasabb nevelőszülő díj mellett, továbbá meg kell erősíteni a védőnői hálózatot is, mert a nevelőszülői tanácsadók mellett ők segíthetnék a nevelőszülőket.

A magyar gyermekvédelmi szakellátás rendszerének hozzáigazítása a társadalmi szükségletekhez komoly kihívást jelent; a jelenlegi helyzetben sérülnek a gyermekjogok, az állam intézményvédelmi kötelezettsége pedig nem teljesül. Ha minden rendben is lenne a rendszer működésével, vagyis a nevelőszülők létszámának emelkedése mellett megerősítésre kerülnének a családokat segítő szolgáltatások, több férőhely lenne a családok átmeneti otthonaiban (az anyatthonokban), gyarapodna a bérletállomány, és emelkedne a családi pótlék összege is, a fő kérdés továbbra is az maradna: hogyan lehet megelőzni, hogy csecsemők maradjanak a kórházakban. De ehhez jól kéne ismernünk a csecsemők és családjaik életútját is. Elengedhetetlen, hogy a válsághelyzetben levő anyák, illetve családok megkapják a megfelelő tájékoztatást és felkészítést részben a jogaikról, az őket megillető szolgáltatásokról, ellátásokról, részben a nyílt vagy titkos örökbefogadás feltételeiről, hogy ennek ismeretében felelősségteljes döntést tudjanak hozni a gyermekük további sorsáról, ami a kórházban hagyott csecsemők esetében vélelmezhetően elmaradt.

Álláspontom szerint az állam feladata az anyákat és a családokat támogató komplex pszichoszociális, prevenciós intézkedések és támogatások bevezetése, megerősítése annak érdekében, hogy a krízishelyzetek megelőzhetőek legyenek, s a gyermekek családjukban nőhessenek fel.

JEGYZETEK

1. CSATÁRI Dóra Flóra: Lehet, hogy a melegek ellehetetlenítése a cél, de nem csak ők járnának rosszul az örökbefogadási szigorítással, *Telex.hu*, 2020. november 18., <https://telex.hu/belfold/2020/11/18/egyedulalloszulo-orokbefogadas-torvenymodosito-javaslat-lmbtq-szigoritas-ellehetetlenites>. Lásd továbbá a Gyermekjogi Civil Koalíció nyilatkozatát: A Gyermekjogi Civil Koalíció állásfoglalása az örökbefogadás új szabályairól, 2020. november 25., <https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/a-gyermekjogi-civil-koalicio-allasfoglalasa-az-orokbefogadas-uj-szabalyairol/>.
2. 2025. januárjában 260 csecsemő volt egészségügyi intézményekben az Országos Kórházi Főigazgatóság által közölt információk szerint. Ez azt is jelenti, hogy 2024. szeptembere óta nem csökkent jelentősen a szülők lemondása miatt a kórházakban hagyott csecsemők száma, amit akkor 280-300-ra tettek. Lásd: MOLNÁR Zoltán: Még mindig 260, kórházban hagyott csecsemő van az anyátlan kórtermekben, *Telex.hu*, 2025. január 8., <https://telex.hu/belfold/2025/01/08/korhazban-hagyott-csecsemok-szama-nepszava-meg-mindig-260>.
3. Az egyes országok jogrendszerében az örökbefogadás joghatása is eltérő lehet, vagyis, hogy az örökbefogadás megszünteti-e az örökbefogadott és a vér szerinti szülők közötti kapcsolatot (teljes hatályú örökbefogadás), avagy sem (részleges hatályú örökbefogadás), ami alapvetően érinti a szülő-gyermek kapcsolatot.
4. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által elfogadott 14. számú Átfogó Kommentár tölti ki tartalommal, amely szerint gyermek „legfőbb érdeke” mint elv három síkon értelmezhető. Először is, a gyermeknek alanyi joga van arra, hogy a legfőbb érdekét elsődleges szempontként értékeljék. Másodszor alapvető értelmezési alapelv, hogy ha egy jogi rendelkezés többféleképpen is értelmezhető, akkor azt a jogértelmezést kell alapul venni, amely a leghatékonyabban szolgálja majd a gyermek legfőbb érdekét. Harmadszor eljárási szabály is, mivel a gyermeket érintő döntéshozatali folyamatban értékelni kell a döntésnek az érintett gyermekre gyakorolt lehetséges negatív és pozitív hatásait, és ezt mérlegelést a bíróság vagy a hatóság döntésének indokolásában részletezni is szükséges.
5. NEMÉNYI Mária – TAKÁCS Judit: Örökbefogadás és diszkrimináció Magyarországon. *Esély*, 2015/2, 67–96.
6. VISONTAI SZABÓ Katalin – BENYUSZ Márta: A gyermek legfőbb érdekének biztosítása az örökbefogadás során, in V. Sz. K. – B. M. *A gyermek érdekének biztosítása az örökbefogadás során*, Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2023, 319–320, <https://doi.org/10.47079/2023.bmvuszk.gyermek.8>.
7. Lásd VISONTAI SZABÓ–BENYUSZ (6. vj.) 315.
8. A Gyermekjogi Civil Koalíció nyilatkozata a három év alatti, kényszerűen az egészségügyi rendszerben elhe-

- lyezett gyermekek sorsáról, Budapest, 2023. november 3., https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/aktualis/nyilatkozat-a-3-ev-alatti-gyerekek-elhelyezeserol/?fbclid=IwY2xjawGEZSdleHRuA2FlbQIxMAABHR_tNRUvzNo7bREMIGU96jzOIPqWfTmPFiXWG6OugJsf6PdSo3G u6qNrmg_aem_eRps6iEtor4Bxix9OOrCwA.
9. KATONÁNÉ PEHR Erika: A gyermek érdeke az örökbefogadás új jogi környezetében. A gyermekközpontú örökbefogadás követelménye, *Családi Jog*, 2020/3, 1.
 10. LÁPOSSY Attila – TASI Katalin: Joggal mérlegelve. A gyermekközpontú örökbefogadási eljárás követelményei az ombudsmani gyakorlat tükrében, *Családi Jog*, 2018/4, 16–22.
 11. KATONÁNÉ PEHR Erika: Az örökbefogadás céljának történeti aspektusai az egyetemes és a magyar jogi kultúrában, *Családi Jog*, 2023/2, 6.
 12. Lásd KATONÁNÉ PEHR (9. vj.) 2.
 13. Családbarát Központ: Az örökbefogadás helyzete Magyarországon, 2024. július 30., <https://www.csalad.hu/csaladban-elni/az-orokbefogadas-helyzete-magyarorszagon0730>.
 14. KATONÁNÉ PEHR Erika: Néhány gondolat az örökbefogadás megváltozott jogi környezetéről, *Családi Jog*, 2013/4, 13.
 15. Lásd KATONÁNÉ PEHR (9. vj.) 3.
 16. Lásd: Örökbefogadás kapcsán lépett fel az ügyészség a gyermeki jogok maradéktalan érvényesülése érdekében – a Pest Megyei Főügyészség sajtóközleménye, 2022. október 12., <https://ugyeszseg.hu/orokbefogadas-kapcsan-lepett-fel-az-ugyeszseg-a-gyermeki-jogok-maradektalan-ervenyesulese-erdekeben-a-pest-megyei-fo-ugyeszseg-sajtokozlemenye/>.
 17. VIDA Zsuzsanna: Örökbefogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében, *Kapocs*, 2003/8, 56–59.
 18. ANDRÁSI Júlia. – ITTÉS Gábor: Sikertelen örökbefogadások. Arányok és okok szakirodalmi adatok alapján, *Kapocs*, 2015/1, 14–17, https://epa.oszk.hu/02900/02943/00065/pdf/EPA02943_kapocs_2015_1_14-27.pdf.
 19. BÁTKI Anna: Örökbefogadott gyermekek érzelmregulációs és reprezentációs fejlődése, PhD értekezés, Budapest, SOTE, 2009, http://phd.sote.hu/mwp/phd_live/vedes/export/batkianna.m.pdf.
 20. LÁPOSSY Attila – SZABÓ TASI Katalin – SZAJBÉLY Katalin: A család(fogalom) és más alapjogok – alkotmányjogi megközelítésből, *Családi jog*, 2023/1, 3.
 21. A Gyer.-t is érintő, az egyes családjogi és családtámogatási kormányrendeletek módosításáról szóló 1/2025. (I. 23.) Korm. rendelet szerint 2026. január 1. napjával, a területi egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében egyetlen országos lista, azaz egyetlen szint jön létre az örökbefogadás elősegítésére Magyarországon.
 22. A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet.
 23. KATONÁNÉ PEHR Erika: Örökbefogadás, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB András – FEKETE Bálint (Családjog rovat, rovatszerkesztő: HEGEDŰS Andrea), 2018, [26]. <https://ijoten.hu/szocikk/orokbefogadas>.
 24. Központi Statisztikai Hivatal: 25.1.1.17. Örökbefogadások, örökbefogadható gyermekek és örökbefogadók száma, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/bu/szo0014.html.
 25. Lásd a Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány gyermekjogi jelentéseit: <https://hintalovon.hu/gyermekjogi-jelentesek/>.
 26. Lásd: JANECSKÓ Kata: Melegként örökbe fogadni: harc az állami embertelenséggel, *Telex*, 2022. december 23., <https://telex.hu/komplex/2022/12/23/orokbefogadas-lmbtq-melegellenesseg-pal-marton-hanol-adam-szivarvany-csalad>.
 27. Lásd a Háttér Társaság sajtóközleményét: Szembement a gyámhatóság a bíróság ítéletével: újabb diszkriminatív örökbefogadási elutasítás, 2024. október 3., <https://hatter.hu/hirek/szembement-a-gyamhatosag-a-birosag-iteletevel-ujabb-diszkriminativ-orokbefogadasi-elutasitas>.
 28. Az egyedül történő örökbefogadás nem jelenti az egyedülálló családi állapot feltételezését. Lásd részletesen a Budapest Környéki Törvényszék 5.K.700.252/2024/5. számú, 2024 április 17-én kelt ítéletét.
 29. KATONÁNÉ PEHR Erika: Az örökbefogadás, in: *A Ptk. Magyarázata III/VI. Polgári jog – Családjog*, szerk. KÖRÖS András, Budapest, ORAC, 2023, 274.
 30. *E. B Franciaország elleni ügye*, 43546/02. sz. kérelem, a Bíróság 2008. január 22-én kelt ítélete; *Fretté Franciaország elleni ügye*, 36515/97. sz. kérelem, a Bíróság 2022. május 26-án kelt ítélete.
 31. Az állam működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 2024. évi XXIX. törvény.
 32. Lásd KATONÁNÉ PEHR (23.vj.) [44].
 33. Ilyen eset az, többek között, ha az illető: szülői felügyeletet megszüntető jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll; nevelésbe vett gyermekét a gyámhatóság örökbefogadhatónak nyilvánította; személye ismeretlen, vagy ismeretlen helyen tartózkodik, és a felkutatására tett intézkedések nem vezettek eredményre.
 34. Az Európai Parlament megbízásából, 2016-ban elkészült tanulmány megállapítja – a szülői beleegyezés nélküli örökbefogadással kapcsolatos uniós törvényeket és az angol nemzeti joggyakorlatot megvizsgálva –, hogy az EU tagállamaiban vannak olyan mechanizmusok, amelyek meghatározott jogi feltételek között lehetővé teszik az örökbefogadás szülői beleegyezés nélküli engedélyezését. Ennek intenzitása országonként

- eltérő. – Claire FENTON-GLYNN: *Adoption without consent, Study for the PETI committee*, Brussels, European Union, 2016.
35. Számos korábbi tanulmány is rámutat a roma származású gyermekek gyermekvédelmi gondoskodásban részesülők közti felülreprezentáltságára, a felülreprezentáltság mértékét illetően azonban eltérőek az egyes vizsgálatok eredményei. Lásd: NEMÉNYI Mária – MESSING Vera: *Gyermekevédelem és esélyegyenlőség, Kapocs*, 2007/1, 2–19, Európai Roma Jogok Központja: *Fenntartott érdektelenség Romagyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben Budapest*, ERRC, 2007, 33–94, Európai Roma Jogok Központja: *Életfogytiglan: Romagyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*, Budapest, ERRC, 2011. 23–41, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/életfogytiglan-20-june-2011.pdf.
36. NEMÉNYI Mária – TAKÁCS Judit: Örökbefogadás és diszkrimináció Magyarországon, *Esély*, 2015/2, 77–80.
37. GUBCSI Judit – MÁRTONFFY Zsuzsa: *A Nap és a Hold gyermekei. Roma gyerekek örökbefogadása Magyarországon*, Budapest, Találkozás Személyközpontú Alapítvány, 2023.
38. Részletesebben lásd: KOTHENCZ János – FELEKY Gábor – LŐRINZI János: *Nevelőszülők Magyarországon: „ÁGO-
TA országos kutatás” nevelőszülők körében*, Szeged, Szeged-Csanádi Egyházmegye, Szeged, 2024, <https://www.agotaalapitvany.hu/agota-orszagos-kutatas-a-neveloszulok-koreben>.
39. A jogalkotás két úton indult el: egyrészt minimumfeltételként nevesíti bizonyos egészségügyi ellátásoknál a szociális szakemberek jelenlétét a 60/2003. (X. 20.) ESzCsM szakmai rendelet, másrészt a szülészetekre és a gyermekosztályokra vonatkozóan egy önkormányzati gyermekvédelmi modellt rögzít a Gyvt., kijelölve a működés szakmai kereteit. Fontos lenne továbbá az is, hogy módszertani ajánlások jelenjenek meg az egészségügyben, illetve a gyermekvédelemben végzett kórházi szociális munkához kapcsolódóan, tisztázva a kompetenciahatárokat is. Lásd: PÉTERNÉ MOLNÁR Gizella: A kórházi szociális munka működési keretfeltételei, *Esély*, 2007/5, 99–119.
40. NEMÉNYI Eszter: Miért nem szóltak előre? A lemondó szülők felkészítéséről, *Család, Gyermekek, Ifjúság*, 2006/1, 6–11.
41. 72/2014. (III. 13.) Korm. rendelet az örökbefogadást elősegítő és az örökbefogadás utánkövetését végző közhasznú szervezetek tevékenységéről és működésük engedélyezéséről.

DOKUMENTUM ÉS KOMMENTÁR

„A Bíróság ítélete a prostitúcióval kapcsolatos jogi modellek körüli vitát bizonyos mértékig kétségtelenül konzerválta azáltal, hogy a nemzetközi konszenzus hiányára hivatkozva elkerülte az érdemi állásfoglalást. Ugyanakkor, mivel az ügy egy lobbiszervezetek által előkészített stratégiai per volt, a műfaj természetéből fakadóan célja volt maga a figyelemfelkeltés is. Ilyen szempontból – a kimeneteltől, illetve az ítélet tartalmától mintegy függetlenül – semmiképp sem tekinthető eredménytelennek a per, hiszen, amint láttuk, figyelmet és vitát generált a Bíróság falain kívül.”

(Balogh Lídia – Juhász Borbála)

JOGERŐS STRASBOURGI DÖNTÉS: NEM EGYEZMÉNYSÉRTŐ A SZEXUÁLIS CSELEKMÉNYEK VÁSÁRLÁSÁT TILTÓ FRANCIAORSZÁGI JOGSZABÁLY

BEVEZETŐ

2024. december 16-án a Nagykamara öttagú bírói tanácsa elutasította a kérelmezők fellebbezését,¹ ezzel jogerőssé vált a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) 2024. július 25-én hozott ítélete az *M.A. és mások Franciaország elleni* ügyében.² A Bíróság egyhangú döntésének értelmében nem jelenti az Európai Emberi Jogi Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) 8. cikkelyében foglalt „magán- és családi élet tisztelgetben tartásához való jog” sérelmét, hogy Franciaországban a „szexuális cselekmények” vásárlását 2016 óta büntetőjogi szabály tiltja. A strasbourgi ügy alakulását az évek során kísérték figyelemmel különböző európai és nemzetközi emberi jogi szervezetek, társadalmi mozgalmak részéről. A jelen írásban röviden ismertetjük az ügyet és a Bíróság ítéletének lényegi megállapításait, a célunk azonban legfőképpen az, hogy képet adjunk az ügy háttéréről, a középpontban álló kérdésekről folyó nemzetközi vitáról, továbbá az ítélet jelentőségéről.

Előljáróban a terminológiáról

Az ügy háttérében álló, 2016 áprilisában elfogadott francia jogszabálycsomag³ címe, miszerint „a prostitúciós rendszer elleni küzdelem megerősítésére és a prostituált személyek támogatására” irányul, rögtön szükségessé tesz egy kitérőt a kapcsolódó kifejezésekről, illetve elgondolásokról. Mindenekelőtt a latin eredetű „prostitúció” kifejezés igényel reflexiót, amelyet számos nyelv átvett felismerhető formában – például a magyar Büntető törvénykönyvben is szerepel.⁴ A nemzetközi emberi jogi nyelvben régtől használatos: e körben kiemelten említhető az ENSZ 1950-es egyezménye, amely címe szerint az emberkereskedelem és „a mások prostitúciójának kihasználása” el-

leni küzdelemre irányul,⁵ de más vonatkozó emberi jogi dokumentumok is ezt a kifejezést használják, vagyis voltaképp semlegesnek lenne tekinthető.⁶ Ám tudjuk,⁷ hogy a 21. században az emberi jogi diskurzus keretei között lehetetlen semleges módon beszélni a kérdéskörrel: a szóhasználat elkerülhetetlenül kijelöli – vagy felfedi – a beszélő álláspontját. Mi következetesen a prostitúció kifejezést használjuk, tudatában a konnotációjának, amelyet alább részletezünk is.

Szembenálló megközelítések

A prostitúció kérdésköre világszerte jelentős témának számít az emberi jogi diskurzus keretén belül, amelyet illetően azonban egymással szemben álló megközelítések léteznek, ezekből pedig heves viták⁸ és egymással ütköző törekvések fakadnak. Két fő irány különíthető el: vannak, akik a prostitúciót a nők elleni erőszak egyik fajtájának tekintik,⁹ és a prostitúció jelenségének-rendszerének felszámolását tűzik ki célul (magát a prostituáltat büntetlenséggel védve), mások pedig azt kívánják elérni,¹⁰ hogy a prostitúciót mint jövedelemszerzést munkaként ismerje el a jog és a társadalom. Az előbbieket ebben a kontextusban abolitionistaként hivatkoznak önmagukra – ez a kifejezés volt használatos a rabszolgaság eltörlését célzó mozgalomra is –, az utóbbiak pedig a legalizáció, illetve a dekriminalizáció támogatóiként.¹¹ Ezen a ponton megint szükséges a terminológiára reflektálnunk: az utóbbi álláspontot képviselő

A PROSTITÚCIÓ KÉRDÉSKÖRE
VILÁGSZERTE JELENTŐS TÉMÁ-
NAK SZÁMÍT AZ EMBERI JOGI
DISKURZUS KERETÉN BELÜL,
AMELYET ILLETŐEN AZONBAN
EGYMÁSSAL SZEMBENÁLLÓ
MEGKÖZELÍTÉSEK LÉTEZNEK,
EZEKBŐL PEDIG HEVES VITÁK
ÉS EGYMÁSSAL ÜTKÖZŐ TÖ-
REKVÉSEK FAKADNAK

lők lehetőség szerint kerülnek a prostitúció kifejezés használatát (azon az alapon, hogy az stigmatizáló, kirekesztő), és helyette a „szexmunka” kifejezést használják¹² – melyet viszont az előbbi álláspont képviselői elvi alapon elutasítanak.¹³

A szemben álló megközelítéseket illetően fontos megemlíteni, hogy a prostitúció kérdése az

emberi jogi diskurzuson belül az emberi méltóság kulcsfogalmát érintő kérdésként kereteződik. A feminista gondolkodásban egyrészt hagyománya van annak a megközelítésnek, miszerint a prostitúció nem egyeztethető össze az – emberi jogok mindegyikének alapját jelentő – emberi méltósággal,¹⁴ de a „szexmunka”-álláspontot képviselők is hivatkoznak az emberi méltóságra¹⁵ (illetve, a „szexmunka”-álláspont képviselői között is vannak olyanok, akik feministának vallják magukat¹⁶).

Ez a megosztottság annak a tágabb jelenségnek a keretében szemlélhető, hogy az emberi méltóságnak különböző felfogásai léteznek az emberi jogi mozgalmakon belül: az autonómián alapuló – ennek összefüggésében például a magánélet tiszteltetésének tartásához való jogot hangsúlyozó – méltóságfelfogás az individualizmus felé mutat, míg az emberek összekapcsoltságát (a relationalitást) hangsúlyozó méltóságfelfogás az emberi lény elvont, közös lényegét veszi alapul.¹⁷

A SZEMBENÁLLÓ MEGKÖZELÍTÉSEKET ILLETŐEN FONTOS MEGEMLÍTENI, HOGY A PROSTITÚCIÓ KÉRDÉSE AZ EMBERI JOGI DISKURZUSON BELÜL AZ EMBERI MÉLTÓSÁG KULCSFOGALMÁT ÉRINTŐ KÉRDÉSKÉNT KERETEZŐDIK

ben Norvégiában²⁰ és Izlandon²¹ is a „svéd modell”-hez hasonló szabályozást vezettek be, amelyet ekkoriban már „skandináv modell”-nek neveztek, majd miután 2014-ben Kanada²² is csatlakozott ehhez a körhöz, „északi modell”-nek. A franciaországi jogszabály 2016-os elfogadását követő évek-

ben még két országban vezettek be olyan szabályozást, amely illeszkedik ebbe a sorba: 2017-ben Írországban,²³ 2020-ban pedig Izraelben.²⁴ A földrajzi elterjedtség szélesedésével párhuzamosan az abolicionista megközelítés támogatói egyre inkább az „egyenlőségmodell” kifejezést használják. Ezzel arra az elgondolásra utalnak, miszerint a prostitúció összeegyeztethetetlen a nők és férfiak közötti társadalmi egyenlőség eszméjével, mivel a prostitúció nemcsak a közvetlenül érintetteket hozza alárendelt helyzetbe – akik nagyjából nőek –, de hatással van a társadalom egészében a nők és férfiak közötti kapcsolatok alakulására is.²⁵

A prostitúció felszámolását célzó jogi megoldások

A prostitúcióra vonatkozó szemben álló megközelítések közül, értelemszerűen, eltérő jogi és közpolitikai megoldások – megoldáskísérletek – fakadnak. Tekintettel arra, hogy a jelen írás tárgya egy francia jogszabállyal kapcsolatos ügyben hozott strasbourgi ítélet, az alábbiakban az abolicionista modellre összpontosítunk, amelyet Franciaország is képvisel 2016 óta.

Ez a modell a stratégiai céljához, vagyis a prostitúció felszámolásához a kereslet visszaszorításával – ennek keretében a szexuális cselekmények vásárlásának büntetőjogi tiltásával –, – továbbá a mások prostitúcióját kihasználó magatartásformák (vagyis a kerítés, futtatás és hasonló), illetve a szexuális kizsákmányolást célzó emberkereskedelem szigorú büntetőjogi üldözése révén igyekszik közelebb kerülni. A jogi eszközök mellett fontos elemei ennek a modellnek bizonyos közpolitikai intézkedések is: a szexuális kizsákmányolás áldozatainak segítése, a prostitúcióból kilépők társadalmi beilleszkedésének támogatása, valamint a tudatosságnövelés, figyelemfelkelő kampányok és oktatás révén.

Ezt a megközelítést elsőként Svédországban ültették át a gyakorlatba, svéd nőjogi szervezetek által kezdeményezett, többévi társadalmi vitát követően.¹⁸ A szexuális cselekmények vásárlását tiltó svéd törvény¹⁹ 1999. január 1-jén lépett hatályba; 2009-

Az abolicionista modell bevezetése Franciaországban

Franciaországban 2016 előtt jelen volt a „szexmunka”-álláspont melletti aktivizmus is,²⁶ miközben a Mouvement du Nid nevű francia civil szervezet – amely Franciaország számos településén nyújt közvetlen segítséget prostitúcióban élőknek – 2010-től explicit lobbitevékenységet folytatott az abolicionista modell bevezetéséért, más hazai civil szervezetekkel együtt, a CAP (Coalition for the Abolition of Prostitution) International nevű ernyőszervezet tagjaként. Továbbá, az abolicionista kezdeményezésnek voltak támogatói az akadémiai szférában, valamint a közéleti szereplők körében is.²⁷ A prostitúcióval kapcsolatos álláspontok közötti franciaországi küzdelem egyik mérföldköve volt, amikor szocialista párti képviselők révén 2013-ban a parlament elé került egy abolicionista szellemiségű törvényjavaslat – mely ellen több társadalmi kezdeményezés is indult. Ilyen volt az a petíció, amelynek mintegy hatvan aláírója között volt Catherine Deneuve – ez a nemzetközi sajtó figyelmét is felkeltette –, akinek a neve a köztudatban amiatt kapcsolódhat a témához, mert fiatal színésznőként egy elitprostituált szerepét játszotta Luis Buñuel *A nap szépe* című filmjében.²⁸ A szóban forgó petíció mindössze egyetlen mondatból állt: „Anélkül, hogy támogatnánk vagy népszerűsítsenénk a prostitúciót, elutasítjuk azok büntetőjogi szankcionálását, akik prostituálják magukat és akik a szolgál-

tatásaikat igénybe veszik, és követeljük, hogy nyíljon valódi, ideológiai előítéletektől mentes vita.” Fontos megjegyezni, hogy jogszabály-módosítási javaslatnak csupán az egyik eleme volt a „kliens-büntető” szabály beiktatása a büntető törvénykönyvbe; a javaslat része volt az is, hogy szűnjön meg a „felajánlkozás” mint tényállás, vagyis azoknak a büntethetősége, akik szexuális cselekményeket nyújtanak ellenszolgáltatásért. Az adott jogszabályi környezet összefüggésében tehát azt az álláspontot fogalmazta meg a petíció, hogy nem jó a hatályos szabályozás – a szűken értett kínálati oldalt (a „magukat prostituálókat”) valóban nem lenne szabad büntetni –, a törvényjavaslatnak azzal az elemével viszont nem értenek egyet, miszerint a keresleti oldal képviselőit (a szexuális cselekményeket vásárlókat) büntetni kellene. Megjegyzendő, hogy a petícióhoz csatlakozók elhatárolódtak egy másik – más hangnemű, más szellemiségű – aláírásgyűjtéstől, amely ugyanazon törvényjavaslat ellen irányult, „343 gazember kiáltványa” címmel, és azzal a szlogennel, hogy „El a kezekkel a kurvámtól!”²⁹

Az abolicionista szellemű, vagyis a prostitúció felszámolását célzó – címe szerint „a prostitúciós rendszer elleni küzdelem megerősítésére és a prostituált személyek támogatására” irányuló – jogszabály-módosítási csomagot végül 2016. április 13-án fogadta el a parlament. A büntető jogszabályok módosítása folytán a szexuális cselekmények áruba bocsátása többé nem szankcionálható,³⁰ a vásárlása viszont azzá vált: alapesetben 1500 euróig terjedő összegű bírsággal sújtható, és mellékbüntetésként előírható érzékenyítő tréningen való részvétel.³¹ A büntetőjogi változások mellett olyan intézkedések is életbe léptek, amelyek egyrészt a prevencióra – vagyis a prostitúcióba való bekerülés megelőzésére – irányulnak, tudatosságnövelés, oktatás és szakemberképzés révén, másrészt a prostitúcióból kilépők társadalmi beilleszkedését, védelmét hivatottak szolgálni, mégpedig a nem francia állampolgárságúak, sőt, a rendezetlen tartózkodási státuszúak esetében is.

A STRASBOURGI ÜGY

A kérelmezők

Az *M.A. és mások Franciaország elleni* ügyében az anonim kérelmezők kilétéről csak annyi derül ki (néhányuk monogramján túl), hogy egy összesen 261 főből álló, állampolgárság tekintetében heterogén

AZ ABOLICIONISTA SZELLEMŰ, CÍME SZERINT „A PROSTITÚCIÓS RENDSZER ELLENI KÜZDELEM MEGERŐSÍTÉSÉRE ÉS A PROSTITUÁLT SZEMÉLYEK TÁMOGATÁSÁRA” IRÁNYULÓ JOGSZABÁLY-MÓDOSÍTÁSI CSOMAGOT VÉGÜL 2016. ÁPRILIS 13-ÁN FOGADTA EL A PARLAMENT

csoportról van szó (van köztük albán, algériai, argentin, belga, brazil, brit, bolgár, dominikai, ecuadori, egyenlítői-guineai, francia, kameruni, kanadai, kínai, kolumbiai, nigériai, perui, spanyol, román és venezuelai), nők és férfiak, akikben az a közös, hogy „rendszeresen prostitúciót folytatnak, a francia jogszabályoknak megfelelően”.³² Fő állításuk pedig az, hogy a szexuális cselekmények vásárlását büntetni rendelő jogszabály „súlyosan veszélyezteti a hozzájuk hasonlóan prostitúciós tevékenységet folytató személyek testi és lelki épségét és egészségét, valamint mélyrehatóan sérti a magánélet tisztelgésben tartásához való jogukat, és mivel ez [a jog] magában foglalja a személyes autonómiához és a szexuális szabadsághoz való jogot is, az ügyfeleiket is”.³³

Az ügy kérelmezői a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítése után – azt követően, hogy az Államtanács (*Conseil d'État*) elutasította a keresetüket –, 2019 decemberében fordultak a Bírósághoz, amely 2023 nyarán befogadhatónak nyilvánította a kérelmüket.³⁴

Az ítéletben kilenc kérelmező tanúvallomásából szerepelnek részletek; arról, hogy hogyan élik meg a helyzetüket 2016 óta. Az idézetek között vannak érzelemtelítettek, különösen a következő: „Holnap meghalhatnék, és senkit sem érdekelne. Sőt, eggyel kevesebb lenne a kurva, és ezt is a romlottság elleni erkölcsi keresztes hadjáratuk sikerének mondhatnák.”³⁵ A megszólalók azt nehezményezik elsősorban, hogy a büntetőjogi tiltás bevezetése óta csökkent azoknak a száma, akik szexuális cselekményeket vásárolnának, és emiatt egyrészt csökkent a bevételük, másrészt kevésbé van lehetőségük arra, hogy megválogassák a klienseiket. Arról is beszámolnak, hogy elszigeteltebbek, és nagyobb stressznek vannak kitéve, mióta a klienseiket büntetés fenyegeti.

Beavatkozók

Az eljárás során szót kaptak –szempontokat és információkat osztottak meg – „beavatkozó harmadik felek” is.

Egy részük a kérelmezők narratíváját támogatva szólalt fel, miszerint a szexuális cselekmények vásárlását tiltó 2016-os francia jogszabály kártékony hatása. Részben elvi alapon, részben tapasztalatokra hivatkozva a prostitúció abolicionista megközelítése ellen érveltek. Ebbe a körbe tartozott egy francia civil szervezet, a Médecins du Monde, valamint egy szer-

vezet Írországból, ahol hasonló szabályozást vezettek be 2017-ben (Irish Sex Work Research Network). Felszólaltak ezen az oldalon civil szervezetek (például a Sekswerk Expertise nevű) Hollandiából, ahol a prostitúció legális keretek közötti működtetését célzó jogi-közpolitikai modell van érvényben, egy szervezet Nagy Britanniából (Sex Work Research Hub), valamint a nemzetközi emberi jogi szervezetek közül az Amnesty International. A francia jogszabályt, illetve az abolicionista megközelítést bírálók oldalán nyilvánult meg az ENSZ egészséghez való joggal foglalkozó különleges jelentéstevője, Tlaleng Mofokeng is, aki a „szexmunka”-álláspont aktív támogatója.³⁶

A ENSZ részéről egy másik különleges jelentéstevő, a nők elleni erőszak jelenségével foglalkozó Reem Alsalem – aki a prostitúciót az erőszak egyik válfajaként értelmezi³⁷ – viszont Franciaország kormánya oldalán érvelt, két olyan ország – Svédország és Norvégia – kormánya mellett, ahol ugyancsak az abolicionista jogi modell érvényesül. Ezen az oldalon lépett fel „beavatkozó harmadik fél”-ként a franciaországi jogalkotási folyamatban proaktív szerepet játszó Mouvement du Nid, több francia abolicionista szervezettel együtt (Amicale du Nid, Osez le féminisme, Fédération nationale des centres d’informations sur les droits des femmes et des familles), vitatva a kérelmezői érvelést, illetve tanúvallomások hitelességét, és azt az álláspontot fejtve ki, miszerint „a kérelmezők tévesen tulajdonítanak a 2016-os törvénynek olyan hatásokat, amelyek már a törvény hatálybalépése előtt is léteztek”:

egyrészt, mert „a bizonytalanság, a biztonság hiánya és az egészségromlás mindig is a prostitúció jelenségének velejárói voltak”, másrészt, mert korábban a felajánkozás, vagyis a szexuális cselekmények értékesítésének büntethetősége (amit éppen a 2016-os jogszabály-módosítási csomag szüntetett meg, a vásárlói oldal büntethetőségének egyidejű bevezetésével) „kényszerítette rejtőzködésbe és elszigeteltségbe a prostituáltakat”.³⁸ A CAP International nevű nemzetközi ernyőszervezet a 2016-ban bevezetett francia szabályozás hatékonyságát és komplexitását méltatta, a tapasztalatok nemzetközi összehasonlítása alapján is példásnak értékelve azt.

A Bíróság ítélete

Láthattuk, hogy a kérelmezői oldal érvelése szerint a gondok akkor kezdődtek, amikor a szexuális cse-

lekmények vásárlása tiltott lett, miközben azt a körülményt nem értékelték, hogy a vásárlás tiltása előtti időszakban viszont szankcionálható volt a szexuális cselekmények áruba bocsátása. Mindeközben a kormány, valamint a kormány oldalán beavatkozók azt hangsúlyozták, hogy a prostitúcióban élők jogilag kiszolgáltatottabbak voltak 2016 előtt, még ha a büntethetőségük eltörlése és a vásárlókat büntetni rendelő szabályozás bevezetése nem szüntette is meg egycsapásra a prostitúció közegét jelentő társadalmi problémák mindegyikét. A Bíróság óvatosan elkerülte az állásfoglalást a 2016-ban bevezetett jogszabályi változások hatásaival kapcsolatban, kijelentve, hogy „nincs konszenzus abban a kérdésben, hogy a kérelmezők által leírt negatív hatások közvetlenül annak a szabályozásnak a következményei-e, amely bűncselekménnyé nyilvánítja a szexuális cselekmények vásárlását vagy eladását, hogy ezek a hatások a prostitúció jelenségének velejárói és belső sajátosságai-e, vagy pedig egy egész sor társadalmi tényező és viselkedési gyakorlat eredményeként jelentkeznek”.³⁹

A kérelmezők, valamint a beavatkozó harmadik felek által közöltekén túl a Bíróság áttekintette a vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokat, valamint a saját esetjogát is. Mindezek alapján megállapította, hogy a prostitúció jelenségének kezelését illetően nincs nemzetközi konszenzus, de még európai szinten sincs közös álláspont, és emlékeztetett arra, hogy Bíróság korábban erre jutott a *V.T. Franciaország elleni*,⁴⁰ valamint az *S.M. Horvátország elleni*⁴¹ ügyben is.

A Bíróság leszögezte, hogy „nem kíván belebocsátkozni abba a vitába” ezúttal sem, hogy léteznek-e olyanok, akik teljesen szabadon-önként választják a prostitúciót, vagy mindig jelen van valamiféle kényszer, legalábbis a társadalmi-gazdasági feltételekből adódóan.⁴² A Bíróság leszögezte, hogy az államoknak széles mérlegelési mozgásteret kell biztosítani ezen a területen, hozzátéve: „Ez a mérlegelési mozgásteret azonban nem korlátlan, és a Bíróság feladata, hogy megvizsgálja azokat az érveket, amelyeket a jogalkotó figyelembe vett, míg eljutott az adott megoldásokhoz, valamint az, hogy megállapítsa, vajon sikerült-e méltányos egyensúlyt teremteni az állam érdekei és azon egyének érdekei között, akiket közvetlenül érintenek a szóban forgó megoldások.”⁴³ Mindezeket a szempontokat figyelembe véve jut végül a Bíróság végül arra a megállapításra, hogy „a francia hatóságok megfelelő egyensúlyt teremtettek az érintett versengő érdekek között, és az alperes állam nem lépte túl a ren-

delkezésére álló mérlegelési mozgásteret⁴⁴ – következképp nem állapítható meg az Egyezmény 8. cikkelyének sérelme sem.

Az ítélet záró részében a Bíróság ismételten kijelentette, hogy nem kíván állást foglalni a prostitúció abolicionista megközelítésének normatív helyességéről, illetve társadalmi hasznosságáról, és zárszóként a következő általános figyelmeztetést fogalmazza meg az Európa Tanács-tagállamok kormányai számára: „Ugyanakkor a nemzeti hatóságok feladata, hogy folyamatosan felülvizsgálják az általuk elfogadott megközelítést, különösen akkor, ha az a szexuális cselekmények vásárlására vonatkozó általános és abszolút tilalmon alapul. Ennek célja, hogy a megközelítést finomítani lehessen az európai társadalmak fejlődése, a nemzetközi normák változásai, valamint annak figyelembevételével, hogy az adott jogszabály alkalmazása milyen következményeket eredményez egy adott helyzetben.”⁴⁵

AZ ÜGY JELENTŐSÉGE

Az ítélettel kapcsolatos várakozások

Az ügy alakulást az évek során élénk figyelemmel követték mind az abolicionista modell, mind pedig a kérelmezői álláspont támogatói, európai-nemzetközi szinten. Az akadémiai szféra részéről is voltak olyanok, akik várakozással szemléltek a kérelem sorsát.

A hír, hogy a Bíróság a kérelem befogadhatósága mellett döntött, szűk egy évvel az ítélet előtt, 2023. augusztus 31-én látott napvilágot. Ezt a fejleményt annak idején a kérelmezői oldalt támogató European Sex Workers Rights Alliance nevű civil hálózat így kommentálta: „Bár a Bíróság mai üdvözlendő döntése nem előlegezi meg az ügy érdemi elbírálását, mégis mérföldkőnek számító győzelem a szexmunkások és az őket támogató szervezetek számára. A Bíróság [...] megállapította, hogy a kérelmek »nem nyilvánvalóan megalapozatlanok«, ezzel is elismerve a vita szükségességét.”⁴⁶

A *Verfassungsblog* egyik szerzője is mérföldkő-jelentőségűnek tekintette a fejleményt, minek folytán egy emberi jogi bíróság meg fogja vizsgálni, hogy „a szexvásárlás tilalma sérti-e a szexmunkások jogait az ő nézőpontjukból”, és a Bíróság a kérelem befogadhatóságáról szóló döntéssel „legalábbis elismerte egy ilyen jogsértés lehetőségét”.⁴⁷ A Bíróság ítélete „lakmuszpróba” lesz azt a kérdést illetően, hogy az

abolicionista modell elfogadható-e emberi jogi szempontból – amint azt egy másik szerző már korábban leszögezte, a téma tárgyalása során nem titkolva, hogy a maga részéről elutasítja ezt a megközelítést.⁴⁸

Az ítélet nemzetközi fogadtatása

2024. július 25-én, aznap, amikor a Bíróság meghozta az ítéletet, az ENSZ egészséghez való joggal foglalkozó különleges jelentéstevője, Tlaleng Mofokeng sajtóközleményben fejezte ki aggodalmát. A közlemény az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala oldalán jelent meg. Mofokeng asszony, aki beavatkozóként tűnt fel az ügyben a kérelmezők oldalán, abból indult ki, hogy a „szexmunka valódi munka”, hangsúlyozta az egészséghez, a munkából való megélhetéshez és a biztonságos munkakörülményekhez való, hátrányos megkülönböztetés nélküli jog fontosságát „a szexmunkások szempontjából”, és kijelentette, hogy a Bíróság ítélete „ellentmond a nemzetközi jognak”.⁴⁹

A rákövetkező napon ugyanazon a honlapon tettek közzé az ENSZ másik különleges jelentéstevője, a nők elleni erőszak jelenségével foglalkozó Reem Alsalem sajtóközleményét az ítéletről. Ő volt az, aki az ügyben a francia kormány álláspontját támogatva jelent meg. Alsalem asszony mérföldkő-jelentőségűként üdvözölte a Bíróság ítéletét, amely „validálja a szexuális cselekmények vásárlását tiltó és a prostitúció túlélőit támogató francia törvényt”. Az ítélet szerinte „jelentős győzelem a prostitúcióban élő nők és lányok számára”, valamint azon szervezetek számára is, „amelyek áldozatoknak nyújtanak segítséget, tanúni az erőszaknak, és határozott támogatásukat fejezték ki a francia törvény iránt”.⁵⁰

Az ítélettel kapcsolatban nemzetközi civil szervezetek is megszólaltak, például az eljárás során beavatkozóként fellépő Amnesty International. Közleményük abból a megállapításból indul ki, hogy az ügy kimenetele „elszalasztott lehetőség” a „szexmunkások bántalmazástól és erőszaktól való védelmének javítása” szempontjából, sőt, „csapás az ügyet elindító bátor szexmunkásokra nézve”; kinyilvánítják továbbá, hogy az Amnesty a későbbiekben is ki fog állni „a szexmunkások mellett, miközben emberi jogaik védelmét követelik, igazságot keresnek a közösségüket érő jogsértések miatt”.⁵¹

Az ILGA (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) Europe és az Equi-

nox Initiative for Racial Justice nevű szervezetek közös közleményben fejezték ki, hogy „mélyen csalódottak” az ítélettel kapcsolatban, és „megdöbbenve tapasztalják”, hogy „egyes úgynevezett feminista szervezetek támogatnak és ünnepelnek” olyan büntetőjogi intézkedéseket, amelyek „akadályozzák a szexmunkások érdemi bevonását [...], valamint erősítik a társadalmi megbélyegzést”, hozzátéve, hogy „lekezelő hozzáállás” jellemzi azokat, akik minden „szexmunkást áldozatként címkéznek”.⁵²

A European Sex Workers' Rights Alliance (ESWA) nevű lobbiszervezet is kiadott egy sajtóközleményt, ezzel a felütéssel: „A szexmunkások felháborodottak, és mozgásításba fogtak. A Bíróság cserben hagyta őket.” A közlemény szerint a szervezet egy éppen akkor Münchenben zajló, AIDS-ről szóló nemzetközi konferenciához kapcsolódóan tartott sajtótájékoztatót, ahol az ítélet híre „felkorbácsolta a harag, az elszántság és a szolidaritás hullámain a szexmunkások és az emberi jogi aktivisták körében”.⁵³

A másik oldalon a CAP International nevű abolicionista ernyőszervezet, amely beavatkozóként is részt vett az ügyben, nyílt levéllel köszöntötte az ítéletet – melyet a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség (Hungarian Women's Lobby) is aláírt –, a következő címmel: „A Bíróság validálta a prostitúcióra vonatkozó francia jogszabályt. Erős jelzés Európának, győzelem minden nő számára!”⁵⁴

A European Women's Lobby nevű feminista ernyőszervezet, a Brussel's Call Coalition nevű abolicionista kezdeményezés egyik alapítójaként „a prostitúciómentes Európa felé tett óriási lépés”-ként méltatta a Bíróság döntését,⁵⁵ figyelmeztetve, hogy a stratégiai célok érdekében kell hasznosítani a „közös győzelem”-ből fakadó „lendületet”: „Ma ünneplünk, de tisztában vagyunk vele, hogy az abolicionista megközelítés sok országban még mindig nincs napirenden – és ezen változtatni fogunk.”⁵⁶

A European Network of Migrant Women nevű civil hálózat „emelkedett hangulatban” üdvözölte, és „történelmi jelentőségű”-nek minősítette a Bíróság ítéletét, amely „nagy előrelépés a migráns nők számára a prostitúció elleni küzdelemben”, mivel „megerősíti, hogy az abolicionista modell, amely büntetni rendeli a szexuális cselekmények vásárlását, és támogatást nyújt a prostitúció áldozatainak, nem sérti az emberi jogokat”, egyúttal felszólítja az európai államokat, hogy – ha még nem tették meg – „vezessék be az egyetlen olyan megközelítést, amely teljes mértékben védi a nők jogait”.⁵⁷

A BÍRÓSÁG ÍTÉLETE A PROSTITÚCÓVAL KAPCSOLATOS JOGI MODELLEK KÖRÜLI VITÁT BIZONYOS MÉRTÉKIG KÉTSÉGTENÜL KONZERVÁLTA AZÁLTAL, A NEMZETKÖZI KONSENSZUS HIÁNYÁRA HIVATKOZVA ELKERÜLTE AZ ÉRDEMI ÁLLÁSFOGLALÁST

Az ítélet meghozatala óta eltelt rövid idő alatt már akadémiái felületeken is napvilágot látott néhány szakértői értékelés, elemzés. Ilyen például a *Strasbourg Observers* blog felületén megjelent cikk, amelynek szerzője úgy látja, a Bíróság „kétségtelenül nehéz helyzetbe került” azáltal, hogy állást kellett volna foglalnia a kérelmezők által felvetett aggályokkal kapcsolatban, mert ha „jogsértést állapított volna meg ebben az ügyben, annak óriási szakpolitikai következményei lettek volna Franciaországon túl is”. A szerző azzal zárja az elemzést, hogy „bár a kérelmezők ebben az esetben nem jártak sikerrel, a Bíróság

figyelmeztetése, miszerint az illetékes hatóságoknak folyamatosan felül kell vizsgálniuk ezt a politikát, arra utal, hogy ez nem a végső szó az „End Demand” [a kereslet megszüntetését célzó] modellről”.⁵⁸

A *European Human Rights Law Review* című akadémiái folyóiratban a Bíróság ítéletéről megjelent elemzés lezárása nyíltan aktivista

hangvételű: „A szexmunkások és más agyonkriminalizált csoportok jogainak emberi jogként való elismeréséért folytatott küzdelem hosszú és kihívásokkal teli, ugyanakkor sürgető és egyáltalán nem lehetetlen. Az M.A.-ügyben hozott ítéletre nem visszalépésként kell tekinteni, hanem inkább ösztönzésként, hogy a továbbiakban még eltökéltebben lépünk fel ezen jogokért.”⁵⁹

Zárszó

A Bíróság ítélete a prostitúcióval kapcsolatos jogi modellek körüli vitát bizonyos mértékig kétségtelenül konzerválta azáltal, hogy a nemzetközi konszenzus hiányára hivatkozva elkerülte az érdemi állásfoglalást. Ugyanakkor, mivel az ügy egy lobbiszervezetek által előkészített stratégiai per volt, a műfaj természetéből fakadóan célja volt maga a figyelemfelkeltés is. Ilyen szempontból – a kimeneteltől, illetve az ítélet tartalmától mintegy függetlenül – semmiképp sem tekinthető eredménytelennek a per, hiszen, amint láttuk, figyelmet és vitát generált a Bíróság falain kívül.

Ami a Bíróság érvelését illeti, az jórészt valóban zárójelbe tette a prostitúció különböző megközelítéseihez kapcsolódó normatív és empirikus érveket. A kérelmezők hiába panasztolták, hogy a francia szabályozás csökkentette az ellenszolgáltatásért nyújtott szexuális cselekmények iránti keresletet, hiszen a Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a francia állam a rendelkezésére álló mérlegelési körben

dönthetett úgy, hogy a kereslet csökkentését célzó intézkedéseket vezet be, és a kérelmezők panasza tehát voltaképpen arra utal, hogy ezeknek az intézkedéseknek van foganatjuk.

A jelen írás szerzői szerint, mindenesetre, annyi érdemi implikációja mégis van a Bíróság ítéletének, hogy a prostitúcióra vonatkozó franciaországi – abolicionista – szabályozás az Egyezmény normarendszerével kompatibilis megoldások egyikének minősült, még úgy is, hogy az azzal fogalmi-filozófiai szempontból homlokegyenest szemben álló „szexmunka”-megközelítés sem minősült inkompatibilisnek. Annak kimondásával pedig, hogy a francia állam a versengő érdekeket kellően figyelembe vette a szabályozás kialakításakor, a Bíróság az abolicionista modell átfogó és következetes jellegét, belső konzisztenciáját is elismerte.

JEGYZETEK

1. European Court of Human Rights: Grand Chamber Panel's decisions, ECHR 301 (2024), Press release, 2024. december 17.
2. *M.A. és mások Franciaország elleni* ügye, 63664/19. sz. és négy másik kérelem, a Bíróság 2024. július 25-én kelt ítélete. Az ítélet teljes szövege csak franciául érhető el; angol nyelvű összefoglaló: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-14363%22%7D>.
3. Loi n° 2016-444 du 13 avril 2016 visant à renforcer la lutte contre le système prostitutionnel et à accompagner les personnes prostituées.
4. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 459. § (1) 25.
5. Magyarországon kihirdette: 1955. évi 34. törvényerejű rendelet az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. évi március hó 21. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.
6. Az összes vonatkozó nemzetközi jogi instrumentum ezt a kifejezést használja – állapítja meg a bevezető részben egy, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet által 2021-ben kiadott szakpolitikai dokumentum. Office of the Special Representative and Coordinator for Combating Trafficking in Human Beings: Discouraging the demand that fosters trafficking for the purpose of sexual exploitation, Occasional Paper No. 11, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2021, 9., https://www.osce.org/files/f/documents/7/f/489388_2.pdf.
7. BALOGH Lídia – JUHÁSZ Borbála: Viták a prostitúcióval kapcsolatos jogi modellekről: a terminológia jelentősége, *Magyar Jogi Nyelv*, 2024/2, 12–23.
8. Lara GERASSI: A Heated Debate: Theoretical Perspectives of Sexual Exploitation and Sex Work, *Journal of Sociology & Social Welfare*, 2015/4, 79–100, <https://doi.org/10.15453/0191-5096.3933>.
9. Melissa FARLEY: Prostitution and the Invisibility of Harm. *Women & Therapy*, 2003/3–4, 247–280, https://doi.org/10.1300/J015v26n03_06.
10. Carol LEIGH: Inventing Sex Work. in *Whores and Other Feminists*, ed. Jill NAGLE, New York, Routledge, 1997, 223–231.
11. Ezekről az elgondolásokról és kifejezésekről bővebben írunk: BALOGH–JUHÁSZ (7. vj.).
12. Human Rights Campaign: Beyond the Stereotypes: A Deep Dive Into Sex Work, <https://www.hrc.org/resources/beyond-the-stereotypes-a-deep-dive-into-sex-work>.
13. Rachel MORAN: Why Prostitution is Not „Sex Work”, *NCOSE Blog*, 2023. augusztus 11., <https://endsexualexploitation.org/articles/why-prostitution-is-not-sex-work/>.
14. Duška FRANETA: Human Dignity in Feminist Vocabulary. in *Reassessing Feminist Legal Theories*, eds. Nicola LACEY – Miodrag A. JOVANOVIĆ – Bojan SPAIC – Ana ZDRAVKOVIĆ, Cham, Springer, 107–120, https://doi.org/10.1007/978-3-031-75423-4_5.
15. Stewart CUNNINGHAM: Reinforcing or Challenging Stigma? The Risks and Benefits of ‘Dignity Talk’ in Sex Work Discourse. *International Journal of the Semiotics of Law*, 2016, 45–65, <https://doi.org/10.1007/s11196-015-9434-9>.
16. Noémi KATONA: „Sex work” and „prostitution” in the neoliberal global economy: Potentials of a feminist critique in East-Central Europe, in *Solidarity in Struggle: Feminist Perspectives on Neoliberalism in East-Central Europe*, ed. Eszter KOVÁTS, Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2016, 89–101, 89, 1. lj.
17. Christopher McCRUDDEN: On Portraying Human Dignity, in *Human Dignity in Context: Explorations of a Contested Concept*, eds. Dieter GRIMM – Alexandra KEMMERER – Christoph MÖLLERS, Baden-Baden, Nomos, 2017, 23–54, <https://doi.org/10.5771/9783845264585-23>.
18. Gunilla EKBERG: The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services: Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings, *Violence Against Women*, 2004/10, 1187–1218, <https://doi.org/10.1177/1077801204268647>.
19. Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster.
20. Ot.prp. nr. 48 (2007-2008). Om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang eller handling mv.).
21. Lög nr. 54 27. apríl 2009. Lög um breytingu á almennum hegningarlögum, nr. 19/1940, með síðari breytingum.
22. An Act to amend the Criminal Code in response to the Supreme Court of Canada decision in Attorney

- General of Canada v. Bedford and to make consequential amendments to other Acts (assented to 6th November, 2014 Bill C-36).
23. Criminal Law (Sexual Offences) Act 2017.
 24. Az izraeli kormány honlapján közzétett angol fordításban a jogszabály címe: Prohibition on Prostitution Consumption Law Temporary Order and Legislative Amendment, 5779-2019. A szexuális cselekmények vásárlásának tilalmát eredetileg határozott időre, öt évre vezették be, 2020 júliusától; az izraeli igazságügyi miniszter 2025 februárjában jelentette a jogszabály végleges hatályba lépését. Joanie MARGULIES: Israel moves to ban prostitution to combat human trafficking and abuse in historic move, *Jerusalem Post*, 2025. február 24., <https://www.jpost.com/israel-news/article-843592>.
 25. Catharine A. MACKINNON: Trafficking, Prostitution, and Inequality, *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 2011/2, 271–309.
 26. Katie CRUZ – Tess HERRMANN: The sex worker rights movement and trade unionism in Europe: Case studies from Sweden, Germany and the United Kingdom, *ETUI Working Paper* 2024.13, <https://doi.org/10.1177/10398562231162237a>.
 27. A jogszabály elfogadását megelőző lobbitevékenységek bemutatását lásd: CAP International: The French law of April 13 2016 aimed at strengthening the fight against the prostitutional system and providing support for prostituted persons: Principles, goals, measures and adoption of a historic law, 2017, <https://www.cap-international.org/wp-content/uploads/2017/04/CAP-brochure-MARS2017-EN-WEB3-1.pdf>.
 28. *A nap szépe (Belle de jour)*, rend. Luis BUÑUEL, 1967.
 29. A petíció egy közéleti magazinban jelent meg: Le manifeste des 343 „salauds”: Touche pas à ma pute! *Causeur*, 2023/7. 56–58.
 30. Loi n° 2016-444 (3. vj.) Art. 15–16.
 31. Loi n° 2016-444 (3. vj.) Art. 20–21.
 32. *M.A. és mások Franciaország elleni ügye* (2. vj.) para. 5.
 33. *Uo.* para. 1.
 34. European Court of Human Rights: Court declares admissible applications from individuals lawfully engaged in prostitution and claiming to be victims of law criminalising purchase of prostitution services, ECHR 238 (2023), Presse release, 2023. augusztus 31.
 35. *M.A. és mások Franciaország elleni ügye* (2. vj.) para. 6. (T.S. 2021. november 10-i nyilatkozata, részlet a 24387/20. sz. kérelemből).
 36. Lásd az általa jegyzett szakpolitikai állásfoglalást: Guide on the Human Rights of Sex Workers, 2024. március, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-03/2024-march-sex-work-guide-un-report-short.pdf>.
 37. Lásd az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa előtt bemutatott jelentését: Prostitution and violence against women and girls – Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, Reem Alsalem, A/HRC/56/48, 2024. május 7., <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5648-prostitution-and-violence-against-women-and-girls-report>.
 38. *Uo.* para. 113.
 39. *Uo.* para. 155.
 40. *V.T. Franciaország elleni ügye*, 37194/02. sz. kérelem, a Bíróság 2007. szeptember 11-i ítélete.
 41. *S.M. Horvátország elleni ügye*, 60561/14. sz. kérelem, a Bíróság 2018. július 19-i ítélete.
 42. *M.A. és mások Franciaország elleni ügye* (2. vj.) para. 156.
 43. *Uo.* para. 153.
 44. *Uo.* para. 166.
 45. *Uo.* para. 167.
 46. European Sex Workers Rights Alliance: Milestone Victory at the European Court of Human Rights: Joint Statement with Médecins du Monde, 2023. augusztus 31., https://www.eswalliance.org/milestone_victory_at_the_european_court_of_human_rights_joint_statement_with_mdm.
 47. Elisabeth GREIF: Sex Workers in Strassburg: How the ECHR Begins Assessing the French Sex Purchase Ban, *Verfassungsblog*, 2023. szeptember 12., <https://doi.org/10.17176/20230912-220903-0>.
 48. Marjan WIJERS: Sex Workers Rights Are Human Rights: Or not? The Art of Stealing Back Human Rights, in *Sex Work, Labour and Relations*, eds. Teela SANDERS, – Kathryn McGARRY – Paul RYAN, Palgrave Macmillan, Cham, 2022, https://doi.org/10.1007/978-3-031-04605-6_3.
 49. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Special Rapporteur concerned by European Court decision on anti-prostitution law, 2024. július 25., <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/07/special-rapporteur-concerned-european-court-decision-anti-prostitution-law>.
 50. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Special Rapporteur welcomes European Court decision validating conventionality of French law of 13 April 2016 criminalising purchase of sexual acts, 2024. július 26., <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/07/special-rapporteur-welcomes-european-court-decision-validating>.
 51. Amnesty International: Europe: Failure to recognise harm caused by criminalization of sex work is a „missed opportunity”, 2024. július 25., <https://www.amnesty.ie/europe-sex-workers-rights/>.
 52. ILGA Europe: Joint Statement – Human rights groups regret outcome of European Court ruling on France’s criminalisation policies in relation to sex work, 2024. július 26., <https://www.ilga-europe.org/news/joint-statement-human-rights-groups-regret-outcome-of-euro>

pean-court-ruling-on-frances-criminalisation-policies-in-relation-to-sex-work/.

53. ESWA: Press Release: Sex workers are raging and mobilising. The Court has left them behind. 2024. július 26., https://assets.nationbuilder.com/eswa/pages/787/attachments/original/1721987904/Press_release_-_ECHR_judgment_25_july_2024.pdf?1721987904.
54. CAP International: The ECHR validates French law on prostitution. A strong signal for Europe, a victory for all women! <https://www.cap-international.org/activity/the-echr-validates-french-law-on-prostitution-a-strong-signal-for-europe-a-victory-for-all-women/>.
55. Az Európai Unió kontextusában az abolitionista megközelítést képviseli például az Európai Parlament Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottsága által elfogadott két riport: Jelentés a szexuális kizsákmányolásról és a prostitúcióról, valamint ezeknek a nemek közötti egyenlőségre gyakorolt hatásáról, előadó: Mary Honeyball, A9-0240/2023, 2014. február 3., https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0071_HU.html; Jelentés a prostitúció uniós szabályozásáról: annak határokön átnyúló vonatkozásai, valamint a nemek közötti egyenlőségre és a nők jogaira gyakorolt hatása, előadó: Maria Noichl, A7-0071/2014, 2023. augusztus 30., https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0240_HU.html.
56. European Women's Lobby: A massive step towards Europe free from prostitution: EWL applauds ECHR judgement on criminalisation of sex buyers, 2024. július 25., <https://www.womenlobby.org/A-massive-step-towards-Europe-free-from-prostitution?lang=en>.
57. European Network of Migrant: European Court of Human Rights Historic Decision: A Major Step Forward for Migrant Women in the Fight Against Prostitution (expert statement), 2024. július 25., <https://www.migrantwomennetwork.org/2024/07/25/echr-statement/>.
58. Dimitrios KAGIAROS – Inga THIEMANN: M.A. and others v. France: The 'End Demand' model of Regulating Sex Work goes to Strasbourg, *Strasbourg Observers*, 2024. szeptember 3., <https://strasbourgobservers.com/2024/09/03/m-a-and-others-v-france-the-end-demand-model-of-regulating-sex-work-goes-to-strasbourg/>.
59. Mattia PINTO: Do sex workers have a right to have rights? Let the state decide and criminalise, says the European Court of Human Rights, *European Human Rights Law Review*, 2024/6, 557–564, <https://doi.org/10.2139/ssrn.5048336>.

DÖNTÉS UTÁN

Rovatunkban ezúttal a Emberi Jogok Európai Bíróságának
Vassallo Magyarország elleni ügyében meghozott döntését
foglaljuk össze

AZ ÉSZSZERŰ IDŐ KÖVETELMÉNYE VASSALLO MAGYARORSZÁG ELLENI ÜGYÉBEN¹

AZ ÜGY KÖRÜLMÉNYEI

Az olasz édesapa és a magyar édesanya 2009-ben ismerkedett meg. Évekig Spanyolországban éltek, ahol 2015-ben össze is házasodtak. Első gyermekük 2013-ban Magyarországon, a második pedig 2015-ben Spanyolországban született meg. 2017 januárjában egy családi üdülés után az édesanya Magyarországra utazott a gyermekekkel, majd közölte, hogy Magyarországon akar letelepedni.

2017. február 15-én az édesapa a Hágai Gyermek-elviteli Egyezmény² szerint kérelmezte a gyermekek Spanyolországba történő visszavitelét. 2017. július 13-án a Pesti Központi Kerületi Bíróság (a továbbiakban: PKKB) helyt adott a kérelmének, amelyet a Fővárosi Törvényszék és a Kúria is helyben hagyott.

Az édesanya a Kúria végzésével szemben alkotmányjogi panaszt terjesztett elő. Az Alkotmánybíróság 2018. február 13-án kelt végzésével³ felhívta a PKKB-t a jogerős végzése végrehajtásának felfüggesztésére. Kilenc hónappal később, 2018. november 27-én kelt határozatában⁴ pedig alaptörvény-ellenesnek minősítette a fent említett bíróságok végzéseit – megállapítva a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét –, és megsemmisítette azokat. A tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét jelen ügyben az okozta, hogy a bíróságok, noha különlegesen szenzitív esetről volt szó, elutasították az édesanya szakértő pszichológus kirendelésére irányuló indítványát, és a szakértői bizonyítást indoklás nélkül mellőzték. Az Alkotmánybíróság úgy fogalmazott, hogy önmagában az arra való hivatkozás, hogy az a szakértő kirendelése az eljárás elhúzódását eredményezné, nem elegendő érv arra, hogy a gyermekek érdekeit ne vizsgálják minden részletre kiterjedően.

2019. március 25-én a PKKB ismételen elrendelte a gyermekek visszavitelét Spanyolországba, amit a másodfokú bíróság és a Kúria ezúttal is helyben hagyott. Az ügy azonban az édesanya alkotmányjogi

panasza nyomán ismét az Alkotmánybíróság elé került. 2019. október 21-én az Alkotmánybíróság a végrehajtást felfüggesztette, majd 2020. február 25-én kelt határozatában⁵ alaptörvény-ellenesnek minősítette, és megsemmisítette az első- és másodfokú végzéseket. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a bíróságok a megismételt eljárásban sem vizsgálták kellő alapossggal és körültekintéssel azt, hogy a visszavitelnek milyen testi-lelki hatásai lennének a gyermekek számára. Az Alkotmánybíróság a döntésében kiemelte, hogy a bíróságok a szakértőkirendelési kötelezettségüknek csak formálisan tettek eleget, tartalmilag azonban nem, így a tisztességes eljáráshoz való jog nem érvényesülhetett maradéktalanul.

Mindeközben 2019. január 21-én kelt határozatával egy spanyol bíróság – az édesapa kérelmére – felbontotta a felek házasságát, döntött a szülői felügyeleti joggal összefüggő kérdésekben, valamint elrendelte a gyermekek visszavitelét. 2019. október

30-án a visszavitel végrehajtása céljából kibocsátott, a Brüsszel IIa. rendelet⁶ 42. cikkének megfelelő igazolást⁷ továbbították a magyar hatóságoknak. 2019. december 10-én a Debreceni Járásbíróság elismerte a spanyol bíróság határozatát, emellett a PKKB – ismételen, immár harmadik alkalommal – 2020. június 22-én elrendelte a gyermekek visszavi-

telét Spanyolországba.

Végül az édesapa 2020. július 26-án egy debreceni élményparkból magával vitte a gyermekeket Spanyolországba. A Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság először keresni kezdte az édesapát és a gyermekeket,⁸ majd úgy nyilatkozott, hogy a nyomozás során kiderült, hogy több bírósági döntés alapján az édesapa jogszerűen vehette magához őket.⁹ A történetekről értesülve 2020. november 24-én a Fővárosi Törvényszék lezárta a visszaviteli eljárást. Az édesapa 2020. július 29-én kérelmezte az Emberi Jogok Európai Bíróságának eljárását.

A Bíróság mindenekelőtt – visszautalva egyes ítéleteire¹⁰ – tisztázta, hogy a kérelmezőnek a családi élet tiszteletben tartásához fűződő jogába való beavatkozás nem az alperes állam valamely aktusának vagy mulasztásának tulajdonítható, hanem az édesanya cselekedetének, aki a gyermekeket Magyarországra vitte. Ugyanakkor ez a cselekmény pozitív kötelezettséget rótt az alperes államra, hogy biztosítsa a kérelmezőnek a családi élet tiszteletben tartásához való jogát, amely magában foglalta a Hágai Gyermekelviteli Egyezmény szerinti kérelmének vizsgálatát annak érdekében, hogy a gyermekeivel való újraegyesülés mielőbb megvalósulhasson.

A Bíróság a korábbi gyakorlatára¹¹ hivatkozva kiemelte, hogy mivel az időmúlás orvosolhatatlan következményekkel járhat a gyermek és a hátramaradt szülő kapcsolatára, a Hágai Gyermekelviteli Egyezmény szerinti eljárások sajátos jellege megköveteli a nemzeti bíróságoktól, hogy támaszkodjanak arra a vélelemre, miszerint a gyermekek szokásos tartózkodási helyére történő azonnali visszavitel szolgálja a gyermekek legjobb érdekeit.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a tiszteletes tárgyaláshoz való jog körében kimondja, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a bíróság észszerű időn belül tárgyalja. A magyar bíróságok előtt csaknem három évig és kilenc hónapig zajlott a visszaviteli eljárás: 2017. február 15-én kezdődött, és 2020. november 24-én zárult le. A Bíróság azt is megjegyezte, hogy az Alkotmánybíróságnak első alkalommal kilenc hónapjába, második alkalommal négy hónapjába telt, hogy a visszaviteli döntés végrehajtásának felfüggesztését követően a bírósági döntéseket megsemmisítse. A Bíróság meglátása szerint azzal, hogy az eljárások közel négy évig tartottak egy olyan érzékeny ügyben, mint a jogellenes gyermekelvitel, az állam elmulasztotta a gyors eljárásra vonatkozó pozitív kötelezettségét.

A Bíróság szerint szembetűnő az is, hogy annak ellenére, hogy a Debreceni Járásbíróság 2019. december 10-én végrehajthatónak ismerte el a spanyol bíróság határozatát, ez nem érintette sem a PKKB, sem az Alkotmánybíróság eljárásrendjét.

A fentiekre tekintettel a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a magyar hatóságok nem tettek megfelelő intézkedéseket a gyermekek szokásos tartózkodási helyükre való visszavitelével kapcsolatos eljárások gyors lezárása érdekében. A Bíróság dönté-

se szerint a magyar állam megsértette az Egyezmény 8. cikkét.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ügy alapjául szolgáló eset idején Európai Unió területén¹² történő jogellenes gyermekelviteli esetekben a Hágai Gyermekelviteli Egyezmény rendelkezéseit a 2004. augusztus 1-jén hatályba lépett Brüsszel IIa. rendelettel kiegészítve kellett alkalmazni. A Brüsszel IIa. rendelet lehetővé tette, hogy a jogellenes elvitt megelőző szokásos tartózkodási hely

szerinti tagállamban hozott, visszavitelt elrendelő határozat közvetlenül – a végrehajthatóvá nyilvánításának szükségessége és az elutasítás lehetősége nélkül – elismerendő és végrehajtandó legyen a többi tagállamban. A tagállamok közti együttműködést és az eljárás gyorsaságát ösztönző rendelet azonban tizenöt év után sem

tudott maradéktalanul érvényesülni. Annak ellenére, hogy 2019. december 10-én a Debreceni Járásbíróság végrehajthatónak ismerte el a spanyol bíróság határozatát, ez nem érintette sem a PKKB, sem az Alkotmánybíróság eljárásrendjét.

A Brüsszel IIa. rendelet 11. cikkének (3) bekezdése szerint a bíróságnak – amennyiben rendkívüli körülmények nem gátolják meg – a kérelem benyújtását követően legkésőbb hat héten belül határozatot kell hoznia. Látható, hogy a *Vassallo Magyarország elleni* ügyében a magyar bíróságok előtt majdnem négy évig zajlott a visszaviteli eljárás, ami messze szétfeszíti a soron kívüli eljárás európai követelményét. Említésre méltó, hogy a bírósági gyakorlatban problematikusnak bizonyult a visszaviteli döntés meghozatalára szabott hathetes határidő, mivel a bírák és joggyakorlók számára sem volt egyértelmű, hogy a hat hét bírósági szintenként értendő, vagy magában foglalja a jogorvoslatokat vagy akár a visszaviteli határozat végrehajtását is. A 2022. augusztus 1-től hatályos európai szabályozás, a Brüsszel IIb. rendelet¹³ 24. cikke – a visszaviteli ügyeket leggyorsabban kezelő tagállamok körében uralkodó nézetel összhangban – egyértelművé tette, hogy a végrehajtható visszaviteli döntés kibocsátására vonatkozó hathetes ügyintézési határidő szakonként értendő.¹⁴ Az elsőfokú bíróságnak – a kérelem megérkezésétől számítottan – hat héten belül határozatot kell hoznia, kivéve, ha ebben rendkívüli körülmények gátolják. A magasabb fokú bíróságok esetében a rendelet szerint a hat hetet akkortól kell számítani, amikor a tartalmilag hiánytalan fellebbezés beérkezik hozzá-

juk, és a határidő túllépésére szintén csak rendkívüli körülmények esetén van lehetőség.¹⁵

Hangsúlyozandó, hogy az elvitel időpontjában két- és négyéves gyermekek a Spanyolországba történő visszaszolgáltatáskor öt- és hétévesek voltak. A kisgyermekkoruk legérzékenyebb évei teltek el az elhúzódo eljárások fogságában. A strasbourgi Bíróságnak az édesapa elmondta, hogy 2017-ben öt alkalommal, 2018-ban három alkalommal, 2019-ben pedig négy alkalommal látta a gyermekeit. A Bíróság a gyors eljárás követelménye mellett hangsúlyozta az időmúlásnak a hátramaradt szülő és a gyermek kapcsolatára gyakorolt hatásait. A McIlwrath Oroszország elleni ügyben¹⁶ a Bíróság megjegyezte, hogy megengedhetetlen az, hogy az elvivő szülő hasznot húzzon a saját jogellenes cselekményéből, vagyis a jogellenes elvitel nem szolgáltatathat új fórumot egy már rendezett jogvitához.

Az ügy végét az édesapa médiafigyelmet kívántó cselekedete jelentette, amikor is 2020. július 26-án egy debreceni élményparkból magával vitte a gyermekeket Spanyolországba. Az erről szóló első rendőrségi közlemény nem utalt arra, hogy az édesapa magatartása bírósági döntések alapján jogszerűnek volt minősíthető, és ezzel véleményem szerint nemcsak elmulasztotta a lakosság megfelelő tájékoztatására vonatkozó kötelezettségét, hanem egyúttal teret is engedett annak, hogy a közvéleményben heves indulatok alakuljanak ki.

Bár nincs nyilvánosan elérhető információ arról, hogy alátámasztottan bántalmazás állt-e a konkrét ügy háttérében, fontos megjegyezni, hogy a jogellenes gyermekelviteli ügyekben gyakran merül fel a családon belüli erőszak vádja.¹⁷ A vádak egy része alaptalannak bizonyul, azonban előfordul, hogy éppen az erőszak kényszeríti az elvivő szülőt arra, hogy a gyermekével együtt elhagyjon egy országot. A józan ész azt diktálná, hogy az a szülő, aki a gyermeket azért viszi el valahonnan, hogy kimenekítse egy erőszakos szituációból, ne legyen felelősségre vonható az elvitel miatt. Azonban a polgári és büntető jogi szabályok ennél sokkal összetettebbek, így az áldozat egy „rideg jogi labirintusban”¹⁸ találja magát.

A Hágai Gyermekelviteli Egyezmény megszövegezésekor (az 1970-es évek végén) a családon belüli erőszakot még nem tekintették komoly társadalmi problémának. Éppen ezért az Egyezmény előkészítésekor az elvitel motivációinak felsorolásában nem is kapott helyet a családon belüli erőszak jelensége.¹⁹ Ugyanígy, a családon belüli erőszak gyermekekre gyakorolt hatása sem volt ismert a megszövegezéskor.²⁰ Viszont, míg a családon belüli erőszakra vonatkozó jogszabályok és az érintetteknek nyújtott szolgáltatások jelentősen fejlődtek az elmúlt évtize-

dekben, a Hágai Gyermekelviteli Egyezmény érintetlen maradt.²¹ A Hague Mothers („Hágai Anyák”) elnevezésű nemzetközi projekt 2023. február 27-én kiadott állásfoglalásában²² – többek közt – szorgalmazta az Egyezmény módosítását: családon belüli erőszak esetén a visszavitellel szembeni kifogásra legyen lehetőség, valamint az Egyezmény kifejezetten ismerje el az erőszak gyermekekre gyakorolt hatását. Továbbá, az állásfoglalás szerint a nemzeti jogszabályoknak egyértelművé kell tenniük, hogy a családon belüli erőszak körülményeiből is fakadhat a visszavitel megtagadása lehetővé tevő súlyos kockázat. Ezzel összefüggésben indítványozza az állásfoglalás, az elvitel nem minősüljön jogellenesnek, ha az elvivő szülő bántalmazás elől menekül; sőt, ilyen esetekben (megdönthető) védelmet kell felállítani a visszavitel megtagadhatósága érdekében.

JEGYZETEK

1. *Vassallo Magyarország elleni ügye*, 32662/20. számú kérelem, a Bíróság 2023. október 26-án kelt ítélete.
2. A Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló, Hágában az 1980. évi október 25. napján kelt szerződés.
3. 3066/2018. (II. 20.) AB végzés.
4. 3375/2018. (XII. 5.) AB határozat.
5. 3068/2020. (III. 9.) AB határozat.
6. A házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló, 2003. november 27-i 2201/2003/EK tanácsi rendelet.
7. Ha az eredetileg eljáró bíróság a gyermek visszavitelét elrendelő határozatot hoz, fontos annak biztosítása, hogy a határozat gyorsan végrehajtható legyen a másik tagállamban. Emiatt a rendelet előírja, hogy az ilyen határozatot a másik tagállamban külön eljárás nélkül el kell ismerni, és végre kell hajtani, feltéve, hogy azt igazolás kíséri.
8. Lásd: Keressük Vassallo Martin Albertet, *Police.hu*, 2020. július 26., <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/felhivasok/keressuk-vassallo-martin-albertet>. A közlemény már nem érhető el online.
9. Lásd: Nem történt gyermekrablás Debrecenben, *Police.hu*, 2020. július 27., <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/nem-tortent-gyermekrablas-debrecenben>.
10. *G.N. Lengyelország elleni ügye*, 2171/14. számú kérelem, a Bíróság 2016. október 19-án kelt ítélete; *K.J. Lengyelország elleni ügye*, 30813/14. számú kérelem, a Bíróság 2016. június 1-jén kelt ítélete; *López Guió Szlo-*

- vákia elleni ügye, 10280/12. számú kérelem, a Bíróság 2014. október 13-án kelt ítélete; *Ignaccolo-Zenide Románia elleni ügye*, 31679/96. számú kérelem, a Bíróság 2015. január 25-én kelt ítélete.
11. *McIlwrath Oroszország elleni ügye*, 60393/13. számú kérelem, a Bíróság 2017. december 11-én kelt ítélete; *Nuutinen Finnország elleni ügye*, 32842/96. számú kérelem, a Bíróság 2000. június 17-én kelt ítélete.
 12. A Brüsszel IIb. rendelet az Európai Unió valamennyi tagállamában alkalmazandó, Dánia kivételével. Dániában a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés területén megalkotott uniós rendeletek nem alkalmazandók.
 13. A házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről szóló, 2019. június 25-i 2019/1111 tanácsi rendelet.
 14. Тóтн Barbara: A Brüsszel IIa rendelet szülői felelősséget és a jogellenes gyermekelvitelt érintő felülvizsgálata, *Multidiszciplináris tudományok*, 2021/2, 280, <https://doi.org/10.35925/j.multi.2021.2.36>.
 15. KozÁk Henriett: *A gyermek jogellenes elvitele, szülői felügyeleti jog gyakorlása határon innen és túl*, Budapest, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2020, 239.
 16. *McIlwrath Oroszország elleni ügye*, 60393/13. számú kérelem, a Bíróság 2017. december 11-én kelt ítélete.
 17. Onyója MOMOH: The Need for Cross-Border Protective Measures in Return Proceedings, in *Domestic violence and parental child abduction: the protection of abducting mothers in return proceedings*, eds. Katarina TRIMMINGS – Anatol DUTTA – Constanza HONORATI – Mirela ŽUPAN, Cambridge, Intersentia, 2022, 70; Katarina TRIMMINGS: *Child abduction within the European Union*, Oxford, Hart Publishing, 2013, 151.
 18. Rona Kaufman KITCHEN: Constrained Choice: Mothers, The State, and Domestic Violence, *Temple Political & Civil Rights Law Review*, 2015/4, 385.
 19. Katarina TRIMMINGS: *Child abduction within the European Union*, Oxford, Hart Publishing, 2013, 150.
 20. Brenda HALE: Taking Flight – Domestic Violence and Child Abduction, *Current Legal Problems*, 2017/1, 7, <https://doi.org/10.1093/clp/cux001>.
 21. Marilyn FREEMAN – Nicola TAYLOR : Domestic violence as an aspect of 1980 Hague Child Abduction Convention return proceedings, in *Domestic violence and parental child abduction: the protection of abducting mothers in return proceedings*, eds. Katarina TRIMMINGS – Anatol DUTTA – Constanza HONORATI – Mirela ŽUPAN, Cambridge, Intersentia, 2022, 49.
 22. Lásd: <https://www.hague-mothers.org.uk/wp-content/uploads/2023/02/HM-What-needs-to-change-02-23-1.pdf>.

SZEMLE

„A gyerekrésztételről szóló szakmai diskurzus többsége a döntéshozatalban való részvétellel foglalkozik, legyen szó egy gyerek egyéni életét érintő, például elhelyezési, gyermekvédelmi, egészségügyi döntésekről, vagy a gyerekek csoportját érintő, kollektív döntésekről, például a jogalkotásban, közügyekben való részvételtől. A kötet egyik különlegessége, hogy az önkifejezés tágabb kontextusát vizsgálja, mellyel a »célvezérelt« részvétel mellett azokat a helyzeteket is vizsgálja, melyeknek nincsen kifejezett tétje.”

(Németh Barbara)

Németh Barbara

A KISGYERMEKEK HANGJA

AZ „EARLY CHILDHOOD VOICES: CHILDREN, FAMILIES, PROFESSIONALS” CÍMŰ KÖNYV JELENTŐSÉGE A GYEREKRÉSZVÉTEL RŐL SZÓLÓ DISKURZUSBAN

„A gyerek.
száz részből áll.
A gyereknek van
száz nyelve.
száz keze.
száz gondolata.
száz gondolkodási módja.
játszani, beszélni.
Mindig száz...”¹

Az ENSZ közgyűlése által 1989-ben elfogadott, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) szerint minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy kifejezhesse a véleményét, és azt figyelembe is vegyék. A 12. cikk így fogalmaz: „Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa a véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.” Számos dokumentum és konceptuális modell támogatja a cikk alkalmazását és a gyerekrészvétel átfogó értelmezését,² és növekvő figyelem kíséri a gyerekekkel kapcsolatos szakmákban.³ A szakirodalom nagyobb része azonban a serdülőkre és a formális döntéshozatali folyamatokra irányul, és kevés szó esik arról, hogyan segíthető elő a gyerekek részvétele a fiatalabb korosztályok esetében, illetve a hétköznapi helyzetekben. Ez a hiány adja az *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*⁴ című tanulmánykötet igazi jelentőségét, mely 2024-ben jelent meg a Springer Kiadónál.

2020-ban, a koronavírus-járvány közepén, az ausztráliai Charles Sturt University online konferenciát szervezett a kisgyermek meghallgatásáról – különböző családi, nevelési, döntéshozatali kontextusokban – *Early Childhood Voices* („Koragyermekkor hangok”) címmel. Az itt megindult nemzetközi, szakmaközi párbeszédből született a tanulmánykötet, amely jól példázza, hogy a gyerekjogok végrehajtása korántsem csak a jogászok hatásköre.

A kötet a születéstől kezdve nyolcéves korig tartó időszak vonatkozásában vizsgálja a gyerekek meghallgatásának, részvételének lehetőségeit az őket

érintő témákban és döntések meghozatalában. Negyvenhat szerző tizenkét országban végzett kutatásait összegzi, melyek verbális és nonverbális (például képi, rajzi) adatokra támaszkodva elemzik a gyerekek, családok és szakemberek tapasztalatait. A kötet egyaránt nyújt elméleti háttérrel, gyakorlati szempontokat és empirikus bizonyítékokat a kisgyermekekre való odafigyelés, meghallgatásuk támogatásának fontosságáról. Foglalkozik a kisgyermek társas és kognitív fejlődésével, valamint a kisgyermeket nevelő családok jóllétével, támogatásával is. A diszciplináris sokféleség ellenére minden fejezet referenciapontját a Gyermekjogi Egyezmény egyik alapelve, a részvétel adja, mely a gyerekeket a saját életük kompetens, aktív alakítójaként és jogaik alanyaként ismeri el. Különösen a vélemény kifejezéséhez, figyelembevételéhez és a véleménynyilvánítás szabadságához való jogok (12. és 13. cikk) megvalósítására fókuszál, melyhez több szakterület bekapcsolódására, kompetenciájára van szükség. A szerzők között ezért szerepel kisgyermeknevelő, oktatási szakember, jogász, pszichológus, szociális munkás, logopédus, nyelvész, tolmács és filozófus is. A kötet szakmaközi megközelítése színes képet ad a kisgyermek hangjának támogatásáról, valamint a véleményük meghallgatására és dokumentálására szolgáló módszerek sokféleségéről.

A könyv témáit másrészt az ENSZ tagállamai által 2015-ben elfogadott fenntartható fejlődési célok („sustainable development goals”, SDG-k) tartják össze. A szerzőket felkérték, hogy írásukkal kapcsolódjanak a 17 cél némelyikéhez, melyeket a gazdasági növekedés, a társadalmi integráció és a környezetvédelem szempontjainak összehangolására törekedve

határoztak meg. A bevezető fejezet összefoglaló táblázata rámutat, hogy a gyerekrésztétel mindegyik SDG elérésében szerepet játszik, a szerzők leggyakrabban mégis a jó egészséghez és jóllétéhez (1. cél), a minőségi oktatáshoz (4. cél) és az egyenlőtlenségek csökkentéséhez (10. cél) kapcsolták. Ez is arra utal, hogy a gyerekek hangjának meghallgatása szorosan összefügg a többi jog érvényesülésével. Az SDG-kkel kapcsolatos szempontok szerepeltetése a kötetben közelebb hozza a valósághoz ezeket a kissé elvont és elfeledett globális célokat, és rámutat, hogy mi mindent tehetünk egyénként az „itt és most”-ban a fenntartható fejlődésért.

A kötet hívószava mindazonáltal nem a részvétel, hanem annak egy dimenziója, a *hang* („voice”). Laura Lundy⁵ gyerekrésztétel-modellje szerint a 12. cikk végrehajtásához szükség van térre, hangra, közönségre és befolyásra is. Ahogy azt Carmel Ward és Laura Lundy a kötetben a kisgyermekkorra specifikusan is kifejtik, a gyerekeket segíteni kell abban, hogy megtalálják a hangjukat, és megfelelő információt és támogatást kell kapniuk ahhoz, hogy minél jobban ki tudják fejezni magukat. Azt, hogy a gyerekrésztételnek miért e dimenziójára fókuszál a kötet, magyarázhatja a szerkesztők neveléstudományi háttere és a téma – a vizsgált korosztály – is, hiszen az első nyolc életévben nagyon sok minden történik a gyerekek nyelvfejlődése, érzelmszabályozása, valamint más kognitív és társas készségei terén. A gyerekek hangjának középpontba helyezése ugyanakkor egy további szempontból is fontos. A gyerekrésztételről szóló szakmai diskurzus jórészt a döntéshozatalban való részvétellel foglalkozik, legyen szó egy gyerek egyéni életét érintő, például elhelyezési, gyermekvédelmi, egészségügyi döntésekről vagy a gyerekek csoportját érintő, kollektív döntésekről, például a jogalkotásban, közügyekben való részvételről.⁶ A kötet egyik különlegessége, hogy az önkifejezés tágabb kontextusát vizsgálja, mellyel a „célvezérelt” részvétel mellett azokat a helyzeteket is vizsgálja, melyeknek nincsen kifejezett tétje, se kicsi, se nagy. Maga a 12. cikk sem a döntéshozatalban való részvételt nevesíti, hanem a gyereket „érdeklő kérdésekben” való véleménykifejezés jogát fogalmazza meg. A kötet szerzői közül többen is bemutatnak olyan kezdeményezéseket, melyek a gyerekek érzelmi (Andi Salamon), nyelvi (Michelle Pascoe és szerzőtársai) vagy képi önkifejezését segítik (Jenny Dwyer, Amy MacDonald, Shukla Sikder), és melyek platformot biztosítanak arra, hogy a gyerekek kortársaikkal vagy a felnőttekkel kommunikáljanak, megéljék, kibeszéljék az érzéseiket. Linda Mahony és Angela Fenton a szülők különválása, illetve házasságának felbomlá-

sa, valamint a gyermekbántalmazás esetein keresztül mutatja be annak fontosságát, hogy a gyerekek és a szakemberek kommunikálni tudjanak érzékeny témákról. Sarah Eagland, Michael Curtin és Tracey Parnell pedig egy olyan ausztráliai rehabilitációs programot mutat be, amely egy tűzvészt követően támogatja a gyerekeket abban, hogy megértsék a saját érzelmi reakcióikat, és ki tudják fejezni az érzéseiket és tapasztalataikat.

A hagyományos gyermekjogi keretben a vélemény kifejezéséről beszélünk, és aránytalanul kevés szó esik az érzések kifejezéséről. A kötet egyik tanulmányának szerzői, Ward és Lundy arra hívják fel a figyelmet, hogy az érzelmek a gyerekek véleményének egy fontos dimenzióját jelentik. Ez azért is különösen fontos, mert minél fiatalabb egy gyerek, annál inkább az érzelmei dominálnak a gondolatai helyett, ráadásul az is kevésbé vitatható, hogy az érzelmerkifejezésre minden gyermek képes, függetlenül a korától. A szerzők kiemelik, hogy a 12. cikk életkorra és érettségre vonatkozó kitétele a vélemény figyelembevételére vonatkozik, nem pedig annak kifejezésére. A kötetben egyes szerzőktől filozófiai (Stephen Kemmis és Andi Salamon), más szerzőktől fejlődéslélektani fókuszú (Andi Salamon) elemzéseket is olvashatunk a csecsemők interakcióinak és érzelmi megnyilvánulásainak jelentőségéről. Salamon rámutat, hogy a csecsemők születésüktől fogva kifinomult szociális képességekkel rendelkeznek, amelyek megalapozzák az érzelmi kommunikáció fejlődését az első életévben. Ezeket a veleszületett képességeket gyakran alábecsülik, pedig a csecsemők kommunikációjának megértésével – a félreértések megelőzésével – elkerülhetők bizonyos problémák. A kötet szerzői emlékeztetnek, hogy a részvétel elősegítése minden életkorban szükséges és lehetséges, és a koragyermekkori tapasztalatoknak hatása van a fizikai, a szociális, az érzelmi, az intellektuális és a spirituális fejlődésre, valamint a környezettel való kapcsolat alakulására is.

A nyelvi fejlődés négy fejezetnek is a középpontjába kerül. A szerzők bemutatják, hogy milyen kihívásokkal küzdenek a gyerekek többnyelvű környezetben (Karla N. Washington és szerzőtársai, valamint Michelle Pascoe és szerzőtársai), milyen fontos a bevándorló gyerekek anyanyelvhasználatának megőrzése (Van H. Tran és szerzőtársai), és elemzik a beszédfejlődés univerzális mintázatait is (Sharynne McLeod, Kathryn Crowe és Jane McCormack). A kötet amellet érvel, hogy a nyelvfejlődés megértésével támogatni lehet a gyerekek részvételét a számukra fontos kérdéseket illetően, és csökkenthetők az egyenlőtlenségek az oktatásban és a társadalmi életben.

A tanulmányok számos példát nyújtanak arra, hogy hányféle jelentése van a kisgyermek hangjának a verbalitáson túl is. A szerzők több alkalommal visszatérnek Malaguzzi fent idézett verséhez és a hozzá köthető Reggio-pedagógia alapelveihez,⁷ miszerint a gyerekek „százféle nyelven” tudják kifejezni magukat. Ward és Lundy kiemeli ebben a körben a cselekvés, a hangszín, a csend, a játék és a rajz szerepét. Anne Suryani és szerzőtársai a mindennapi játékelmények önkifejezést segítő szerepéről írnak, Jenny Dwyer, Amy MacDonald és Shukla Sikder tanulmányából pedig kiderül, hogy a különböző grafikai kifejezőmódok – a firkáktól a fantáziaszülte rajzokon keresztül a szabványos szimbólumok használatáig – hogyan segítenek a gyerekeknek kifejezni önmagukat és matematikai gondolkodásukat. A gyerekek ráadásul váltakozva használják a kommunikáció explicit és szimbolikus formáit, a legkifejezőbb, illetve számukra leginkább megfelelő módját keresve (Linda Mahony és szerzőtársai). Ez a „nyelvi” sokféleség egyszerre lehet frusztráló és felszabadító a felnőttek számára. Oda kell figyelni a részletekre, ugyanakkor a sokféleség lehetőségeket is rejt a gyerekek bevonására, részvételük előmozdítására.

A kötet fontos üzenete, hogy a részvételi jog nem a gyerekek képességén, hanem sokkal inkább a felnőttek támogatásán múlik. Ez fokozottan érzékelhető a fiatalabb korosztálynál, ezért a családok és szakemberek szerepe hangsúlyos téma az egész kötetben. Mahony és szerzőtársai például kiemelik, hogy a felnőtteknek érzékenynek kell lennie arra, hogy a gyerekek mikor, milyen módon tudják a legautentikusabban kifejezni magukat. Ez helyzettől függő lehet, emiatt nemcsak arra van szükség, hogy a felnőttek megkérdezzék a gyerekeket, hanem az is fontos, hogy megfigyeljék a viselkedésüket (Lundy és Ward). A kötetben helyet kap olyan programok bemutatása is, amelyek kifejezetten a szülők támogatását célozzák a kisgyermekük nevelését illetően (Hannah Hale, Elspeth McCartney és Muriel MacKenzie), valamint olyan kutatásoké is, amelyek az intézményi dolgozók vezetői stílusát vizsgálták a szakemberek fluktuációjával összefüggésben (Belinda Downey, Will Letts és Sharynne McLeod). Ahogy azt Stephen Kemmis és Andi Salamon megjegyzi, a gyerekjogok érvényesítése csak olyan felnőttek által lehetséges, akik megértik, hogy mekkora hatalommal rendelkeznek a kisgyermek hangjának érvényesülése felett. „Kritikusan el kell gondolkodnunk azon, hogy szavaink, cselekedeteink és kapcsolataink milyen sokféleképpen teszik lehetővé vagy korlátozzák a valahová tartozásukat, a létüket, és valakivé válásukat” – fogalmaznak a szerzők.⁸

A kötet 18 fejezete négy nagyobb szerkezeti egységet alkot. Az első rész elméleti bevezető arról, hogy miért fontos a gyerekek hangja, és mit jelent ez a kisgyermek vonatkozásában. A második rész, mely a kötet leghosszabb része, a hétköznapi helyzetekre fókuszál. Olvashatunk például a csecsemők interakciójáról, a játékos tanulásról, a barátságok szerepéről, a nyelvfejlődés támogatásáról és univerzális mintázatairól. A harmadik rész olyan nehéz időszakokat, sérülékeny helyzeteket vizsgál, amikor a gyerekek védelmére való fókuszálás miatt a gyerekek hangjára való odafigyelés még könnyebben a háttérbe szorulhat. Ilyen lehet például a szülők különválása, egy bántalmazási helyzet, egy tűzvész vagy egy pandémia is. A negyedik részben pedig olyan tanulmányokat olvashatunk, melyek a szakemberek által tapasztalt kihívásokat, az általuk levont tapasztalatokat összegzik.

A gyerekrészvétel egyszerre lehet cél és eszköz, amit a kötet számos példával támaszt alá. Némely fejezet inkább jogként, célként értelmezi a gyerekek meghallgatását. A szerzők különböző kontextusokban és szempontokból vizsgálják az elv érvényesülését, például az óvodákban (Lysa Dealtry és Laura McFarland), a korosztályi sajátosságok mentén (Stephen Kemmis és Andi Salamon) vagy a lányok matematikai, természettudományi területeken való részvétele kapcsán (Suryani és szerzőtársai). Más fejezetek eszközként tekintenek rá, és számos jó gyakorlatot mutatnak be a gyerekek véleményének megismeréséről, a gyerekek bevonásáról. Megtudhatjuk például, hogyan vettek részt a gyerekek a tanulmánykötet apropóját adó konferencián (Sharynne McLeod, Kathryn Crowe és Jane McCormack), de az empirikus kutatásokat bemutató tanulmányok módszertani inspirációt adnak a gyerekek körében végzett kutatásokhoz. Voltak olyan kutatók, akik nem riadtak vissza attól sem, hogy játékos formájú fókuszcsoportos beszélgetéseket folytassanak óvodásokkal (Támara Pribišev Beleslin és Sanja M. Partalo, valamint Fernanda Liberali és szerzőtársai.). Készítettek egyéni interjúkat (Beleslin és Partalo), rajzvizsgálatokat (Karla N. Washington és szerzőtársai) és multimodális anyagokat, vagy például gyerekekről készült fényképeket is elemeztek (Liberali és szerzőtársai). A szerzők jellemzően kvalitatív módszertant alkalmaztak, izgalmas kivételt jelent Dealtry és McFarland tanulmánya, akik egy vignettákon alapuló önkitöltős módszert fejlesztettek 3–5 éves gyerekek megkérdezésére. Bizonyos esetekben a szerzők olyan közléseket is vizsgáltak, melyeket nem kifejezetten a kutatás érdekében rögzítettek (Liberali és szerzőtársai). A kötet rámutat, hogy nemcsak a gyerekektől, hanem a körülöttük lévő felnőttektől, például a csa-

ládagoktól, a szakemberektől is érdemes adatot gyűjteni a gyerekek részvételi jogainak érvényesüléséről. Ez azért is fontos, mert a gyerekrészvétel elvének növekvő népszerűsége olyan gyakorlatok elterjedéséhez vezethet, amelyek által a jószándék ellenére is sérülnek az etikus, biztonságos részvétel elvei a gyerekek kutatásokba, konzultációkba való bevonása során.⁹

Az *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals* című tanulmánykötet a szakirodalom gyors bővülése közepette hasznos forrása lehet a gyerekrészvétellel foglalkozóknak. A kötet világossá teszi, hogy a csecsemőkre és a kisgyermekekre éppúgy vonatkoznak a gyerekjogok, mint a serdülőkre. A véleménykifejezéshez való jog részeként az érzelmi kifejezés fontossága is figyelmet kap, és a konkrét döntéshelyzeteken túl az olyan hétköznapi helyzetekre is, melyekben a gyerekek megélhetik cselekvőképességüket, tapasztalatot szerezhetnek arról, hogy mennyire tartják tiszteletben a személyiségüket, és gyakorolhatják a részvételhez szükséges kognitív és társas készségeiket. A kötet ötleteket nyújt a jó gyakorlatok kialakításához, és ráébreszti az olvasót, hogy ha nem is a gyerekjogi, gyerekrészvételi keretben, de Magyarországon is működnek hasonló példák. A gyerekrészvételről egyelőre kevés magyar nyelvű forrás érhető el, miként ez a kötet is egyelőre csak angol nyelven hozzáférhető. Nem alapozó ismereteket kíván nyújtani az érdeklődők számára, hanem arra mutat rá, hogy a konceptuális háttér ismerete nélkül is számos szakterület tehet a gyerekrészvétel előmozdításáért. Más jogokhoz hasonlóan, a gyerekrészvételről szóló diskurzus sem korlátozódhat csupán az emberi jogi, gyerekjogi szakemberekre, hanem az összes gyerekekkel foglalkozó szakma bevonására szükség van. A kötet segítséget nyújthat a hazai szakembereknek abban, hogy akármilyen háttérük is van, felismerjék saját erejüket és kompetenciájukat a gyerekek hangjának hallhatóbbá tételében.

JEGYZETEK

1. Részlet Loris Malaguzzi olasz neveléstudós „Invece il cento c'è” című verséből [N. B. fordítása]; angol fordítása elérhető: <https://www.reggiochildren.it/en/reggio-emilia-approach/100-linguaggi-en/>.
2. Lásd például az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12. általános kommentárját – Committee on the Rights of the Child: General comment No. 12 (2009), The right of the child to be heard, UNCRC/C/GC/12, 20 July 2009 –, valamint Laura LUNDY: „Voice” is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *British Educational Research Journal*, 2007/6, 927–942, <https://doi.org/10.1080/01411920701657033>.
3. Ezt testesíti meg például az Európa Tanács vonatkozó kézikönyve: *Listen – Act – Change. Council of Europe Handbook on children's participation*, eds. Anne CROWLEY – Cath LARKINS – Luís Manuel PINTO, Council of Europe, 2020.
4. *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*, eds. Linda MAHONY – Sharynne McLEOD – Andi SALAMON – Jenny DWYER, Springer International Publishing, 2024, <https://doi.org/10.1007/978-3-031-56484-0>.
5. Lásd LUNDY (2. vj.).
6. Gerison LANSDOWN: *Every Child's Right to be Heard. A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No 12*, Save the Children UK, 2011.
7. Lásd MALAGUZZI (1. vj.).
8. Stephen KEMMIS – Andi SALAMON: Language and Life: Going into Space, in *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals*, eds. Linda MAHONY – Sharynne McLEOD – Andi SALAMON – Jenny DWYER, Springer International Publishing, 2024, 42, https://doi.org/10.1007/978-3-031-56484-0_3.
9. Vö.: Committee on the Rights of the Child (2. vj.).

JOGVÉDŐK

A TASZ képviselőjében Boros Ilona azokról a stratégiai perekről számol be, amelyek a *gyermekvédelmi alapellátás* diszfunkcionális működésével és a *gyermekvédelmi szakellátás* problémáival foglalkoznak. Rámutat egy kirívó jogalkalmazási hibára, amely következmények nélkül hagyja az állami szervek alapjogsértéseit. Hangsúlyozza, hogy a kógens jogszabályi tilalom ellenére, sajnos, gyakran kizárólag anyagi okokból emelnek ki gyermekeket a családjukból. Végül arra figyelmeztet, hogy a szakellátás problémáit kritika alá vonó jogfejlesztő munka java még a TASZ előtt áll.

A GYERMEKVÉDELEM KUDARCA JOGVÉDŐI SZEMMEL:

A SZEGÉNY CSALÁDOKTÓL A BÁNTALMAZÓ RENDSZERBE Vezető út

BEVEZETÉS

2024 tavaszán a „kegyelmi botrány” néven elhíresült eset kapcsán végre kiemelt figyelmet kaptak Magyarországon a családjuktól elszakított gyerekek. Ősz elején pedig arra derült fény, hogy több száz újszülött vár elhelyezésre kórházak eltitkolt kórtermeiben, akik szintén a magyar gyermekvédelmi ellátórendszer áldozatai.¹ A családjukból kiemelt, jellemzően halmozottan hátrányos helyzetű, traumatizált gyermekek a társadalom legkiszolgáltatottabb tagjai, akikre általában senki nem kíváncsi. Az elmúlt év azonban reflektorfénybe helyezte azt a több mint 23 ezer gyereket, akikről az alábbi írásban még sok szó esik.

A kegyelmi botrány kapcsán újra felfedezett bicskei történet miatt cikkek és videók tucatjai jelentek meg a gyermekotthonokban élő gyerekekről, a bekerülésük körülményeiről s a gyermekotthonok világáról. Ezekben a nagyrészt kiváló anyagokban többször elhangzott a szakemberek részéről, hogy szegénység miatt nem vesznek el gyereket a szüleitől, s hogy valójában ennek mindig más oka van, így például mentális problémák és devianciák.² Az alábbi írás szerzője ezzel vitatkozni kénytelen, ugyanis a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) jogvédő szervezet tapasztalatai alapján igenis létezik az a jogsértő gyakorlat, hogy pusztán anyagi okok miatt szakítanak el gyerekeket a családjuktól, amit számos, alább ismertetett kutatás is igazol.

Az megengedhetetlen, hogy a családjukból szegénység miatt kiemelt gyermekek egy bántalmazó rendszerbe kerüljenek. Mégis ez történik, hiszen a családjukból kiemelt gyermekek harmada gyermekotthonokba kerül, ahol nem csupán elhanyagolják, de rendszeresen bántalmazzák is őket. Éppen ennek elkerülése érdekében tiltja a Gyermek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) is a gyermekek intézményes elhelyezését.³ A bicskei ügy legkirívóbb eleme tehát az, hogy az áldozatok nem is kerülhettek volna gyermekotthonba. A szakellátás másik lábának, a nevelőszülői hálózatoknak a kudarcát pedig az a 300 újszülött kisbaba teszi szívszorítóan megfoghatóvá, akik nevelőszülő híján jelenleg is kórházak kórtermeiben fekszenek, elnémulva.

Ez az írás a TASZ által a gyermekvédelem területén végzett stratégiai pereskedés hátterét, körülményeit, megfontolásait és eredményeit ismerteti. Szerzője a TASZ Egyenlőségprogramjának jogásza, aki ezekben a perekben eljár. A stratégiai perekben a TASZ kiemelten foglalkozik mind a szegénység miatt családjukból kiemelt gyermekek ügyével – azaz a *gyermekvédelmi alapellátás* diszfunkcionális működésével – mind pedig ezen gyerekek gyereketthoni elhelyezésével és az őket ott érő jogsérelmekkel – azaz a *gyermekvédelmi szakellátás* problémáival. Ez az írás ebben a sorrendben mutatja be a stratégiai pereket.

A GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁS ANOMÁLIÁIHOZ KAPCSOLÓDÓ STRATÉGIAI PEREK

A TASZ alapvetően a roma embereket érő jogsértések révén kezdett el mélységében foglalkozni a gyermekvédelemmel, ugyanis az állandó terepjelenlét során nyilvánvalóvá vált az Egyenlőségprogramban dolgozók számára, hogy az északkelet-magyarországi roma közösségek egyik legsúlyosabb jogsérelmét a gyermekvédelemben megfigyelhető rendszerszintű visszaélések jelentik. A TASZ jogsegély-szolgálatához érkező évi több száz megkeresésben állandó motívum a hátrányos helyzetű családok gyermekvédelmi szervek általi zaklatása, a gyermekek családból való kiemelésével való fenyegetése, és igen gyakran a gyermekek tényleges elszakítása a szüleiktől.

Anomáliák

Jogvédő tevékenységünk során gyakran észleltük az ügyeinkben az interszekcionális diszkrimináció jelenlétét, tehát a különböző védett tulajdonságok, mint például az etnikai származás és a társadalmi-gazdasági helyzet együtthatását. Ugyanakkor fontossá vált számunkra az is, hogy a hátrányos helyzetű csoportok által elszenvedett rendszerszintű jogsértéseket alaptalanul ne etnicizáljuk. Kiemelten fontossá vált ez a gyermekvédelmi ügyeinkben, ahol látványosan jelenik meg az interszekcionális diszkri-

mináció, miután az ügyfeleinket érő és tipikusnak mondható, rendszerszintű zaklatás csak a hátrányos társadalmi és anyagi helyzetű, roma vagy romának vélt várandós vagy kisgyermekes nőket veszi célkeresztbe. Ugyanez igaz visszafelé is: amennyiben egy család halmozottan hátrányos helyzetű, sokgyermekes, szűkös anyagi körülmények között – és esetleg romák lakta szegregátumokhoz közel – él, akkor a hatóságok romának feltételezik a családot, s úgy is kezelik őket.

A TASZ 2010 óta foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy mélyszegénységben élő családoktól gyermekeket szakítanak el, a jelenségre koncentrálnál stratégiai munkája pedig 2015-ben indult a szervezetnek, egy borsodi településen élő roma aktivista megkeresése nyomán. A jelzés egy alig 1800 lelket számláló faluból érkezett, ahol 2013-ban kétszer annyi (21) *ideiglenes hatályú elhelyezés*, azaz gyermekkiemelés történt, mint a 32 ezres lélekszámú járás többi részén összesen.⁴ Ugyanebben az évben a gyermekkiemelés másik formájaként 23 gyereket *vettek nevelésbe* ebben a kis faluban, szemben azzal, hogy a járás többi településén összesen 3 gyermeket.⁵ A helyi roma aktivista ismerte az érintett családokat, és hangsúlyozta, hogy mindegyik kiemelt gyermek roma származású. Az is kiderült, hogy a járási átlaghoz képest a kis faluban magasan felülreprezentáltak a romák a lakosság körében.

A TASZ munkatársai ekkor intenzív terepmunkát kezdtek a településen, hogy megismerjék az érintett családok helyzetét. Asszonyklubot szerveztek az érintett szülők számára, ahol heti rendszerességgel beszélgettek a település gyermekjóléti szolgálatának és védőnői rendszerének működéséről, valamint a helyi gyermekvédelmi gyakorlatokról. Gyakori vendéggé váltunk e két helyi szolgálat, valamint a gyámhatóság irodáiban. Az egy évig tartó előkészítő munka során megismertük azt a helyi gyakorlatot, ahogyan a gyermekjóléti és védőnői szolgálat a nehéz anyagi helyzetben élő roma szülőket folyamatosan ellenőrizte. Az anyagi deprivációért, a munkanélküliségért, a lakhatási nehézségekért gyakran a szülőket okolták a szakemberek, és azonnali lépéseket vártak a szülőktől, majd amennyiben azokat nem tudták teljesíteni, azt szülői felelőtlenségnek minősítették. A várandós nőket a terhességük kilenc hónapja során folyamatosan fenyegetésnek tették, ki oly módon, hogy mind a családgondozó, mind pedig a védőnő rendszeresen kilátásba helyezte, hogy amennyiben nem tudnak változtatni a körülményeiken, a születendő gyermeküket nem vihetik haza a kórházból. A szülők természetesen nem tudtak érdemben javítani a szűkös anyagi helyzetükön, így egyre nagyobb

mentális és lelki nyomás alatt készültek a szülésre abban a kórházban, ahol rendszerszintű jogsértések folytak – a jelenséget éppen e folyóirat hasábjain mutatta be Balogh Lídia és Gellér Judit.⁶ A szülés után

közvetlenül közölte a kórházi személyzet az édesanyával, hogy a gyermekét már nem is láthatja, nélküle kell távoznia. A traumatizált anyák egy ideig hadakoztak, de végül az újszülött babák nélkül tértek haza a faluba, ahol ugyan-

azon védőnővel és családgondozóval kellett együttműködniük, azoknak az utasításait kellett teljesíteniük, akik miatt az életük elviselhetetlenné vált.

Ezt a helyi gyakorlatot nemcsak hallomásból ismertük, hanem tanúi is lettünk egy ügyfelünk révén, aki mellett ott voltunk a terhessége második felében. Ez alatt az időszak alatt azért dolgoztunk, hogy teljesíthetetlen feltételek helyett valódi támogatást – például családok átmeneti otthonában való elhelyezést és munkaerőpiaci segítséget – kapjon az édesanya a helyi gyermekjóléti szolgálatától. Erőfeszítéseink ellenére végül a kisfiát ő sem hozhatta haza a kórházból.

Közigazgatási perek

Ügyfeleink képviseletében ezek után közigazgatási pereket indítottunk, hogy a már több éve nevelésben élő és a frissen nevelésbe vett gyermekeiket is hazahozhassák. A perek sikerrel zárultak, mindkét érintett család visszakapta a gyermekeket, bár a perek több évig húzódtak.⁷ A gyermekek mindkét családnál azóta is – lassan tíz éve – otthon élnek, bár feltehetően szükség volt ehhez arra is, hogy a családok messze költöztek az érintett településtől. Az egyik család ügyében az akkor újszülött kisfiú ideiglenes hatályú elhelyezése kapcsán az Európai Emberi Jogi Bírósághoz fordultunk, az Európai Roma Jogok Központjával (European Roma Rights Centre – ERRC) partnerségben.⁸ Az eljárás immáron egy évtizede függőben van a strasbourgi bíróság előtt, ahol döntés még nem született.

Számos közigazgatási pert indítottunk más településeken élő roma és nem roma, mélyszegénységben élő családokat képviselve, amelyek rendre sikerrel végződtek, például egy budapesti kislány visszakérült az édesanyjához,⁹ és egy borsodi családhoz is hazaérkezett hét kisgyermek.¹⁰

Személyiségi jogi per

Bár a fent említett borsodi esetekben célunk volt az érintett gyermekek visszahelyezése a családjukba, jogvédő szervezetként legalább ilyen fontos célunk a rendszerszintű jogsértő gyakorlatok feltérképezése,

megismertetése a nyilvánossággal és pellengérre állítása stratégiai perekben. Éppen ezért a két érintett család ügyében felépítettünk egy olyan személyiségi jogi pert is, amely a családokat pertársaságba tömörítve kérte a Miskolci Törvényszéket: állapítsa meg, hogy nemcsak a gyermekek szegénység miatti kiemelése, hanem már az azt megelőző zaklató családgondozói-védőnői fellépés is sérti az érintett szülők és gyermekeik jogait. A keresetünk szerint a szülők nem kaptak kellő gyermekjóléti és családgondozói, illetve védőnői támogatást a szociális helyzetük javítására, csak folyamatos ellenőrzéseket és fenyegetéseket, és ez vezetett el oda, hogy a elveszítették a gyermekeiket.

A személyiségi jogi perben három alperes volt, a falusi gyermekvédelmi alapellátás fenntartója, a megyei gyámhatóság, valamint a kórház, ahol a felperes anyák születtek. A gyermekjóléti és a védőnői szolgálat fenntartójának azt róttuk fel a perben, hogy támogatás helyett zaklatásban részesítette a felpereseket, és ezzel megsértette a felperesek magánélethez és családi élethez való jogát, hiszen a támogatás hiánya vezetett a gyermekek kiemeléséhez. Másrészt, a fenyegető fellépés a felperesek emberi méltóságát és egyenlő bánásmódhoz való jogát is sértette, hiszen hátrányos helyzetük és roma származásuk miatt zaklatták őket. A megyei kormányhivatal gyámhivatalának azt róttuk fel, hogy a gyermekek kiemeléséről döntött ahelyett, hogy kikényszerítette volna a gyermekjóléti alapellátás törvényes működését, és ezen keresztül elérte volna azt, hogy a gyermekek a családjukban maradván kaphassanak segítséget. A miskolci megyei kórház pedig azzal okozott személyiségi jogsérelmet véleményünk szerint, hogy hivatalos hatósági döntés nélkül választotta el az újszülött gyermekeket a szüleiktől.

Noha „csupán” két érintett család lépett fel felperesként, a per stratégiaivá vált azáltal, hogy a jogsegélyszolgálatunkhoz érkező számtalan megkeresésből nyilvánvalóvá vált: az ilyen jellegű, indokolatlan és jogellenes gyermekekkiemelés az országban sok helyen elterjedt, rendszerszerű gyakorlat. Úgy véltük, ha a két érintett család esetében megállapítja a bíróság, hogy ez jogsértő, az ítélet precedensként szolgál majd minden további, hasonló esetben is. Stratégiai volt a per azért is, mert a magyar jogtörténetben először vittük bíróság elé ezt az elterjedt, súlyosan jogellenes gyakorlatot. Ezt a pert is az ERRC-val partnerségben indítottuk.

Emberi jogi szervezetként fontos missziónk, hogy a mindenkit megillető alapvető jogokat bírósági eljárások révén érvényesítsük. Ennek megfelelően a perben a felperesek emberi méltóságának, családi együttéléshez való jogának és az egyenlő bánásmódhoz való jogának sérelme mellett hivatkoztunk a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való alapjogára is.¹¹

A Miskolci Törvényszék álláspontja szerint azonban a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való joga nem érvényesíthető személyiségi jogi perben.

A többi, általunk állított személyiségi jogsérelem kapcsán pedig azt mondta ki a törvényszék, hogy az állami szervek személyiségi jogot sértő tevékenységét a Ptk. kártérítési szabályai alapján kell megítélni, és a közigazgatási jogkörben okozott károkozás csak akkor állapítható meg, ha egy hatóság mérlegelési jogkörben eljárva *kirívóan súlyos mérlegelési hibát* vét.¹² Márpedig a törvényszék szerint jelen ügyben ugyan tör-

téntek hibák és késedelmek, de ezek nem érték el a *kirívóan súlyos* szintet.

A helyi gyermekvédelmi eljárás kapcsán azt állapította meg a törvényszék, hogy nincs méltóságot sértő jellege annak, hogy a védőnő „kezelhetetlen öntörvényű grávida”-ként hivatkozott a várandós kismamákra, rendszeresen büdösnek és ápolatlannak írta le a roma anyukákat, s pozitív megjegyzése a kismamákra nem volt. A fokozatosság elve sem sérült az elsőfokú bíróság szerint, mert nem volt a megyében olyan elhelyezési lehetőség, amely a lakhatási nehézséggel küzdő család számára megoldást jelentett volna. Az egyenlő bánásmód sérelmét azért nem állapította meg a bíróság, mert a felperesek szerinte nem igazolták, hogy a gyermekeik családból való kiemelése összefügg a mélyszegénységükkel, hátrányos társadalmi helyzetükkel és roma származásukkal. Annak ellenére állapította ezt meg a törvényszék, hogy a perben a fentebb ismertetett statisztikai adatokkal igazoltuk: a kirívóan magas gyermekekkiemelési szám mögött az adott faluban kizárólag roma gyermekek voltak.

A kérelmeinket a törvényszék egyenként vizsgálta, noha a sérelmezett gyakorlatok intézményi és rendszerszerű hibákból fakadtak, amelyek egymás hatását felerősítve nyomorították meg a felperesek életét. A gyámhatósággal kapcsolatos kérelmeinket azért utasította el a törvényszék, mert elégségesnek találta azt a pár ellenőrzést, amelyet a hatóság az

alapellátás kapcsán végzett, noha maga a hatóság sem vitatta, hogy három éven keresztül túrta a helyi önkormányzat mulasztását az általa megállapított jogsértő működés orvoslását illetően. A gyámhatóság törvénysértő késedelmeit sem ítélte jogsértőnek a bíróság, bár a hatóság a rendelkezésére álló 35 napos felülvizsgálati határidőt minden esetben négy-ötösörös mértékben lépte túl. Az egyenlő bánásmód sérelmét azért nem látta megállapíthatónak a bíróság, mert álláspontja szerint a felperesek nem igazolták az okozati összefüggést a védett tulajdonságaik és a gyermekkiemelés között.

Fellebbezésünket követően a Debreceni Ítéltábla megváltoztatta a Miskolci Törvényszék ítéletét, részben javunkra ítélve egyes kérdésekben. Noha az ítéltábla értékelése szerint a védőnő és a családgondozó megalázó megjegyzései nem sértették a felperesek emberi méltóságát, a gyámhatósági késedelmek azonban jogsértőek voltak abban az esetben, amikor a késedelmes döntés jogellenes is volt. Az ítéltábla helyt adott a keresetnek a gyermekjóléti alapellátás hiányosságai tekintetében, vagyis kimondta, hogy a gyámhatóság nem tett meg mindent annak érdekében, hogy kikényszerítse a törvényes működést. Azzal pedig, hogy nem működött megfelelően a családsegítő szolgálat a településen, sérült a felperes családok személyiségi joga, hiszen nem kapták meg a kellő segítséget. Az alpereseknek tehát szerepe volt abban, hogy a felperesek családi együttéléshez való joga – a gyermekek elvesztése révén – sérüljön. Az ítéltábla a kórház eljárása kapcsán is részben helyt adott a keresetünknek, amikor a három érintett gyermek közül az egyiknek az esetében megállapította, hogy határozat nélkül választották el az édesanyjától. Az ő vonatkozásában ezt emberi méltóságot sértőnek találta az ítéltábla, és sérelemdíjat ítelt meg a számára. Sajnálatosan az ítéltábla sem állapította meg az egyenlő bánásmódhoz való jog sérelmét, mert értelmezése szerint a védett tulajdonság és a hátrány közötti okozati összefüggés teljes körű bizonyítása a felperesek feladata lett volna.

Összességében az ítéltábla megállapította, hogy az önkormányzat megsértette a felperesek családi élethez való jogát azzal, hogy másfél éven keresztül nem a jogszabályban előírt óraszámban alkalmazott családgondozót, és azzal is, hogy nem készítette el a kötelező családgondozási és nevelési tervet. A gyámhivatal azzal sértette meg a felperesek ezen jogát,

hogy nem kényszerítette ki a törvényes működést, illetve azzal, hogy az egyik gyermek ügyében késedelmesen járt el. Azt is megállapította az ítéltábla, hogy a kórház megsértette az egyik felperes család családi együttéléshez való jogát azzal, hogy a gyermeküket a születését közvetlenül követő, első szoptatás után, hatósági határozat nélkül elválasztotta tőlük. Végül, megsértette az anya emberi méltóságát azzal, hogy az első szoptatás után eltiltotta őt gyermekének további szoptatásától. Az alpereseket a további jogsértéstől eltiltotta, és kötelezte őket, hogy az egyik családnak 900 ezer forint, a másik családnak 800 ezer forint sérelemdíjat fizessenek egyetemlegesen. A Kúria végül a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.

A stratégiai jogfejlesztés korlátjai

Az ítéltábla számos kérdésben jelentős és előremutató döntést hozott, legelsősorban abban, hogy a gyermekvédelmi rendszer súlyos működési hibái, mint a túlterheltség és alulfinanszírozottság, nem igazolhatják a mulasztásokat, így például a késedelmet. A többi kérdésben azonban vitatható az ítéltábla döntése mind jogi, mind pedig ténybeli megalapozottság tekintetében. Először is, a bíróságnak vizsgálnia kellett volna a gyermekek kiemelésének körülményeit, hiszen a korábban eljáró közigazgatási bíróság csak arról dönthetett e kérdés kapcsán, hogy jogszerű volt-e a kiemelés, azaz, hogy valóban veszélyeztetett helyzetben voltak-e a gyermekek a kiemelés időpontjában.

A kiemelés megelőző jogsértő zaklatás vizsgálatától azonban kereseti kérelmünk ellenére mind a törvényszék, mind pedig az ítéltábla elzárkózott a személyiségi jogi perben. Ez problematikus, mert noha elképzelhető, hogy jogszerű maga a gyermekkiemelés, azaz nincs más megoldás, mint a gyermekek ideiglenes elhelyezése, ám lehet, hogy a helyzetet a szakemberek mulasztása okozta, vagyis azért került a család rossz helyzetbe, mert az előbbieket nem tették meg mindent a gyermekek veszélyeztetettségének csökkentésére korábban. Ilyen esetben a gyermekkiemelési határozat jogszerű ugyan, de ezzel együtt a családtagok alapvető jogai, így a személyiségi jogai is sérülnek a családsegítő szolgálat mulasztásai miatt.

Álláspontunk szerint téves mindkét bíróság jogértelmezése az antidiszkriminációs jog kapcsán is, annak ellenére, hogy ez az értelmezés széles körben elterjedt. Az egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi

NOHA „CSUPÁN” KÉT ÉRINTETT CSALÁD LÉPETT FEL FELPERESKÉNT, A PER STRATÉGIÁIVÁ VÁLT AZÁLTAL, HOGY A JOGSEGÉLYSZOLGÁLATUNKHOZ ÉRKEZŐ SZÁMTALAN MEGKERESÉSBŐL NYILVÁNVÁLÓVÁ VÁLT: AZ ILYEN JELLEGŰ, INDOKOLATLAN ÉS JOGELLENES GYERMEKKIEMELÉS AZ ORSZÁGBAN SOK HELYEN ELTERJEDT, RENDSZERSZINTŰ GYAKORLAT

CXXV. törvény (Ebkvt.) szerint a diszkriminációt elszennedőknek a védett tulajdonságuk és az őket ért hátrány közötti okozati összefüggést nem kell teljes körűen bizonyítaniuk. Az Ebktv. speciális bizonyítási szabálya, azaz a 19. § szerint a sértett félnek csak két tényezőt kell valószínűsítenie, mégpedig azt, hogy van védett tulajdonsága, valamint azt, hogy hátrány érte. A valószínűsítés nem kíván meg teljes körű bizonyítást, és csupán e két tényállási elem tekintetében terheli a felperest. A védett tulajdonság és a hátrány közötti kapcsolatot a törvény valószínűnek tekinti, s a kettő közötti ok-okozati összefüggés hiányának bizonyítása már az alperes kötelezettsége.¹³

Függetlenül a bizonyítási szabályoktól, az nyilvánvaló, hogy a családgondozók és védőnő által elmondott és leírt előítéletes megjegyzések szükségtelenek és egyben méltóságot sértőek voltak. Az is nyilvánvaló, hogy a bíróságoknak a diszkrimináció különböző formáit a rájuk vonatkozó külön rendelkezések alapján kellett volna vizsgálniuk, hiszen a zaklatás, a közvetlen hátrányos megkülönböztetés és a közvetett diszkrimináció eltérő módon valósulnak meg, és eltérőek az azokra vonatkozó kimentési szabályok is, amelyek alapján az alperesek mentesülhetnek a felelősség alól.

Végül, az állami szervek személyiségi jogot sértő tevékenységének a kártérítési jog körébe való utalása szintén téves joggyakorlat, amely téves jogértelmezésen alapul.¹⁴ Az a jogértelmezés, amely szerint mérlegelési jogkörben hozott döntés esetén kirívó jogalkalmazási hiba szükséges a hatóság személyiségi jogsértésért való felelősségének megállapításához, ellentétes a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) személyiségi jogi szabályaival. Ezek a szubjektív kárfelelősséggel szemben objektív felelősséget írnak elő a jogsértés megállapítása és az egyéb szankciók tekintetében, a sérelemdíj kivételével. Mivel azok a személyiségi jogi perek, amelyekben az alperes állami szerv, egyben gyakran alapjogi perek is, ezért ez a jogértelmezés alkotmányosan sem elfogadható, hiszen alapjogsérelem esetén éppen a közhatalmat gyakorló állami szerveket privilegizálja, és – szemben az összes többi joggalannyal – a nekik szubjektív kárfelelősség szempontjából fel nem róható jogsértések esetén felmenti őket a felelősség alól. A jelenlegi jogértelmezés így következmények nélkül hagyja az állami szervek alapjogsértéseit, miközben a bíróságoknak kiemelten kellene az állami szervek alapjogsértéseit számon kérnie.

MIT JELENT A SZEGÉNYSÉG, MIKOR JOGELLENES A GYERMEKKIEMELÉS?

A lassan egy évtizede zajló szakmai viták során és a kampányainkban hangsúlyozzuk, hogy a kógens jogszabályi tilalom ellenére, sajnos, gyakran kizárólag anyagi okokból emelnek ki gyermekeket a családjukból, Teszik mindezt gyakran nem a gyermek elsődleges érdekét nézve, hanem a szülőket büntetve. Nem csupán az általunk kiválasztott esetekben, hanem minden harmadik gyermekvédelmi szakellátásban élő gyerek esetében ez volt a családból való kiszakítás oka. Ezt a szakmai körökben máig kétségbevon-

tényt a hazánkban e téren végzett vizsgálatok mindegyike megerősítette, így az Alapvető Jogok Biztosának 2017-ben megjelent átfogó vizsgálata,¹⁵ valamint az ERRC megbízásából készített három kutatás is.¹⁶ Akkor miért lehet erről máig vita? E kérdés megválaszolásához valójában az anyagi okból való gyermekkiemelés tilalmát kell a nemzetközi és hazai jogszabályok által kijelölt

keretben értelmezni.

A gyermekvédelemről szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) 7. §-a kimondja: „*A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el. A gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani.*” A jogértelmezési vita legfontosabb kérdése, hogy mit tekintünk „kizárólag anyagi ok”-nak. Amikor a jogalkalmazók vagy a gyermekjogi szakemberek úgy nyilatkoznak, hogy pusztán anyagi okból nem szoktak gyerekeket kiemelni a családból, úgy tűnik, arra gondolnak, hogy nem kizárólag a *jövedelmi szegénység* miatt veszik el gyerekeket a szüleiktől, hanem az ilyen családoknál további problémák is felmerülnek; jellemzően együttműködési problémák, kommunikációs nehézségek, agresszió vagy éppen mentális betegségek.

Ez alapvetően igaz, csak hogy épp ez a lényeg: ezek a problémák természetesen együtt járnak az anyagi deprivációval. A fent bemutatott borsodi falubeli gyakorlat erre eklatáns példa, az éveken át fenyegetett, majd kisgyermeké elszakításával büntetett szülő természetesen nem tud „együttműködni” azzal a védőnővel vagy családgondozóval, aki szerinte jogtalanul vette el a gyermekét. Az is életszerű, ha egy szülőnél a gyermekei elvesztése miatt lelki, mentális problémák alakulnak ki, szorongani kezd. Ettől

kezdvé azonban máris van a pusztán anyagi okon kívüli további veszélyeztető tényező, vagyis indok a gyermekkiemelésre: az együttműködés hiánya vagy a mentális probléma megléte.

Meggyőződésünk szerint a gyermekvédelmi törvény eredeti célja valójában nem szűkíthető le arra, hogy a kis jövedelmű családok gyermekeit védje. A cél, hogy minden olyan gyermekkiemelést megakadályozzon, amelynek csupán a család *hátrányos társadalmi helyzete* lenne az indoka, hiszen az Egyezmény és a Gyvt. szerint is a gyermekek legjobb érdekét kell szem előtt tartani. Az biztosan nem szolgálja a gyermek legjobb érdekét, ha a szüleitől és testvéreitől elszakadva kell felnőnie, csak azért, mert hátrányos társadalmi helyzetű a családja. Ráadásul az állam nem büntetheti az alacsonyabb társadalmi státuszú családokat azért, mert állami esélyegyenlőségi politika híján rossz körülmények között élnek. Az állam felelős ezekért a családokért, a jobb életfeltételeik megteremtéséért. Nem hagyhatja magukra őket, és főleg nem büntetheti őket gyerekeik elszakításával. Nem véletlenül fogalmaz úgy a Gyvt. 6.§-a is, hogy a hátrányos helyzetű gyermeknek joga van extra támogatásra ahhoz, hogy családjában maradjon, a gyermekjóléti alapellátás feladata pedig segíteni a családnak a hátrányokat leküzdeni, a család esélyeit javítani.¹⁷

A gyámhatóságnak mint jogalkalmazónak az a feladata, hogy tovább lásson a Gyvt. ideiglenes hatályú elhelyezést, illetve nevelésbe vételt lehetővé tevő rendelkezéseinél, és a *gyermek legjobb érdekét* mérlegelje. Miután az ideiglenes hatályú elhelyezésre, illetve a nevelésbe vételre okot adhat minden *veszélyeztetés*, ami a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését akadályozza, veszélyeztetésnek minősülhet akár a mégoly boldog családokban is rendre előforduló veszekedés vagy betegség is. Egy átlag család esetében azonban nem szokott felmerülni egy egyszerű vitahelyzet miatt a gyermekek kiemelése.

A gyermekkiemelésről hozott döntések esetében a hátrányos helyzet és az anyagi depriváció van az egyik serpenyőben, míg a másikban a gyermeknek okozott trauma és a gyermekvédelmi szakellátásban várható életminőség. Ha ilyen mérlegelést kell végezni, akkor álláspontunk szerint egyértelmű, hogy minek kell többet nyomnia a latban, különös tekintettel az anyagi okból való kiemelés tilalmára. Ezért megengedhetetlen az, hogy egyre növekvő számban vegyenek el gyermekeket a szüleiktől, gyakran kizárólag anyagi okokból, és kerüljenek gyerekek vako-

latlan házból, de összetartó és szerető családból traumatizáló és bántalmazó intézményes keretek közé.¹⁸ Ezt támasztja alá a Gyvt. kommentárja is: „Mielőtt a helyettesítő gondoskodásról döntenek, minden tekintetben meg kell arról győződni, hogy a gyermeknek erősebb érdeke fűződik a családból való kiemelésre, mint az otthonmaradásra. Cél a gyermek szükségleteinek átfogó felmérése, az elszenvedett ártalmak, sérülések gyógyítása, a lemaradások lehetőség szerinti pótlása. Kiemelendő az ajánlás szövegéből a gyermek jövőbeni környezetének megtervezése is.”

[Kiemelés az eredetiben.] Bár esetinkben a gyámhatóságok nem értettek egyet a fenti álláspontunkkal, mégis volt több olyan közigazgatási bíróság, amely viszont nem csak elfogadta, de ki is bővítette érvelésünket. A fentebb idézett borsodi ügyben a Miskolci Törvényszék ítéletét az alábbiak szerint indokolta:

„[43] A szülők fegyelmezetlensége, a higiénias problémák, a gyermekek esetleges koszsága, ruházatuk hiányossága nem az együttműködés hiányának a jelei, hanem az alacsony társadalmi státusz és a szegénység következményei.

[44] A bíróság hangsúlyozza, hogy a gyermek legfőbb érdeke megköveteli, hogy a gyermekek a családjukban tudjanak felnőni, és ehhez a gyermekvédelmi szerveknek a nehéz helyzetben lévő családokat segíteni kell. Mindaddig, amíg az alapellátás keretei között van esély a családban felmerülő problémák kezelésére, megoldására, biztosítani kell a gyermek családjában való nevelkedését.”¹⁹

A fentebb bemutatott másik bírósági döntésben a Fővárosi Törvényszék ennél is messzebb ment:²⁰

„[61] A bíróság ezzel kapcsolatban arra a megállapításra jutott, hogy a lakhatási és a higiéniai problémák olyan anyagi és szociális jellegű körülmények voltak, melyek a fentebb ismertetett követelményeknek nem feleltek meg, mivel jellegüknél fogva nem voltak alkalmasak arra, hogy a gyermek családból való kiemelését megalapozzák, sem azonnal, sem hosszú távon, ugyanis azok az Egyezmény, az Alaptörvény és a Gyvt. szellemével, valamint az annak megfelelően megfogalmazott alapelvekkel, a gyermek mindenek felett álló jogával ellentétesek voltak. Ezen jogszabályok alapján ugyanis a családból való kiemelés nem alapozhatja meg a szegénység, ahogy erre a felperes által hivatkozott bírósági ítélet is rámutatott, mellyel a jelen ügyben eljáró bíróság messzemenőkig egyetértett.”

A Fővárosi Törvényszék azt is precedens jelleggel mondta ki, hogy a gyámhatóság valójában nem a

gyermek érdekét nézte, hanem a szülőt akarta megbüntetni:

„[65] *Az alperes nyomatékkaal hivatkozott a felperesi együttműködés hiányára mint a nevelésbe vételt, azt megelőzően pedig az ideiglenes hatályú elhelyezést megalapozó körülményre is, mellyel kapcsolatban a bíróság arra mutat rá, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés olyan végső eszköz, amit abban az esetben kell használni, amikor a gyermeket bármely okból a családból hirtelen kell kiemelni. A bíróság álláspontja szerint az anya gyermekvédelmi szervekkel, illetőleg a gyámhatósággal való együttműködésének hiánya azon ok miatt nem lehetett az ideiglenes hatályú elhelyezést követő nevelésbe vétel alapja, mert azok funkciója nem a szülő szankcionálása, hanem a gyermek életének, fejlődésének védelme, tehát funkciója és célja szerint védelmi eszköz és nem szankció. Ebből kifolyólag annak a körülménynek, ami ezen intézkedést megalapozza, a szülő és a gyermek viszonyában kell fennállnia, jelen ügyben viszont a hivatkozott együttműködési probléma a szülő és a hatóság, illetőleg a gyermekvédelmi szervek viszonyában merült fel, így annak, hogy a felperes telefonon elérhető-e, avagy milyen okiratot mutat be a hatóság előtt, a gyermekekre nézve semmilyen kihatása nem volt.*” [Kiemelés az eredetiben.]

Végül, a Fővárosi Törvényszék ítélete azt is egyértelművé tette, hogy a gyermekjóléti alapellátás feladata érdemben segíteni az ügyfeleinket, nem pedig büntetni a szegénységük miatt a családokat:

„[69] *A hatóságnak hatékony segítséget kell nyújtani, melynek nem abban kell kimerülnie, hogy a családsegítő, az esetmenedzser, vagy a gyermekvédelmi szervek diktátumot adnak a szülőnek, és ha az a megadott határidőre nem teljesül, akkor a következő védelmi fok lép életbe, melynek végén, ha ismét visszaesés történik, megoldásként kiemelik a gyermeket, hogy az ügy ne hogy túlságosan elhúzódjon, ahogy erre az alperes a jelen per tárgyat képező határozatában hivatkozott. A gyermekvédelemnek feladata ugyanis a tényleges és odafigyelő segítség nyújtása, mely során korlátozó gyermekvédelmi intézkedést csak az annak alapjául szolgáló feltételek fennállása esetén lehet tenni annak törvényi céljára figyelemmel.*”²¹

A bíróságok idézett intelmei álláspontunk szerint különös jelentőséggel bírnak, hiszen sorvezetőül szolgálhatnak a gyermekkiemelési gyakorlat helyes irányba terelése kapcsán is.

ELTÉRŐEN AZ ALAPELLÁTÁSBAN JOGSÉRTÉST ELSZENVEDŐ CSALÁDOKTÓL, A GYERMEKOTTHONOKBAN ÉLŐ GYERMEKEK A LEGRITKÁBB ESETBEN TUDNAK SEGÍTSÉGET FORDULNI A JOGVÉDŐ SZERVEZETEKHEZ

STRATÉGIÁI PER A GYERMEKOTTHONI JOGSÉRTÉSEK KAPCSÁN

Azért is érvelünk az indokolatlan gyermekkiemelések ellen, mert a tapasztalat sokszor azt mutatja, hogy a családjukból kiszakított gyermekek még rosszabb körülmények közé kerülnek. A gyermekvédelmi szakellátásban is rendszerabúzus éri az állam gondozására bízott gyermekeket, nem csak az alapellátást jellemzik anomáliák. Az elsődleges jogsérelem az, hogy bár minden nevelésbe vett gyermekeknek nevelőszülőhöz kellene kerülnie, hazánk nem teljesíti az Egyezmény ezen kívánalmát.

Az Egyezmény 20. cikke garantálja a családjuktól megfosztott gyermekek különleges védelemhez való jogát, ami családi jellegű ellátást jelent. Vagyis életkortól, fogyatékoságtól és élethelyzettől függetlenül minden gyermeknek joga van olyan nevelőszülői ellátásban részesülni, amely az egyéni szükségleteinek megfelel. Ennek értelmében egy speciális szükségletű, magatartási nehézségekkel küzdő kamasznak is joga van olyan nevelőszülőnél nevelkedni, akit felkészítettek az extra nehézségek kezelésére is (ami egy családjából kiemelt, traumatizált kamasz nevelésével jár). Ehhez képest a Gyvt. 78.§ (2) bekezdése csak a 12 éven aluli gyermekek esetében rendelkezik kötelező nevelőszülői ellátásba helyezésről, és ebből a körből is kivételt enged bizonyos esetekben, például a fogyatékosággal élő, tartósan beteg gyerekek vagy a testvérsorok esetén. Ez a rendelkezés explicit módon legitimálja az érintett gyermekek hátrányos megkülönböztetésének.

Mind az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága (CRC Bizottság), mind pedig a Fogyatékosjogi Bizottsága (CRPD Bizottság) több ízben felszólította hazánkat a gyermekotthonok bezárására, valamint az intézményes keretek között élő gyermekek jogszerű – nevelőszülői – ellátásba helyezésére.²² Ahogy azt a bizottságok vizsgálataikban megállapították, az intézményes elhelyezés és az erőszak között erős okozati kapcsolat van.²³ A CRPD Bizottság legutóbbi jelentésében ismét elmarasztalta hazánkat azért, mert a nevelésbe vett fogyatékos gyermekek még mindig gyermekotthonokban élnek.²⁴ Megállapította a fogyatékos gyermekek egyenlő bánásmódhoz való jogának sérelmét, mert a bentlakásos intézményekben élőket rendszeresen érik jogsértések, és nem biztosított az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésük

sem.²⁵ Az érintett gyermekeket érő jogsértéseket a Bizottság *súlyosnak és rendszerszintűnek* ítélte.²⁶

Hazánkban a nevelésbe vett gyermekek harmada még mindig gyermekotthonban él.²⁷ azok, akik *speciális* vagy *kettős szükségletűek* – azaz különleges és speciális szükségletet egyszerre mutató gyermekek –, ugyanis hazánkban nincs az ellátásukra felkészített nevelőszülőkből álló szolgálat. A KSH adatai szerint 2021-ben a gyermekvédelemben 311 speciális szükségletű, valamint 254 kettős szükségletű, nevelésbe vett gyermeket tartottak számon, számukra általában nem volt nevelőszülői ellátás elérhető, az 565 gyermek közül mindössze 13-nak volt nevelőszülője, azaz szinte mindegyikük tömegintézményben élt.²⁸ A speciális és a kettős szükségletű gyermekek egyenlő bánásmódhoz való joga sérül azáltal, hogy számukra gyakorlatilag egyáltalán nem biztosít az állam nevelőszülői ellátást. Ezt erősítette meg az alapvető jogok biztosának a kettős szükségletű gyermekekről szóló jelentése is:

„[...] a kettős szükségletű, azaz a különleges és speciális szükségletet egyidejűleg mutató gyermekek ellátása a gyermekvédelmi szakellátást nyújtó intézményekben jelenleg nem megoldott. A tapasztalatok szerint a létszám- és szakemberhiány miatt ugyanis sem a speciális, sem a különleges ellátást nyújtó intézmények nincsenek felkészülve a kettős szükségletű gyermekek ellátására. A gyermekvédelmi szakellátásban problémát jelent, hogy nincsenek speciális, kettős szükségletű gyermekek gondozására felkészített nevelőszülők sem. A gyermekek sokszor férőhely, ellátóhely hiányában nem helyezhetők el az állapotukhoz igazodó, szükségletüknek megfelelő gondozási helyen.” (Az alapvető jogok biztosának AJB-1201/2016. számú jelentése)

Eltérően az alapellátásban jogsértést elszenvedő családoktól, a gyermekotthonokban élő gyermekek a legtrikább esetben tudnak segítségért fordulni a jogvédő szervezetekhez. A nagyintézmények zárt működéséből következően az intézmény falai között a jogsértések hatalmas látencia mellett, általában zavartalanul zajlanak, esetleges felismerésük esetén pedig eltussolásra kerülnek. Nem kell messzebb menni, mint a kegyelmi botrány hátterében álló bicskei esetig, ahol az éveken át zajló súlyos abúzust, bár

az ott élők és dolgozók tudtak róla, sikerült hosszú évekig titokban tartani, a jogsértett gyermekek mellett kiálló szakemberek eltávolítása, a kiszolgáltatott gyermekek megfélemlítése révén.

A TASZ számára sem volt egyszerű jogi eljárást indítani a gyermekotthonokban uralkodó rendszerabúzus, azaz a ki sem derülő elhanyagolás, hátrányos megkülönböztetés, bántalmazás kapcsán. A látencia és eltussolás kultúráján kívül az is nehezíti a jogérvényesítést, hogy a rendszerben élő gyermekek nincsenek tudatában az elszenvedett bánásmód jogsértő voltának, ugyanis „megszokták” rövid életük során, normalitássá vált számukra, hogy folyamatos bántalmazásnak és elhanyagolásnak vannak kitéve –

ahogy ezt több ombudsmani vizsgálat is feltárta.²⁹ Eljárásjogi nehézséget pedig az okoz a jogvédők számára, hogy a nevelésbe vett gyermekek törvényes képviselője, aki meghatalmazást adhatna a jogsérelmek orvoslása érdekében indítandó eljárásokra, azon gyermekvédelmi gyám, aki a gyermekvédelmi rendszer fenntartó szervének, a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságnak a kötelékében dolgozik, azaz egzisztenciálisan függ a gyermekotthont is fenntartó szervtől. Így erős érdeklentét feszül a jogsértések feltárásával kapcsolatban a gyermekvédelmi gyámok és a gyámoltjuk között. Ez szintén magyarázhatja azt, hogy miért indul olyan kevés jogorvoslati eljárás gyermekotthoni jogértési ügyekben, és ez megnehezítette a TASZ fellépését is az ilyen jellegű – köztudomásulag elterjedt – jogsértése-

sekkel kapcsolatban.

A fenti nehézségeket csak egy olyan ügyben tudtuk kiküszöbölni, ahol a sértett gyermek szoros kapcsolatban állt egy jól működő, folyamatos támogatást nyújtó civil szervezettel, a Bagázs Egyesülettel. Az egyesület az érintett kamaszfiút gyermekkorától is ismerte, a gyermekvédelmi szakellátása során is követte, mentori támogatással segítette, és kikerülése után sem engedte el a kezét. A Bagázs Egyesület elvi meggyőződésének hála, az érintett fiatal tőlük abban is támogatást kapott, hogy az általa hosszú éveken át elszenvedett bántalmazásért és elhanyagolásért jogorvoslatot keressen. Így tudott elindulni három évvel ezelőtt a TASZ első stratégiai pere a gyermekvédel-

mi szakellátás anomáliái ellen. Az érintett fiatal nagykorúságát elérve meghatalmazást adott a TASZ számára, így személyiségi jogi pert indítottunk a képviselőjében.

Ügyfelünk szülő nélkül nőtt fel egy cigánytelepen, ahol korán kimaradt a közoktatásból, majd tragikusan fiatal korban elérte a telepi droghasználat. Pár évig a nagynénje nevelte, de az ő halála után egyedül maradt, és hajléktalanul sodródott a telepen, amíg 14 évesen szakellátásba nem került. Pár napot nevelőszülőknél töltött, akik nem értettek a speciális szükségletű, droghasználó kiskamaszok neveléséhez, és súlyosan megalázták. Néhány nap múlva elszökött tőlük, majd hosszabb hatósági huzavona után zárt fiúotthonba került. A szakértői bizottság – személyes vizsgálat nélkül – kettős szükséglet fennállását állapította meg nála, ezért helyezték a speciális szükségletű fiúknak fenntartott kalocsai gyermekotthonba. Fél évig élt ott, majd egy év javítóintézeti elhelyezés után újra zárt intézménybe került, ezúttal a zalaegerszegi gyermekotthonba. Az akkor már 17 éves fiatal mind a kalocsai, mind a zalaegerszegi gyermekotthonban súlyos fizikai és lelki bántalmazás érte, így 2020 őszére olyan lelkiállapotba került a rendszeres bántalmazás, 24 órás elzárások, folyamatos megalázás hatására, hogy menekülésként többször is öngyilkosságot kísérelt meg. Az általa elmondottak valóságtartalmát az említett gyermekotthonokban készített ombudsmani jelentések is megerősítik. Az alapjogi biztos 2016-ban készített jelentése egyértelműen rögzítette, hogy nagyfokú munkaerőhiány van a kalocsai intézményben, és a szakemberek megengedhetetlen pedagógiai eszközöket alkalmaznak.³⁰ A szintén 2016-ban készült, a kettős szükségletű gyermekek helyzetét elemző, már említett AJB-1201/2016. számú jelentés részben ugyancsak Kalocsán készült, amiből kiderül, hogy:

„Mindebből következően súlyos ellátási hiányt jelent, hogy Magyarországon több megyéni terület maradt gyermekpszichiáter nélkül és gyakorlatilag megoldatlan a gyermekaddiktológiai szakellátás. [...] Összességében az egészségvédelmi kötelezettség keretében az államnak meg kell szerveznie az egészségügyi ellátást. Következésképpen a fent részletezett, súlyos területi egyenlőtlenségeket eredményező hiányosságok alkalmasak arra, hogy az érintett gyermekek tekintetében az egészséghez való joggal összefüggő visszasságot idézzenek elő. A vázolt, rendszerszintű hiányosságok a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő kettős szükségletű – különös tekintettel a súlyos pszichés tüneteket is mutató, valamint addiktológiai kezelésre szoruló – gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz fűződő jogával összefüggésben is visszasságot okoznak.”³¹

2021-ben – a horrorisztikus sajtóhírek következtében – újabb ellenőrzést tartott a biztos a kalocsai gyermekotthonban, ezen jelentése szerint a gyermekotthonban élő droghasználó gyermekeknek azóta sem elérhető drogambulancia, a legközelebbi gyermekpszichiátrián pedig nem kapnak érdemi segítséget. A kortársbántalmazás folyamatosan jelen van az otthonban, büntetőeljárások elhúzódnak, és következmény nélkül maradnak. Több fiatal beszámolója szerint „beavatási szertartás” gyanánt bokszoltatják egymással a gyerekeket, amelyet a nevelők végigkövetnek – ez az ombudsman szerint is rendszerabúzusnak minősül.³²

Az ombudsman a zalaegerszegi gyermekotthont is több ízben vizsgálta, a 2017-es ellenőrzésében³³ és a 2019-es utóellenőrzésében³⁴ pedig a kalocsai gyermekotthon esetében is súlyos jogsértéseket állapított meg. A jelentések szerint az utóbbi helyen sincsenek meg a minimális személyzeti létszámok. A bántalmazás miatt is elmarasztalta az ombudsman az intézményt: *„Több gyermekkel folytatott beszélgetést követően arra lehet következtetni, hogy az intézményben testi fenytéssel oldanak meg nehéz pedagógiai helyzeteket, ennek megfelelő szubkultúra alakult ki. Például ebbe a körbe sorolható a verés a folyosón, az éjszakai verés, a »Benji« bot, a lovaglópálca, a fekete bot használata.”*

A felperes kamaszfiú természetesen nem ismerte az idézett ombudsmani jelentések tartalmát, mégis kísértetiesen hasonló élményekről számolt be nekünk. Pár hónapos előkészítés után így személyiségi jogi pert indítottunk a gyermekotthonok, a gyermekvédelmi intézményrendszert fenntartó állami szerv (Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság) és a felelős minisztérium ellen. Keresetünkben azt kértük megállapítani, hogy az alperesek megsértették az ügyfelünk emberi méltóságát, testi épséghez és egészséghez való jogát, az embertelen és megalázó bánásmód tilalmához fűződő személyiségi jogát, személyi szabadsághoz való jogát, valamint egyenlő bánásmódhoz fűződő személyiségi jogát, utóbbit azzal, hogy számára – mint minden speciális vagy kettős szükségletű gyermek számára – elmulasztották és máig elmulasztják biztosítani a nevelőszülői ellátást. Továbbá azzal is sérültek a jogai, hogy a gyermekotthonokban a személyi és tárgyi feltételek nem biztosítottak, ami gyakran megengedhetetlen és személyiségi jogokat sértő nevelési eszközök alkalmazásához vezet. A szükséges pszichológiai, pszichiátriai, drogrehabilitációs ellátásokat sem biztosították számára, gyakran megalázó, megfélemlítő intézkedéseknek tették ki, és sokszor indokolatlanul korlátozták a személyi szabadságát, csupán nevelési céllal. Ügyfelünk számára természetesen sérelemdíjat is követeltünk.

A Fővárosi Törvényszék 2025. január 14-én hozott elsőfokon ítéletet. A pert minden lényeges kérdésben megnyertük. A bíróság kimondta, hogy a minisztérium és a fenntartó megsértették a felperes egyenlő bánásmódhoz való jogát azzal, hogy nem biztosították számára a speciális nevelőszülői ellátást, a gyermekotthonok pedig azzal sértették meg a felperes testi épséghez és egészséghez fűződő személyiségi jogait, hogy nem biztosítottak számára drogrehabilitációs ellátást, kortárs bántalmazásnak, és általában, bántalmazó környezetnek tették ki, és a személyi szabadsághoz fűződő jogát pedig azzal, hogy indokolatlanul alkalmazták ellene az elzárást. Az alpereseket összesen 3,5 millió forint sérelemdíj fizetésére kötelezte a bíróság.

Az ítélet különösen jelentős, hiszen ügyfelünk azt a sok ezer szakellátott gyermeket is képviseli ebben az eljárásban, akiket nagyon hasonló, megengedhetetlen jogsérelmek érnek. Azonban korai még örülni a stratégiai perünk sikerének, hiszen a döntés ellen az alperesek természetesen fellebbeztek. De még ha jogerősen is sikerrel zárul majd a per, akkor is bőven marad tennivaló a jogvédők számára, hiszen jól látható, hogy a bő 23 ezer szakellátásban élő gyermek közül csak egy jutott el odáig – saját erejének, valamint erős civil szervezeti támogatásnak köszönhetően – hogy az őt ért, egyébként mindennapos rendszerabúzus jogi eljárás tárgyává váljon. Sokat kell tehát még tenni azért, hogy az ilyen súlyos jogsérelmek orvoslása ne kivételes, hanem általános fejlemény legyen. Azért pedig a tágabb szakmai közösgének kell tennie, hogy ne kizárólag hosszan tartó stratégiai perekre bízunk a hatályos jogszabályokban előírt szakmai sztenderdek betartását-betartatását, és ne csak pereskedés útján legyen kikényszeríthető a gyermekvédelem jogszerű működése.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az újabb és újabb közigazgatási perekben születő ítéletekből úgy véljük, hogy volt értelme egy évtizede stratégiai módon peresíteni a jogellenes gyermekkiemeléseket, hiszen egyre több ügyben születnek előremutató ítéletek. A szakellátás problémái kapcsán még előttünk áll a jogfejlesztő munka java, mivel itt nagy hatalmú és szövevényes működésű állami szereplők felelősségének megállapítását kérjük a bíróságtól. Mindezek alapján feltehető, hogy e tekintetben nehezebben lesz kikényszeríthető a változás. Az elmúlt évtized során az alapjogvédő szervek és hatóságok elvesztették alapjogvédő jellegüket, amit egyértelművé tesz az egyenlő bánásmóddal foglalkozó szerv leromlott működése és az ombudsman nemzet-

közi lefokozása is.³⁵ Ez azt jelenti, hogy az egyre szűkülő jogvédelmi fórumrendszerben kell szervezünknek a küldetését teljesítenie. A TASZ azonban továbbra is elszánt, prioritásként kezeli a hátrányos helyzetű csoportok védelmét, és igyekszik alkalmazkodni a kihívásokhoz és nehézségekhez, amelyek a szűkülő térben a jogvédelemmel járnak.

JEGYZETEK

1. „A Gyermekjogi Civil Koalíció több forrásból is értesült arról, hogy napjainkban körülbelül 50–100 csecsemő »várakozik« több hónapig kórházi körülmények között, mert a gyermekvédelmi szakellátás nevelőszülői férőhely hiányában nem tud számukra gondozási helyet biztosítani.” – áll a Koalíció 2024. november 3-i nyilatkozatában, <https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/aktualis/nyilatkozat-a-3-ev-alatti-gyerekek-elhelyezesrol/>. Az akkor még titkolt jelenségre idén nyáron derült fény, amikor a minisztérium elismerte, hogy ennek duplája, 280–300 csecsemő vár elhelyezésre kórházi kórtermekben. MUHARI Judit: Több száz elhagyott csecsemő vár kórházban nevelőszülőre, mert a magyar gyermekvédelem nem tud gondoskodni róluk, *Népszava*, 2024. szeptember 23., https://nepszava.hu/3251092_elhagyott-csecsemok-korhaz-varakozas-magyarorszag-neveloszulo-hiany.
2. Példa a számtalan ilyen anyagból a Partizán kiváló adása: Ki védi meg a gyerekeinket? *Partizán*, 2024. február 20., <https://www.youtube.com/watch?v=9aqU27BRNU0>.
3. A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény, Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.
4. Az ideiglenes hatályú elhelyezés a gyermekkiemelés Gyvt. (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról) 72.§ szerinti formája. Akkor van rá lehetőség, „ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését csatládi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteteti, és emiatt azonnali elhelyezése szükséges”.
5. A gyermekkiemelés másik, Gyvt. 78.§ szerinti formája.
6. Épp a Fundamentum hasábjain összegezték az Európai Roma Jogok Központja részéről a kezdeményezést vezető munkatárs és egy megbízott kutató a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kórház Szülészeti és Nőgyógyászati Osztályát érintő ügyeiket. Tanulmányukból kiderült, hogy ebben a kórházban, ahova sok roma asszony ebbe kerül a szülése alkalmával, gyakran érte őket jogsérelem a 2010-es években. BALOGH Lídia – GELLÉR Judit: Roma nők hátrányos megkülönböztetése a szülészeti ellátás során: Két magyarországi jogeset, háttérrel, *Fundamentum*, 2019/1–2, 204–223.

7. A Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 11.K.27.020/2016/16. számú ítéletével lezáruló, hosszasan elhúzódó eljárásról részletesebb beszámolók is olvashatóak a TASZ weboldalán, például ezekben a cikkekben: BOROS Ilona: Feleslegesen tönkre tett életek” című cikkben, *A TASZ jelenti*, 2016. március 31., https://ataszjelenti.444.hu/2016/03/31/feleslegesen_tonkretett_eletek; BOROS Ilona: Nincs olyan anya, aki be tudná pótolni az elveszett éveket, *A TASZ jelenti*, 2016. október 10., https://ataszjelenti.444.hu/2016/10/25/nincs_olyan_anya_aki_be_tudna_potolni_ezeket_az_elveszett_eveket.
8. A roma gyermekeket érintő stratégiai ügyeinkben Gellér Judittal, az ERRC jogászával dolgoztunk együtt.
9. A Fővárosi Törvényszék 38.K.705.088/2021/9. számú ítélete. A történetről röviden: Büntette a hatóság az anyát, két évre elszakították tőle kislányát, *A TASZ jelenti*, 2022. február 17., <https://ataszjelenti.444.hu/2022/02/17/buntette-a-hatosag-az-anyat-ket-evre-elszakítottak-tőle-kislanyat>.
10. A Miskolci Törvényszék 102.K.701.112/2020/20. számú ítélete. A történetről röviden: „Csak sírnak és azt kérdezik, hogy anya, még hány nap?”, *A TASZ jelenti*, 2020. augusztus 19., <https://ataszjelenti.444.hu/2020/08/19/csak-sírnak-es-azt-kerdezik-hogy-anya-meg-hany-nap>.
11. Ezen alapjogokat az Alaptörvény I., II., VI., XV. és XVI. cikkei garantálják, továbbá Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény) 8. és 14. cikkei, valamint a Gyermek jogairól szóló Egyezmény (3. vj.) 2., 3., 9., és 19. ikkei.
12. Az ítéletek és a per minden fontosabb dokumentuma elérhető anonimizált formában a TASZ oldalán: Stratégiai per a jogellenes gyermekkiemelések ellen című szó alatt, 2021. augusztus 24., <https://tasz.hu/cikkek/strategiai-per-a-jogellenes-gyermeckiemelések-ellen-összefoglaló/>.
13. Ezt az értelmezést támogatja az Egyenlő Bánásmód Hatóság Tanácsadó Testületének 384/4/2008. (III.28.) T.T. sz. állásfoglalása is.
14. Erről a téves jogértelmezésről vitaindító cikket is írt a szerző kollégájával, Jovánovics Eszterrel közösen a *Polgári Jog* folyóiratba: BOROS Ilona – JOVÁNOVICS Eszter: Az állami szervek objektív személyiségi jogi felelősségét relativizáló joggyakorlatról, *Polgári Jog*, 2021/11–1, 44–50.
15. Az Alapvető Jogok Biztosának 2026/2017. számú jelentése, https://www.ajbh.hu/documents/10180/2602747/Jelen%C3%A9s+egy+anyag+okb%C3%B3l+gyermek%C3%A9delmi+szakell%C3%A1t%C3%A1sba+ker%C3%BCl%C3%A9s+vizsg%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3l+2026_2017.pdf/5de6d64a-83bb-ae08-3d5f-69fb69ea106b?version=1.0&t=1513085027364.
16. Az ERRC három kutatást is szentelt ennek a kérdésnek, mindhárom esetben neves kutatókat bízott meg a vizsgálatok elvégzésével. A kutatási összefoglalókat lásd: *Fenntartott érdektelenség (Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben)*, 2007. december, https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf; *Életfogytiglan (Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben)*, 2011. június, https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/életfogytiglan-20-june-2011.pdf; *Romani Children in State Care in Nógrád County (Hungary)*, 2017. november, https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/romani-children-in-state-care-in-nograd-county-hungary.pdf. Az utóbbi kutatásról, melyet a Gyerekesély Egyesület kutatói készítettek Nógrád megye összes nevelésbe vett gyermekéről, magyar nyelvű összefoglaló is olvasható: DARVAS Ágnes – FARKAS Zsombor – KENDE Ágnes – VÍGH Katalin: Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében, *Esély*, 2016/4, 52–82, https://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf.
17. Gyvt. 6. § (1): „A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító saját családi környezetében történő nevelkedéshez. (2) A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez. (2a) A hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermeknek joga van ahhoz, hogy fokozott segítséget kapjon a fejlődését hátráltató körülmények leküzdéséhez és esélyeinek növeléséhez.”
18. A növekvő gyermekszámról a KSH számol be: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html.
19. Miskolci Törvényszék 102.K.701.112/2020/20. számú ítélete.
20. Fővárosi Törvényszék 38.K.705.088/2021/9. számú ítélete.
21. Fővárosi Törvényszék, 38.K.705.088/2021/9. számú ítélete.
22. Committee on the Rights of the Child: Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary, CRC/C/HUN/CO/6, 3 March 2020, para. 27, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g20/055/75/pdf/g2005575.pdf>.
23. *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*, UNICEF, 2007, 205–207, 231–243, <https://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9zik%C3%B3nyv-a-gyermekjogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf>. A Bizottság az állami gondoskodásban élő gyermekek erőszaknak való kitettségét vizs-

- gálva felhívta a figyelmet az intézményi ellátás és az erőszak közötti szoros kapcsolatra: „*A bentlakásos intézményekben a fogyatékossgal élő gyerekek elleni erőszak, kezelésnek álcázva is történhet. Gyógyszerekkel is kontrollálhatják a viselkedést és »engedékenyebbé« tehetik a gyereket, így kevésbé tudja megvédeni magát az erőszakkal szemben. [...] Az elhanyagolás szintén sok olyan bentlakásos intézményre jellemző, ahol a feltételek annyira szegényesek, hogy a gyerekek egészségét és életét teszik kockára. Sok fogyatékossgal élő gyerekeket gondozó létesítményben nincs lehetőség oktatásra, kikapcsolódásra, rehabilitációra vagy más programokra. [...] A bentlakásos gondozásban lévő gyerekek ki vannak téve a többi gyerek erőszakos viselkedésének, különösen akkor, ha a feltételek és az alkalmazottak által biztosított felügyelet szegényes, és az idősebb, agresszívabb gyerekeket nem különítik el a fiatalabb vagy védtelenebb gyerekektől. Az alkalmazottak esetenként szankcionálhatják, vagy ösztönözhetik a gyerekek társaikkal szembeni erőszakos viselkedését.*” – Az Egyesült Nemzetek gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálata független szakértőjének jelentése, A/61/299, 55–59. bekezdés.
24. Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága: A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogairól szóló Egyezmény Fakultatív Jegyzőkönyvének 6. cikke alapján végzett, Magyarországot érintő vizsgálat, CRPD/C/HUN/IR/1, 50–55, 109, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fHUN%2fIR%2f1&Lang=en.
25. Uo. 77–78.
26. Uo. 109.
27. A KSH erre vonatkozó adatai itt érhetők el: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0017.html.
28. Ezen adatokat a KSH a TASZ egyedi adatigénylési kérelmére szolgáltatta a szervezet számára 2021-ben.
29. „Egy másik gyermek jelezte, hogy a nevelő a kulcsomójával a tenyerébe csapott, de szerinte ez nem volt bántalmazás. A fenntartói vizsgálat arra jutott, hogy a speciális gyermekotthonban élők az átlagos gondozási szükségletű gyermekeknel enyhébben ítélik meg a bántalmazást. A biztos szerint a gyermekotthonban élő gyermekek jogismeretének hiányosságát jelzi, hogy a pofonokat, a kulcsomóval tenyerbe ütést nem bántalmazásnak, hanem egyszerűen nevelési eszköznek tekintik.” – AJBH: Pofonok nevelési céllal? – az ombudsman jelentése a kalocsai speciális gyermekotthon vizsgálatáról, <https://www.ajbh.hu/~pofonok-nevelési-celzattal-az-ombudsman-jelentese-a-kalocsai-specialis-gyermekotthon-vizsgalatarol>.
30. AJB-130/2016. számú jelentés.
31. AJB-130/2016. számú jelentés, 45.
32. AJB-416/2021. számú jelentés.
33. AJB-159/2017. számú jelentés.
34. AJB-299/2019. számú jelentés.
35. Részletes elemzésünket lásd: Az egyenlő bánásmód védelmére hivatott hatóság működésének kritikája, 2024. március 20., <https://tasz.hu/cikkek/az-egyenlo-banasmod-vedelmere-hivatott-hatosag-mukodesenek-kritikaja/>.

ABSTRACTS

ESSAYS

Attila Láposy and Bernadette Somody in their paper highlights that it is taken as a given that children are holders of fundamental rights without conditions or discrimination. However, constitutional legal theory and practice often struggle to clearly define what this means in practice. Key questions arise, such as whether a child's evolving maturity can justify limiting their independent exercise of fundamental rights, and to what extent. Also, since children's rights are often exercised with parental involvement, the role of parents in these legal relationships must be clarified. If children's fundamental rights are real and enforceable, legal frameworks must be built on solid theoretical foundations. This study argues that recognizing children as true bearers of fundamental rights requires addressing critical doctrinal issues. It explores four core questions to propose a more coherent and predictable foundation for acknowledging, exercising, and constitutionally limiting children's rights.

Ágnes Lux addresses one of the most fascinating issues in international human rights: the relationship between children's rights and the interests of future generations. Its contemporary relevance is underscored by the fact that the human rights aspects of climate change have also emerged in scientific discourse. A central question in scientific, moral, and political debates is whether the costs of today's decisions and actions will be borne by future generations – and what this implies for legal enforcement, responsibility, justice, and equity. Can the present and the future truly be sharply separated? The paper assumes that the framework of children's rights as established in international law may be suitable for more effectively enforcing the interests of both today's and future children, thereby overcoming the difficulties arising from the ambiguity of the term „future generations.”

Mária Herczog writes about the importance and significance of primary child welfare services in a broad sense (including health, education and social and other services) cannot be overestimated in ensuring the welfare and well-being of children and the implementation of their rights. The provision of various services is a state obligation in Hungary, guaranteed in principle by legislation, reinforced by professional protocols to facilitate their application. In practice, however, they are not available, or only to a very limited extent, to a significant proportion of children, without any consequences or accountability. The European Union supports Member States, including Hungary, with several programmes to ensure that children's rights are more fully implemented, with a particular focus and targeted attention on children in the most vulnerable and at-risk groups.

FORUM

In the Forum section, we publish articles that, in part related to the “clemency case”, examine the challenges of exercising the power of clemency. They also explore the difficulties faced by basic and specialized child protection services – touching on issues such as how child abuse is assessed and handled in court practice – as well as how the interpretation of pedophilia have changed and the recent amendments in adoption-related legislation in recent years have impacted single-parent couples (incl. LGBTQI+ persons) and the situation of hundreds of infants „left behind” in hospital wards.

DOCUMENTS AND COMMENTARIES

In their commentary, Lília Balogh and Borbála Juhász deal with the final decision of the European Court of Human Rights in the case of *M. A. and Others v France* on the compatibility of the French law prohibiting the purchase of sexual acts with the European Convention.

AFTER DECISION

In her analysis, Fanni Murányi summarizes and briefly reflects on the judgment of the European Court of Human Rights delivered in the case of *Vassallo v Hungary* concerning the failure of the Hungarian authorities to conduct a swift examination in proceedings under the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction.

REVIEW

The *Early Childhood Voices: Children, Families, Professionals* (2024) book examines the expression of children's opinions and the possibilities of hearing their voices from birth to the age of eight. Its interdisciplinary approach emphasises the role of everyday situations, adult support, and the importance of developing emotional expression, and social, and cognitive skills in enforcing children's participation rights. The book offers valuable ideas for developing good practices to support the research and enforcement of participation rights.

HUMAN RIGHTS DEFENDERS

In her contribution to this issue, Ilona Boros, head of the Hungarian Civil Liberties Union's child rights program explores strategic litigation aimed at tackling structural discrimination and other systemic violations in the child protection service. She focuses on the systemic abuse against families and children living in (extreme) poverty.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALOGH LÍDIA
kisebbségvédelmi szakértő
HUN-REN TK JTI

BOROS ILONA
jogász
TASZ

HERCZOG MÁRIA
szociológus
Család Gyermek Ifjúság
Közhasznú Egyesület

JUHÁSZ BORBÁLA
történész
HUN-REN TK JTI

KATONÁNÉ PEHR ERIKA
jogász
PTE ÁJK

LÁPOSSY ATTILA
jogász
ELTE ÁJK

LUX ÁGNES
jogász

ELTE TáTK,
HUN-REN TK JTI

MURÁNYI FANNI
jogász
AJBH

NÉMETH BARBARA
pszichológus, PhD hallgató
ELTE PPK

POZSÁR-SZENTMIKLÓSY
ZOLTÁN

jogász
ELTE ÁJK

SOLT ÁGNES
kriminológus kutató
OKRI

SOMODY BERNADETTE
jogász
ELTE ÁJK

VIRÁG GYÖRGY
klinikai szakpszichológus
OKRI, ELTE ÁJK

FUNDAMENTUM

Az emberi jogok folyóirata

AZ ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR LAPJA

XXIX. évfolyam 1. szám

Nemzetközi tanácsadó testület: Andrew Arato, Bódig Mátyás, Catherine Dupré, Györfi Tamás,
Lech Garlicki, Jan-Werner Müller, Kim Lane Scheppele
Főszerkesztő: Halmi Gábor • Szerkesztők: Farkas Lilla, Kazai Viktor Zoltán, Kállai Péter, Körtvélyesi Zsolt, Kovács Ágnes, Lux Ágnes,
Majtényi Balázs, Mészáros Gábor, Nagy Alíz, Salát Orsolya
Olvasószerkesztő: Balogh Lília

Korábbi szerkesztők: Balogh Lília, Bodnár Kriszta, D. Tóth Balázs, Javorniczky István, Kardos Gábor, Kovács Kriszta, Köves Nóra,
Majtényi László, Molnár Noémi Fanni, Novoszadek Nóra, Pap András László, Polgári Eszter, Polyák Gábor, Sólyom Péter, Tordai Csaba,
Tóth Gábor Attila, Uitz Renáta, Vissy Beatrix, Zsugyó Virág

Kiadja az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ Alapítvány • Felelős kiadó: Majtényi Balázs
A szerkesztőség és a kiadó címe: 1117 Budapest, Pázmány sétány 1/a. • Telefon: 372-2907 • E-mail: indok.fundamentum@gmail.com
Honlap: <http://www.fundamentum.hu>, <http://ojs.elte.hu/fundamentum> • Lapterv: Pintér József • Tördelte: Compositio Libri

ISSN 1417-2844 (nyomtatott), ISSN 1588-0508 (online)

E szám megjelenését az ELTE Folyóiratfejlesztési Alap támogatta.